

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1/2018 • 14 €

Menneisyyden muistaminen – Historian hyvittäminen

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

116. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERI: Heidi Kurvinen
TOIMITTAJAT: Johanna Ilmakunnas,
Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigen,
Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

HALLITUS: Kari Salmi (pj), Petri Karonen,
Sari Katajala-Peltomaa, Aura Korppi-Tommola,
Marja Jalava, Risto Jussila, Kaarina Palojärvi
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi

ISSN 0018-2362 (painettu)

ISSN 2489-6969 (verkkojulkaisu)

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09 228 69351 tai osoitteeseen: Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja:

Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto / Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki, puh. 050 538 9476, sähköposti: raimoparikka@gmail.com

Toimitussihteeri: Heidi Kurvinen, heidi.kurvinen@oulu.fi. Kirjoittajalla on oikeus julkaista Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemansa kirjoitus viimeisenä, julkaisuluvan saaneena versiona omatoimisesti ja ilman erillistä sopimusta vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkeistoissa. Tämä koskee myös niitä tieteellisiä julkaisutietokantoja, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen

asiaa koskevan sopimuksen.

Elektra-sopimuksesta johtuen kirjoittajalla ei ole lupaa julkaista kirjoituksen taitettua versiota.

Käsikirjoitukset:

Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään Open Journals System -alustan kautta os.

<http://journal.fi/haik/login> tai päätoimittajalle osoitteeseen anu.lahtinen@utu.fi tai anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen:

Lehden voi tilata verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa: www.historiallinenaikakauskirja.fi. Tilajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa:

<http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/digilehti>.

Hinnat 2018: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosikerätilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhitys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09 635 177.

Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 2000 4 €/kpl kpl, vuodet 2001–2010 8 €/kpl ja vuodet 2011–2016 14 €/kpl.

Painatus: Forssa Print, Esko Aaltosen katu 2, 30100 Forssa.

Kansi: Louis Moritz (1773–1850): De tekenles, Piirustustunti, vuodelta 1808. Antiikista on toistuvasti haettu inspiraatiota ajatteluun ja taiteeseen, kunkin ajan omien tarpeiden mukaisesti. Sekä maalauksen naisopiskelija että huoneen sisustus ovat saaneet vaikutteita antiikista. Museoesineen tunnus: Rijksmuseum SK-A-4936. Kuvälähde: Rijksmuseum, Alankomaat.

Toimitus on tehnyt kaiken mahdollisen kuva-aikeuksien selvittämiseksi, epäselvissä tilanteissa pyydämme ottamaan yhteyttä päätoimittajaan tai toimitussihteeriin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen, Kuka muistetaan? 2

Artikkelit

📖 *Oili Pulkkinen*

Klassinen kreikkalainen filosofia ja skotlantilainen valistus – Filosofian, tieteen, uskonnon ja historian synteesi 4

📖 *Ville Okkonen ja Ville Laamanen*

Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus Mäntsälän kapinan jälkeen 15

📖 *Antti Malinen ja Jouni Tilli*

”Ei me niin hirvittävän sotaisia sentään olla!”
– Luterilaisten pappien suhde jatkosodan muistoihin 29

📖 *Kaisa Harju*

Suomesta maailmalle terveyden puolesta – Somalian tuberkuloosihankkeen synty 43

📖 *Ulla Savolainen*

Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat?
– Törmäivät muistikäsitykset ja hyvityksen moraali 56

Katsaus

📖 *Jukka Sarjala*

Mitä kuuluu Turun romantiikalle? – Tutkimushistoriaa ja uusia näköaloja 69

Historia ja fiktio

Kaari Utrio

Tuulimyllyt ovat hyödyllisiä laitteita 82

Syväluotaus

Jaakko Kalela

Kekkonen viimeinen päiväkirjamerkintä – Jaakko Kalelan selvitys keskustelusta Kultarannassa 6.7.1981 83

Kirjoittamisesta

Hannah Yoken

Kärsivällisyyttä ja seikkailunhalua – Kohti ensimmäistä tiedeartikkelia 86

Arvioita

Esko Häkli (toim.)

Biskops- och prostvisitationsprotokoll från det äldre Wiborgska stiftet (*Mia Korpiola*) 89

Miikka Voutilainen

Nälän vuodet – Nälänhätien historia (*Henrik Forsberg*) 91

Niina Timosaari

Edvard Westermarck – Totuuden etsijä (*Pasi Saarimäki*) 92

Minna Maijala

Kultakauden maanalainen vastarinta – Sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta (*Sami Suodenjoki*) 94

Olli Matikainen

Kivikkopellon poika – Erkki Laatikainen 1946–2013 (*Jyrki Vesikansa*) 95

Lasse Lehtinen

Tanner – Itsenäisen Suomen mies (*Aarni Virtanen*) 97

Jukka Kortti

Mediahistoria – Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin (*Heidi Kurvinen*) 99

Gerhard Paul

Das visuelle Zeitalter – Punkt und Pixel (*Olli Kleemola*) 100

Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola (toim.)

Historiantutkimuksen etiikka (*Marjo Kaartinen*) 102

Jouni-Matti Kuukkanen

Postnarrativist Philosophy of Historiography (*Kenneth Partti*) 103

Tiedemaailma

Heidi Kurvinen

Tamperelaisten tavoitteena paradigman muutos 106

Heidi Kurvinen

Lisävaloa sairauden kokemuksiin myöhäiskeskiajalla 107

Abstraktit · Abstracts 108

Historian Ystävä 112

Kuka muistetaan?

Loppuvuodesta 2017 keskusteltiin paljon siitä, millaiset ihmiset, elämäkerrat ja tietokirjat saavat näkyvyyttä. Kenen kirjat pääsevät kauppoihin myyntiin ja näytille hyllyihin, millaiset teokset saavat kirja-arvioita tai palkintosijoja? Sosiaalisessa mediassa jaettiin kuvia kirja-kauppojen mainoshyllyistä, joissa näytti komeilevan erityisesti ”kuuluisien miesten elämäkertoja”.

Historioitsija Maarit Leskelä-Kärki toteaa teoksessaan *Toisten elämät* Mirkka Rekolaa mukaillen, että ”ketä kukaan ei katso, se katoaa [...] Kenestä kukaan ei kirjoita, se ei ole täällä [...] Kenestä kukaan ei kerro, se unohtuu [...] kerrottuna puheena tai tekstinä, siten me olemme täällä.”¹ Historioitsijalla on vastuu miettiä, keitä menneisyydestä muistetaan ja miten heitä tuodaan esiin.

Viime vuosikymmeninä historian tutkimuksessa on pyritty tuomaan esiin monenlaisia menneisyyden ihmisiä ja kokemuksia. Maaliskuussa julkistettu *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, Ruotsin naisten elämäkertakokoelma, on yksi esimerkki siitä, miten menneisyyden esityksiä pyritään esittämään monipuolisemmin.² Ruotsissa on jo vuodesta 1917 alkaen julkaistu sarjaa *Svenskt biografiskt lexikon*. Sen henkilövalikoimaa ovat ohjailleet perinteiset ajatukset siitä, että on keskeistä kertoa viranhaltijoiden ja poliittisten vaikuttajien elämästä. Naiselämäkertojen avulla kansallista henkilökavalkadia on tarkoitus monipuolistaa.

Suomessa suurteossarjaa *Suomen kansallisbiografia* on täydennetty verkkoartikkeilla,

joissa on pyritty tuomaan esiin lisää ihmiskoh-taloita yhteiskunnan marginaaleista ja erilaisista etnisistä ryhmistä. Elämäkerrat ovat monille luki-joille tärkeä avain menneisyyden maailmaan, joten ei ole yhdentekevää, keiden elämäntarinat ovat helposti saatavilla.

Muistaminen ja kerrotuksi tuleminen nousevat tärkeään asemaan myös, kun käsitellään yhteisöjen ja etnisten ryhmien kokemuksia. Viime syksynä saamelaiden kokemukset ja oikeudet ovat olleet esillä, kun on keskusteltu kulttuurisesta omimisesta sekä *alkuperäiskansoja* koskevan yleissopimuksen ratifioimisesta. Meneillään on tutkimus- ja kirjahankkeita, joissa käsitellään saamelaislasten pakkosuomalaisiamista. Valtioneuvosto ilmoitti vuonna 2017, että tarkoituksena on aloittaa saamelaisasiota käsittelevä sovintoprosessi. Suunniteltu sovintokomissio herätti myönteistä huomiota mutta myös keskustelua, pitäisikö kyseessä olla totuuskomissio vai sovintokomissio. Joissakin puheenvuoroissa todettiin, että sovinnosta voidaan keskustella vasta sen jälkeen, kun on saatu paremmin tietoa menneisyyden tapahtumista.

Muistamisen, muistoista kiistelemisen, näkyväksi tekemisen ja sovinnon teemat ovat läsnä myös monissa tämän numeron artikkeleissa. Artikkeleissa pohditaan monin tavoin sitä, miten merkittävät yhteiskunnalliset käänneet muuttavat suhdetta menneisyyteen. Tällaisia käänneitä ovat esimerkiksi vallitsevien aatteiden muutokset kuten valistuksen ja romantiikan läpimurto, merkittävät poliittiset käänneet kuten Mäntsä-

1. Maarit Leskelä-Kärki, *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Avain 2017, 7.

2. *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, <https://www.skbl.se/> (10.3.2018).

län kapina tai jatkosodan päättyminen, samoin kuin tarve selvittää menneisyydessä koettuja vääryyksiä.

Numeron avaa Oili Pulkkinen artikkeli, joka tutkii Skotlannin valistusta ja sen erityispiirteitä. Käsitellessään valistusoppineita Pulkkinen tuo esiin melkein unohtuneita oppineita, jotka olivat omana aikanaan erikoistuneita antiikkiin ja pyrkivät tuomaan siitä tietoa laajalle yleisölle. Samalla Pulkkinen muistuttaa, että skotlannin valistusoppineiden suhde antiikkiin erosi kuitenkin myöhemmistä, eivätkä he kyseenalaistaneet esimerkiksi kristinuskoa, vaan hakivat yhdistäviä merkityksiä antiikin ajan ja kristinuskon välillä. Ville Okkosen ja Ville Laamasen artikkelissa puolestaan käsitellään Mäntsälän kapinan jälkeistä keskustelua ja sitä, miten kapinan tapahtumia selitettiin, moitittiin ja oikeutettiin eduskuntakeskusteluissa. Kirjoittajien lopputulos on, että Mäntsälän kapinan jälkeen oltiin vielä varsin kaukana kansallisesta eheytymisestä ja sovinnosta, kauempana kuin tutkimuksessa välillä on haluttu ajatella.

Seuraavassa artikkelissa Antti Malinen ja Jouni Tilli analysoivat suomalaispappien suhdetta jatkosodan muistoihin. Heidän tutkimuksensa tarjoaa esimerkkejä siitä, miten papit sodanjälkeisessä tilanteessa tapailivat oikeaa tapaa suhtautua sota-ajan osin kipeisiin muistoihin ja kokemuksiin. Julkisen keskustelun askelmerkkejä haettiin puolijulkisen muistelun kautta.

Kaisa Harjun artikkeli tutkii suomalaisten Somaliassa toteuttaman tuberkuloosihankkeen vaiheita ja taustoja. Harju tuo esiin Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistyksen tärkeän roolin tuberkuloosin torjuntahankkeessa, josta tuli yksi Suomen merkittävimmistä kahdensäikäisen kehitysavun terveyshankkeista.

Muistamisen ja hyvittämisen kysymyksiin pureudutaan Ulla Savolaisen artikkelissa, jossa kysytään, miksi historian hyvitykset epäonnistuvat. Savolainen tuo esiin muistamisen ja sovinnon rakentamisen välisen ristiriidan: yhtäältä sovintoa ja hyvitystä kaivataan, mutta toisaalta

vääryyksien ”loppuun käsittely” voidaan kokea loukkaavaksi, pyrkimykseksi tukahduttaa vääryyttä kokeneiden tärkeitä muistoja.

Vanhempiin aikakausiin palataan Jukka Sarjalan artikkelissa, jossa haetaan uusia näkökulmia Turun romantiikkaan. Sarjala toteaa, että Turun romantiikalle on jäänyt ”häirikön sivurooli”, kun huomio on keskittynyt myöhempään kansallisromantiikan vaiheisiin. Tarkempaa huomiota ansaitsisivat esimerkiksi Turun romantiikan vaiheiden ylirajaisuus ja kumousluonne.

Myös numeron lyhyemmissä kirjoituksissa pohditaan eri tavoin muistamista, keskustelua sekä vastavuoroisuuden ja vuoropuhelun tarvetta. Kirjailija Kaari Utrio toivoo yhteydenpitoa tutkijoiden ja kirjailijoiden välille. Presidentin ulkopoliittisena erityisasiantuntijana toiminut suurlähettiläs Jaako Kalela puolestaan valaisee muistamisen ja tiedon tarkistamisen ongelmia.

Pieni tapaus, presidentti Kekkonen viimeinen päiväkirjamerkintä, toimii hyvänä lähdekriittisenä puheenvuorona. Yksittäisestä lähdemainnasta voidaan päätyä laajoihin tulkintoihin – ja tulkintoja onkin tehtävä. Tarkempi taustojen selvittäminen tai, kuten Kalela muistuttaa, keskustelu asianosaisten kanssa voi kuitenkin avata lähdetulkintoja uudella tavalla.

Historiallisen Aikakauskirjan uusin vuosikerta on ulkoasultaan uudistunut. Ulkoasu-uudistusta on tukenut Suomen Tiedekustantajien Liitto ry, ja uuden taiton on suunnitellut Tait. tri. Markus Itkonen. Uudistuksessa on haettu selkeyttä ja ajattomuutta. Kiitän suunnittelijaa, uudistusta koordinoanutta prof. Johanna Ilmakunnasta, toimitussihteeri Heidi Kurvista, taittajaamme Miia Huttua ja kaikkia toimituksen jäseniä asiaan paneutumisesta. Toivon, että uusi numero miellyttää sekä sisällön että ulkoasun puolesta.

Hyvän kevätkauden toivotuksin

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Oili Pulkkinen

Klassinen kreikkalainen filosofia ja skotlantilainen valistus

Filosofian, tieteen, uskonnon ja historian synteesi

Antiikin ja valistuksen suhde typistyy usein David Humen, Adam Smithin ja Adam Fergusonin reflektioihin antiikin filosofia-asta. Myös valistuksen suhde antiikin demokrati-aan on kiinnostanut tutkijoita.¹ Tässä artikkelissa tarjoan vaihtoehtoisen näkökulman klassiseen kreikkalaiseen filosofiaan skotlantilaisessa valis- tuksessa. Käsittelen joitakin lähestulkoon unoh- tuneita antiikkiin erikoistuneita oppineita kuten historioitsija ja kirkkoministeri (*church minister*) Walter Anderson (k. 1800), pamfletisti William Ellis (elinvuodet eivät tiedossa), puolueettomaksi Whigiksi kutsuttu Thomas Gordon (k. 1750), his- torioitsija ja tieteellisten seurojen kirjeenvaihtaja John Gillies (1747–1836) sekä Harry (Henry) Spens (1714–1787), joka oli presbyteerisen kirkon vanhin sekä Royal Society of Edinburghin jäsen ja malttil- lisen puolueen jäsen. Tunnetuin käsittelemistäni oppineista oli kenties historioitsija ja journalisti William Guthrie (1708–1770), joka tunnetaan myös parlamentti-istuntojen raporteista.

Giovanna Ceseranin mukaan John Gillies aloitti modernin antiikin Kreikan historian kir- joittamisen: hän tarjosi vastauksen kysymykseen antiikin Kreikan auktorisoiduista lähteistä, mää- ritti uudelleen Kreikan alueen, tunti kulttuurin sekä tavat, teki hyviä huomioita muun muassa antiikin Kreikan politiikasta sekä käytti antiikkia oman aikansa ymmärtämisen välineenä.² Itse kutsun näitä oppineita kääntäjiksi, sillä monet heistä käänsivät antiikin kirjallisuutta englan- niksi. Sen lisäksi useat heistä olivat teologeja ja kirkonmiehiä. Kääntäjät kommentoivat kääntä- miään kreikkalaisen filosofian klassikoita, kir- joittivat tutkimuksia antiikin filosofiasta ja his- toriasta haluten elvyttää antiikin tuntemusta ja asemaa koulutuksessa. Heidän mukaansa antii- kin parempi tuntemus olisi lisännyt 1700-luvun ajattelijoiden kykyä rationaaliseen ajatteluun.³ He syyttivät aikansa oppineita siitä, että nämä olivat unohtaneet newtonilaisen tieteenteorian huumassa antiikin filosofian tieteellisen ajatte-

1. Esim. David Allan, *The Age of Pericles in the Modern Athens. Greek History, Scottish Politics, and the Fading of Enlighten- ment. The Historical Journal* 44 (2001), 391–417.
2. Giovanna Ceserani, *Modern histories of ancient Greece. Genealogies, contexts and eighteenth-century narrative histo- riography.* Teoksessa Alexandra Lianeri (toim.) *The Western Time of Ancient History. Historiographical Encoun- ters with the Greek and Roman Past.* Cambridge University Press 2011, 142–143, 152; Giovanna Ceserani, *Italy's Lost Greece. Magna Graecia and the Making of Modern Archaeology.* Oxford University Press 2012, 103, 110–115.
3. William Ellis, *A Treatise on Government. Translated from the Greek of Aristotle.* T. Payne 1776, x. Käyttämäni 1700-luvun kirjallisuus on myös saatavana Eighteenth Century Collections Online -tietokannasta (ECCO), <http://find.galegroup.com.ezproxy.jyu.fi/ecco/start.do?prodId=ECCO&userGroupName=jyva> (3.8.2016).

lun perustana.⁴ Ajan tavan mukaan he korostivat antiikin käytännöllisten tietojen ja taitojen hyödyllisyyttä jokapäiväisessä elämässä.⁵

Antiikin merkityksen korostaminen ei kuitenkaan merkinnyt näille kirjoittajille oman aikansa tieteen hylkäämistä, vaan eräänlaista universaalia yhteyttä newtonilaisen tieteen ja antiikin välillä. Jälkimmäiseen luettiin laajasti ymmärrettyä myös klassisen Egyptin kulttuurin aikakausi, joka tosin tunnettiin melko huonosti. Tuloksena syntyi mielenkiintoinen intellektuaalinen synteesi, jossa antiikki toimi modernin tieteen sekä protestanttisen uskon innoittajana. Tässä artikkelissa tarkastelen sitä tapaa, jolla historia, filosofia, uskonto, ja newtonilainen tiede nivoutuivat toisiinsa kääntäjien filosofiantulkinnoissa, miten uskonto ja filosofia tukivat toisiaan, miten antiikki liittyi moderniin tietoon ja miten tämä synteesi rakentui historian kautta.

Kääntäjien rakentama uskonnon, filosofian, modernin tieteen ja historian synteesi poikkeaa valistuksen valtavirroista: he eivät olleet ateisteja tai deistejä, vaan heidän ajattelunsa pohjautui kristinuskoon, joskin heidän tulkintansa kristinuskosta erosi kristinuskon perinteisestä tulkinnasta. Kääntäjät tarkastelivat kreikkalaista filosofiaa Raamatusta käsin, ja koko inhimillinen historia oli tämän synteessin universaali näyttämö. Yleisesti ottaen valistuksen aikana historian tulkinta sekularistui: historia ei enää ollut jumalan tahdon näyttämö vaan inhimillistä toimintaa.⁶ Historian suhteen kääntäjät näyttivät siis menevän jossain määrin vastavirtaan sikäli, että he rekonstruoivat Kaitselmuksen johdattamaa historiaa klassisesta Egyptistä antiikin Kreikan ja Rooman kautta omaan aikaansa.⁷

Skotlantilaista valistusta kuvataan usein newtonilaiseksi valistukseksi, jonka empiristinen tieteenfilosofia nousi baconilais-newtonilaisesta

tiedekäsityksestä. Erityisesti David Hume ja Adam Smith pyrkivät soveltamaan luonnontieteen empirististä tieteenfilosofiaa luomassaan yleisessä ihmistieteessä (*science of man*), joka olisi kattanut kaikki inhimillisen elämän osa-alueet.⁸ Tässä artikkelissa pyrin osoittamaan, että myös edellä mainitut antiikin tuntijat pyrkivät holistiseen näkemykseen ihmisestä samalla kun he pyrkivät elvyttämään antiikin traditiota. He pyrkivät rakentamaan synteessin klassisesta filosofiasta, newtonilaisesta tieteestä ja kristinuskosta: heidän näkemyksensä mukaan tämä synteesi oli todettavissa myös maailmanhistoriassa.

Sekä kreikkalainen että roomalainen antiikki ovat olleet osa eurooppalaisen historian narratiivia jo ennen valitusta. Myös valistuksen aikana antiikin filosofia tarjosi pohjan sekä tiedolle että filosofialle, mutta myös kristilliselle ja sekulaarille ajattelulle, kuten Peter Gay klassikkoteoksissaan *The Enlightenment: The Rise of Modern Paganism* (1966) ja *The Enlightenment: Science of Freedom* (1969) osoittaa. Skotlantilaisen valistuksen edustajat tunsivat laajasti sekä kreikkalaisen että roomalaisen antiikin, ja kuten Ceseranin tulkinta Gillieksestä osoittaa, antikvaarisen antiikin tuntemuksen rinnalle nousi tieteellinen antiikin tuntemus.⁹

Tähän artikkeliin on sisältönsä vuoksi valikoitunut erityisesti antiikin kreikkalaisten klassikoiden käännöksiä. Uudet käännökset heijastelivat sekä antiikin Kreikan ja Rooman tutkimuksen eriytymistä 1700-luvulla, että antiikin Kreikan merkityksen kasvua. Salvatore Settisin mukaan muutosta selittää roomalaisen patriotismin ihanteen korvautuminen klassisella kreikkalaisella ”sotilaallisella” kansalaisyhteisöllä.¹⁰ Saksassa 1700-luvun jälkipuoliskolla ja romantiikan aikakauden heräämisen aikoihin antiikin Kreikka tarjosi älymystölle entistä tärkeämpiä ihanteita

4. John Gillies, *Aristotle's Ethics and Politics* I–II. A. Strahan 1797, I, v, ix.

5. Ellis 1776, viii–ix. Esimerkiksi Platonin Valtio oli edelleen sopiva kasvatuksen oppikirja. Spens eritteli kaksi edelleen 1700-luvulla toimivaa kasvatuksen perinnettä kyseisestä teoksesta. Ensiksi, lapset tulisi kasvattaa omien synnyntäisten kykyjensä mukaisesti ammatteihin; toinen perinnettä oli vähemmän poliittinen: lapsia ei tulisi kasvattaa pakolla ja voimalla. Ks. Henry Spens, *The Republic of Plato*. Robert and Andrew Foulis 1763, xv–xvii.

6. Peter Gay, *The Enlightenment. An Interpretation. The Science of Freedom*. Norton 1996, 386; John Robertson, *The Case for the Enlightenment. Scotland and Naples 1680–1760*. Cambridge University Press 2005, 29.

7. Historian jaksottelusta esimerkiksi Peter Gay, *The Enlightenment. An Interpretation. The Rise of Modern Paganism*. Norton 1994, 34.

8. Teoksessa Nicholas Phillipson, *Adam Smith. An Enlightened Life*. Penguin books 2011.

9. Ks. viite 2.

10. Salvatore Settis, *The Future of the 'Classical'*. Polity Press 2006, 42–44.

erityisesti taiteen ja tieteiden esikuvana. Antiikin Rooma ideoineen ja ihanteineen jäi vähitellen syrjään.¹¹ Kreikka-tuntemuksen nousu näkyi myös Skotlannissa, mutta skottikäntäjät käänsivät yhä myös roomalaista filosofiaa, esimerkiksi Ciceron puheita, joita pidettiin Demosteneksen puheita parempina. Niin ikään Rooman historia, Rooman synty, kasvu ja tuho tarjosi historiallisen mallin ja vertailukohdan 1700-luvun historiankirjoitukselle.¹²

Kääntäjiä on tutkittu vähän. Tutkimusta on lähinnä Guthrien maantieteen ja historian poliittisuudesta. Tämän artikkelin keskeisiksi tutkimuskonteksteiksi ovatkin nousseet sekä antiikin (Kreikan) reseptiota käsittelevä tutkimus, ja valistuksen ja uskonnon suhdetta käsittelevä tutkimus, joista tunnetuin liene Jonathan Israelin teos *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750* (2001). Kirjallisuudentutkimuksen käsitteiden artikkelin lähteet ovat paratekstejä, johdantoja ja esipuheita. Niitä voisi kutsua myös metateksteiksi, koska ne asettavat käännetyn teoksen laajempaan (kirjalliseen) kontekstiinsa, erityisesti *Raamattuun*, esittäen oman tulkintansa näiden tekstien välisestä yhteydestä ja samalla koko ihmiskunnan historiasta.¹³ Keskityn erityisesti kääntäjien tekemiin tulkintoihin antiikin merkityksestä, en käännettyihin teoksiin sinänsä. Tyyllillisesti lähteeni eroavat muista filosofian ja aatehistorian lähteistä: kääntäjät olivat joskus hyvinkin lyhytsanaisia ja viittaukset muihin ajattelijoihin ovat harvinaisia – poikkeuksena David Hume, jonka uskontohistoriallista tutkielmaa *Natural History of Religion* (1757) kritisoidaan voimakkaasti. Vaikka kääntäjät kritisoivat Humea, he jakoivat hänen varautuneen suhtautumisen

katoliseen kirkkoon.¹⁴ Kääntäjien lisäksi viittaaan Lordi Monboddoon (James Burnett, kast. 1714, k. 1799), joka oli Aristoteleen filosofian puolustaja ja newtonilaisen tieteenfilosofian, tai pikemminkin siitä nousevan deismin ja ateismin, kriitikko. Kielitieteilijänä hän tuli tunnetuksi siitä, että hän vertaili ihmisiä ja eläimiä, esimerkiksi ihmistä ja orankia, toisiinsa pyrkiessään todistamaan väitteensä kielestä sosiaalisesti konstruoituna, ei luotuna, ilmiönä. Vaikka johdannot ja esipuheet saattavat olla niukkoja, myös nämä vähemmän tunnetut oppineet tarjoavat mielenkiintoisen lähdeaineiston erityisesti filosofian popularisoinnin tutkimiseen. Lähteinä ne heijastelevat skotlantilaisen valistuksen monimuotoisuutta ja auttavat ymmärtämään sitä myös sosiaalisena ja kulttuurisena liikkeenä. Vaikka tutkimus onkin usein unohtanut kääntäjät, heidän työllään on ollut suuri merkitys jälkipolvien antiikin ymmärrykselle.¹⁵

Klassikot kielen ja koulutuksen kriittisenä peilinä

Skotlannissa yliopistojen opetuksen kieli oli muuttunut latinasta englanniksi varhain 1700-luvulla. Tämä vaikutti osaltaan siihen, että kirjoitettu englanti kehittyi voimakkaasti. Näissä olosuhteissa kääntäjät halusivat tarjota tarkkoja ja moderneja käännöksiä antiikin klassikoista. Johdannoissaan he erittelivät kääntämiseen liittyneitä vaikeuksia ja valintoja, joita heidän oli täytynyt tehdä tekstin tyylin ja luettavuuden suhteen tehdäkseen teokset ”paremmin sopiviksi englantilaisille korville.”¹⁶ Esimerkiksi Spens pelkäsi, että Platonin didaktinen dialogi oli liian vaikeaa 1700-luvun lukijoille, jotka olivat tottu-

11. Suzanne L. Marchand, *Down from Olympus. Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750–1970*. Princeton University Press 2003, 4–6.

12. Robertson 2005, 181.

13. Gérard Genette, *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. University of Nebraska Press 1997, 3–4. Yleisesti ottaen suhde Raamattuun historian lähteenä oli valistuksen aikana ambivalentti: vaikka Raamatun ongelmat historian lähteenä myönnettiin, sitä, ja erityisesti Vanhaa testamenttia, käytettiin yhä historian kirjoituksessa lähteenä. Suomessa paratekstejä on tutkinut Elise Garritzen, jonka mukaan niillä erotettiin ammattimainen ja populaari historiankirjoitus, mutta niillä tehtiin myös nationalistista politiikkaa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Ks. Elise Garritzen, Paratexts and Footnotes in historical narrative. Henry Biaudet and Scholarly Nationalistic Ambitions in Historical Research 1902–1915. *Scandinavian Journal of History* 37 (2011), 407–429.

14. David Hume, *The Natural History of Religion*. H. E. Root (toim.) Stanford University Press, [1757], 1956/7, 1994, 55. Hume merkityksestä esimerkiksi täällä: Gay 1994, 401–419.

15. Käännösten merkityksestä kertoo se, että esimerkiksi Spensin käännöstä Platonin *Valtio*-teoksesta julkaistiin vuoteen 1906 asti, Richard. B. Sher, Spens Henry. Teoksessa *Oxford Dictionary of National Biography. From the Earliest Times to the Year 2000*. Oxford University Press 2004.

16. ”suitable to an English ear”. Thomas Gordon, *The Works of Tacitus* I–V. T. and T. Longman 1753, I, ix–x.

neet kuivaan ja yksinkertaiseen dialogiin ilman dramatiikkaa tai runollisia kuvioita.¹⁷ Spens kirjoitti: ”Pinnallisille ja kärsimättömille lukijoille kirjoittajamme [Platonin] runsas dialogi saattaa mahdollisesti tuntua usein pitkävetiselle, koska se etenee hitain ja varovaisin askelin.”¹⁸ Myös esimerkiksi Hugh Blair kuvasi luennoissaan *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres I-III* (1783) uutta kirjallista tyyliä ei kuivaksi, vaan luonnolliseksi ja yksinkertaiseksi. Vaikka ajan ihanteena olikin luonnollinen kieli – monet kääntäjät saattoivat valita tyyllillisistä syistä vanhahtavan ilmaisutavan.

Kääntäjät eivät aina seuranneet koulutusta koskevissa kannanotoissaan valistuksen valtavirtaa. Jotkut heistä kritisoivat opiskelua ja lukemista keskiluokan ajankuluna; esimerkiksi Ellisin mukaan Platonin *Valtio* ei soveltunut viihdyttäväksi lukemiseksi, vaan siihen olisi pitänyt perehtyä syvällisesti.¹⁹ Spens halusi puolestaan innostaa nuorisoa lukemaan antiikin klassikoita.²⁰ Hän kritisoi aikansa nuoria kiinnostuksen puutteesta ja liiallisesta pyrkimyksestä liike-elämään: ”Nykyisin kasvatustieteiden [...] muutaman vuoden yliopistossa olon jälkeen, me pyrimme elämään ja liiketoimintaan; ja harvoin ajattelemme opiskelevamme enemmän filosofiaa [...]”²¹ Hän jatkoi: ”Aikamme pyrkimys mielihaluihin on niin ilmeinen, ja suuret ennakkoluulot kaikkea sitä kohtaan, joka näyttätty filosofiana [...]”²²

Ylläkuvatut kannanotot voidaan nähdä valistusyhdistysten ja keskiluokan kirjallisuusharrastusten kritiikkinä. Lisäksi näissä mielipiteissä on häivähdyksellistä ajatusta, jonka mukaan taloudellisista huolista vapaa ja ylellinen elämänmeno rappeuttaisi kansallishyveen. Kritiikin kovin kärki osui akateemiseen koulutukseen, jonka taso olisi

näiden väitteiden mukaan laskenut. Kirjoittajien mukaan opiskelijat olivat kiinnostuneita kaikesta muusta paitsi oppimisesta. Vaikka kääntäjät kritisoivat lukevaa keskiluokkaa, kääntäjien luoma kirjallisuus oli suunnattu lukevalle keskiluokalle. Esimerkiksi Guthrie ja Gray mainostivat *General History of the World* -teostaan helposti luettavana ja hyvänä hankintana kaikille, jotka olivat kiinnostuneita historiasta.²³

Ohjeita historian opiskeluun

Valistuksen aikana historiankirjoitus tieteellistyi ja sen eri genret alkoivat eriytyä toisistaan. Skotlantilainen valistus tunnetaan erityisesti ihmis-yhteisöjen vaiheteorioista ja sivilisaatiohistorioistaan (*history of civil society*), joissa eriteltiin kaikille ihmis-yhteisöille yhteisiä historiallisia vaiheita ja lainalaisuuksia. Vaiheteorioita käytettiin kuvaamaan länsimaiden oletettua taloudellista menneisyyttä paimentolaisyhteiskunnasta kaupalliseksi manufaktuuriutuotannon yhteiskunnaksi ja legitimoimaan 1700-luvun kaupan perustuva valtio.

Poliittiset tarinat legitimoivat brittiläistä politiikkaa ulkomailla ja kotimaassa. William Robertson kirjoitti Intian ja Amerikan historiaansa yhdistäen toisen käden tietoa, mutta myös myyttejä, legendoja ja uskomuksia ”primitiivisten” kansojen tavoista. On yllättävääkin, etteivät sellaiset historioitsijat kuin Ferguson, Hume tai Robertson kirjoittaneet universaalia maailmanhistoriaa. Edellä mainitussa teoksessaan *General History of the World* Guthrie ja Gray määrittelivät ihmiskunnan universaalihistorian,²⁴ joka yhdisti kirjoitetut lähteet, maantieteen ja politiikan yhdeksi, ymmärrettäväksi kerronnaksi. Teoksen tarkoituksena oli parantaa lukijan tietämystä,²⁵

17. Spens 1763, xv–xvii.

18. ”To superficial and impatient readers, the copious manner of our Author’s dialogue, may possibly appear oftentimes tedious; as it proceeds by so slow and cautious steps...” Spens 1763, xvi.

19. ”the amusement of an hour” Ellis 1776, x.

20. ”stir up the youth to the study of the ancients” Spens 1763, v.

21. ”According to the present method of education... After living a few years at a university, we launch into life and business; and seldom think of any further learning, or philosophy.” Spens 1763, v.

22. ”In our age ... the taste for pleasure is so prevalent, and the prejudice so great against everything that has the appearance of philosophy...” Spens 1763, xv.

23. William Guthrie & John Gray, *General History of the World from the Creation to the Present Time* I–XII. J. Newbery 1764, I, xv–xvi. Vaikka Egyptin historiaa tunnettiin suhteellisen huonosti, tässä teoksessa on esitelty Egyptin historiaa ja kulttuuria sekä sanallisesti että kuvituksin (alkaan kohdasta I, 47). Merkille pantavaa on myös, että ihmisen alkuhistoria tässä teoksessa kuvataan hyvin raamatullisesti esimerkiksi syntiinlankeemuksen ja Nooan tarinoiden kautta.

24. Guthrie & Gray 1764, I, vi.

25. ”to improve reader’s stock of knowledge” Guthrie & Gray 1764, I, ix.

olla sekä viihdyttävä että hyödyllinen, muttei liian pitkäväteinen, vaikea tai työläs luettavaksi. He kuvasivat aikaisempien ja oman historioteoksen eroja seuraavasti:

Antiikin [ihmiset] kuvasivat historian naiseksi, kevytkenkäiseksi, loistavaksi ja kutsuvaksi, mutta omama aikanamme me olemme sen mukauttaneet, kuten Nabiksen Neitsyen, kidutuksen välineeksi. Mutta, oikeasti, kun historiaa luetaan sen hyödyllisyyden eikä pöyhkeyden vuoksi, sillä harvoin on mitään tekemistä sellaisten valtaviin lopputulosten kanssa, jotka ovat täysin epäsoivia ihmismielelle ja ajallemme [...] Pyrkimyksemme on täten ollut antaa jokaiselle [historialliselle] tosiasialle sen täysi merkitys, mutta samanaikaisesti vähentää kaikkea vastenmielistä keinotekoisuutta, antaaksemme jokaiselle historian [tutkimuksen] kohteelle sen osuuden, jota sen pitäisi ylläpitää ihmiskunnan yleisessä historiassa ilman että historian kudos tiivistyisi: tällaisen historian tulisi muistuttaa hyvin koottua tieteen ja taiteiden sanakirjaa.²⁶

Historioitsijan tehtävä oli luoda ”perspektiivi”²⁷ kaikkeen saatavilla olevaan historialliseen aineistoon ja esivalita merkittävät tosiasiat lukijoilleen. Tällainen historiankirjoitus oli suunnattu suurelle yleisölle luettavaksi ja käytettäväksi, eikä vain satunnaisesti siteerattavaksi.²⁸ Tavoite ei ollut kirjoittamaan tieteellisesti tarkkaa historiaa akateemiseen tai ammattimaiseen käyttöön, vaan saada aikaan ymmärrettävä kokonaisuus, jossa

erotettiin tosiasiat myyteistä ja tarinoista, mikä ei kuitenkaan estänyt käyttämästä esimerkiksi Homerosta historiankirjoituksen lähteenä.²⁹

Valistuksen yleisessä ihmistieteessä (*science of man*) historia nähtiin ihmiselämän tutkimusaineistona, vaikkakin ongelmallisena sellaisena. Erityisesti Hume pohti, voitaisiinko historiasta ylipäätään johtaa universaaleja aksiomeja tai maksimeita, vai oliko ihmismieli muuttunut niin paljon, että historiasta johdetut lainalaisuudet eivät toimineetkaan enää 1700-luvun Britanniassa. Toisin kuin Hume, kääntäjät eivät nähneet historiallisen aineiston käyttöä ongelmallisena. He eivät kyseenalaistaneet historian hyödyllisyyttä: historiasta saattoi ottaa suoraan oppia, toki siten, että lähihistoria oli 1700-luvun britille merkittävämpää kuin muinaishistoria. Gillies kirjoitti:

[Historian tutkijalle] on tärkeää täten etsiä [historiasta] ihmisiä, jotka muistuttavat heitä itseään, ja mitä lähempänä näiden ihmisten tilanne on historian tutkijan tilannetta, sitä tärkeämmän opetuksen historian tutkija voi johtaa kyseisestä historiallisesta tilanteesta.³⁰

Niiden, jotka opiskelivat historiaa, tulisi toimia tuomareina, tuomita tyrannit ja ylistää hyveellisiä henkilöitä – syyllistymättä kuitenkaan ylilyönteihin tai imarteluun.³¹ Päästäkseen oikeisiin johtopäätöksiin heidän piti koko ajan vertailla menneisyyttä ja nykyisyyttä. Historia ei siis ollut pelkkää historiaa, vaan se oli riippuvainen nykyisyydestä ja palveli nykyisyyden tarpeita.

26. "The ancients have represented history under the figure of a woman, easy, graceful, and inviting; but we have seen her in our days converted like the virgin of Nabis into an instrument of torture. But in truth, such as read for profit, and not for ostentation, seldom have anything to do with such voluminous productions, which are utterly unsuited to human talents and time... It has been therefore our endeavor to give every fact its full scope; but at the same time to retrench all disgusting superfluity, to give every object the due proportion it ought to maintain in the general picture of mankind without crowding the canvas: such an history should in one respect, resemble a well formed dictionary of arts and sciences." Guthrie & Gray 1764, I, xi–xii. Viite heijastelee feminiiniseksi koettua historiaa ja maskuliiniseksi koettua historiankirjoitusta.

27. Guthrie & Gray 1764, I, xi–xii.

28. "History of the World [sic.] to the present time, at once satisfactory and succinct, calculated for use than curiosity, to be read rather than consulted, pleased reader's mind." Guthrie & Gray 1764, I, xv.

29. Guthrie & Gray 1764, I, iv, vi, vii, ix, xi, xv.

30. "It is of importance, therefore, to exhibit to their view men who resemble themselves; and the nearer the situation of these men approaches their own, the more important lesson they may derive from their history." John Gillies, *The Oration of Lysias and Isocrates*. J. Murray & J. Bell 1778, ei sivunumeroita.

31. "In fact, what can be more entertaining than thus reviewing this vast theatre where we ourselves are performers, to converse with those who have been great or famous, to condemn the vices of tyrants without fearing their resentment, or praise the virtues of good without conscious adulation, to constitute ourselves judges of the merit of even kings, and thus to anticipate what posterity will say of such as now hear only the voice of flattery." Gordon & Gray, 1764, I, iv.

Samankaltaista selektiivistä metodia oli syytä noudattaa myös filosofian opinnoissa. Spensin mukaan 1700-luvun filosofian opiskelijan oli syytä vertailla erilaisia filosofian suuntauksia ja toimia kokonaisuuden ”tuomarina”; heidän oli syytä valita ne prinssiipit kaikista olemassa olevista prinssiipeistä, jotka parhaiten kuvasivat käsiteltävää asiaa.³² Toisin sanoen 1700-luvun oppineiden ei pitäisi unohtaa klassista filosofiaa vaan pyrkiä synteesiin antiikin filosofian ja 1700-luvun tieteen välillä. Spens julisti: ”Meidän ei tule sokeasti seurata viisaimpiakaan antiikin viisaista, mutta meidän ei tule myöskään sulkea korviamme heiltä.”³³

Filosofian ja tieteen synteesi

Antiikin teosten kääntäjät halusivat myös rakentaa synteesiä antiikin tiedon ja modernin tieteen välillä yhdistelemällä egyptiläistä ja arabialaista viisautta antiikin kreikkalaiseen (ja roomalaiseen) filosofiaan sekä valistuksen tieteeseen.³⁴ Yksi esimerkki tästä synteesisistä oli väite, että Newton olisi käyttänyt muinaista geometriaa tutkimuksissaan.³⁵ Antiikin tuntijoiden tyypillinen väite oli, että kreikkalaiset olivat luoneet tieteellisen järjestelmän, joka kattoi sekä moraalitieteen että luonnontieteet, ja että tämä järjestelmä olisi ollut käyttökelpoinen myös modernissa valistuksen tieteesessä.³⁶ Ellis väitti, että kreikkalainen tieteellinen järjestelmä ja logiikka olisivat olleet täydellinen järjestelmä kaikille älyllisille päätelmille: antiikin tieteellinen järjestelmä koostui moraalista, retoriikasta, runoudesta, politiikasta ja jopa luonnontieteistä hyödyllisine havaintoineen fyysisestä luonnosta.³⁷ Gillies piti kreikkalasta tieteen järjestelmää ensimmäisenä tieteen

ensyklopediana, kaiken tiedon kompaktina järjestelmänä.³⁸

Filosofian status oli kääntäjien mielestä ollut ihailtavan korkea muinaisessa kreikassa. Gilliesin mukaan filosofia, kirjallisuus ja kaunotieteet olivat olleet ”valtiollisia asioita” ja ”politiikan moottoreita”.³⁹ Spens meni vielä pidemmälle tieteellisessä synteesisissään: hän väitti, että vaikka kreikkalaiset olivat olleet länsimaisen tieteen esi-isiä historioitsijoinen, runoilijoinen, puhujoinen, lainsäätäjineen ja filosofeineen, länsimainen tiede olisi saanut alkunsa egyptiläisestä tieteen järjestelmästä, joka oli omaksuttu kreikkalaiseen filosofiaan. Myös Monboddo väitti, että klassinen filosofia, länsimainen tiede ja kristillinen usko olisivat perustuneet egyptiläiseen ajatteluun, jonka Monboddo näki klassisen sivilisaation alkupisteenä.⁴⁰ Oppineet, jotka rakensivat yhteyttä klassisen filosofian ja 1700-luvun tieteen välillä, perustivat väitteensä havaitsemiinsa yhteneväisyyksiin antiikin tieteenalojen ja modernin tieteen välillä.⁴¹ Yhtenäisyyttä korostavissa väitteissä ei huomioitu eroja antiikin ajan ja modernin maailmankuvan välillä.

Oikeuttaakseen pyrkimyksensä luoda yleinen ihmistiede Hume oli väittänyt, että kaikki tieteet, jopa matematiikka ja luonnonhistoria, olivat riippuvaisia ihmismielestä ja siten yhteydessä yleiseen ihmistieteeseen.⁴² Samanlainen kokonaisvaltainen lähestymistapa ihmismieleen voidaan tunnistaa klassisessa filosofiassa, jonka Spens jakoi kahteen koulukuntaan: heihin, joiden mielestä ihmismieli oli kaiken alkusyy,⁴³ ja heihin, jotka selittivät kaiken materialistisesti.⁴⁴ Edelliset olivat voimakkaampi koulukunta, johon

32. Spens 1763, vi.

33. ”We are not blindly to follow the wisest of ancients; but neither are we to shut our ears against them”. Spens 1763, vi.

34. Spens 1763, xxxvii–xxxviii; Gillies 1797 I, xi.

35. Spens 1763, xxxvii–xxxviii.

36. Walter Anderson, *The Philosophy of Ancient Greece*. Smellie 1791.

37. Ellis 1776, viii–ix.

38. Gillies 1797, I, v.

39. ”the matters of a state” ja ”engines of policy”. John Gillies, *The History of Ancient Greece* I–IV. A. Strahan 1787, I, vi.

40. Lord Monboddo, *Of the Origin and Progress of Language* I–VI. A. Kincaid & T. Cadell 1773–1792, I, 442–46. Myös teoksissa E. L. Cloyd, *James Burnett. Lord Monboddo*. Clarendon Press 1972, 51, 125, 161, 168–9 ja Spens 1763, xii: käytetty termiä ”a parent country”.

41. Vaikka yleisesti tieteen ja filosofian eroa ei tehtykään, esimerkiksi Ellis määritteli filosofin ja tieteentekijän eri tavalla, filosofi keskittyi rationaliteettiin, tieteentekijä tietoon: filosofin tehtävä oli ”vahvistaa järjen ja arvostelukykyyn voimaa”, ”strengthen the powers of reason and discernment”. Ellis, 1776, x; myös Anderson 1791, 1.

42. D. Hume, *A Treatise of Human Nature*, David Fate Norton & Mary J. Norton (toim.) Oxford University Press [1739–1740], 2000, 4.

43. Tässä Spens (1763, xiv) viittasi Ciceron huomioihin Thaleesta.

44. Spens (1763, xxvi) toisti väitteen ”Mieli on kaiken alkuperä”.

kuuluivat Anaksagoras, Sokrates, Platon ja Aristoteles. Näiden peruseräaateen Spens tiivistä seuraavasti: "[...] täydellinen ihmismieli on kaiken toistuvan [liikkeen/muutoksen] alkusyy ja hyvin silmiinpistävästi kaiken perusta."⁴⁵ Samaa holistisuutta korostivat skotlantilaiset antiikin tuntijat.

Yksi argumentti universaalien tieteen puolesta oli, että Aristoteleen [Nikomakhoksen] *Etiikka* ja *Politiikka* olivat yhtä ja samaa teosta, koska Aristoteles ei itse erotellut niitä.⁴⁶ Olen toisaalla kuitenkin esittänyt, että siitä huolimatta, että politiikan akateeminen status oli heikko, moraalitieteen oppiala oli 1700-luvulla jaettu etiikkaan, oikeusfilosofiaan ja politiikkaan. Joskus näihin oli liitetty vielä erilliset logiikan ja retoriikan sektiot. Näin aristoteelinen filosofian yhtenäisyys oli osin rikkoutunut.⁴⁷ Sekä Aristoteleen *Etiikka* ja *Politiikka* ja Platonin *Valtio* olivat 1700-luvun politiikan perusta, etenkin valtiomuotoja koskevassa keskustelussa,⁴⁸ joka voidaan nähdä myös oivana esimerkkinä oletetusta filosofisten periaatteiden ajattomuudesta.

Maailmanuskontojen yhteinen historia

Valistusta on totuttu pitämään radikaalina, deistisenä ja ateistisenä uskonto- ja kirkkovastaisena liikkeenä, jossa uskonnollisille ilmiöille – David Humen tapaan – etsittiin rationaalisia selityksiä.⁴⁹ Viime vuosikymmeninä kuitenkin valistuksen tulkinta on muuttunut ja kristinusko sekä sen maltillisemmissa, että radikaaleissa muodoissa on nähty osana valistuksen aikakautta.⁵⁰ Tunnustuksellisen, Raamatulle uskollisen kristillisyyden

ongelmana olivat erityisesti Raamatussa kuvatut ihmeet ja jumalallinen ilmoituksellisuus, sekä ennaltamääräämisoppi ja perisynti, jotka eivät sopineet yhteen valistuksen rationaalisuusajattelun kanssa.⁵¹ Tätä ongelmaa pyrittiin ratkaisemaan monella eri tavalla: osa tunnustuksellisista kristityistä tukeutui Raamatun sanatarkkaan tulkintaan, osa heistä etsi Raamatun "alkuperäistä ilmoitusta" vastareaktion deistien ja ateistien kritiikkiä vastaan ja kristityt deistit pyrkivät puolestaan yhdistämään rationaalisuuden ja jumalauksen.⁵² Samalla he uudelleen arvioivat kristinuskon ilmoituksellisuutta sekä Raamatun asemaa. Heille Raamattu ei enää ollut ainoa tiedon lähde,⁵³ ja persoonallisesta, juutalaiskristillisestä Jumalasta muotoutui Kaitselmus tai eräänlainen hyödyllinen newtonilainen superhahmo, joka vaikutti kaiken olevaisen takana.⁵⁴ Kristillistä deismia lähellä olivat joidenkin valistusajattelijoiden luomat oppirakennelmat luonnollisesta uskonnosta (*natural religion*).

Kääntäjät konstruivat uskonnollista jatkumoa menneisyyden ja nykyisyyden välille. He olivat hyvin tietoisia siitä, että Cicerolla oli ollut suuri vaikutus kristillisen etiikan muotoutumisessa, ja Spens rakensi edelleen tätä jatkumoa väittämällä, että reformoitu kristillisuus oli säästänyt antiikin filosofian tuhoutumiselta historian pyörteissä Rooman imperiumin luhistumisen jälkeen sekä katolisen kirkon tuhoisalta vaikutukselta.⁵⁵ Lisäksi kääntäjät rakensivat vahvempaa yhteyttä Egyptin uskonnon ja reformoidun kristillisyyden välillä. Yhteyttä luotiin kolmella eri tavalla:

45. "...an all perfect mind is the cause of those regular motions and goodly constitutions so conspicuous in the whole of things." Spens 1763, xiv.

46. Gillies 1797, I, vi–vii.

47. Vrt. James Beattien, Adam Fergusonin ja Francis Hutchesonin moraalitieteen luennot.

48. Yksi syy politiikan ja etiikan oletettuun erottamattomuuteen oli, että klassisen käsityksen mukaan politiikan päämäärä oli (valtioruumiin) hyvä elämä. Tästä syystä vain harvoin erotettiin etiikka, politiikka ja oikeusfilosofia toisistaan.

49. Helena Rosenblatt, *The Christian Enlightenment*. Teoksessa Stewart J. Brown & Timothy Tackett (toim.) *Enlightenment, Reawakening and Revolution*. The Cambridge History of Christianity VII. Cambridge University Press 2006, 283.

50. Jonathan Sheehan, *Enlightenment, Religion, and the Enigma on Secularization*. *The American Historical Review* 108 (2003), 1062–1064.

51. Jonathan Sheehan, *The Enlightenment Bible. Translation, Scholarship, Culture*. Princeton University Press 2005, 28; Rosenblatt 2006, 284–286.

52. Jonathan Israel, *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750*. Oxford University Press 2001, 471; Sheehan 2005, 34, 47–48.

53. Sheehan 2005, 89; David Sorkin, *The Religious Enlightenment. Protestants, Jews, and Catholics from London to Vienna*. Princeton University Press 2008, 12–14.

54. Martin Fitzpatrick, *The Enlightenment, politics and providence. Some Scottish and English Comparisons*. Teoksessa Knud Haakonssen (toim.) *Enlightenment and Religion. Rational Dissent in Eighteenth-Century Britain. Ideas in Context*. Cambridge University Press 1996, 64.

55. Spens 1763, xvii–xix.

1) historian avulla, historiankirjoitusta, Raamatun tekstejä sekä sosiaalisia teorioita yhdistäen, 2) huomioimalla uskonnon ja filosofian väliset samankaltaisuudet, 3) väittämällä, että filosofia ja uskonnosta koitui samankaltaista hyötyä ihmiskunnalle.⁵⁶ Seuraavaksi esittelen näitä tapoja yhdistää filosofia ja uskonto.

Kääntäjät ylistivät uskonnon hyvää asemaa antiikin Kreikassa, jossa poliittinen ja uskonnollinen valta olivat heidän mukaansa kietoutuneet yhteen. Uskonnollisia seremonioita harjoitettiin julkisesti, ja yhteiskunnassa arvostettiin moraalisia hyveitä kuten hyväntekeväisyyttä, sotilaallista rohkeutta, vaatimattomuutta, oikeudenmukaisuutta, kunniallisuutta, vieraanvaraisuutta, totuudellisuutta, vanhempien ja vanhusten kunnioittamista sekä lainkuuliaisuutta hallitsijan ja alamaisen välillä.⁵⁷ Samat hyveet tunnetaan nykyäänkin kristillisinä hyveinä.

Viisaus yhdisti uskonnon ja filosofian; Spensin mukaan Kaitseلمus oli lähettänyt ihmiskunnalle viisaita hengellisiä oppaita eri aikoina kertomaan Jumalan tahdosta, idän ja Egyptin viisaat, juutalaisten profeetat, antiikin filosofit ja kristityt apostolit olivat kaikki saman Kaitseلمuksen lähettämiä:

[...] epäilemättä niiden, jotka nauttivat huomattavista ilmoitususkonnon eduista, voidaan olettaa löytävän suuria epätäydellisyyksiä muinaisten moralistien kirjoituksista, kun niitä verrataan ilmoitususkonnon hienoihin löytöihin. Silti, kuitenkin, meillä on ehkä lupa sanoa verratessamme Sokrateen hahmoa ja Platonin kirjoituksia, että PYHÄ KAITSELMUS [isoin kirjaimin alkuperäisessä tekstissä] näyttäisi kasvattaneen nämä arvostetut filosofit

hyveen puolestapuhujiksi ehkäisemään valinnutta korruptiota ja epähurskautta. Erilaisia neuvonantamisen keinoja näyttävät VIISAAT [isoin kirjaimin alkuperäisessä tekstissä] käytäneen ihmiskunnan uudistamkiihiseksi.⁵⁸

Sama idea löytyy myös Guthrielta toisin muotoiltuna; hänen mukaansa Jumala oli lähettänyt uudet profeetat aina, kun vastustajat olivat saaneet tapettua edelliset Jumalan lähettämät viisaat.⁵⁹ Guthrien mukaan myös itäiset uskonnot olivat olleet Kaitseلمuksesta lähtöisin, aitoja ja valistuneita, mutta korruptoituneet ja muuttuneet polyteismiksi ja kuvitteellisten jumalien ja sankarien palvonnaksi. Tässä historian vaiheessa vuonna 340 eaa. kreikkalainen Anaksagoras nosti uudelleen esiin ajatuksen yhdestä Luojusta ja Jumalasta.⁶⁰

Spensin mukaan Kaitseلمus oli käyttänyt erilaisia keinoja valmistaakseen maailmaa ”Pyhälle Opettajalle”, kuten hän Jeesusta kutsui: profeettoja, maageja, Sokrateen, Platonin ja Jeesuksen jälkeen apostoleja.⁶¹ Tämä kehitys johti monotheistisiin uskontoihin, joiden alku oli samassa Kaitseلمuksessa. Guthrie väitti, että suurin osa antiikin filosofeista hyväksyi ajatuksen yhdestä älyllisestä Luojusta, eivätkä heidän käsityksensä Luojusta merkittävästi eronneet toisistaan.⁶²

Kääntäjät etsivät myös käsitteellisiä yhteneväisyyksiä antiikin filosofian ja kristinuskon välille. Spensin mukaan kristinuskon ja Platonin oppien, erityisesti Platonin *Valtion* opit, muistuttivat toisiaan. Niillä oli Spensin mukaan neljä yhteistä tekijää. Ensiksikin niiden käsitys hyveestä oli samankaltainen. Platonin valtion päämäärä oli Spensin mukaan analysoida oikeudenmukaisuutta hyveenä sellaisena kuin se voisi parhaassa

56. Esimerkiksi Silvia Sebastiani, *Conjectural History vs. The Bible: Eighteenth-Century Scottish Historians and the Idea of History in the "Encyclopedia Britannica"*. *Cromohs* 1:1 (2001), www.cromohs.unifi.it/6_2001/indexeng.html (2. 11. 2014).

57. Gillies 1787, I, 53.

58. "[...] those, no doubt, who enjoy the superior advantages of divine revelation, may be supposed to find great imperfections in the writings of ancient moralists, when compared with the sublime discoveries of revealed religion. Still, however, we may be allowed to say, when we consider the character of Socrates, and the writings of Plato, that DIVINE PROVIDENCE [isoin kirjaimin alkuperäisessä tekstissä] seems to have raised up these illustrious philosophers, to be advocates for virtue, and to give some check to the progress of prevailing corruption, and impiety. Various methods of instruction appear to have been employed by the ALL-WISE [isoin kirjaimin alkuperäisessä tekstissä] for the reformation of mankind." Spens 1763, xviii.

59. Guthrie & Gray 1764, I, 1.

60. William Guthrie, *A New Geographical, Historical and Commercial Grammar; and the Present State of Several Kingdoms of the World*. Da. Buchanan 1799, 57–59.

61. Spens 1763, xxiv.

62. Guthrie & Gray 1764, I, vi–vii.

mahdollisessa valtiossa joskus esiintyä. Spens ei pohtinut sitä, kuinka kristillisyyden olisi uudelleen käsitteellistännyt hyvettä. Toisekseen sekä filosofia että uskonto olivat molemmat lääkkeitä tietämättömyyttä vastaan. Tietämättömyys esti ihmisiä kehittämästä ajatteluaan kohti täydellisyyttä, joka oli kaiken päämäärä. Spens mainitsi vain kursorisesti kolmannen ja neljännen kristinuskoa ja klassista filosofiaa yhdistävät tekijän: ajatuksen sielun kuolemattomuudesta sekä käsityksen tulevasta tuomiosta ja elämästä sen jälkeen.⁶³ Myös Gillies ajatteli Platonin Valtion heijastelevan kristinuskon Jumalan valtakuntaa, joka vallitsisi tuomiopäivän jälkeen.⁶⁴

Ajatus Jumalan valtakunnan ja täydellisen poliittisen valtion välisestä yhteydestä oli yhteistä kaikille kääntäjille. Nämä oppineet eivät kuitenkaan ottaneet huomioon sitä vaihtoehtoa, että sekä Platonin että Aristoteleen poliittiset teoriat perustuivat sykliseen aikakäsitykseen, jonka mukaan poliittisella elämällä oli luonnollinen kiertokulkunsa: valtio syntyi, kasvoi ja kehittyi kukoistukseensa, kunnes alkoi rappeutua ja kuoli pois ja syntyi uusi poliittinen yhteisö.

Valistuksen aikana kritisoi tuon ajatuksen Raamatusta jumalallisena ilmoituksena vastattiin joko entistä tiukemmalla Raamattuun pitäytymisellä tai alkuperäisen ilmoituksen etsimisellä ja Raamatun filosofis-eettisen arvon tunnustamisella. Kääntäjillä oli tarkka käsitys Raamatun ja filosofian suhteesta; filosofian ja Raamatun totuudet täydensivät toisiaan: esimerkkinä tästä on Monboddon väite siitä, että Raamatun kertomukset syntiinlankeemuksesta täydensivät Platonin ajattelua, vaikka Platon ei pohtinutkaan pahuuden alkuperää.⁶⁵ Monboddo väitti, toisin

kuin Hume, että vakiintunut uskonto oli paitsi välttämätön edellytys sivilisaation olemassa ololle niin myös sivilisaation kehityksen tulos.⁶⁶ Kielen kehitys oli kietoutunut poliittisen yhteisön, taiteen, musiikin ja uskonnon kehitykseen. Monboddon mukaan primitiivisillä ihmisillä ei ollut järjestäytyntä uskontoa eikä yliluonnollisten olentojen palvontaa.⁶⁷ Primitiiviset ihmiset olivat kuitenkin historiallinen todiste syntiinlankeemuksesta.⁶⁸ Tästä historiallisuudesta huolimatta syntiinlankeemustarinalla oli myös allegorinen merkityksensä Raamatun Mooseksen kirjoissa.⁶⁹ Jumalallisuuden läsnäolo ja Jumalan pelko olivat erityisen tärkeitä moraalien kehittymiselle.⁷⁰ Monboddo väitti edelleen, että kristinusko oli yhteydessä luonnonlakeihin, jotka koskivat elämän säilyttämistä ja ihmisen universaaleja oikeuksia ja velvollisuuksia.⁷¹

Spensille filosofia oli luonnollisen uskonnon (*natural religion*) muoto; sekä filosofia että luonnollinen uskonto pyrkivät samaan päämäärään eli hyveelliseen ihmiseen.⁷² Luonnollinen uskonto ja kristinusko eivät sulkeneet toisiaan pois, ne eivät kilpailleet toistensa kanssa. Sen sijaan niillä oli sama alkuperä, sananmukaisesti ”vanhemmat”, ja ne olivat kuin sisaruksia, jotka tekivät työtä samaa päämäärää, hyvää ja onnellista ihmistä varten.⁷³ Perheeseen liittyvä kieli korostaa kristinuskon ja luonnollisen uskonnon välistä saumatonta, symbioottista yhteyttä. Luonnollinen uskonto ja ilmoitususkonto olivat molemmat saman älykkään Kaitsemuksen suunnitelmaa ihmisten opastamiseksi, siksi kristinuskoa edeltäneiden ajattelumallien ja kristillisyyden välillä ei ollut ristiriitaa.⁷⁴ Spens jatkoi, että uskonnon ei pitäisi sananmukaisesti olla kateel-

63. Guthrie & Gray 1764, I, xxii.

64. ”[...] the belief of a future state of retribution cannot, according to the principles of the learned author of the Divine legation of Moses, be reckoned necessarily to the government of men, who are fully persuaded of the actual and immediate interposition of Divine wisdom and justice, to regulate, by temporal rewards and punishments, the affairs of a present state.” Gillies 1787, I, 57.

65. Monboddo 1779–1799, VI, 138.

66. Monboddo 1779–1799, I, vi; II, iv–vi; 1773–1792, II, 499.

67. Monboddo 1773–1792, I, 220–22, 230.

68. Monboddo, *Antient Metaphysics* I–VI. T. Cadell 1779–1799, VI, 141.

69. Cloyd 1972, 70, 167–168, 176–178.

70. Monboddo yhdistää usein moraalien, filosofian ja uskonnon kehityksen.

71. Monboddo 1773–1792, IV, 297–298; 1779–1799, I, 258, 305–306.

72. Spens 1763, xix.

73. ”rivals and adversaries, but sisters and companions, descended from the same parent, and destined for the same employment; to make men good and happy; the latter pursuing this end more feebly, the former with greater energy and success.” Spens 1763 xix.

74. Spens 1763, xix–xxvii.

linen filosofialle, koska oikein yhdistettyinä ne tukisivat toisiaan.⁷⁵ Uskonnolla ja filosofialla oli kuitenkin erilainen rooli ihmiskunnan historiassa: uskonto tuki filosofiaa ihmisen moraalisisessä kasvussa ja filosofia ohjasi ihmistä rationaaliseen ajatteluun.⁷⁶ Uskonto ja filosofia yhdessä muodostivat siis järkevän kokonaisuuden Kaitselmuksen ohjaamassa ketjussa, ja ne pohtivat samoja ihmiselämän kysymyksiä. Ei ollut myöskään mitään syytä olettaa, että tulevaisuus olisi muuttanut uskonnon ja filosofian suhdetta.

Kaikkien uskontojen ja klassisen filosofian samasta kaitselmuksellisesta alkuperästä huolimatta niillä oli myös eroavaisuuksia.⁷⁷ Spens ylisti kristinuskoa, koska se täydellisellä esimerkillään haastoi ihmisen ja ihmiskunnan tavoittelemaan parempaa.⁷⁸ Muissa uskonnoissa ei ollut ilmoitusta pelastuksesta,⁷⁹ ne vain reflektoivat ihmiskunnan historian eri vaiheita. Toisaalta, vaikka antiikin filosofialla oli puutteensa, oli mahdotonta ymmärtää sellaisia kristinuskon mysteereitä kuten ikuisuus, Jumalan inkarnaatio tai kolminaisuus tuntematta klassista filosofiaa. Ja päinvastoin: kunnan kristityn täytyi ymmärtää myös luonnollisen uskonnon ja filosofian perusteita.⁸⁰ Ollakseen kunnan kristitty ihmisen täytyi uskoa ja tuntea sekä immateriaalisen että materiaalisen maailman todellisuutta koskevat periaatteet.⁸¹

Skotlantilaisten kääntäjien käsitys kristinuskosta asettui kahden ääripään, radikaalin sekularismin ja radikaalin kristillisyyden, välimaastoon kristillistä deismiä ja luonnollista uskontoa mukaillen: kristinusko oli yhä pelastukseen johtava uskonto, mutta se nähtiin osana kaitselmuksellista maailmanhistoriaa, johon kuuluivat myös muut uskonnot. Kääntäjät eivät tyytyneet ainoastaan valistukselle tyypilliseen vertailevaan uskonnotutkimukseen,⁸² vaan yhdistivät kristinuskon

ja muut uskonnot universaaliksi pelastushistoriaksi. Ajattelutavalla oli itse asiassa pitkä historiansa brittiläisessä aatehistoriassa: maltilliset anglikaanit olivat jo yhdistäneet newtonilaisen tieteenfilosofian ja kristillisyyden omintakeisella tavalla, jonka mukaan (kristillinen) Kaitselmus oli nähtävissä sekä luonnossa ja luonnonlaeissa että yhteiskunnallisessa elämässä.⁸³

Lopuksi

Unohdetut skotlantilaiset kääntäjät tarjoavat meille vaihtoehtoisen lähestymistavan valistuksen ajatteluun ja akateemiseen kulttuuriin; heidän kritiikkinsä aikansa sivistystä kohtaan oli hyvin terävää. He eivät olleet kuitenkaan vasta-vaikutuksen edustajia, sillä kääntäjät jakoivat valistuksen päävirran ihanteet ja heidän voi sanoa edustaneen järjen aikakautta siinä missä Humen, Smithin, Fergusonin ja monien muiden valistuksen tunnettujen filosofien.

Englannin kielen modernisoituminen ei ollut ollut kääntäjien ainoa motiivi antiikin klassikoiden kääntämiseen tai antiikin kulttuurin tutkimiseen. He halusivat sekä popularisoida antiikin kulttuuria että tarjota antiikin asiantuntemusta omalle ajalleen. Yksi heidän päätavoitteistaan oli kuitenkin antiikin, erityisesti kreikkalaisen antiikin, hyödyllisyyden korostaminen 1700-luvun filosofialle ja käytännön taidoille. He rakensivat synteessin historiasta, klassisesta filosofiasta, newtonilaisesta tieteestä ja tunnustuksellisesta kristinuskosta. Tässä synteessissä hämärtyivät antiikin ja 1700-luvun maailmankuvien erot, ja jossakin mielessä synteesi oli historian, sillä on jokseenkin loogisesti mahdotonta yhdistää antiikin maailmankuva ja newtonilainen tähtitiede sekä empiristinen tieteenfilosofia. Klassinen filosofia ja valistuksen tiede yhdistettiin kahdella tavalla: yhtäältä korostettiin tieteenalojen samankaltaisuuksia.

75. Spens 1763, xxii–xxiii.

76. Spens 1763, xxxvii–xxxviii. Phillipson (2011, 41) mainitsee 1700-luvun filosofian ajatusvirheenä ajatusmallin, jonka mukaan filosofian tehtävä olisi todistaa uskonnolliset opit oikeiksi. Tästä virheestä ei ollut näiden kääntäjien osalta kyse.

77. Spens 1763, xxii.

78. "The Christian religion, no doubt, challenges our highest esteem and veneration as her institutes are of divine original [sic.], and of all those that were ever bestowed on mankind the noblest and the best." Spens 1763, xix.

79. Vrt. Dorinda Outram, *The Enlightenment*. Cambridge University Press 1997, 39.

80. Monboddo 1779–1799, V, 100; VI, 249.

81. Monboddo 1779–1799, I, 323, 390.

82. Sheehan 2003, 1074.

83. Esim. Margaret Jacob, *The Radical Enlightenment. Pantheists, Freemasons and Republicans*. Allen & Unwin 1981, 92–93; Margaret Jacob, *Scientific Culture and the Making of the Industrial West*. Oxford University Press 1997, 79; vrt. Outram 1997, 32, 39.

suutta, toisaalta tieteen päämäärien samankaltaisuutta, kuten lisääntynyttä rationaalisuutta ja tietoa sekä sivistynyttä ihmistä.

Kääntäjien ajattelussa sekä kristinusko että filosofia perustuivat järkeen, ja uskontoa saattoi legitimoida järjellisyydellä, mikä ei valistuksen aikana ollut sinänsä uutta. Sen sijaan uutta oli tapa, jolla tämä tehtiin. Heidän tapansa käsitellä antiikin filosofian ja kristinuskon yhteneväisyyksiä, eivät nousseet niinkään teologiasta tai raamatullisista dogmeista, vaan universaalista Kaitselmuksen ajatuksesta. Jotkut kristinuskon käsitteet korvattiin tai täydennettiin sellaisilla filosofian käsitteillä kuin järki, hyve tai kauneus. Jossakin mielessä heidän synteesinsä oli jopa puhtaasti käytännöllinen, jolloin ongelmallisiin seikkoihin ei kiinnitetty huomiota. Uskonnolla ja filosofialla nähtiin olevan sama päämäärä, hyvä moraali johti ihmismielen jalostumiseen ja viisauden kasvuun. Erityisesti Spens korosti uskonnon ja filosofian yhteyden hyödyllisyyttä. Kristinuskon ja antiikin

filosofian yhteys ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että ne olisivat sulautuneet toisiinsa, niillä oli silti omat sfäärinsä, etiikkansa ja rationaliteettinsa.

Kääntäjien positiiviset huomiot Egyptin ja juutalaisten uskonnosta sekä arabeista ja klassisesta filosofiasta eivät välttämättä merkinneet uskonnollista suvaitsevaisuutta. Toisaalta nämä oppineet eivät myöskään olleet suvaitsevaisuutta vastaan, vaan heidän huomionsa käsitteivät lähinnä menneisyyttä, eivät 1700-luvun maailmaa. Vaikka näyttikin siltä, että kääntäjät kannattivat eri maiden institutionalisoituneita valtauskontoja kulttuurista ja uskonnosta riippumatta, kristinusko oli heille paras ja oikea jumalallinen uskonto. Muut uskonnot oli alistettu kristinuskon opeille ja pelastushistorialle.

FM, YTT **Oili Pulkinen** on tutkijana valtio-opin oppiaineessa Jyväskylän yliopistossa.

Sähköposti: pulkkinenoiliz2014@gmail.com

Ville Okkonen ja Ville Laamanen

Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus Mäntsälän kapinan jälkeen

Vuoden 1918 haavat tuntuivat kipeinä 1920- ja 1930-lukujen taitteen suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa. Sisäpoliittinen kuohunta ja erityisesti oikeistolainen aktivismi, joka tavoitteli valkoisen Suomen ihanteiden lujittamista ja lopulta koko poliittisen työväenliikkeen kieltämistä, huipentuivat helmikuussa 1932 Mäntsälän kapinaan, mutta jatkuivat myös Lapuan liikkeen hajottamisen jälkeen. Kesän 1933 eduskuntavaaleissa (1.–3.7.) Kokoomuksen¹ ja Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) niin kutsuttu isänmaallinen rintama yritti toteuttaa sen, mikä loka-marraskuun 1918 jälkeen jäi kesken, kun vahvaan valtionpäämieheen perustuvaa poliittista järjestelmää tuli tasapainoittamaan stählbergiläinen kompromissi. Oikeiston näkökulmasta poliittista keskustaa hallitsivat liian sovinnolliset voimat, jotka olivat vesittäneet valkoisten voittoon perustuvan isänmaallisuusnarratiivin ja toimivat Sosialidemokraattisen puolueen (SDP) kanssa niin kutsutussa laillisuusrintamassa.²

Alkuvuodesta 1934 eduskunta palasi hallituksen kertomuksen ja perustuslakivaliokunnan mietinnön pohjalta arvioimaan Mäntsälän kapinan merkitystä ja oikeistoradikalismia. Perustuslakivaliokunnassa SDP, Kansallinen Edistyspuolue, Maalaisliitto ja Ruotsalainen Kansanpuolue arvioivat, ettei kapinaa ollut tutkittu tarpeeksi eikä äärioikeistolaiseen kiihotukseen puututtu riittävästi. Isänmaallisen rintaman johtohahmot Edvin Linkomies (kok.) ja Bruno Sundström (ikl, myöh. Salmiala) jättivät mietintöön vastalauseen,

jonka mukaan valiokunta oli politisoinut puhtaan juridiikan ja laiminlyönyt asiallisen harkinnan.³

Tässä artikkelissa käsittelemme erityisesti oikeistoradikalismien institutionalisoitumista kansanedustuslaitoksen puitteisiin ja menettelytapoihin. Vaikka talven 1934 laaja eduskuntakeskustelu avaa syvällisen ja moniäänisen näköalan suomalaisen yhteiskunnan tuolloin kiistanalaisiin peruskysymyksiin, se on toistaiseksi saanut niukasti huomiota tutkimuksessa. Olemme erottaneet eduskuntakeskustelusta sisällöt, jotka liittyvät kolmeen kansalaisyhteiskunnan perustaa määrittävään teemaan: kansalaisuuteen, politiikan olemukseen ja laillisuuteen. Analysoimme erityisesti sitä, kuinka kansanedustajat ymmärsivät, rajasivat ja rakensivat näitä käsitteitä puheenvuoroissaan. Koska keskusteluissa nousi laillisuuteen liittyvänä erityisteemana vahvasti esille kysymys SDP:n legitimitetistä, tarkastelemme lisäksi, kuinka tätä kysymystä on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa.

Havaintomme on, että Maalaisliiton aktiivisuus ja aloitteellisuus Suomen suurimman puolueen laillisen aseman kyseenalaistamisessa on toistaiseksi käytännössä ohitettu. Siksi kommentoimme myös aiemman tutkimuksen välittämää historiakuvaa 1930-luvun kansallisesta eheytymisestä. Suhteutamme havaintomme erityisesti siihen, kuinka eheytymiselle keskeisenä pidetyn keskustavasemmistolaisen yhteistyön alkuvaiheita on käsitelty ja kuinka koko prosessi on usein nähty ikään kuin liikkeenä kohti lopputulosta.

1. Toisin kuin suomen kielen lautakunta on suositellut, puolueiden nimet kirjoitetaan tässä artikkelissa isolla alkukirjaimella sekä viitattaessa niiden viralliseen nimeen että käyttönimeseen. Tällöin vältetään se, että esim. Maalaisliitto kirjoitettaisiin aina isolla mutta kokoomus aina pienellä alkukirjaimella.
2. Niin kutsutusta isänmaallisuusrintamasta (Kokoomus & IKL) ja laillisuusrintamasta (SDP, Maalaisliitto, RKP, Edistyspuolue & Suomen pienviljelijäin puolue) ks. esim. Timo Soikkanen, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. WSOY 1984, 20, 49.
3. VP 1933 asiakirjat IV, Perustuslakivaliokunnan mietintö N:o 7 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1932 antaman kertomuksen johdosta.

Eduskunnassa ei talvella 1934 kiistely Mäntsälän tapahtumista sinänsä. Levottomuuksien ja niiden välittömien vastatoimien tärkeimmät tapahtumakulut tunnettiin tuoreeltaan hyvin. Aikalaisten suurimmat erimielisyydet koskivat kapinan perusluonnetta ja merkitystä. Äärimmillään vastakkain olivat oikeiston näkemys jalosta, spontaanista isänmaallisesta aktivismista sekä vasemmiston näkemys rikollisesta, suunnitelmallisesta vallankumouksellisuudesta. Vaikka näitä ja muita 1930-luvun taitteen ja alun sisäpoliittista kuohuntaa selittäviä aatteita, arvoja, ihanteita ja tilannekuvia – tai laajemmin mentaliteetteja – on käsitelty tutkimuksessa jo runsaasti, menneisyyden moniäänisyyttä huomioivaa ja arvioivaa kriittistä tarkastelua tarvitaan edelleen.⁴ Mäntsälän kapinan jälkeisten mentaliteettien tutkiminen nimenomaan valtiopäivillä käydyin keskustelun kautta on mielekästä, koska eduskunta on kansakunnan näkyvin institutionaalinen keskusteluareena, ja täysistuntokeskustelut suurista linjakysymyksistä peilaavat poliittisen päätöksen motiiveja ja merkityksiä.⁵

Kansalaisuus

Isänmaallisen rintaman näkökulmasta Suomi oli vuonna 1918 pelastettu punaiselta hirmuvallalta. Siksi 1920-luvun maltillista politiikkaa ja vasemmiston aktiivista yhteiskunnallista toimintaa pidettiin vahingollisena kehityksenä, joka IKL:n Sundströmin sanoin oli huipentunut valtiovoimien

”käsittämättömään helläkätisyyteen” ja ymmärrykseen ”marxilaisuutta” kohtaan.⁶ Samalla hallitukset olivat syyllistyneet ”aktiivisinta isänmaallista suomalaista kansaa” ymmärtämättömään politiikkaan ja antaneet SDP:n harjoittaa ”kokonaisuutta repivää ja isänmaallista mieltä hävittävää myrkyntyvään”. Näistä lähtökohdista IKL argumentoi, että ”liikehtiminen, joka johti Mäntsälän tapauksiin” oli katkeroituneen kansan spontaani reaktio.⁷

Oikeistoradikaalit halusivat Lapuan liikkeen voimalla purkaa tasavaltalaisen hallitusmuodon, lakkauttaa poliittisen työväenliikkeen ja rajata äänioikeutta kytkemällä se veronmaksukykyyn.⁸ Kesällä 1930 äärioikeiston aktivistit painostivat, sieppasivat, pahoinpitelivät ja jopa surmasivat epäisänmaallisina pitämiään kansalaisia. Samaan aikaan valtiovoimien nimissä oli vangittu kokonainen eduskuntaryhmä, lakkautettu sanomalehti ja suljettu työväentalo.⁹ Syksyn 1930 eduskuntavaaleissa, joissa keskusvaalilautakunnat karsivat vasemmiston ehdokaslistoja ja vaaliluetteluita, muodostui kahden kolmanneksen enemmistö niin kutsuttujen kommunistilakien säätämiseksi.¹⁰ Tasavallan suojelulaila, valtiopäiväjärjestyksen muuttamisella (molemmat äänin 132–66) ja vaalilain tiukennuksilla (äänin 132–65) väljennettiin keskeisiä oikeusperiaatteita ja annettiin hallitukselle valtaoikeudet rajata perustuslaissa säädettyjä kansalaisvapauksia asetusteitse.¹¹

4. Ks. esim. Onni Rantala, *Konservatismi ja sen kannattajat*. Tammi 1960; Lauri Hyvämäki, *Sinistä ja mustaa. Tutkielma Suomen oikeistoradikalismista*. Otava 1971; Toivo Nygård, *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. Studia Historica Jyväskyläläisiä 25. Jyväskylän yliopisto 1982; Juha Siltala, *Lapuan liike ja kyydytykset 1930*. Otava 1985; Vesa Vares, *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933)*. Turun yliopisto 1991; Martti Ahti, *Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932*. Otava 1990; Matti Klinge, *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Siltala 2012; Aarni Virtanen, *”Toimikaa, älkää odottako”*. Vihtori Kosolan puheiden muutokset 1929–1936. Jyväskylän yliopisto 2015; Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY 2016. Mentaliteeteista ja mentaliteettihistoriasta yleisesti ks. Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002, erityisesti 73–111.
5. Jaakko Nousiainen, *Suomen poliittinen järjestelmä*. WSOY 1998, 154; Kyösti Pekonen, *Puhe eduskunnassa*. Vastapaino 2011, 91–106.
6. VP 1934 pöytäkirjat I, B. Sundström (ikl), 184. Myöhemmissä viittauksissa vuoden 1934 valtiopäiväasiakirjoihin ei enää mainita pöytäkirjaa silloin, kun aineisto on pöytäkirjasta I.
7. VP 1934, B. Sundström (ikl), 184.
8. Ahti 1990, 132; Mikko Uola, *Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla*. Teoksessa Vesa Vares, Mikko Uola & Mikko Majander, *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita 2006, 210.
9. VP 1930 pöytäkirjat, T.M. Kivimäki (ed.), 993; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 163.
10. Hannu Soikkanen, *Köhti kansanvaltaa. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. 1. 1899–1937*. SDP:n puoluetoimikunta 1975, 523; Erkki Tuomioja, *K. H. Wiik. Puoluesihteri ja oppositiososialisti 2*. Tammi 1982, 118.
11. SDP:n puheenjohtaja Väinö Tanner tulkitisi, että mikäli lakeja vastaan äänestäminen yllyttäisi oikeistokaappaukseen, se tapahtuisi muutoinkin. Pelko kaappauksesta ei Tannerin mukaan saanut vaikuttaa äänestykseen. Ks. Väinö Tanner, *Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvuilta*. Tammi 1966, 127; H. Soikkanen 1975, 524; Tuomioja 1982, 118.

Kommunistilakien kannattajien tilannekuva ei ollut alkujaan yhtenäinen.¹² Edistyspuolueen T. M. Kivimäki piti vaalioikeuteen kajoamista ongelmallisena, koska keskusvaalilautakunnat saivat julistaa kansalaisia vaalikelvottomiksi ilman kuulemista. Lakeja kohtaan tunnetuista epäilyksistä kertoi myös Kivimäen huomio, että ”vanhoista koetelluista oikeusperiaatteista luopuminen” tuottaisi mahdollisesti ”enemmän vahinkoa kuin edes tilapäistä hyötyä”. Muutamia viikkoja ennen kommunistilakien varsinaista hyväksymistä Kivimäki luonnehti niitä ”erehdykseksi, joka oli tarpeellista tehdä”.¹³

Oikeistorintama määritteli isänmaallisuuden vapaussodan lopputuloksen pohjalta, ja siksi sosialistinen identiteetti, arvot tai poliittiset toimintamuodot eivät voineet sisältyä täysivaltaiseen kansalaisuuteen. Talven 1934 eduskuntakeskustelussa pappi, kansanedustaja Pekka Tapaninen (IKL) samastui ”Mäntsälän miesten” tavoitteeseen hävittää marxilaisuus ja soimasi

■ Eduskuntavaalien 1.–3.7.1933 ääniä lasketaan Helsingissä. Lähde: Museoviraston kuvakokoelmat, Pietisen kokoelma, HK19670603:9220.

poliittisen järjestelmän kyvyttömyyttä kunnioittaa valkoisen armeijan vuonna 1918 saavuttamaa voittoa. Äärivalkoisten tavoittelema ”voimakas ja yksimielinen valtakunta” ei voinut toteutua kokonaan ennen kuin sisäiset viholliset oli suljettu pois. Samalla nimenomaan IKL järjestäisi ”työmiehen ja yleensä vähäväkisen kansanosan aseman”.¹⁴ Työväestön tasavertaista yhteiskunnallista toimijuutta ei kuitenkaan tunnustettu. Päämääränä oli estää sen organisoituminen taistelevaksi luokaksi, ja siksi ristiriitojen ja kompromissien tilalle tarjottiin isännän elkein yhtenäisyyttä ja järjestystä.¹⁵

Vihollisen osoittaminen ja olemassaolo toimivat kansalaisihanteen tarpeellisena vastapoolina ja vastakkainasettelun perusteena. Tässä asetel-

12. Lauri Karvonen, *I stormens öga. Svenska folkpartiet, språkstriden och Lapporörelsen*. Teoksessa *Svenska folkpartiet genom 100 år. 1906–2006*. Schildts 2006, 145–150; Tauno Saarela, *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. SKS 2008, 765; Jenni Karimäki, *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Turun yliopiston julkaisuja C 415. Turun yliopisto 2016, 216.

13. T. M. Kivimäen puhe Turussa 1.9.1930. Kansallisarkisto (KA), T. M. Kivimäen arkisto, kotelo 3.

14. VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 387–388.

15. Miika Siironen, *Mustan lipun alla. Elias Simojoen elämä ja utopia*. Atena 2017, 178–179.

massa todellinen voima ei ollut ratkaisevaa; riitti, että vihollinen oli tunnistettu ja sen uhkaan voitiin vedota. Etsivän Keskuspoliisin johtaja Esko Rieki oli kesällä 1930 arvioinut julkisesti, että Suomessa toimineiden kommunistien toiminta oli ”kokonaan lamassa” viimeaikaisten pidätysten jälkeen.¹⁶ Aatteelliselle äärivalkoiselle oikeistolle kommunismi oli silti hyödyllinen ja tarpeellinen vastustaja. Kun valtaosa todellisista ja aktiivisista vallankumouksellisista oli rajan takana tai vankeudessa ja jäljelle jäänyt radikaalivasemmisto keskittyi lähinnä uhmakkaaseen lehtikirjoitteluun ja syytöksiin porvarillisen Suomen fasistisuudesta¹⁷, tilalle voitiin asettaa ihanteellinen kuva vihollisesta, joka murensi lain henkeä kata-lasti sen kirjaimen suojissa.

Vuoden 1933 eduskuntavaalien ja kunnallisvaalien tulokset osoittavat, että IKL:n suuret puheet kansanliikkeestä olivat yliampuvia. Virhearviot johtuivat todennäköisesti siitä, että kommunistilakien säätäminen kolme vuotta aiemmin nähtiin nimenomaan Lapuan liikkeen ansioksi laajem-

■ SDP:n vaalivoiton ja Kokoomuksen ja IKL:n vaaliin tappion myötä niin kutsuttu laillisuusrintama sai eduskunnassa selvän enemmistön. Vaalien äänestysprosentti koko maassa oli 62,2. Lähde: Museoviraston kuvakoelmat, Pietisen kokoelma, HK19670603:9219.

minkin kuin IKL:n piirissä. IKL:n ytimessä oli myös runsaasti ylioppilaita, nuoria virkamiehiä ja suojeluskuntalaisia¹⁸, joiden itseymmärrykseen sopi rooli kansan tarpeiden tuntijana ja auktoriteettina. Todellinen dialogi erityisesti sosialismin ”harhaan johtamaksi” ymmärretyn työväenliikkeen kanssa oli heille vieraampaa. Mäntsälän kapinallisten itsevarmuudesta kertoo jo oikeuskäsittelyissä esitetty¹⁹ ja Vilho Annalan eduskunnassa toistama väite, jonka mukaan Kokoomuksesta SDP:hen siirtyneen kansanedustaja Mikko Erichin puhe oli provosoivasti herättänyt ”isänmaalliset mielet kaikkialla”. Annala hahmotti aktivismin kansan oikeustajuna, isänmaanrakautena ja ”isiltä perityn yhteiskuntajärjestyksen”

16. *Uusi Suomi* 25.7.1930. Myös myöhemmissä tutkimuksissa on katsottu, että kotimaisen kommunismin uhka oikeistoradikalismista taustalla oli vähäinen. Ks. esim. Siltala 1985, 499; Matti Lackman, ”Ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisi 1918–1944. Teoksessa Matti Simola (toim.) *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY 2009, 223–224.

17. Saarela 2008, 768–779.

18. Klinge 2012, 221.

19. Göran Stjernschantz, *Ernst von Born. Den siste hövdingen*. Söderström 1984, 199.

puolustamisena. Väkivaltaisuudet olivat ikään kuin looginen reaktio, kun ”kansan sielussa asuva pelko ja katkeruus” kehittyivät vihaksi. Annalan mukaan perustuslakivaliokunta sivuutti kapinan todelliset vastuulliset, sosialidemokraatit ja sisäministeri Ernst von Bornin (ruots.):

Näin syntyivät Mäntsälän tapahtumat, ei suinkaan Lapuan liikkeen suunnitelmana, vaan korkeimpien poliisiviranomaisten, lähinnä sisäasiainministerin [...] ja sosialidemokraattien yhteistoiminnan tuloksena.²⁰

Itsevarmuutta lisäsi sekin, että vuosina 1933–1934 elettiin yleiseurooppalaisen oikeistobuumin aallonharjalla. Kokoomusta hallitsi jyrkkä oikeistosuuntaus marraskuusta 1932 toukokuuhun 1934, ja vuoden 1933 eduskuntavaaleihin se osallistui vaaliliitossa IKL:n kanssa.²¹ Edistyspuolueen vasemmistosiipeen kuulunut A. K. Cajander paheksui vuonna 1933 julkaistussa *Kansamme suuri kysymys* -kirjassaan sitä, että ”kokoomuspuolue, toivoen n. s. isänmaallisesta kansanliikkeestä saa-

■ Kansallisen Kokoomuspuoleen eduskuntavaalimainos Helsingissä kesällä 1933. Lähde: Museoviraston kuvakokoelma, Pietisen kokoelma, HK19670603:10556.

vansa voimakkaan tuen, on suureksi osaksi sulautunut mainittuun liikkeeseen”. Cajander varoitti, että Saksassa tällainen opportunisti ja Hitlerin tukeminen oli jo koitunut Saksalaiskansallisen kansanpuolueen (*Deutschnationale Volkspartei*, DNVP) kohtaloksi.²² Lopulta radikaali oikeisto erehtyikin kuvitellessaan, että suomalaisten huomattava enemmistö, joka kyllä vastusti vallankumouksellista kommunismia, kannattaisi puoluetta joka näytti kiirehtivän kohti fasismia. Talven 1934 eduskuntakeskustelussa Suomen pienviljelijään puolueen Yrjö Kesti huomautti, etteivät perustuslakivaliokunnan vastalauseen kirjoittajat ymmärtäneet kansan tuntemusten kirjoa vaikka he siihen koko ajan viittasivat:

20. VP 1934, V. Annala (ikl), 195–197.

21. Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Edita 2007, 172, 200.

22. A. K. Cajander, *Kansamme suuri kysymys*. Kansallisen Edistyspuolueen puoluetoimikunta 1933, 41.

Ja jos niin pienellä kansantuntemuksella voi ajatella ryhtyä vallankumousta suunnittelemaan, niin menee plöröksi koko homma.²³

Vaikka laillisuusrintaman ei-sosialistiset puolueet olivat äänestäneet kommunistilakien puolesta, niiden piirissä katsottiin, että yhteiskunnalliset erimielisyydet kuuluivat kansanvallan perusolemuksen. Vuoden 1934 keskustelussa esimerkiksi Edistyspuolueen Bruno Sarlin ymmärsi näkemyseroja ”valtiollis-yhteiskunnallisessa katsomuksessa” ja ”taloudellisen elämän alalla”. Kansanvallan vastaiseksi koko laillisuusrintama luokitteli valmiuden kumota hallitusmuoto väkivaltaisesti tai toimia muuten oikeusjärjestyksen kieltämällä tavalla. Kommunistilakien jälkeisen ajan suurimpana uhkatekijänä pidettiin nimenomaan ”äärimmäisen aktiivista” oikeistoa, joka edistyspuolueen piirissä luokiteltiin selvästi fasistiseksi. Eksklusiivisen ”monopoli-isänmaallisuuden” hyökkäys vasemmistoa vastaan oli torjuttava, koska seuraava kohde olisi ”koko vapaamielinen keskustaporvaristo”.²⁴ IKL:n itseymmärrystä ja esiintymistä kaitselmuksen johdattamana ”uuden isänmaallisen evankeliumin” julistajana tällainen kritiikki ei kuitenkaan horjuttanut. Edustaja Veikko Wainio vastasi laillisuusrintamalle mahtipontisesti:

Yhtenäinen, yksimielinen kansa, siinä on meidän lopullinen päämäärämme, siinä on meidän kapinamme, siinä on meidän vallankumouksemme, siinä on vihdoin meidän diktaaturimmekin.²⁵

Radikaali oikeisto puhui kansasta ikään kuin varsinaisista yhteiskunnallisista kiistakysymyksistä etäännyttynä ihmisjoukkona, vaikka sen hyveet määriteltiin yksipuolisesti ja kiistanalaisten yhteiskunnallisten arvojen perusteella. Ihanteellinen kansakunta ei ollut sellainen poliittisesti tiedostavien ja aktiivisten kansalaisten kokonaisuus, johon väistämättä kuului erimielisyyksiä.

Maailmansotien välisen kauden hallitus- ja eduskuntapolitiikassa näkyi kamppailu vastakaisista tavoista käsittää kansalaisuus.²⁶ Isänmaalliselle rintamalle kansalaisuus oli valkoista, ja vapaussodan katsottiin antavan oikeuden puhua koko kansan puolesta. IKL:n järjestäytyminen puolueeksi ja nousu parlamenttiin merkitsi kuitenkin valkoisen kansalaisuusikäsitteen problematisoitumista ja avointa politisoitumista. Kiistely Mäntsälän tapahtumien merkityksestä osoitti erityisesti sen, ettei suomalaisuus ollut maailmansotien välisellä kaudella vain valkoista tai punaista.

Politiikka

Vuoden 1906 eduskuntauudistus oli laajentanut täysi-ikäisen väestön vaalioikeuden kattavuuden säätyvaltiopäivien noin kahdeksasta prosentista lähes kymmenkertaiseksi. Samalla poliittiset voimasuhteet olivat vasemmistolaistuneet ja valtiopäiväedustajien sosiaalinen kirjo kasvanut huomattavasti. Eduskuntauudistusta edeltänyttä poliittista järjestelmää ja yhteiskuntajärjestystä puolustaneet voimat pelkäsivät erityisesti ”puolisivistyneen” väen valtiollista vaikutusta. SDP:n vaikutusvalta sai sääty-yhteiskunnassa toimineet porvarit epäilemään eduskuntavaltaisuutta ja määräenemmistöparlamentarismia, joihin säätypuolueet varautuivat sisällyttämällä valtiopäiväjärjestykseen eduskunnan lainsäädäntövaltaa oleellisesti rajoittavia pidäkkeitä.²⁷ Sisällissodan ja hallitusmuototaistelun jälkeen konservatiivien epäluulo parlamentarismia kohtaan näkyi erityisesti tasavallan presidentin aseman vahvistamisessa eduskuntaan nähden.

Myös 1920- ja 1930-lukujen isänmaallinen rintama koki itsensä eliittijoukoksi, joka kykeni määrittämään ja tulkitsemaan koko kansan parasta toisin kuin hajaannusta symboloivat ja edistävät luokkapuolueet. Tässä mielessä puheet muistuttivat sääty-yhteiskunnan ajan yläluokkaisia käsityksiä poliittisen tahdon toteutumisesta. Kun valtiopäiväjärjestys oli hyväksytty vuonna 1906,

23. VP 1934, Y. Kesti (pienvilj.), 254–256.

24. VP 1934, B. Sarlin (ed.), 287–292.

25. VP 1934, V. Wainion (ikl), 342–344.

26. Pauli Kettunen, Kansallinen toimijuus suomalaisessa politiikassa. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.) *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto 2012, 85.

27. Nygård 1982, 3; Siltala 1985, 41; Antero Jyränki, Kansanedustuslaitos ja valtiosääntö 1906–2005. Teoksessa Antero Jyränki & Jaakko Nousiainen, *Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita 2006, 14–23; Uola 2006, 175–177.

maamarsalkka eli valtiopäivien puheenjohtaja Viktor Magnus von Born ilmaisi pettymyksensä siitä, että kansan ja isänmaan intressiä ”välittömästi” edustaneet valtiosäädöt oli syrjäytetty eduskuntauudistuksen sosiaalipoliittisissa virtauksissa, ”joiden pyörteisiin jotkut kansankerrokset ovat kietoutuneet.” Von Bornin seuraaja, kreivi Gustaf Philip Creutz kommentoi epäileväisesti uutta valtiopäiväjärjestystä, sillä ritaristo ja aatelisto olivat aina syrjäyttäneet etunsa isänmaan edessä.²⁸

Seuraavan sukupolven kansanedustaja Ernst von Born, edellisen poika ja Mäntsälän kapinan aikainen sisäministeri, oli puolestaan otollinen kohde äärioikeiston salaliittoväitteille. IKL:n tarinassa von Born oli järjestänyt kansanedustaja Erichin Mäntsälään syötiksi, koska tämä ”vastakääntyneenä marxilaisena toimi monia muita ärsyttävämmin”. Vilho Annala piti tätä salaliittona ja pyrkimyksenä leimata valtiovastaiseksi ryhmiä, jotka halusivat luoda ”voimakkaan Suomen kansan”. Annala syytti laillisuusrintamaa lyhytnäköisyydestä ja kysyi, olivatko poliitikot ”niin puolue mielen sokaisemia, etteivät he pysty näkemään, miten marxilainen vasemmisto johtaa tällä hetkellä puolueita laillisuuden varjolla palvelemaan omia tarkoituksiaan, joiden päämääränä on sosialistinen Neuvosto-Suomi”²⁹

1920-luvulla eduskunnan voimasuhteissa alkoi korostua SDP:n ja RKP:n yhteistyö, mikä vahvisti oikeistopiirien epäilyä demokratian perusidean toimivuudesta.³⁰ Historiantutkija Jaakko Forsman kirjoitti *Valvoja-Ajassa* vuonna 1931, että poliittinen valta oli hiljalleen siirtynyt ”kansan alimpia kerroksia edustaville puolueille”, joilla ”ei ollut minkäänlaista käsitystä kokonaisuuden edusta”³¹ Vasemmistossakin nähtiin työväenliikkeen vaikutusvallan kasvaneen, mutta argumentti oli aivan toisenlainen. SDP:n K. H. Wiikin mukaan Lapuan liike voitiin nähdä vastareaktionä tähän, ja koska

liike ”palveli porvariston yhteistä parasta”, sen ”siivotonta esiintymistä” siedettiin.³²

IKL:n tulkinassa itsenäisyyden aikainen puoluelaitos oli siis sivuuttanut kansankokonaisuuden edun. Perustuslakivaliokunnan mietintöä kritisoivassa puheenvuorossaan K. R. Kares kannusti porvariedustajia luopumaan ”puoluekirouksesta”³³ Kun vasemmistoliberaali Urho Toivola (ed.) kritisoi IKL:n väitteitä, Kares huusi väliin: ”Ei puoluevalta ole kansanvalta!”³⁴ Karesen mielestä ”pienet kutistuneet puoluesielut” ajoivat vain omia etujaan, vaikka kansallisesti kestävät ratkaisut edellyttivät jalomielistä kokonaisuuden huomioimista:

Oi isänmaa raukka, jonka julkinen elämä on puoluevallan kiroissa ja kykenemätön ohjaamaan suurta voimaa rauhallisia uomia myöten kulkemaan marxilaisuuden hävittämiseksi.³⁵

Myös Paavo Virkkusen johtamassa Kokoomuksessa katsottiin keväällä 1934, että vasemmiston edustaman puolue mielen ja ”poliittisen kiihkoisuuden” yläpuolella vallitsi esimerkillinen ”objektiivisuus ja oikeamielisyys”.³⁶ Edwin Linkomiehen mukaan perustuslakivaliokunta käsiteli Mäntsälän ”tapahtumia” kiihkeästi ja vaikeni liikkeen myönteisistä puolista. Linkomies asettui tukemaan Sundströmin väitettä sosialidemokratian laittomuudesta siteeraamalla Wiikin puhetta vuodelta 1917, jossa tämä vastusti maanpuolustuslaitosta.³⁷

Vuoden 1918 punakapinan muisto tai siihen palautuva kauna eivät toki olleet maltillisen porvariston kaikkien edustajien motiivina, mutta ne ohjasivat käytännön politiikkaa samaan suuntaan kuin parlamentaarinen nollasummapeli. Jokainen vasemmiston eduskuntapaikka oli sekä punainen tahra että menetetty ääni. Valkoisessa maailmankatsomuksessa vuoden 1918 perisynti

28. *Suomen Wirallinen Lehti* 19.9.1906; *Suomen Wirallinen Lehti* 21.9.1906.

29. VP 1934, V. Annala (ikl), 195–199.

30. Vares 2007, 12; Saarela 2008, 358; Siltala 1985, 34–37.

31. Jaakko Forsman, Suomalainen kansanvalta. *Valvoja-Aika* 3/1931, 180–187.

32. VP 1934, K. H. Wiik (sd.), 212.

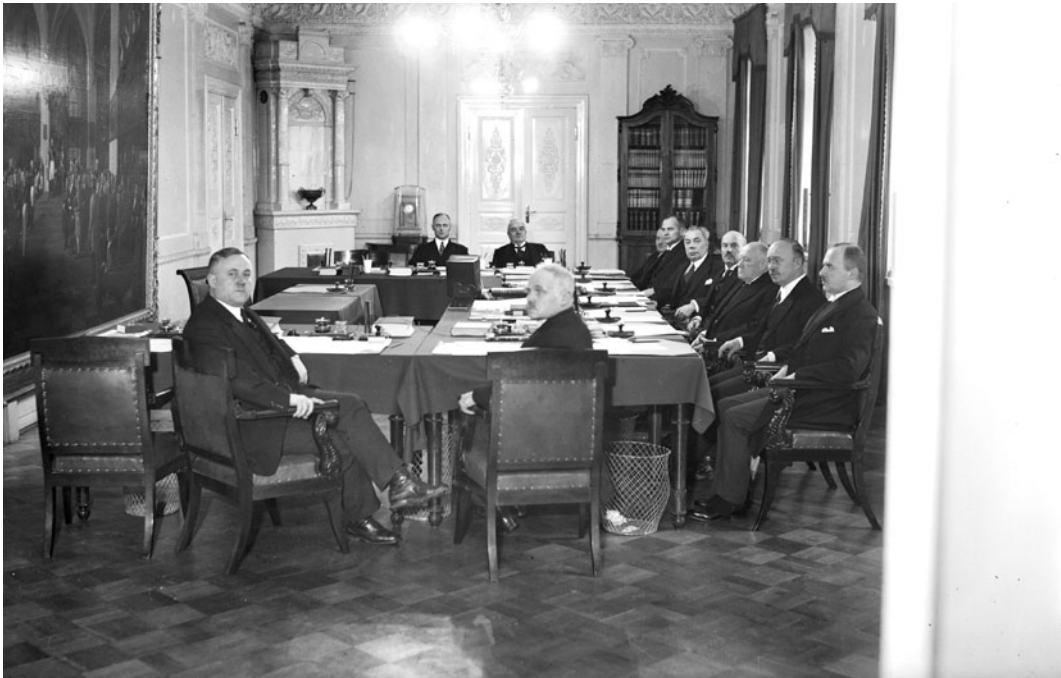
33. VP 1934, K. R. Kares (ikl), 411–416.

34. VP 1934, U. Toivola (ed.), 365–366.

35. VP 1934, K. R. Kares (ikl), 248–250.

36. VP 1934, P. Virkkunen (kok.), 231–237.

37. VP 1934, E. Linkomies (kok.), 217–219.

■ T. M. Kivimäen uusi hallitus joulukuussa 1932. Edistyspuolueen, Maalaisliiton ja RKP:n (helmikuuhun 1936 saakka) vähemmistöhallitus oli lopulta maailmansotien välisen ajan selvästi pitkäikäisin ja istui 1394 päivää (14.12.1932–7.10.1936). Lähde: Historian kuvakokoelma, Pietisen kokoelma, HK19670603:7422.

oli tahrinut vasemmistolaisuuden pysyvästi. Pisimmälle tällaisen ajattelun vei IKL, jonka mukaan kansainvälinen vasemmistoaate oli lähtökohtaisesti maanpetoksellinen ja siten isänmaallisuuden vastakohta. Tästä näkökulmasta keskiryhmien mahdollinen yhteistyöhalukkuus SDP:n kanssa näytti vaaralliselta opportunisteilta.³⁸ Bruno Sundströmin puheenvuorossa yhteistyö oli esimerkki marxilaisuuden myrkyntämisestä, joka oli saanut myös ”ruotsalaiset, edistysmieliset ja maalaisliiton” yhteen rintamaan isänmaallisuutta vastaan.³⁹ SDP:n Wiik ja Yrjö Räisänen puolustautuivat muistuttamalla, että sosialidemokraatit olivat hallitusvastuussa Ruotsissa ja Tanskassa.⁴⁰

Perustuslakivaliokunnan mietinnön vastustajille eduskuntavalta edusti rämettyneisyyttä, jota isänmaallisesti inspiroituneet kansalaiset olivat oikeutetusti nousseet puhdistamaan. Samalla muiden puolueiden yhteistyötä vapaussodassa jo nujerretun mutta kansalaisyhteiskunnassa ja parlamentissa silti tukevasti edustetun vasemmiston kanssa pidettiin kansakuntaa rikkovana ja siksi vaarallisena. Laillisuusrintama puolestaan piti Mäntsälän kapinaa laittomana painostuksena ja kansanvallan vastaisena vakavana kumouksellisenä toimintana. Syvemmällä tasolla kysymys oli perusteellisesta erosta suhtautumisessa kompromisseihin ja koko poliittisen järjestelmän arvoon ja merkitykseen.

Laillisuus

Kommunistilakien säätämisen jälkeen isänmaallinen rintama tuomitsi vasemmistolaisuuden entistäkin jyrkemmin. Koska isänmaallisuus samastettiin ei-sosialistiseen yksimielisyyteen, ”marxilaisuutta” tuli vastustaa ”sekä kommunismina että sosialidemokratiana.”⁴¹ Vuosina 1933–

38. Ks. myös Miika Siironen, *Vapausodan perintö*. Vastapaino 2012, 172.

39. VP 1934, B. Sundström (ikl), 185.

40. VP 1934, K. H. Wiik (sd.), 212–219; VP 1934, Y. Räisänen (sd.), 219–228.

41. VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 387–388.

1934 siirryttiin konkreettisiin toimiin, kun SDP:n legitimiteetti haastettiin ainakin kuudessa lakialoitteessa, välikysymyksessä tai muussa hallitusta velvoittavaksi tarkoitettussa esityksessä. Näistä viisi tehtiin heinäkuun 1933 eduskuntavaalien jälkeisenä aikana. Esityksistä kaksi, ”kansanliikkeen hengessä” eli IKL-vaiikutteisesti ennen vaaleja tehty Kokoomuksen välikysymys 21.4.1933 SDP:n ”lainvastaisille periaatteille rakentuvan toiminnan ehkäisemisestä” sekä IKL:n vaalien jälkeinen lakialoite 14.9.1933 (V. Annala ym.) yhdistyslain 4 §:n muuttamisesta tunnetaan hyvin, ja niitä on käsitelty aiemmassa tutkimuksessa.⁴² ”Isänmaallisten” kolmas ja samalla suorasukaisin esitys tuli perustuslakivaliokunnan mietinnön käsittelyn yhteydessä talvella 1934 Vilho Annalalta. Hän vaati, että mietintöön lisättäisiin hallitukselle velvoite hajottaa SDP ja kieltää sen lehdet.⁴³ Myös Kokoomus teki vielä maaliskuussa esityksen (P. Pennanen), jossa SDP:n asemaan puututtaiisiin yhdistyslakia muuttamalla.⁴⁴

Edellä mainittuja esityksiä voidaan pitää muistutuksina tuon ajan kärjistyneistä sisäpoliittisista oloista. Erityisen huomion arvoisia ovat sen sijaan Maalaisliiton kaksi aloitetta, yhdistyslain 4 §:n muutosesitys 2.9.1933 (J. Annala ym.)⁴⁵ sekä seuraavana talvena esitetty samansisältöinen päätöslauselma 13.2.1934 (K. A. Lohi)⁴⁶. Näitä ei ole analysoitu aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa. Maalaisliiton esitykset sekä niihin liitty-

neet valiokunta- ja täysistuntoäänestykset ovat merkittäviä jo siksi, että ne ovat konkreettinen esimerkki niin kutsuttujen isänmaallisuus- ja laillisuusrintamien rajan häilyvyydestä. Vaikka Maalaisliiton esityksissä poliittisten yhdistysten legitimiteettiin puuttuminen rajattiin nimenomaan epäisänmaalliseksi ja vaaralliseksi argumentoituihin ulkomaisiin riippuvuussuhteisiin, IKL ja Kokoomus äänestivät niiden puolesta lakivaliokunnassa ja eduskunnan täysistunnossa.⁴⁷ Edwin Linkomies arvioi myöhemmissä muistelmissaan, että Maalaisliiton aloite, ”jonka hyväksyminen olisi tosiasiallisesti tietänyt sosiaalidemokraattisen puolueen lakkauttamista”, oli osoitus IKL:n ja Kokoomuksen linjaa vastaavasta suhtautumisesta sosialidemokraatteihin.⁴⁸ Kun Maalaisliiton eduskuntaryhmän enemmistö vielä tässä vaiheessa asetti kyseenalaiseksi maan suurimman eduskuntapuolueen legitimiteetin, on punnittava uudelleen suomalaisen sisäpolitiikan erästä peruskertomusta. Vakiintuneen tulkinnan mukaanhan kansalaisyhteiskunnan kriisi laukesi ja sisäpoliittinen kahtiajako vaihtui eheytymiseen joko pian Mäntsälän kapinan epäonnistumisen tai viimeistään heinäkuun 1933 eduskuntavaalien jälkeen, kun Kokoomus ja IKL kärsivät vaalitappion ja todelliset edellytykset äärivalkoisen politiikan edistämiseksi hävisivät.⁴⁹

Maalaisliiton vuosien 1933–1934 yhdistyslakiesitykset on ohitettu suomalaisen poliittisen

42. Ks. esim. Mikko Uola, *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944*. Otava 1982, 181–183; Vares 2007, 166–167.

43. Ks. VP 1934, puhemies K. Kallio (ml.), 446.

44. VP 1934, P. Pennanen (kok.), 720.

45. Lakialoitteen allekirjoittajia oli 35, kun Maalaisliiton koko eduskuntaryhmässä oli 53 jäsentä. IKL:n 12 päivää myöhemmin esitetty aloite on hieman Maalaisliiton aloitetta laveammin kirjoitettu ja sen perusteluissa mainitaan erikseen SDP, mutta olennainen sisältö on molemmissa sama, ulkomaisten riippuvuussuhteiden kieltäminen yhdistyksiltä joiden tarkoituksena on vaikuttaa valtiollisiin asioihin. Ulkomaisilla riippuvuussuhteilla tarkoitettiin SDP:n jäsenyyttä Sosialistisessa työväen internationaalissa.

46. VP 1934, K. A. Lohi (ml.), 334–341; ks. myös VP 1934, puhemies K. Kallio (ml.), 446. Puhemies Kallio ei ottanut Lohen esitystä eikä edellä mainittua V. Annalan esitystä käsitteilyyn, koska niiden sisältö oli käytännössä sama kuin vielä lakivaliokunnan käsitteilyssä olleissa V. Annalan ja J. Annalan aloitteissa syyskuulta 1933.

47. Lakivaliokunnassa IKL:n (V. Annala) ehdotus, jota Kokoomus kannatti, hävisi hallituksen esitykselle äänin 13–2 (20.2.1934) ja 15–2 (22.2.1934). Maalaisliiton (J. Annala) ehdotus, jota IKL ja Kokoomus kannattivat, hävisi hallituksen esitykselle äänin 9–8 (22.2.1934). Ks. lakivaliokunnan pöytäkirjat 1934. Täysistunnossa 13.3.1934 äänestettiin J. Annalan ja E. Tuomivaaran (ikl) vastaesityksistä, joista J. Annalan esitys hyväksyttiin äänin 104–44. Lopullisessa äänestyksessä suuren valiokunnan ehdotus voitti äänin 113–70 J. Annalan ehdotuksen, jota IKL ja Kokoomus nyt tukivat. Ks. VP 1934, 722. Lakivaliokunnan mietintöön liitetyt SDP:n legitimiteetin kyseenalaistavat vastalauseet ja niihin liittynyt väittely on mainittu Mauno Jääskeläisen kirjoittamassa *Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938* -teoksessa (*Suomen kansanedustalaitoksen historia* -sarjan 7. osa, Eduskunnan historiakomitea 1973, 259), mutta kysymykseen ei syvennyt eikä siihen ole palattu myöhemmässä tutkimuskirjallisuudessa.

48. Edwin Linkomies, *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44*. Otava 1970, 18.

49. Ks. erityisesti Juhani Mylly, *Maalaisliitto–Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939*. Kirjayhtymä 1989, 358–372. Maalaisliiton ja SDP:n suhteita vuodesta 1933 alkaen käsittelevässä ”Normalisoinnista punamultayhteistyöhön”

historian yleisnarratiivissa, jossa Maalaisliiton ja SDP:n suhdetta on lähestytty ennen kaikkea liikkeenä kohti lopputulemaa, analysoimalla punamultayhteistyöhön johtanutta kehitystä.⁵⁰ Vielä maaliskuun 1934 täysistunnossa Maalaisliiton oikeistosiiven johtohahmoin⁵¹ kuuluneet Jussi Annala ja Veikko Heiskanen kuitenkin puhuivat ”sosialidemokraattisesta ja kommunistisesta internationaalesta”, joka edusti ”vääriä kansainvälistä kuonaa” ja voisi velvoittaa SDP:n ”jopa vallankumoukselliseen toimintaan saakka”.⁵² Puheenvuorot edustivat linjaa, jota Maalaisliiton eduskuntaryhmässä oli päätetty noudattaa viimeistään helmikuun alkupuolella: ”taistelua vasemmistoa vastaan” tuli pitää yllä eikä ulospäin saisi näyttää siltä, että puolue myötälisi sosialisteja, mutta samaan aikaan oli mahdollisimman selvästi erottauduttava IKL:stä, jossa erityisesti V. Annalan linjaa pidettiin vaarallisena. K. A. Lohi luonnehti eduskuntaryhmän kokouksessa tilannetta seuraavasti:

V. Annalan ponsi mielivallan tiellä. Vastoin Sundströmiä. [...] Ei mennä diktatuuriin sentään. Lapuan alkuliike oli oikea, mennyt keinoittelijain käsiin.⁵³

Käytännössä nimenomaan suhtautuminen SDP:hen vastasi silti isänmaallisen rintaman tuolloista linjaa, ja lopulta Maalaisliiton muotoilut kelpasivat myös Kokoomukselle, joka päätyi omassa esityksessään yhdistelemään molempien Annaloiden edellisen syksyn lakialoitteiden

sisällön.⁵⁴ Täysistuntoäänestyksessä 13.3. sekä IKL että Kokoomus tukivat Maalaisliiton esitystä yhdistyslain 4 §:n muuttamisesta, mistä syystä on hämmästyttävää, ettei asiaan ole syvennytty aiemmassa tutkimuksessa. On toki mahdollista, että yhtenäisen linjan muodostumista ei ole täysin hahmotettu, koska maalaisliittolaisissa lakipykälämuotoiluissa kansainvälisistä yhteyksistä ja riippuvuussuhteista puhutaan yleisellä tasolla eikä SDP:tä mainita erikseen. Annalan, Heiskasen ja Lohen täysistuntopuheenvuoroista käy silti selvästi ilmi, että yhdistyslakiesitysten tosiasiallinen kohde oli Sosialidemokraattinen puolue.

Maalaisliiton laajemmasta epäluulosta sosialismia kohtaan kertoi myös puolueen vaikutusvaltaiseen ytimeen jo ennen kansanedustajuuttaan nousseen Urho Kekkosen näkemys SDP:n päämäärien ja tarkoitusperien epädemokraattisuudesta. Suurta huomiota herättäneessä *Demokratian itsepuolustus* -kirjasessaan (1934) Kekkosen argumentoi, että sosialidemokraatit olivat käytännön politiikassaan ”demokraattisen ajatustavan varmimpia kannattajia ja valtiollisten oikeuksien esitaistelijoita” sekä Suomessa että ulkomailla. Viime kädessä hän kuitenkin uskoi liikkeen yhä tavoittelevan fasisminkaltaista proletariaatin diktatuuria:

Demokratialla ja sosiaalidemokratialla ei ole mitään periaatteellista yhteyttä, sillä sosiaalidemokratiahan päämäärässään hylkää demokratian.⁵⁵

-alaluvussa todetaan, että puolueiden yhteistyön edellytykset pysyivät vaikeana vielä 1933 vaalitappion jälkeen, mutta talonpojan ja työläisen yhteisrintama oli silti ”itsepäisesti esillä” (s. 358). Maalaisliiton aloitteet yhdistyslain muuttamisesta ohitetaan kokonaan. Kansakunnan eheytyksen tulkinnoista ks. myös Siironen 2012, 17–18; Martti Häikiö, *Suomen leijona. Svinhufvud itsenäisyysmiehenä*. Docendo 2017, 530–533; Karimäki 2016, 243.

50. Ks. esim. Mylly 1989, 358–359; T. Soikkanen 1984, 56–57; Karimäki 2016, 24–29, 260.

51. Mylly 1989, 247, 327, 375.

52. VP 1934, J. Annala (ml.), 672; VP 1934, V. Heiskanen (ml.), 687.

53. Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA), Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirja 8.2. ja 12.2.1934.

54. Esimerkiksi Linkomies lausui pitävänsä SDP:n riippuvuussuhdetta työväen internationaaliin ”valtakunnallisena vaarana, joka on poistettava”. Ks. VP 1934, E. Linkomies (kok.), 685. Kokoomuksen esitys ks. VP 1934, P. Pennanen (kok.), 720. Linkomies ja Pennanen muistuttivat yhdistyslain 4 §:ää koskeneiden Maalaisliiton, Kokoomuksen ja IKL:n esitysten yhtäläisyyksistä vielä neljä vuotta myöhemmin, kun eduskunta käsitteli jälleen yhdistyslain muuttamista, tällä kertaa Bruno Salmialan ja Hilja Riipisen (ikl) aloitteesta jota Kokoomus tuki. ”Kokoomuspuolueen taholla ollaan edelleen samalla kannalla kuin vuonna 1934”, Linkomies linjasi 22.3.1938. Ks. VP 1938 pöytäkirjat I, E. Linkomies (kok.), 278–280 ja P. Pennanen (kok.), 333–334.

55. Urho Kekkosen, *Demokratian itsepuolustus*. WSOY 1934, 51–53. Kekkosen esitti samankaltaisen rinnastuksen myös Maalaisliiton puoluekokouksessa 28.4.1934, jossa hän katsoi sekä sosialistien että IKL:n tavoittelevan viime kädessä yksipuoluevaltaa. Samassa kokouksessa Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen viittaisi sosialidemokraattisten puolueiden kieltämiseen Venäjällä, Italiassa ja Saksassa ja perusteli ”sosialimiukskon” heikkoutta aatteen ei-kansallisella luonteella. Ks. Maalaisliiton puoluekokouspöytäkirjat 1934. KMA. Aiemmin helmikuussa Kekkosen oli puhunut Maalaisliiton edus-

SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTI

SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTISEN PUOLUEEN PÄÄÄÄNENKANNATTAJA

N:o 43 (Toukokuu)

Kokouksissa helmiään 14 pöytä

1934

KOKOONPÄÄTYS		KIRJALLISUUS		KOKOONPÄÄTYS	
1. Puheenjohtaja...	2. Sihteeri...	1. Puheenjohtaja...	2. Sihteeri...	1. Puheenjohtaja...	2. Sihteeri...

ITÄVALLAN kansalaissota.

Tykistö toimii yhä, poliisilentokoneet ohjaavat tulta. Insinöörijoukot ottavat myös osaa taisteluihin, jotka ovat kiivoita. Työläiset taistelevat epätoivo vimmalla.

Hallituksen provokatiivisuus saattoi työläiset, jotka halusivat säilyttää kansanvallan, taistelemaan.

Kansallisen vapauden vankit.
 Viikkokokous 19 pöytä. Kansallisen vapauden vankien kokouksen puolesta...

...joka jätti...
 ...taistelu...
 ...vapaus...

Prinsessaan... Mäntsälän vankila...
 ...rakennus...
 ...suunniteltu...
 ...rakennus...

Mäntsälä jännittää.

Jyrkkää arvostelua eilenkin Mäntsälän tapausten johdosta.

Pääministeri Kivimäki lausui, ettei hallitus voi lakkauttaa sos-dem. puoluetta, koska siihen ei ole edellytyksiä.

KUUSI...
 ...
 ...

■ Suomen Sosialidemokraatti seurasi helmikuussa 1934 tiiviisti sekä Itävallan tapahtumia että Mäntsälän kapinan jälkipykkiä eduskunnassa. Kuvien lehden etusivusta 14.2.

Muutaman vuoden kuluttua Kekkonen mieli tunnetusti muuttui, mutta tuolloin vuoden 1918 kapinahistoria painoi liikaa: ”vestigia terrent. Vielä 16 vuoden takaa.”⁵⁶

Argumentit sosialidemokratian ja kommunismin kytköksistä ja yhteisestä perustasta olivat toki

yhteisiä ei-sosialistisille puolueille, ja niitä oli esitetty tavan takaa. Kokoomuksessa aihe oli esillä erityisesti *Uudessa Suomessa* sekä jo syksyn 1930 eduskuntavaalien alla julkaistussa *Sosialidemokratiasta, laillisuudesta ja kansanvallasta y. m.* -pamfletissa.⁵⁷ Kokoomuksen huhtikuun 1933

kuntaryhmälle ja linjannut, ettei kommunisteja pitänyt sietää eikä päästää voimistumaan, ja sosialistit oli ”pakotettava kansalliseen toimintaan, luopumaan kansainvälisyydestä”. KMA, Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 22.2.1934.

56. Kekkonen 1934, 54. Kursivointi alkuperäistekstin mukainen, latinankielisen ilmaisun suomennot ”jaljet peloittavat” on annettu alaviitteessä. Ks. myös Ari Uino, *Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900-1936)*. Kirjayhtymä 1985, 327-340; Timo J. Tuikka, ”Kekkonen konstit”. *Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981*. Jyväskylä Studies in Humanities 70. Jyväskylän yliopisto 2007, 72. Tuikka luonnehtii Kekkonen demokratiamallia ”aggressiiviseksi”. Kekkonen asennetta sosialismia kohtaan on selitetty myös radikaali-oi-keiston vastareaktion ennaltaehkäisemisenä. Ks. Juhani Suomi, *Urho Kekkonen 1936-1944. Myrrysmyies*. Otava 1986, 24.

57. *Sosialidemokratiasta, laillisuudesta ja kansanvallasta y. m.* 1930; Vares 2007, 166.

väläkysymys oli kuitenkin myöhempiin esityksiin nähden sikäli erityinen, että SDP:n ”pääoppien” rikollisuutta perusteltiin juridisesti, Hämeenlinnan raastuvanoikeuden päätöksellä.⁵⁸ SDP vastasi hyökkäämällä ja esitti oman näkemyksensä IKL:n laittomuudesta Lapuan liikkeen toiminnan jatkajana, mutta rajasi väläkysymyksen Mäntsälän kapinaan syyllistyneiden poliitikkojen toiminnan kieltämiseen.⁵⁹

Pääministeri Kivimäki perusteli, miksi hallitus ei yhtynyt isänmaallisen rintaman arvosteluun perustuslakivaliokunnan mietinnöstä. Kivimäen mukaan mikään porvarillinen puolue ei voinut ideologisesti hyväksyä SDP:n ”ohjelmaa ja oppia”, koska ne eivät olleet yhteiskunnallisesti rakentavia. Hän kuitenkin vakuutti ennen kaikkea Kokoomukselle ja IKL:lle, että hallitus oli kesällä 1933 pyytänyt Vaasan hovioikeuden entiseltä presidentiltä ja kahdelta oikeustieteen professorilta lausuntoa siitä, onko SDP:tä ”pidettävä yhtymänä, jonka toiminta on vastoin lakia tai hyviä tapoja”. Asiantuntijoiden vastaus oli ollut kielteinen, ja Kivimäki varoittikin IKL:ää ja Kokoomusta politisoimasta kysymystä:

Eiköhän ole parasta sopia siitä [...] että poliittisessa taistelussa käytetään yksinomaan poliittisia keinoja.⁶⁰

Oikeistorintaman toimet ja vastakkainasettelun jatkuminen kertovat siitä, että kesällä 1919 muodostuneen poliittisen järjestelmän säilyminen oli epävarmaa vielä Mäntsälän tapahtumien jälkeen. Vaikka äärioikeistoa pidettiin Maalaisliitossa kansanvallan suurimpana uhkatekijänä, vielä keväällä 1934 sekä IKL ja Kokoomus että Maalaisliitto haastoivat tahoillaan julkisesti ja käytännössä yhtäläisin perustein Suomen suurimman eduskuntapuolueen laillisen aseman. Samalla koko työväenliikkeen itsenäinen olemassaolo sekä vasemmistolaisen, valkoisesta isänmaallisuudesta poikkeavan kansalaisuuden oikeutus kyseenalaistettiin.

Mäntsälän kapinan jälkipyykki leimasi vahvasti myös puheenvuoroja, joissa laillisuutta arvioitiin laajemmin kuin kysymyksenä SDP:n tai IKL:n toiminnan edellytyksistä. IKL:n käsitys oikeusjärjestyksen viallisuudesta tuli esille K. R. Kareksen luonnehtiessa Ernst von Bornin sisäministerinä edustamaa laillisuutta sydämettömäksi pykäläoppineisuudeksi:

Eläköön pykälä vaikka maailma hajoaisi. Ei ole kysymys enää oikeudesta sellaisenaan, vaan puhtaasta pykälästä.

Tästä näkökulmasta Mäntsälän levottomuudet olivat vain seuraus vallitsevan oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen heikkoudesta, jonka isänmaallinen rintama aikoi korjata poistamalla ”laillinen ja lain pakottama rikkinäisyys” valtiollisesta ja julkisesta elämästä.⁶¹ Kareksen puoluetoveri Veikko Wainio viittasi puolestaan Vilho Annalan tavoin käsitykseen, että Mäntsälän kapinasta seurannut Lapuan liikkeen lakkauttaminen olisi ollut lain varjolla toteutettu salaliitto:

Te [von Born] olette itse myöntänyt kertoenneen tohtori Erichille, että häntä voi Mäntsälässä uhata vaara, mutta ette pitäneet sopivana pyytää häntä luopumaan aiikeestaan, koske ette lain mukaan voinut estää häntä lähtemästä.

Vaikka laki von Bornin vapauttaisikin, ”valveutunut omatunto ei sitä taida tehdä”, Wainio muotoili.⁶²

IKL:n puheenvuoroissa kansa, jonka tunteuksia Lapuan liike väitetyesti edusti, oli ”Suomen laillisinta ja lakiarakastavinta kansaa, jonka veriin jo äidin maidossa oli juurrutettu kunnioitus esivaltaa ja maan lakeja kohtaan”.⁶³ Näistä lähtökohdista IKL ei hyväksynyt perustuslakivaliokunnan näkemystä Mäntsälän tapahtumien tuomittavuudesta eikä suunnitelmallisuudesta. Pekka Tapanisen mukaan ”isänmaallinen mieli”

58. VP 1932 pöytäkirjat III, Kokoomuksen väläkysymys 21.4.1933, 2771–2773.

59. VP 1932 pöytäkirjat III, SDP:n väläkysymys 21.4.1933, 2796–2797.

60. VP 1934, T. M. Kivimäki (ed.), 371. Vastaavan Edistyspuolueen linjan mukaisen argumentin oli esittänyt myös puolueen puheenjohtajaksi vuonna 1933 noussut A. K. Cajander *Kansamme suuri kysymys* -kirjassaan. Ks. Cajander 1933, 58–60.

61. VP 1934, K. R. Kares (ikl), 411–416.

62. VP 1934, V. Wainio (ikl), 342–344.

63. VP 1934, K. R. Kares (ikl), 248–250.

oli maalís-huhtikuussa 1932 spontaanisti herännyt torjumaan ”kommunistista rienausta, jota hallituksen ja eduskunnan silmien edessä oli tässä maassa harjoitettu”⁶⁴ Bruno Sundström puolestaan moitti toimenpiteitä Lapuan liikkeen torjumiseksi hävyttömiksi, koska SDP sai samaan aikaan vapaasti herjata vapaussotureita ja suojeluskuntia.⁶⁵ Tapanisen sanoin IKL vastusti ”niitä ryssien ostamia edustajia, jotka täällä eduskunnassa ja sen valiokunnassa olivat valmistamassa ja laatimassa Suomelle lakeja.” Kun laillisuusrintamassa arvosteltiin oikeistoradikaalien ”monopoli-isänmaallisuutta” ja valmiutta asettaa politiikan hyveeksi ”eräänlainen korkein vanhurskaustahto”⁶⁶, Tapanisen mielestä ei ymmärretty, ”kuinka isänmaallinen liike marxilaisuutta vastustaessaan juuri vaati maahan lujaa, järkkämätöntä yhteiskuntajärjestystä”⁶⁷

Kyseenalainen eheytmisnarratiivi

Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan jyrkkä vastakkainasettelu jatkui sekä helmi-maaliskuun 1932 Mäntsälän kapinan että syksyn 1933 eduskuntavaalien jälkeen. Mäntsälän jälkipyykissä keväällä 1934 isänmaallisen rintaman hyökkäyksen julkilausuttu kohde oli marxilaisuus ja sen ymmärtäjät. Kun kotimainen kommunismi oli 1930-luvun alkuun mennessä nujerretty, syntyi tilaa entistä laajemmalle vasemmistolaisen toiminnan rajoittamiselle ja jopa kriminalisoimiselle. Nimenomaan kysymys SDP:n legitimitetistä sai aikaan sen, että Maalaisliitto asemoitui isänmaallisen rintaman ja laillisuusrintaman väliin ja käytännössä yhtyi IKL:n ja Kokoomuksen perusteluihin siitä, ettei sosialismin kansainvälinen luonne sopinut yhteen oikeamielisen suomalaisen kansalaisuuden kanssa. Tässä asetelmassa poliittista vasemmistoa pidettiin sekä vuoden 1918 tahraamana että kansakunnan lujuutta edelleen uhkaavana voimana huolimatta siitä, että se vakuutti olevansa sitoutunut kansanvaltaiseen järjestelmään.

Vuoden 1933 eduskuntavaalitappion jälkeisessä tilanteessa laillisuusrintaman eheys määritteli äärivalkoisen politiikan edellytyksiä. ”Marxilaisuuden” vastustamisessa, ”puoluevallan”

tuomitsemisessa ja SDP:n laillisuuden kyseenalaistamisessa näkyi yhä Lapuan liikkeen henki. Vaikka isänmaallisen rintaman puheenvuoroissa ei juurikaan viitattu Italian, Itävallan tai Saksan kehitykseen, autoritaarisuuden yleiseurooppalainen lujittuminen rohkaisi oikeiston jyrkän linjan edustajien mentaliteetteja yli puoluerajojen. Samalla Maalaisliitossa vahvistui käsitys siitä, että vain luja ja riittävän omaleimainen kansallinen politiikka turvaisi vakautta ja järjestystä. Tällaiseen linjaan ei vielä sopinut skandinaavisempi malli työmiehen ja talonpojan yhteistyöstä. Vaikka eduskunnan voimasuhteet estivät SDP:n asemaan puuttuneiden esitysten läpimenon, uhka vähemmistöhallituksen kaatumisesta ja uusista vaaleista vei sosialidemokraatit puolustusasemiin ja muistuttamaan siitä, että vuoden 1918 tapahtumista oli kärsitty rangaistus ja enemmänkin.

Tutkimuskirjallisuudessa kansallisen eheytmisprosessin tarkastelu on tavallisesti aloitettu viimeistään heinäkuun 1933 vaaleista, ja toisinaan konsensuskehityksen alku on kytketty jo Mäntsälän kapinan kukistumiseen ja radikaalin äärivalkoisen aktivismin kauden päätökseen. Havaintomme kuitenkin osoittavat, että viittaaminen kansallisen eheytmisen alkamiseen ylimalkaisesti vuonna 1933 tai edes vuonna 1934 voi olla harhaanjohtavaa. Vielä keväällä 1934 kolme eduskuntaryhmää oli valmiina puuttumaan suomalaisen demokratian perusteisiin. Erityisesti Maalaisliiton aktiivisuus SDP:n legitimitetin ja kansanvaltaisuuden kyseenalaistamiseksi tilanteessa, jossa Kokoomus oli vielä IKL:n liittolainen, osoittaa ettei parlamentti vielä ollut valmis sovintoon sen enempää vuodesta 1918 kuin vuodesta 1932, vaikka poliittinen väkivalta oli torjuttu.

Koska historian kehitys näyttäytyy helposti vääjäämättömänä tapahtumavirtana kohti lopputulosta, on tärkeää, että yleisestikin jaettu tulkintoja esimerkiksi suomalaisen politiikan eheytmisestä ja punamultayhteistyöstä tarkastellaan kriittisesti. Näin tutkimuskuvaan tulee aikalaismentaleettien ja näköalojen tarjoamaa moniäänistä suhteellisuudentajua ja kestävyttä. Kansallista eheytmistä on tähänastisessa histori-

64. VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 388.

65. VP 1934, B. Sundström (ikl), 188–194.

66. VP 1934, B. Sarlin (ed.), 289–292.

67. VP 1934, P. Tapaninen (ikl), 388.

ankirjoituksessa tarkasteltu jossain määrin deterministisesti. Osittain tämä johtuu tahattomasta nojaamisesta vakiintuneeseen tutkimuskuvaan, mutta samalla narratiivin kestävyttä on edistänyt se, että eri osapuolten kaukonäköisyyttä ja sovinollisuutta korostavat tulkinnat ovat 1930-luvun lopun ja sotavuosien tapahtumien takia sopineet kaikille.

1930-luvun alku oli monella tavalla kriittinen vaihe itsenäisen Suomen yhteiskunnallisessa historiassa. Tähänastinen tutkimus on sivuuttanut kevään 1934, jolloin oikeistoradikalismi ei enää johtanut ulkoparlamentaarisiiin levottomuuksiin, mutta institutionalisoitui eduskunnan lainsäädäntövallan puitteissa toteutuneeksi kamppailuksi. Konsensushakuisempi politiikka, joka näytti toteutuvan muissa Pohjoismaissa, oli

tuolloin vielä lähinnä hypoteettis-futuristinen mahdollisuus. Todelliset edellytykset punamultayhteistyölle syntyivät vuoden 1936 eduskuntavaalien tuloksessa ja konkretisoituivat seuraavana vuonna Cajanderin hallituksessa.

Kiitämme Kari Immosta, Marja Jalavaa, Jenni Karimäkeä, Kimmo Rentolaa, Timo Soikkasta ja Vesa Varesta sekä kahta anonyymia vertaisarvioijaa heidän asiantuntevista kommentistaan.

VTT **Ville Okkonen** ja VTT **Ville Laamanen** ovat poliittisen historian tutkijoita Turun yliopistossa.
Sähköpostit: vpokko@utu.fi ja violla@utu.fi

Antti Malinen ja Jouni Tilli

”Ei me niin hirvittävän sotaisia sentään olla!”

Luterilaisten pappien suhde jatkosodan muistoihin

Vuoden 1944 joulukuun alkuun mennessä Suomen sodanaikainen armeija oli pääosin kotiutettu, ja entiset rintamasotilaat pääsivät opettelemaan siviilielämää. Vain nuorimmat ikäluokat jatkoivat sotaa pohjoisessa. Entisistä aseveljistä luopuminen ei ollut kuitenkaan helppoa. Kotiuttamisen jälkeen monet entiset rintamasotilaat selvittivät ensi töikseen, mihin vanhat aseveljet olivat kotiutuneet ja mitä heille kuului.¹ Varsin yleiseksi muodostui tapa tavata vanhoja aseveljiä kuppiloissa, yksityisasunnoissa ja kylien raiteilla.² Erityisesti saunassa miesten nähtiin saavan henkistä tukea, saunan lauteilla ”tuntematonkin mies puhuu silloin murheensa tai ajatuksensa toiselle tuntemattomalle”³. Sodasta ja sen muistoista alettiin varsin pian keskustella paitsi ystäväysten kesken, myös suuremmissa porukoissa ja erilaisissa järjestöissä.

Kun Suomen Aseveljien Liitto (SAL) lakkautettiin tammikuussa 1945, entisten rintamamiesten yhteistoiminta hakeutui muihin, jo olemassaoleviin järjestöihin. Vaikka yhteyksiä pidettiin vanhoihin aseveljiin, sodan muistelu ja kokemusten jakaminen eriytyivät omiksi saarekkeikseen.⁴ Sodanjälkeisessä Suomessa poliittiset suuntaukset ja kokemuspiirit synnyttivät laajemminkin kilpailevia, erilaisia sodan muistoja ja merkityksiä vaalivia muistikulttuureita.⁵

Toistaiseksi tiedämme kuitenkin suhteellisen vähän siitä, miten sodasta ja siihen liittyvistä

muistoista ja tapahtumista keskusteltiin laajempien ryhmien sisällä. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten ja minkälaisen asioiden yhteydessä entisten sotilaspappien keskuudessa sotaa muisteltiin. Lisäksi käsittelemme sodan muistamisen ja muistojen työstämisen sosiaalisuutta ja siihen liittyvää toimintaa: muistoista neuvottelua, kiistämistä ja julkista esittämistä. Muistellessaan sotaa sekä osuuttaan siinä sotilaspapit samalla rakensivat ja järjestelivät menneisyyttä silloisen nykyhetken tarpeisiin.

Kotiuttamisen yhteydessä eri viranomaistoille ja kotiutettavien omaisille annettiin ohjeita, miten siviiliin palaaviin miehiin tulisi suhtautua ja asennoitua. Kotiuttamisen hyvää toteutumista pyrki edistämään erityisesti SAL, joka neuvoi asiantuntijan roolissa eri viranomaistahoja sotilaiden odotettavissa olevasta käytöksestä.⁶ Tiedotuksessa otettiin kantaa myös sodan muisteluun. Sanomalehdissä ja aikakauslehdissä julkaistiin ohjeita muun muassa siitä, miten omaisten tuli suhtautua miesten mahdollisesti kertomiin sotajuttuihin:

Jos miehet kertovat kokemuksiin sotatieltä, kuunnellaan heitä ja koetetaan eläytyä heidän ajatuksiinsa. Elleivät mielellään kerro, älkäämme heitä turhilla kysymyksillämme vaivatko. Ehkäpä ne ovat olleet sellaisia, että ne mieluummin unohtaa kuin tuo kodin piiriin sen onnellista ilmakehää sumentamaan.⁷

1. Keijo K. Kulha, *Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945*. WSOY 1980, 230; Olavi Lindblom, *Punaista vai valkoista*. Kirjayhtymä 1969, 34.
2. Ari Uino, *Sotiemme veteraanit. Rintamalta rakentamaan*. SKS 2014, 203–204.
3. Nimimerkki Vanha Uuni, Sauna, *Aatami* 1/1945, 17.
4. Juhani Mylly, *Aseveljien mieli ja Paasikiven Suomi*. Teoksessa Lauri Haataja (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Kirjayhtymä 1994, 209.
5. Anssi Männistö & Ville Kivimäki, *Sodan särkemä arki*. WSOY 2016, 181.
6. Kulha 1980, 228. SAL:n ohjeistuksessa viranomaisia ja omaisia kehoitettiin varautumaan erityisesti miesten hermostuneisuuteen ja tiettyihin odotuksiin, joita he kohdistivat siviilielämään ja sen sujumiseen.
7. S. P. 1945, ”Miehet ovat palanneet”, *Koti* 1/1945, 10.

Muistitetoaineiston pohjalta voidaan todeta, että suuri enemmistö rintamasotilaista vältti raakojen tai raadollisten sotajuttujen kertomista, kuten yllä olevassa sitaatissa aprikoidaan. Entiset sotilaat halusivat kenties suojella omaisia sodan kauhuilta, mutta juttujen valikointiin oltiin totuttu jo sodanaikaisen kirjeenvaihdon kuluessa. Omaisia ei turhaan haluttu huolestuttaa sodan yksityiskohtien ja omien pelkojen ja tekojen kuvauksella.⁸ Ylipäänsä sotajuttujen jakaminen omaisten kesken ei ollut kovin tavanomaista. Varsinkin lasten muistoissa on paljon kuvauksia siitä, kuinka heidät laitettiin tekemään erilaisia askareita silloin, kun isän luokse tuli vanhoja aseveljiä. Kun kokemuksista kerrottiin, keskityttiin usein humoristiseen, erilaisista sattumuksista tarinointiin. Keskustelut synnyttivät kuitenkin myös riitoja, varsinkin kiisteltäessä sotasyllisyyteen ja käpykaartilaisten toimintaan liittyvistä teemoista.⁹

■ Saunan lämmössä puhdistauduttiin ja vaihdettiin myös ajatuksia. Vanhojen aseveljien tavatessa keskustelu saattoi kääntyä sodan muistoihin. Kuvassa vastat heiluvat Elannon saunassa, osoitteessa Helsinginkatu 2. Kuvaaja: Eino Heinonen, 1950. Lähde: Helsingin kaupunginmuseo.

Tarkastelun kohteena olevat entiset sotapaivit rakensivat asevelimentaliteettia sotavuosina paitsi tehtäviensä puitteissa myös järjestötyössä.¹⁰ Se kiteytyi tutussa ”kaveria ei jätetä”-lausahduksessa. Aseveljeys ammensi kollektiivisista sodan kokemuksista: intensiivinen emotionaalinen suhde maata ja kansakuntaa kohtaan konkretisoitui rintamatoveruudessa.¹¹ Siitä kummunnut kollektiivinen uhrautumisen henki elähdytti ja yhdisti suomalaisia ennenkokemattomalla tavalla talvisodan jälkeen.¹²

8. Ville Kivimäki, Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves & Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*. WSOY 2010, 194.

9. Havainto pohjautuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa säilytettävän Perheissä jatkunut sota-keruuaineiston läpikäyntiin.

10. Suomen Aseveljien Liitto perustettiin elokuussa 1940.

11. Ville Kivimäki, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY 2013, 177–178.

12. Tuomas Tepora, Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhuri 1917–1945. WSOY 2011.

Kirkon piirissä asevelihenkeen suhtauduttiin varsin myönteisesti, sillä aate nähtiin niin kirkkoa kuin kansaa eheyttävänä tekijä. Asemasotavaiheessa sotilaspastoreiden keskuudessa käynnistyivät keskustelut oman SAL:n alaisen yhdistyksen perustamisesta. Pitkän valmisteluvaiheen jälkeen Asevelipapit ry. (Vapenbröderprästerna r.f.) perustettiin 9.10.1942, hiippakuntien synodaalokokouksen jälkeisessä sotilaspappien neuvottelukokouksessa. Vaikka itse asevelitoimintaa kannatettiin laajalla rintamalla, yhdistyksen perustamisvaihe toi esille vanhemman pappispolven pelot siitä, että yhdistys loisi ”hajaanusta” ja rintamajakoja kirkon sisälle.¹³

Kirkon näkökulmasta jatkosodan jälkeinen aika oli haasteellisempi kuin edellisen sodan päättyminen. Sodan kokemukset ja sen jälkeinen moraalikriisi ajoivat pohtimaan yksilön ja yhteiskunnan suhdetta. Samalla kirkkoa elähdyttäneet nationalistiset ihanteet järkkäyivät¹⁴. Myös laitasemmistön nousu valtaan aiheutti poliittista painetta¹⁵. Sielu vavahteli muutoksen kourissa ja pelko hyysi mieltä, kuten Kuopion piispa Eino Sormunen kuvaili ajan henkeä¹⁶.

Asevelipapit olivat eräs aktiivisimmista ryhmistä sodanjälkeisessä Suomessa. Asevelipappien keskeisenä tavoitteena oli saada seurakuntien jäsenet eli maallikot aiempaa aktiivisemmin mukaan erilaiseen huolto- ja yhteiskuntatyöhön. Ylipäätään kirkolla tuli heidän mielestään olla aikaisempaa näkyvämpi sosiaalinen rooli. Uusia yhteyksiä haettiin myös työväenliikkeeseen. Pappien toimintaa sodan jälkeen on kuitenkin tutkittu keskittyen lähinnä uskansasankirkollisuuden ja uuspietismin väliseen jännitteeseen.¹⁷ Siinä vastakkain olivat sosiaalista vastuuta painottanut ”uskansasankirkollisuus” ja henkilökohtaista uskonkokemusta korostanut ”uuspietismi”. Ajallinen painopiste on ollut 1950- ja 1960-luvulla yllä mainittujen kirkkonäkemyksien välillä käydyissä opillisissa väännoissä sekä siinä, miten kirkon

työmuodot, esimerkiksi diakonia, kehittyivät niiden seurauksena.¹⁸

Analysoimme tammikuussa 1945 Lahdessa pidettyä pappeinkokousta ja osoitamme, että niin sanotun kansankirkkocodebatin osana käytiin myös sodan muistamiseen liittyvää keskustelua, joka oli ajoittain kiivastakin. Pappeinkokouksesta laadittiin tarkat keskustelupöytäkirjat, ja ne muodostavat artikkelimme keskeisimmän lähteen. Pöytäkirjaan merkittiin kaikki kokouksissa käytetyt puheenvuorot, myös välihuudot. Vilkasta keskustelua käytiin myös lounas- ja kahvitaukojen aikana, ja puhujat viittasivat näihin keskusteluihin varsinaisissa kokouspuheenvuoroissaan.¹⁹

Tapaustarkastelussamme sodan muistelu tapahtui tilaisuudessa, joka jo luonteeltaan viritti osallistujia keskustelemaan. Pappeinkokouksen aikana otettiin käsittelyyn useita laajaa keskustelua virittäneitä aiheita. Tässä otamme lähempään tarkasteluun erityisesti tiistaina 9.1.1945 käydyssä keskustelun aiheesta ”Tämän hetken pappisihanteemme”. Sen aikana esitettiin puheenvuoro, jonka esittäjä haastoi sotilaspapit tekemään tiliä myös lähimenneisyyden kanssa, kääntämään katseen sotavuosiin. Vilkaassa keskustelussa vedettiin samalla rajoja sille, mitä ja miten sodasta ja sen kokemuksista saa muistella. Artikkelimme lopuksi pohdimme yksityisen ja puolijulkisen muistelun kytkeytymistä julkiseen muistintä poliittikkaan.

Pappeinkokous ja muistin muodot

Papiston sodan jälkeen käymässä keskustelussa oli kaksi päälinjaa. Osa papeista korosti, että ulkopuolisten syyllistäminen oli turhaa. Suomalaisien oli mentävä itseensä ja tunnustettava itsensä osaltaan syylliseksi tapahtumien kulkuun. Tällä kannalla oli moni rintamalla ollut kirkonmies. Seurauksena oli myös pyrkimys muuttaa kirkkoa. Moni taas näki tilanteen siten, ettei suomalaisilla ollut joitain yksittäisiä kömmähdyksiä

13. Antti Kujanpää, *”Asevelipappien” kansankirkkonäkemyksen hahmottuminen 1942–1945*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto 1977, 42, 49–50.
14. Eino Murtorinne, *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. WSOY 1995, 294.
15. Ks. Matti Helin, *Päästä meidät pahasta. Uskonto SKDL:n politiikassa 1944–1966*. Turun yliopisto 1996.
16. Eino Sormunen, *Ajan murroksessa. Tutkielmia ja puheita*. Väinän kirja 1948, 66, 109.
17. Esim. Juha Seppo, *Teologinen Aikakauskirja sodan ja Lundin teologian varjossa 1940–1953. Teologinen Aikakauskirja* 102 (1997), 526–555.
18. Murtorinne 1995; Seppo 1997; Teemu Kakkuri, *Evankelinen liike kirkossa ja yhteiskunnassa 1944–1963. Aktiivinen uudistusliike ja konservatiivinen sopeutuja*. Itä-Suomen yliopisto 2011.
19. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio HI:17. Kansallisarkisto (KA).

lukuun ottamatta tarvetta potea syyllisyyttä. Esimerkiksi piispat olivat sillä kannalla, ettei suomalaisilla ollut erityistä sotasyllisyyden taakkaa. Näin ollen kirkollakaan ei ollut aihetta muuttaa itseään.²⁰ Käytännössä jako ei aina ollut selkeä, koska painotuksiin vaikuttivat muun muassa ikä, herätysliiketausta ja poliittiset näkemykset – sekä se, minkälaisella foorumilla debattia käytiin.

Ensimmäisessä sodanjälkeisessä pappeinkokouksessa Lahdessa oli paikalla yli 150 pappia, joista valtaosa oli rintamalta kotiutettuja sotilaspappeja ja Asevelipapit ry:n jäseniä.²¹ Osallistujista nimekkäin oli professori Yrjö J. E. Alanen (1890–1960). Myöhemmin 1950-luvulta alkaen julkisuudessa aktiivisena kirkollisena keskustelijana profiloitui osanottajista erityisesti Erkki Niinivaara (1907–1985), Martti Simojoesta puolestaan tuli arkipiispa (1964–1978). Kusti Korhonen (1911–2000) taas toimi muun muassa Suomen Kirkon Sisälähetykseuran toiminnanjohtajana vuosina 1946–1956 sekä Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton pääsihteerinä. Hän oli myös Asevelipapit ry:n sihteeri.

Kokousta varjosti yhä voimistuva pelko SAL:n lakkautuksesta. Väli-rahansopimuksen 21. artiklassa Suomi oli sitoutunut heti hajotamaan ”fascisminluontoiset” järjestöt, mutta tarkempien kriteerien puuttuessa esimerkiksi SAL:n lakkautus ei näyttänyt ensi alkuun välttämättömältä tai vääjäämättömältä. Kun Valvontakomissio painosti hallitusta aiempaa tiukempiin toimiin, myös Asevelipapit reagoivat kuitenkin tilanteeseen. Marraskuun 7. päivänä Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusjärjestö teki päätöksen ”Kristillinen Palveluskeskus”-nimisen elimen perustamisesta. Samalla käynnistettiin prosessi, jonka kuluessa Asevelipapit ry:n toiminta siirrettiin vähitellen Palveluskeskuksen alaisuuteen.²²

Lahden kokouksen järjesti juuri Kristillinen palveluskeskus, jonka johtajana toimi Kusti Kor-

honen, Asevelipapit ry:n aiempi asiamies.²³ Keskuksen toiminnasta vastasivat asevelipapit, ja se julkaisi runsaasti sosiaalisesti painottunutta teologista ja kirkollista kirjallisuutta. Järjestö kokosi yhteen eri teologisista taustoista tulleita rintamapappeja. Rintamalla olleiden pappien lisäksi mukana oli myös iäkkäämpiä, sodan aikana kotirintamalla olleita pappeja.

Tulkitsemme artikkelissamme Lahden pappeinkokousta tilaisuutena, joka sijoittuu sosiaalisen ja kollektiivisen muistin välimaastoon. Sosiaalisen muistin käsitteellä viittaamme muistoihin, jotka jakavat henkilöt, joita yhdistää esimerkiksi sukulaisuussuhde, maantieteellinen läheisyys tai yhteinen tehtävä. Kyseessä on täten muisto, jonka jakavilla on jo etukäteen olemassa oleva yhteys.²⁴ Sosiaalisessa muistissa näin ymmärrettynä ihmisten siteenä on siis muutakin kuin jokin yksittäinen tapahtuma. Esimerkiksi monilla Lahden pappeinkokouksen osallistujilla oli yhteistä menneisyyttä jo pitkältä ajalta ennen sotaa, osalla jo opiskeluajoista lähtien. Rintamapapit puolestaan olivat tehtävänsä ja toimintakenttänsä yhdistämiä.

Pappeinkokouksessa oli kyse myös kollektiivisesta muistamisesta. Kollektiivisella muistilla tarkoitamme muistamista, jossa ihmisiä yhdistää jaettu tapahtuma. Esimerkiksi Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedyn salamurha, Suomen jääkiekon maailmanmestaruus vuonna 1995 ja isku WTC-torneihin syyskuussa 2001 ovat tällaisia tapahtumia. Kollektiivinen muisti ei siis tarkoita mystistä ”kollektiivimuistajaa”, vaan sitä, että suuri joukko ihmisiä muistaa tietyn tapahtuman – kukin omalla tavallaan ja omasta näkökulmastaan.²⁵ Lahden tapauksessa koko kansaa koskettanut sota yhdisti eri ikäpolvia ja teologisia taustoja edustaneet papit; tosin muistojen sisältö vaihteli dramaattisestikin.

Sosiaalinen ja kollektiivinen muisti eivät kuitenkaan korvaa henkilökohtaista muistia, vaan

20. Aila Lauha, ”Syyttömyyden” taakka. Suomen luterilainen kirkko ja sotasyllisyys. *Teologinen Aikakauskirja* 104:1 (1999), 67–69; Jouni Tilli, *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina*. Atena, 2014; Jouni Tilli, Katumus, mukautuminen, kieltäminen. Luterilaisten pappien suhtautuminen työväestöön vuosina 1944–1948. *Historiallinen aikakauskirja* 114:4 (2016), 432–444.

21. Kujanpää 1977, 145.

22. Kujanpää 1977, 142.

23. Kujanpää 1977, 145.

24. Edward S. Casey, *Public Memory in Place and Time*. Teoksessa Kendall R. Phillips (toim.) *Framing Public Memory*. University of Alabama Press 2004, 21–22.

25. Casey 2004, 22.

kaikki kolme ovat yhteydessä toisiinsa. Kuten muun muassa Maurice Halbwachs on esittänyt, henkilökohtainen muisti tarvitsee yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia rakenteita, jotka tarjoavat yksilöille keinoja jäsentää ja ymmärtää kokeamaansa²⁶. Muistaminen on siis yhtä aikaa henkilökohtaista ja sosiaalista.

Muistaminen on myös vallankäyttöä. Kollektiivinen ja sosiaalinen muisti saattavat paikata henkilökohtaisen muistin aukkoja tavalla, jonka seurauksena voi olla vaikeaa erottaa, mikä on itse koettua ja mikä ryhmän tai yhteisön kautta välitöntä. Tällaisissa tapauksissa tapahtumien totuudenmukaisuuden arvioiminen hankaloituu.²⁷ Henkilökohtaisen, sosiaalisen ja kollektiivisen muistin suhde onkin usein jännitteinen: menneisyydenhallinta on osaltaan kamppailua siitä, keiden muistot ja kokemukset saavat olla esillä – ja missä. Usein menneisyydenhallinnassa aktiiv-

■ Rintamaolosuhteissa papit kykenivät luomaan aiempaa läheisemmän suhteen miehiin, myös konkreettisesti. Kirkon ja saarnatuolien sijaan jumalanpalveluksia pidettiin usein luonnossa ja korsuissa. Kuvaaja: Sot. virk. Uuno Laukka, 20.5.1943. Lähde: SA-kuva, kuvan numero 129561.

visen roolin ottavat ne henkilöt, jotka asemansa tai kokemustensa puolesta kykenevät edustamaan laajempia muistiyhteisöjä.²⁸ Muisti on näin ollen dynaaminen ilmiö, jossa liikutaan monilla eri tasoilla. Tämä puolestaan aiheuttaa sen, että muistaminen synnyttää aina myös kitkaa.

Papit työhaalareihin!

Kokouksen etukäteen ilmoitetut keskustelunaiheet olivat sodanjälkeisen ajan pappisihanne ja veljesyhteyden säilyttäminen rauhanoloissa. Näihin kahteen teemaan liittyneiden alustusten

26. Maurice Halbwachs, *The Collective Memory*. Harper & Row 1980, 23, 33, 38; ks. myös Paul Ricoeur, *History, Memory, Forgetting*. Chicago University Press 2004, 121–124.

27. Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*. Chicago University Press 1992, 37–40.

28. Brian Conway, *Commemoration and Bloody Sunday. Pathways of Memory*. Palgrave MacMillan 2010, 6; Iwona Zarecka, *Frames of Remembrance. The Dynamics of Collective Memory*. Transaction Publishers 1994, 182.

lisäksi professori Yrjö J. E. Alanen piti esitelmän aiheesta, jota hän piti runsaasti esillä sodan jälkeen eli mammonismista (eli rahanpalvonnasta ja ahneudesta). Yleisellä tasolla keskustelua sävyttivät yhtäältä helpotus siitä, että sota oli ohi eikä Suomea ollut miehitetty toisaalta huoli siitä, miten rintamaoloissa luotua yhteyttä niin virkaveljiin kuin suomalaisen mieheen pystyttäisiin pitämään yllä. Luterilaisen kirkon epävirallinen äänenkannattaja *Kotimaa* uutisoi pappeinkokouksen olleen ”yhteyttä luova”, ja eniten huomiota sai juuri Alasen esitelämä.²⁹

Avajaispuheen pitänyt sotilaspappina toiminut Erkki Niinivaara muisteli, miten vastaavat kokoukset rintamalla olivat olleet elähdyttäviä ja miten sodan kokemukset tarjosivat suunta- viivoja kirkon tulevaisuudelle. Hän määritteli, että meneillään oli koko ihmiskuntaa koetteleva ”muuntumisprosessi”, jonka seurauksena se, ”mikä tänään on totuutta, voi huomenna olla kartettavaa”. Kirkon oli edustettava ”aktiivista vallankumouksellista muukalaisuutta” ajan keskellä. Tästä puolestaan seurasi, että myös kirkon työmuotojen tuli olla ajankohtaisia. Näitä hän toivoi kokouksessa selviteltävän.

Iltahartauden pitänyt sotilaspastorina toiminut, sosiaalidemokraattitaustainen Pentti Niemi³⁰ puolestaan sanoi, että työväestö tuskin lähentyi papistoa, mikäli työväen aseman ja vaatimusten oikeutusta ei ymmärretty. Työväestön vaatimuksia ei saanut tuomita oikopäätä synniksi, eikä pappi saanut jäädä pelkästään samanmielisten äänitorveksi. Niemi yhdisti saarnassaan rintamakokemukset ja käsityksen sosiaalisesti orientoituneesta papista tavalla, joka kuvaa hyvin asevelipappien ajattelua yleisemminkin:

Älä pelkää! Niin kuin olet seisonut, veljeni, heidän rinnallaan tulilinjassa, voit seisoa myöskin heidän rinnallaan täällä. Sitä he kaipaavat. [...] Vaikenetko omaisesi synnistä, vaikenetko rakkautesi synnistä, ja sinä puhut vain niiden synneistä, jotka ovat sinulle vastenmielisiä, jotka eivät ajattele samalla tavoin kuin sinä, joilla ei ole samat ajatustavat ja ajatuspäätelmät?³¹

Pappi ei toisin sanoen saanut jäädä oman ”kuppilansa” vangiksi. Seuraavana päivänä jatkuneessa keskustelussa pidettiin monta puheenvuoroa, joissa kohtaaminen ja aktiivisuus nousivat keskeisiksi vaatimuksiksi. Esimerkiksi niin ikään rintamakokemusta omannut Miika Tarna huomautti, että sosiaalisuus ei saanut jäädä pelkästään puheiden tasolle, vaan papin tuli osoittaa sitä myös teoissaan. Hannes Kauppinen puolestaan korosti, että ”ihminen vihitään papiksi, mutta tulkoon pappi jälleen ihmiseksi”. Pentti Niemi itse esitti vertauksen, jonka mukaan hänelle nykhetken ihannepappi liikkui kiiltonahkakien ja juhlapuvun sijaan ”överhaalareissa ja kumisaappaissa” ja odottamisen sijaan etsi sieluja aktiivisesti.

Osallistujat olivat yhtä mieltä siitä, että kyseessä oli murrosaika. Pastori Tuovisen mukaan aika oli ”terveellisellä tavalla sävähdyttänyt Suomen kirkon pappejakin”, vaikka ensisäikäys alkoikin jo mennä ohi. Niinivaara itse painotti, että kysymys oli myös siitä, oliko kyseessä ohimenevä välivaihe vai etsikkoaika kirkolle. Sodasta paluu oli hänen mukaansa kriittinen: voi olla niin, ettei pappi enää löytänytäkään sitä seurakuntaa, jonka Jumala oli hänelle antanut viiden sotavuoden aikana. Laakereille ei saanut jäädä lepäämään, pappien olisi jatkuvasti pyrittävä olemaan kosketuksissa koko kansaan ”ihmisten aidoissa elinolosuhteissa”, Niinivaara vannotti.

Rintamapappien kokemuksia puolestaan tuli vaalia ja jalostaa siten, että niiden pohjalta olisi mahdollista kehittää koko kirkon toimintaa. Toisin sanoen tavoitteena oli, että kokemus sodasta pappeja yhdistävänä ja heitä muihin kansankerroksiin lähentävänä tekijänä institutionalisoitaisiin osaksi luterilaisen kirkkoa. Sodan jälkeen syntyikin uusia sosiaaliin ongelmiin kohdistuvia työmuotoja, kuten esimerkiksi avioliitto- ja perheneuvonta, yhteiskunnallinen työ sekä tiedotustoiminta. Toisaalta asevelipappien diakoniahenkinen ajattelu oli 1940- ja 1950-luvulla usein törmäyskurssilla perinteistä pietististä näkemystä korostaneen herätyskristillisyyden kanssa.³²

29. ”Elävä Kristus yksin voittaa kuolleen rahan vallan.” *Kotimaa* 12.1.1945, 1, 5.

30. Niemi valittiin vuonna 1948 eduskuntaan ensimmäisenä sosialidemokraattisena pappina. Ks. Laura Koskelainen, *Sosiaalidemokraattien suhtautuminen kirkkoon 1946–1963*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 6–8.

31. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio HL:17. KA.

32. Esim. Paavo Kortekangas, Keskustelua kansankirkosta sotavuosien jälkeisenä aikana. *Teologinen aikakauskirja* 81 (1976),

KOTIMAA

MITTUS: Vrjö J. E. Alanen, Toivo Ison (päätoimittaja), Verneri Louhi, Eino Kinas (toimitusjohtaja), Irja Kilpeläinen.

AVUSTAJANEUVOSTO: A. E. Pii, P. Kaitera, A. W. Kunnisto, Y. Silta, P. Mustala, E. W. Pakk, Routh, E. Sormanen, J. H. T.

11. tammikuuta 9. päivä

9. 1. 1945

KIRKON TOIMINNAN OLTAVA AJAN- JA TARKOITUKSEN MUKAISTA.

Papistoa koolla Lahdessa nykyhetken selvittelyä ja itsetutkimusta vaativien kysymysten edessä.

Ellen illalla alkoi Lahdessa pappeinkokous, jonka ohjelmassa on useita tämän hetken polttavia kirkkoa ja kansaa koskevia kysymyksiä. Osanottajista, joita on ilmoittautunut toista sataa, saapuvuutta määrää ja avajaisjumalanpalvelukseen, jossa saarnasi rosvasti Uno Norsti. Saarna on luettavana lehdessämme toisaalla.

Avajaispuheensa pastorin Ervön Niinivaara korosti papin keskinäisen kokoonkuntamisen tarvetta. Pappi on henkisesti aina antamassa ja tarvitsee enemmän kuin moin muu uusi herättäjä ja näköaloja. Erityisesti nykyinen ajankohita maailmankehityksessä kutsuu selvittelyyn ja itsetutkimukseen. Toisaalta on kristillisen kirkon oltava suurensen vapaa kaikesta mikä kuuluu aikaan, sen poliittisista, taloudellisista ja maailmankehityksellisiin.

Uuennusta olevansa sidottu järkevämättä Jumalan sanaan, jonka mukana se arvostee kaikkea. Toisaalta kirkko on myös sidottu ihmisiin. Sen keskeisä on kirkon toimittava Jumalan todistajana. Kirkon on toiminnassa muodostettava ajankokaisiksi ja tarkoituksenmukaisiksi hoitaneen oikein oiviskin. Olemme koolla näihin lähteen perustajien syvennyksissä. Ellinän ohjelma päätyi pastori Ossi Niemen pitämään ihastuttom. Kokous jatkuu tänään ja huomenna seuraavalla ohjelmalla: 9. 1. Klo 6.00 Aamunrukous, Klo 9.00

land Martti Simojoki. Klo 10.00 Esi- telmä "Mammomism", prof. Vrjö J. E. Alanen. Klo 11.30 Aamiainen. Klo 13.00 Keskiäitökokous "Tämän hetken pappihanteeseen", alustavat Ibra Hanne Kauppinen, pastori Miika Tarna ja Veikko Simola. Keskustelu. Klo 15.00 Korvike. Keskustelu jatkuu. Klo 17.30 Päivällinen. Klo 19.00 Kirkkoseurat, puhuvat pastori Aarno Vihantola, Matti Tuovinen, Toivo Salminen ja Kertti Korhonen. Klo 20.30 Ve- jellia, aiheena "Miten veljesysteytemme voi säilyä". Ensimmäisen puhe- ennon kättä pastori Louhe Ka-

Lahden seurakuntatalo, jossa pappeinkokous pidetään.

lervo Hakko. — 10. 1. Klo 8.00 II. P. Ehtoollisen vietto. Rippipuhe, rovasti A. E. Jokipii. Klo 9.00 Aamunpuro. Klo 9.30 Raamattutunti "Vaivan alla", rovasti Vilho Vuorela. Klo 10.30 Esi- telmä "Kari Barin homiteikkona", Ibra K. V. Jalkanen. Klo 11.30 Aamiainen. Klo 13.00 Keskiäitökokous "Kirkko laajenevien palvelus- kusten". Klo 15.00 Korvike. Klo 15.30 Päivätäjaiset.

Tervehei harrastuksia

Kyseinen jännite oli näkyvässä jo Lahden pappeinkokouksessa. Skeptisemmissä puheenvuoroissa kannettiin huolta siitä, unohtuiko papin sosiaalisen orientaation ja uusien työmuotojen myötä evankeliumin persoonallinen sanoma. Lisäksi osa epäili, että uudet ihanteet saattoivat olla liikaa. Esimerkiksi vanhempaa pappissukupolvea edustanut rovasti Pentti totesi, että hänen päivätyönsä alkoi kallistua loppuun, eikä hän ollut pystynyt toteuttamaan edes aikaisempia ihanteitaan – suorastaan päinvastoin: "Minun rakennukseni on palanut. Tuntuu, että työni on ollut turhaa ja hukkaan mennyttä."³³

Pastori Vihantola huomautti närkästyneenä, että vaikka olosuhteet ja mielet olivat muuttuneet niin paljon, ettei entinen ihanne enää täyttänyt tehtävänsä, kyseessä ei suinkaan ollut ollut "ihan peräti heikko ja kelvoton ihanne". Ajat vain olivat olleet toiset. Vihantola ei pitänyt uuteen

■ Kotimaa-lehti uutisoi Lahden pappeinkokouksesta näyttävästi etusivullaan.

pappisihanteeseen liittyneestä piirteestä puhua entisestä ihanteesta ylimielisesti ja halveksien. "Kyllä sinne kamareihin ja keinovalkeihin sisältyi paljon rikkautta", hän jatkoi ja sai kokouksen vanhemman polven osanottajilta runsaasti suosiosoituksia.³⁴

Purkauksissa kuvastunevat todennäköisesti monen varttuneemman papin kokemukset sodanjälkeisestä ajasta: ne arvot ja ajattelutavat, jotka olivat olleet identiteetin perustana, näyttävätyivät nyt kyseenalaisina, jopa tuomittavina. Osan juopa henkilökohtaisen ja sosiaalisen muistin välillä lannisti, osa taas reagoi muutokseen puolustautumalla. Pappisihanteisiin liittyneitä arvosteluja suuremman muistin poliittisen särön

131–137; Pirjo Markkola, Focusing on the Family. The Lutheran Church and the Making of the Nordic Welfare State in Finland, 1940s to 1960s. *Journal of Church and State* 56 (2014), 60–80.

33. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio HI:17. KA.

34. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio HI:17. KA.

aiheutti kuitenkin erään papin puheenvuoro, jossa hän toi julki kuulemiaan ja näkemäänsä pappien tekemiä rikkomuksia.

Aseesta kieltäytynyt ristillä ja sodan kipeät muistot

Vankien ja työväestön parissa työtään tehnyt pastori Edvin Vartiainen (s. 1897) välitteli väsymystään siihen, miten paljon ihmiset kertoivat hänelle pappien rikkeistä ja rikoksista. Sotavuosina Vartiainen työskenteli pastorina Riihimäen keskusvankilassa. Dramaattisin hänelle kerrotuista tarinoista liittyi sota-aikaan:

Oli myöskin mies, joka oli kieltäytynyt asetta kantamasta uskonnollisista syistä, vilpitiön mies, rehellinen mies. Hän toi muistona rintamalta tapauksen, jolloin hänet oli pantu seinää vasten ristin muotoon näin, ja pastori oli ampunut käsiaseella ympärille, että laasti roiskutteli kasvoillensa...³⁵

Aseesta kieltäytyneen nöyryyttämisestä kertoneesta esimerkistä virisi kiivas väittely, joka muutti koko pappeinkokouksen luonteen. Nyt kyseessä ei ollut enää pelkästään veljesyhteyden vaaliminen ja uusien työmuotojen pohtiminen, vaan keskiöön nousivat kysymykset siitä, mitä, miten ja missä sodasta saa muistella ja kenellä ylipäätään on tähän oikeus.

Moni rintamalla olleista papeista oli epäuskoinen tapauksen suhteen. Esimerkiksi sotilaspastori Martti Voipio hämmästeli, ettei armeijassa palvellut voinut uskoa tapausta todeksi. Voipio sanoi tiedustelleensa asiasta paikallaolueilta sotilaspapeilta, mutta kukaan ei tiennyt siitä. Hän epäilikin, että tapaus ei ollut totta: ottaen huomioon, miten nopeasti huhut armeijassa levisivät, Voipiosta tuntui ihmeelliseltä, ettei kukaan tiennyt välikohtauksesta mitään – jos se kerran oli totta.³⁶ Kusti Korhonen sanoi olevansa ehdottomasti sitä mieltä, että tapaus on mahdollon, koska kenelläkään rintamalla olleella papilla ei varmasti ”ollut otsaa ruveta ammuskelemaan suomalaista miestä”. Useissa puheenvuoroissa ja

kihtyneissä välihuudoissa vaadittiin, että asia tuli tutkia perinpohjaisesti.

Vartiainen itse joutui pian kirpeän kritiikin kohteeksi väitetystä hyväuskoisuudestaan ja pahantahtoisuudestaan. Muun muassa Voipio huomautti, että oli hyvinkin mahdollista, että Vartiainen oli uskonut liian sinisilmäisesti jotain ”tärähtänyttä miestä”. Jos Vartiainen tarkemmin harkittuaan ei tahtoisikaan pitää väitteestään kiinni, Voipio ehdotti sekä hänen että oman puheenvuoronsa jättämistä pöytäkirjan ulkopuolelle. Jouko Karanko korosti henkilökohtaisena kantanaan, että Vartiainen oli joutunut ”aika rohkean juttujen kertojan uhriksi”. Pastori Taipale puolestaan muistutti, että tällaisia ”sielullisesti sairaita miehiä” itsekukin oli matkoillaan kohdannut varmasti paljon. Kusti Korhonen puolestaan epäili, että väitetyt ammuskellut pappi saattoi olla ”hullu”.

Korhonen julisti, että rintamapapiston kunnia vaatisi asian selvittämistä juuria myöten. Tämän vuoksi, kuten esimerkiksi sotilaspappi Jouko Karanko esitti, Vartiainen oli paljastettava, kuka hänelle oli tapauksesta kertonut. Väite oli ”aikamoinen solvaus sotilaspappeja kohtaan”, koska jos nimeä ei tiedetä, niin kuka tahansa rintamapappi oli epäilyksenalainen. Jos kerran Vartiainen oli uskaltanut asiasta kertoa julkisesti, niin hän oli myös vastuussa epäilyksen varjon poistamisesta, Karanko painotti.

Myös pastori Taipale välitteli, että kertomuksen julkituonut Vartiainen oli ”horjahtanut rakaudettomuuteen pappisveljeä ja pappisveljiä kohtaan”. Sen sijaan tuli rakastaa myös ”niitä pappeja, joiden tähden meillä kenties on sisällistä ahdistusta”. Pastori Vähälä oli näkemyksessään jyrkin keskusteluun osallistuneista. Hän julisti suoraan, että Vartiainen itse liikkui väärällä asialla.

Vartiainen pysyi tiukasti kannassaan todeten, ettei suinkaan pitänyt tapausta mahdottomana, koska pappien keskuudessa oli tapahtunut suuriakin syntejä ja rikkomuksia. Puolustuskannalle joutuneen pastorin puheen päälle esitettiin edelleen välihuuto: ”Se on aivan mahdotonta!”. Varti-

35. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio Hl:17. KA.

36. Huhuista ks. Ville Kivimäki, Hämärä horisontti, avautuvat tulevaisuudet. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Vastapaino 2015.

aineen kuitenkin jatkoi, ettei hänellä ollut oikeutta ilmoittaa kyseessä olevan henkilön nimeä ilman lupaa. Hän totesi vielä sarkastiseen sävyyn, että jos asevelipapit takasivat, että kyseistä erehdyttä ei ole varmasti tapahtunut, niin asia oli hänen puolestaan kunnossa. Sarkasmista huolimatta Vartiaisen kommentti kertoo osaltaan henkilökohtaisen ja sosiaalisen muistamisen jännitteistä. Kollektiivisesti ymmärretty kunnia oli vaarassa joutua loukatuksi.³⁷

Jeffrey Blustein on käsitellyt ongelmallisen menneisyyden muistamisen tärkeyttä moraalien ja identiteetin näkökulmasta. Ryhmän identiteetin kannalta on tärkeää muistaa myös epämukavia ja traumaattisiakin tapahtumia, koska kollektiivinen itseymmärrys kehittyy käsittelemällä ongelmallista menneisyyttä yhteisesti.³⁸ Blustein lähestyy ongelmallisia kollektiivisia muistoja häpeän käsitteen avulla. Tässä tapauksessa juridisen vastuun tai kollektiivisen syyllisyyden sijaan vastuu ja sitä kautta syntyvä häpeä viittaavat siihen, että ryhmä hyväksyy kyseisen menneisyyden tapahtuman paljastavan itsestään jotain oleellista.³⁹

Häpeää voidaan näin ollen tuntea, vaikka yksilö itse olisi syytön varsinaisiin tapahtumiin: olemmeko me sellainen ryhmä, jollaiseksi olemme itsemme kuvitelleet? Häpeää aiheuttava tapaus toisin sanoen kyseenalaistaa ryhmän normatiivisen käsityksen itsestään. Koska tällainen muisto saatetaan kokea uhkaavaksi ryhmän itseymmärrykselle, se voi joutua vastakkain voimakkaidenkin ryhmää – esimerkiksi juuri ”kunnian” nimessä – suojelemaan pyrkivien toimenpiteiden kanssa. Mitä läheisemmäksi tapaus koetaan, sitä suuremmaksi nähdään myös moraalinen vastuu muistaa *oikein*. Vastaavasti emotionaalinen lataus kasvaa samassa suhteessa. Toisaalta suuri häpeä voi myös lamaannuttaa.⁴⁰

Lahden pappeinkokouksessa *oikein* muistamisen velvoittavuus nousi myös pelosta joutua väärin tuomituksi. Koska vain rintamalla palvelleet kokivat ymmärtävänsä sodan todellisen luonteen, oli tarpeellista valikoida mitä kokemuksia ja

tapahtumia voitiin julkisuuteen tuoda. Papit kantivat huolta siitä, että ulkopuoliset tarttuivat vain irrallisiin tapahtumiin ymmärtämättä asioiden kulkuun vaikuttaneita olosuhteita.

Lahdessa asevelipappien sotaan liittyvää sosiaalista muistia ”suojeltiin” kolmella tavalla. Ensinnäkin pastori Vartiaisen esille tuoma epämiellyttävä tapahtuma pyrittiin tekemään tyhjäksi väittämällä sen olevan mahdoton perustuen niihin kokemuksiin, joita sotilaspapeilla oli toisistaan rintama-ajalta. Ristiriita asevelipappien kokemusmaailman ja kyseisen kertomuksen välillä oli niin suuri, ettei tapausta haluttu ottaa osaksi kollektiivista sotaan liittyvää muistia. Kyseessä oli niin sanottu mahdoton muisto eli muisto, joka oli niin suuressa ristiriidassa ryhmän omien kokemusten kanssa, että se vaikutti epätodelliselta, eikä siitä näin ollen tarvinnut tuntea häpeää tai kantaa vastuuta⁴¹.

Toinen keino oli pyrkiä eristämään tapaus joko ”tärähtäneen” sotilaan sepitykseksi tai ”hullun” papin synniksi – kyse ei ollut pastori Vartiaisen henkilökohtaisesta muistosta. Rajamalla tapahtuma poikkeukselliseksi yksittäistapaukseksi kiellettiin, että häpeällinen teko olisi edustanut asevelipappeja ryhmänä. Moraalisesti paheksuttava teko ei mahtunut olemassaolevaan sotakertomukseen, ja se pyrittiin rajaamaan siitä ulos. Ville Kivimäki on eritellyt ulossulkemisen dynamiikkaa mieleltään järkkyneiden sotilaiden osalta. Kivimäen mukaan suomalaissotilaiden puheisiin ”tärähtäneistä” tovereista liittyi ajoittain vähätteleviä ja halveksuviakin vivahveja.

Toisin kuin ”kranaatin järkyttämä tai iskemä”, ”tärähtänyt” sotilas oli jollain tavoin mennyt raitteiltaan siitä, mikä oli normaalia: hän ei ollut haa-voittunut vaan ”ainoastaan” tärähtänyt. ”Hullun” ja ”tärähtäneen” miehen ero oli häilyvä, ja sanoja voitiin käyttää toistensa synonyymeina – kuten Lahden pappeinkokouksessakin tehtiin. Tärähtäminen viittasi pysyvään muutokseen, josta ei enää ollut paluuta täysin normaaliin. Psykkisesti haa-voittuneiden miesten kutsuminen tärähtäneiksi

37. Ryhmäkunnia-käsityksestä ks. Ville Sarkamo, *Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa*. Jyväskylä Studies in Humanities 167. Jyväskylän yliopisto 2011.

38. Jeffrey Blustein, *The Moral Demands of Memory*. Cambridge University Press 2008, 138.

39. Blustein 2008, 147.

40. Blustein 2008, 157, 18, 240.

41. Ks. Jane Goodall & Christopher Lee, Introduction. Teoksessa Jane Goodall & Christopher Lee (toim.) *Trauma and Public Memory*. Palgrave MacMillan, 2.

sisälsi sääliä ja ymmärrystä. Se oli myös keino piirtää raja murtuneiden ja muiden sotilaiden välille.⁴² Toisin sanoen, jos sotilas määriteltiin ”tärähtäneeksi”, hänen kertomaansa suhtauduttiin tavanomaista varauksellisemmin. Todellisiin tapahtumiin perustuvan muiston sijaan kyseessä oli pelkkä tarina – ja sellainen tarina, joita sodasta ei ollut soveliasta kertoa.

Kolmanneksi Vartiaisen omia motiiveja epäiltiin. Tällaisen *ad hominem motivum* -argumentin avulla pyrittiin väittämään, että koko tapaus oli vähintäänkin epätodennäköinen, koska Vartiaisen motiivit olivat kyseenalaiset. Näillä tavoin pyrittiin suojelemaan rintamapappien muistoa sodasta. Blusteinin esittämän teorian näkökulmasta voimakas reaktio on ymmärrettävä, sillä oltiinhan sodan positiivisia kokemuksia nostamassa uuden kansankirkon perustaksi ja uuden pappisihanteen rakennusaineiksi. Samalla myös asevelipappien paikoin varsin ihanteellinen käsitys omasta, kunniakkaasta ryhmästään joutui kyseenalaistetuksi.

Missä ja kuka saa muistella?

Debattiin kuului myös kiinnostava muistamisen paikkoihin liittyvä juonne. Sen keskiössä olivat kysymykset siitä, mikä oli sopivin paikka käsitellä tätä tai vastaavia tapauksia sekä se, kuka sotaa oikein saa muistella. Kuten Edward S. Casey on huomauttanut, ei ole suinkaan itsestään selvää, kenen muistot pääsevät julkisuuteen, missä yhteydessä ja millä foorumilla⁴³. Sota oli koskettanut koko kansakuntaa eri tavoin, ja Suomi oli syksystä 1944 ollut monien rauhaan siirtymisen haasteiden edessä. Näistä yksi tärkeimmistä oli henkisten vaurioiden minimointi muistamalla sotaa ennen kaikkea kunniakkaana tapahtumana⁴⁴. Oli oletettavaa, että eräs armeijan keskeisistä ryhmistä, sotilaspapit, oli varsin tarkka julkisuuskuvansa kanssa.

Rovasti Markkola valitteli, että asia oli tuotu kokouksessa esille. Koska ”ajan henki on kyllin altis ottamaan tällaisia tietoja vastaan”, oli vaa-

rana, että tarina lähtisi helposti leviämään, minkä puhuja ei nähnyt olevan ”siunaukseksi meille papeille eikä kirkolle eikä Jumalan valtakunnan asialle”. Sen vuoksi mahdollinen juoru piti katkaista ”ja purra siltä pää heti poikki”, Markkola painotti välihuutojen kannattamana. Myös muut toivat julki vaatimuksen, ettei asiasta puhuttaisi pappeinkokouksen ulkopuolella mitään, vaan asevelipapit ottaisivat asian selvittääkseen. Näin päätettiin.⁴⁵

Loppuvuodesta 1944 ja alkuvuodesta 1945 Suomessa keskusteltiin kiivaasti sotasyllisyyssyksestä, ja on todennäköistä, että tämä heijastui myös vaatimukseen pitää Vartiaisen kertoma tapaus pappien sisäisenä asiana.⁴⁶ Sotasyllisten tutkintaa vaadittiin aktiivisesti muun muassa SKP:n ja SKDL:n puoluelehdissä. Kun Suomen Aseveljien Liitto lisäksi lakkautettiin 21.1.1945 fasistisena järjestönä, lienee selvää, että entiset asevelipapit tulivat varovaiseksi sen suhteen, mistä voidaan puhua ja missä seurassa.

Tapauksen esille nostanut pastori Vartiainen kuitenkin ihmetteli, että missä asiasta olisi sitten pitänyt puhua jos ei pappeinkokouksessa, ”veljien keskuudessa”. Hän myös huomautti, ettei kyseessä suinkaan ollut yksittäistapaus:

Ja toisekseen, mitä minä sanoin, yleensä minä olen kuullut sotilaspappienkin itse kertovan, kuinka he käsittelevät näitä omantunnonarvoja, ei suinkaan noin lempeästi, ei suinkaan ymmärtäen heitä, johdattaen heitä. Nimenomaan on sanottu, että on lyöty nyrkki pöytään. Olen kuullut heidän itsensä kertovan, että ’sinun on otettava ase ja sinä otat sen!!’ Olen kuullut sellaista kerrottavan, että pannaan rintamalla vartioon vihollisen puolelle ilman asetta, elleivät he ota asetta.⁴⁷

Vartiainen epäili, että asia kyllä tulisi ihmisten tietoon kokouksen ulkopuolellakin, vaikkei hän sitä aikonutkaan levittää. Ja jos näin mitä todennäköi-

42. Kivimäki 2013, 35–36.

43. Casey 2004, 25–38.

44. Petri Karonen, Johdanto. Teoksessa Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. SKS 2006, 12.

45. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio Hl:17. KA.

46. Oula Silvennoinen, Kumpujen yöhön – eli kuinka historiallinen muisti vääristyi. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Johnny Kniga 2014, 40.

47. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio Hl:17. KA.

simmin tuli tapahtumaan, niin eikö päinvastoin ollut hyvä, että asia tuli esille pappeinkokouksesakin, pastori aprikoi. Hän korosti vielä erityisen painokkaasti, ettei ollut valehdellut epämiellyttävistä tapahtumista kertoessaan, eikä kyseessä ollut ”minkään horjahtaneen miehen sana”. Vartiainen lopetti puheenvuoronsa selvästi loukkaantuneena pyydellen anteeksi, että oli ottanut asiat esille.

Kusti Korhonen pahoitteli, ettei ollut halunnut syyttää veli Vartiasta kollegoidensa mustamaalaamisesta, vaan lähinnä siitä, että hän oli uskonut liikaa kyseistä miestä. Korhonen myös puolusti sotilaspastoreita – jollainen hän itsekkin oli – todeten, että hänen mielestään Vartiainen ei tuntenut sotilaspapistoa, joka oli viettänyt vuosikaudet yhdessä:

Minäkin voin monesta veljestä, monesta kymmenestä uskallan vastata, että tällaista ei voi tapahtua. Se osoittaa, että veli Vartiainen ei tunne sotilaspapistoa. Ei me niin hirvittävän sotaisia sentään olla. On jouduttu sotimaan niin monta vuotta, ettemme ryhdy ammuskelemaan suomalaista miestä. Sen minä uskon, että joku niin kiivasluontoinen on, että panee vartioon.⁴⁸

Korhonen toisin sanoen lausui julki, etteivät vanhemman polven papit voineet ymmärtää asevelipappeja yhdistävää kokemusta sodasta. Tässä näkyy hyvin kollektiivisen ja sosiaalisen muistin välinen jännite: siinä missä sosiaalinen muisti on usein varsin yhtenäinen, kollektiivinen muisti on moniääninen.⁴⁹ Asevelipapit eivät edustaneet koko papiston kokemuksia sodasta.

Asiaan palattiin myös kokouksen viimeisen illan veljesillassa, jonka aiheena oli veljesyhteyden säilyttäminen. Pastori Vartiainen kysyi, oliko asia tullut pahemmaksi, kun se oli lausuttu julki pappien keskuudessa ja että olisiko tosiasiaista pitänyt vaieta vain sen vuoksi, että se oli hätkähdyttävä. Hän huomautti olevansa vieraantumassa ”veljespiiristä”, joka oli nostattanut myrskyn vain sen takia, että oli mainittu tapaus, joka oli mahdollisesti tapahtunut pappien piirissä. Vartiainen

myös epäili, että olisi saattanut sota-aikana joutua vankilaan sanoistaan.

Vartiaisen vastaansa saamat epäilykset liittyen hänen motiiveihinsa ja ymmärrykseensä sodan oloista kuvastavat kollektiivisen muistin olemusta menneisyydenhallinnan näkökulmasta. Kollektiiviseen muistiin kuuluu vallankäyttöä silloin, kun yksilöt tai ryhmät pyrkivät estämään tiettyjen muistojen esilletulon. Yksittäisten muistojen tai hävinneiden kokemusten jatkuvana vaarana on joutua joko marginaaliin tai kokonaan häivytytyksi kollektiivisen muistin alueelta.⁵⁰ Asevelipappien tapauksessa sosiaalinen muisti pyrki ottamaan määräävän roolin sotaan liittyvässä muistamisessa. Pastori Vartiaisen kohdalla seurauksena oli, että hän koki etäännyvänsä kollegoistaan, vaikka kyseessä ei ollut edes hänen henkilökohtainen kokemuksensa rintamalta.

Tämän jälkeen kuultiin useita tynnytteleviä puheenvuoroja. Esimerkiksi pastori Vähälä pahoitteli suuttumistaan. Syyksi hän sanoi sen, että oli joutunut rintamalla sairastuttuaan sellaisen huhun uhriksi, että hän oli sotilaskarkuri. Vähälä sanoi uskovansa, että kaikki halusivat pitää Vartiaisen ”todellisena veljenä” edelleenkin. Samalla kannalla oli pastori Hytönen, joka totesi, että heillä kaikilla oli aihetta pyytää anteeksi Vartiaisalta. Samassa yhteydessä Pastori Vuorio painotti, ettei isänmaallinen henki saanut olla niin väkevä, että asenne isänmaahan meni Kristuksen rakkauden ohi.

Keskustelussa todettiin, että oli hyvä, että papeilla oli avoin keskusteluilmapiiri, jonka myötä asioita voitiin käsitellä ja toteuttaa ”veljeskuria” – ”veljesrakkauden” ei saanut antaa sammuttaa Vartiaisen esille nostamien tapausten takia. Eräs vanhemman polven kirkkoherra totesikin, että Lahden kokous oli ollut historiallinen siinä, että tapaamisessa oli avoimesti käsitelty arkoja asioita.

Sodan muistojen monet ulottuvuudet

Sota-aika jakoi papiston ulkonaisesti kahtia: rintamalla palvelleisiin pappeihin ja niihin jotka jäivät hoitamaan kotirintaman seurakuntatehtäviä. Vastaavasti suomalaiset miehet laajemmin jakau-

48. Lahden pappeinkokous 8.–10.1.1945. Pappeinkouksia 1942–1964. Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto. Kansio HL:17. KA.

49. Casey 2004, 24.

50. Halbwachs 1980, 43–44, 50–52, 84.

tuivat sota- ja kotirintamalla palveleviin. Rintamalla ja muun muassa sotasairaaloissa palveluiden pappien lukumäärä nousi huomattavaksi. Syksyyn 1943 mennessä rintamalla oli palveluttu yli 800 sotilaspappia, mikä oli lähes kuusikymmentä prosenttia luterilaisen kirkon pappistyövoimasta.⁵¹ Vaikka koti- ja sotarintaman pappien välillä oli sodan kestäessä jonkin verran vaihtuvuutta, ja vuorovaikutus kotirintaman ja tulilinjoiden välillä oli muutenkin varsin vilkasta, jatkosodan aikana kirkollisessa keskustelussa syntyi jännitteitä näiden ryhmien välille.

Hankaukset vanhan ja nuoren pappispolven välillä eivät olleet poikkeuksellisia. Heti sodan jälkeen veteraanien keskuudessa käytiin keskustelua siitä, kenellä on oikeus määritellä sodan ja veljeyden todellinen olemus. Anders Ahlbäck ja Ville Kivimäki ovat nostaneet esille, että niin sanotut taisteluissa vihkiytyneet eivät aina halunneet hyväksyä kotirintaman sotilaita tai varsinaisen etulinjan takana sijaitsevia joukkoja vertaisikseen.⁵²

Tässä artikkelissa tarkastelemamme Lahden pappeinkokous kertoo osaltaan yllä mainituista jakolinjoista välittömästi sodan jälkeen. Otimme lähempään tarkasteluun pastori Vartiaisen kertomuksen papista, joka nöyryytti aseesta kieltäytynyttä miestä. Asevelipapeille sota oli kaikessa traagisuudessaan yhdistävä, kunniakas kokemus. Heidän muistojensa kanssa täysin ristiriitaiset kertomukset väkivaltaisista ja mielivaltaisista papeista aiheuttivat kiihkeän keskustelun. Jännitteet eri ikäpolvien pappien muistojen ja kokemusten välillä nousivat voimakkaasti esiin, kun asevelipapit siirtyivät puolustusasemiin.

Kokous heijastelee laajemmin myös sodan jälkeisen ajan poliittista ilmapiiriä, johon kuuluivat olennaisesti kamppailut sodan muistamisesta. Osa papeista oli erittäin huolissaan siitä, että pastori Vartiaisen esille tuomaa tapausta saatettiin käyttää väärin tilanteessa, joka oli muutenkin hankala kirkolle ja papeille. Kokouksen ulkopuo-

liseen julkisuuteen päässeenä kertomus olisikin todennäköisesti politisoitunut nopeasti, sillä rehabilitoidun äärivasemmiston kostonhimoisen kritiikki kohdistui sotapolitiikan lisäksi sekä kirkon menneisyyteen että sen asemaan sodanjälkeisessä Suomessa.

Onkin nähtävissä, että pappien niin sanottuun puolijulkiseen muisteluun, kuten Lahden pappeinkokoukseen verrattuna, heidän julkinen muistelunsa oli samanaikaisesti sekä nostalgisempaa että tulevaisuuteen suuntautuneempaa. Vuoden 1945 lopussa Kristillinen Palveluskeskus julkaisi Älä aja raiteissa -nimisen kirjan, jossa 35 entistä rintamapappia palasi sodanaikaisiin koruskeskusteluihin ja niiden rauhan ajan merkityksiin. Monissa teoksen artikkeleissa käsiteltiin sodanaikaista aseveljeyttä ja sen säilyttämisen mahdollisuutta.

Stephen Garton on todennut, että moderneissa sodissa kotiinpalaavien sotilaiden keskuudessa vallitsi hyvin yleisesti tunne, että sodassa he olivat saavuttaneet olemassaolonsa väkevimmän huipun, ainakin elämisen intensiteetin suhteen.⁵³ Anders Ahlbäck ja Ville Kivimäki ovat samoin todenneet, että monet sotilaat pitivät rintamalla oloa koko elämän suhteen emotionaalisesti kaikkein tyydyttävimpänä kokemuksena. Rintamalla he saivat kokea aseveljien rakkauden, joka koettiin mitä aidoimpana ja todellisimpana.⁵⁴ Tätä aseveljeyttä, ja samalla miehiin luodun suhteen menetyksen pelkoa monet asevelipapit käsittelivät sodanjälkeisissä kirjoituksissaan.

Rintamakokemuksen tärkeys selittää osaltaan myös Lahden pappeinkokouksen keskustelun tunnelatausta. Kiihkeimmillään kokousväen keskuudessa nousi esiin suorastaan vihaakin, vaikka veljellistä rakkautta koitettiin vaalia. Kyseessä oli monitasoinen emotionaalinen verkko: asevelipappien rintamakokemuksiin pohjautuva veljeyks joutui vastakkain pappisvihkimykseen pohjautuvan, sukupolvet ylittävän solidaarisuuden kanssa. Moni papeista olikin varsin ristiriitaisessa tilan-

51. Tauno Muukkonen, Hengellinen huolto. Teoksessa Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen osasto (toim.) *Suomen sota 1941–1945, osa 10*. Kustannusosakeyhtiö Sotateos 1961, 102–106.

52. Anders Ahlbäck & Ville Kivimäki, Masculinities at War. Finland 1918–1950. *Norma – Nordic Journal for Masculinity Studies* 3 (2008), 127.

53. Stephen Garton, Longing for war. Nostalgia and Australian returned soldiers after the First World War. Teoksessa Timothy G. Ashplant, Graham Dawson & Michael Roper (toim.) *Commemorating War. The Politics of Memory*. Transaction Publishers 2004, 228; ks. Paavo Seppänen, Sotilaasta veteraaniksi. Teoksessa Lauri Haataja (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Kirjayhtymä 1994, 197.

54. Ahlbäck & Kivimäki 2008.

teessa. Jännite syntyi myös suhteessa julkiseen muistamiseen. Vaikka kipeiden muistojen käsittelylle tunnettiin tarvetta, sodanjälkeisessä epävarmassa tilanteessa nähtiin tarpeellisena välttää kipeiden tai ”häpeällisten” muistojen esille tuomista. Sotakokemukset haluttiin julkisuudessa esittää voimavarana, jotka palvelivat kirkon uudistamista.

Samaan aikaan on huomioitava, että Lahden pappeinkokous oli osa suurta yhteiskunnallista murrosta, siirtymää sodasta rauhaan. Tälle rauhankriisiksi kutsutulle ajanjaksolle antoi leimansa niin henkinen, sosiaalinen, taloudellinen kuin poliittinen epävarmuus. Viimeksimainittua sävytti se, että rauhantilaan sopeutuminen edellytti ulkopoliittisten realiteettien tunnustamista: entisen perivihollisen kanssa oli pakko ryhtyä yhteistyöhön, ja esimerkiksi sotienvälisen ajan nationalistinen perintö, entisen identiteetin perusta, oli ainakin julkisesti hylättävä. Positiiviset näkemykset sodasta tai sitä edeltäneestä ajasta oli esitettävä tarkoin harkiten – erityisesti kun niiden pohjalta pyrittiin samaan aikaan rakentamaan kirkon uutta identiteettiä.⁵⁵

Tällä tavoin sodan muisteleminen henkilökohtaisella ja puolijulkisella tasolla kytkeytyi

julkiseen muistint politiikkaan. Kuten Edward S. Casey on määritellyt, julkinen muistaminen on jatkuvaa rajanvetoa ja kamppailua henkilökohtaisen, sosiaalisen ja kollektiivisen muistin välillä.⁵⁶ Tällä puolestaan on monenlaisia seurauksia: itsemääräyksen lisäksi tietynlainen muisti legitimoiti tietynlaista politiikkaa. Puolijulkinen muistelu asevelipappien sosiaalisen muistin puitteissa oli merkityksellistä, koska sillä luotiin perustaa julkiselle muistelulle, millä taas oli valtaisa merkitys niin pappien kuin kirkon identiteetille. Julkisen ja puolijulkisen muistamisen välille ei saanut syntyä liian suurta juopaa. Lahden pappeinkokous on kuvaava esimerkki rauhaanpaluun moniulotteisuudesta.

Tutkijatohtori **Antti Malinen** työskentelee Kokemuksen historian huippuyksikössä (HEX) Tampereen yliopistolla. **Sähköposti:** antti.malinen@uta.fi
Tutkijatohtori **Jouni Tilli** työskentelee Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa (HCAS).
Sähköposti: jouni.tilli@helsinki.fi

55. Ks. Petri Karonen, Suomi vuonna 1. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha*. Vastapaino 2015, 175; Timo Auvinen, Antero Holmila & Nina Lehtimäki, Epävarma itsenäisyys. Julkinen keskustelu sodan päättyessä. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha*. Vastapaino 2015; Antero Holmila & Simo Mikkonen. *Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949*. Atena 2015.

56. Casey 2004, 25.

Tutkittua tietoa Gaudeamukselta

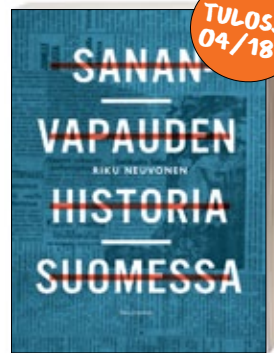
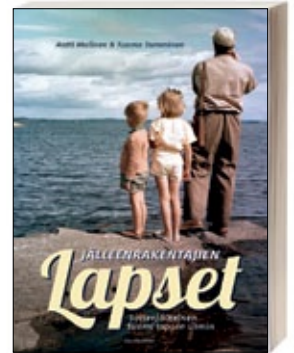
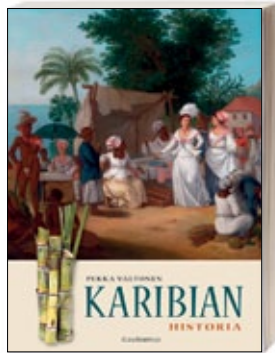
VUODEN HISTORIEATEOS!

Nils Erik Villstrand & Petri Karonen (toim.)

Kulkemattomat polut

Historian Ystävään Liiton valitsema Vuoden historiateos tutustuttaa erilaisiin reitteihin, joita pitkin Suomi olisi voinut kulkea. Teoksessa historiantutkijat arvioivat ja tekevät näkyväksi eri aikojen suomalaisten mahdollisuuksia ja valintoja sadan vuoden välein vuodesta 1417 nykypäivään asti.

Mitä olisi tapahtunut, mikäli käytettävissä olleista vaihtoehtoista olisi valittu jokin toinen kuin lopulta toteutunut?

Tervetuloa tutustumaan Gaudeamuksen verkkokauppaan osoitteessa GAUDEAMUS.PIKAKIRJAKAUPPA.FI. Kampanjakoodilla **HAIK18** saat 20 % alennusta koko verkkokaupan valikoimasta kesäkuun 2018 loppuun asti.

Kaisa Harju

Suomesta maailmalle terveyden puolesta

Somalian tuberkuloosihankkeen synty

Vuosina 1980–1990 toteutettua Somalian tuberkuloosintorjuntahanketta voidaan jo pelkästään siihen käytettyjen määrärahojen perusteella pitää yhtenä Suomen 1980-luvun merkittävimmistä terveydenhoidon kehitysapuhankkeista. Se kattoi toteuttamisaikanaan noin 17 % eli lähes 1/5 Suomen terveyssektorin kahdenvälisestä kehitysavusta ja oli Suomen Somaliassa toteuttamista kehitysapuhankkeista suurin ja pitkäkestoisin.¹ Hanketta toteutti Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys (STVY) ja valvojana ja päärahoittajana toimi Suomen ulkoasianministeriö. Somaliassa osapuolina oli maan terveysministeriö ja sen alainen Kansallinen Tuberkuloosinvastustamisohjelma.

Hanke alkoi vuonna 1980 hoitotyönä Etelä-Qoriolety pakolaisleireillä ja kasvoi viidessä maakunnassa toimivaksi hoito- ja koulutusprojektiksi, jossa suomalaiset asiantuntijat opettivat paikallisia terveydenhuollon ammattilaisia tunnistamaan ja hoitamaan tuberkuloosia sekä koordinoimaan tuberkuloosityötä.² Hankkeen aikana Somaliasta muodostui yksi Suomen pro-

jektiaivun pääkohdemaista³ ja siitä tuli keskeisin ja ehkä myös somalien parissa tunnetuin suomalaisten projekti.⁴ Somaliassa puhjennut sisällissota päätti hankkeen muun kahdenvälisen avun mukana vuonna 1990. Suhde ei kuitenkaan katkenut lopullisesti. Konfliktinjälkeinen Somalia on noussut 2000-luvulla uudelleen Suomen tärkeiden kumppanimaiden joukkoon.⁵ Suomeen muodostuneen somalidiasporan kansalaisjärjestöt ovat vahvasti mukana avustustyössä, jonka tärkeänä kohteena on edelleen terveyssektori.⁶

Sen lisäksi, että Tuberkuloosintorjuntahanke vaikutti merkittävästi Somalian asemaan Suomen kohdemaana,⁷ se teki Suomesta Somalian tuberkuloosityöntöyön päärahoittajan.⁸ Somalialle tuberkuloosialan kehitysapu ei sinänsä ollut uutta. Työ tautia vastaan oli käynnistynyt jo 1950- ja 1960-luvulla,⁹ jolloin tuberkuloosi oli ollut yksi WHO:n kansainvälisten terveystoimien pääkohteista.¹⁰ Merkittävä osuus maan terveydenhoidon rahoituksesta tuli kehitysavusta,¹¹ ja Somalian Terveysministeriö suhtautui alusta saakka myönteisesti myös Suomen tarjoamaan

1. Ks. Taulukko 1. Ks. myös Ari Kettunen, Riikka Laatu & Jaana Yli-Paunu, *Somalia, maakaitsaus*. Kehityskaantieteen yhdistyksen toimitteita no 12 (1984), 74.
2. Hankkeen vaiheita on kuvattu lyhyesti lääkäri Lennard Branderin artikkelissa Tuberculosis in Somalia. *Afrikan Sarvi*, 2/2012, <http://afrikansarvi.fi/issue4/42-artikkeli/116-tuberculosis-in-somalia> (10.2.2016) ja STVY:n johtokunnassa toimineen Sakari Härön STVY:n historiikissa *Vuosisata tuberkuloosityötä Suomessa. Suomen Tuberkuloosin vastustamisyhdistyksen historia*. STVY 1992. Ks. myös Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA). 93.20 SOM. Somalia; Tuberkuloosin vastustaminen. Erillismappi 3. Raportit 1990-. Somalia-Finland Tuberculosis Control Support and Training Project (SFTCSTP). Summary Report 1980–1990; Ahmed Y. Guled, Review of the Accomplishments of the NTCP 1981–1990. Helsinki 1992.
3. Kehitysyhteistyön vuosikertomukset 1984, 11; 1985–86, 11; 1988, 3.
4. Tunnettavuudesta ks. Yusuf M. Mubarak, Eva Nilsson & Niklas Saxén, *Suomen Somalit*. Into 2015, 26–27.
5. ”Kahdenväliset kumppanimaat” Suomen ulkoasiainministeriön www-sivut, <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49325> (8.5.2017).
6. ”Suomen kehitysyhteistyö Somaliassa”. Suomen ulkoasiainministeriön www-sivut, <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=43275> (8.5.2017).
7. Ks. taulukko 1.
8. Ks. esim. UMA. 93-SOM-2. Somalia; Tuberkuloosin vastustaminen v. 1982. Plan of Operation 1982–1984, 3.
9. Ari Serkkola, *A Sick Man is Advise d by a Hundred. Pluralistic Control of Tuberculosis in Southern Somalia*. Department of Public Health, University of Kuopio 1994, 30; Guled 1992, 2.
10. Christian W. McMillen, *Discovering Tuberculosis. A Global History 1900 to the present*. Yale 2015, 59–62.
11. UMA. 93.20 SOM. Somalia; Tuberkuloosin vastustaminen. Erillismappi 3. Raportit 1990-. SFTCSTP Summary Report 1980–1990, 18; Serkkola 1994, 30–31.

■ Taulukko 1.

Somalian tuberkuloosihankkeen rahoitus ja sen suhteellinen osuus Suomen julkisen kehitysavun määrärahoista vuosina 1978–1990

	Somalian TB-hanke mk	Somalia, kahdenvälinen kehitys-apu mk	%	Terveys-sektori mk	%	Kahdenvälinen apu mk	%
1978	0	76 000	-	1 000 000	-	94 100 000	-
1979	0	97 000	-	4 100 000	-	150 800 000	-
1980	788 962	1 741 000	45 %	4 300 000	18 %	226 900 000	0 %
1981	2 358 444	9 083 000	26 %	24 000 000	10 %	338 000 000	1 %
1982	3 010 127	6 908 000	44 %	18 700 000	16 %	415 200 000	1 %
1983	5 013 703	6 939 000	72 %	26 100 000	19 %	516 100 000	1 %
1984	8 397 936	12 923 000	65 %	72 100 000	12 %	648 900 000	1 %
1985	12 252 374	13 140 000	93 %	61 300 000	20 %	791 200 000	2 %
1986	26 093 016	52 500 000	50 %	85 700 000	30 %	951 100 000	3 %
1987	30 844 782	72 400 000	43 %	98 300 000	31 %	1 155 700 000	3 %
1988	17 431 864	55 500 000	31 %	136 400 000	13 %	1 588 900 000	1 %
1989	18 830 690	36 307 000	52 %	138 500 000	14 %	1 868 700 000	1 %
1990	16 398 681	85 969 000	19 %	146 500 000	11 %	1 903 000 000	1 %
	141 420 579	353 410 000	40 %	811 900 000	17 %	10 403 700 000	1 %

Prosenttiluvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun. Somalian tuberkuloosintorjuntahankkeen määrärahat perustuvat hankkeen loppuraporttiin (Somalia-Finland Tuberculosis Control Support and Training Project. Summary Report 1980–1990). Muut määrärahat perustuvat Suomen kehitysapukertomuksien v. 1978–1990 tilastoihin. Taulukossa on huomioitu vain valtion julkinen kehitysapu. STVY:n omaa rahoitusta ei siis ole laskettu mukaan.

apuun. Se piti tuberkuloosia yhtenä maan keskeisistä terveysongelmista ja katsoi sen ratkaisemiseen tarvittavan erityisesti materiaalisia resursseja ja koulutusta.¹²

Suomessa hankkeeseen osallistumista perusteltiin niin ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosastolla (KYO) kuin STVY:ssä paitsi Somalian vakavalla tuberkuloositilanteella myös Suomen korkeatasoisella terveysalan osaamisella. Hankkeen toimintasuunnitelmassa todettiin: ”Tuberkuloosin vastustaminen ja pakolaisleirit, suo-

malaista know-how:ta tarvitaan”¹³ Suomalaisen osaamisen korostus on säilynyt Suomen apuretoriikassa, jossa on painotettu vielä 2000-luvullakin ”suomalaisen lisäarvon” merkitystä apua saaville maille.¹⁴ Tuberkuloosiprojektin toteutus kehitysmaassa ei kuitenkaan kuulunut kummankaan suomalaisen toimijan kokemukseensa. Suomi oli kyllä toteuttanut muualla Afrikassa terveysalan koulutus- ja infrastruktuurihankkeita, mutta ei tuberkuloosityötä.¹⁵ Terveystenhoito ei myöskään ollut kahdenkeskisen avun

12. UMA. 12 R Suomi/Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. Somalian terveysministeri Abdulla M. Fadilin kirje Suomen ulkoasiainministeriölle, 26.6.1980; Filha ry (FA). Eljas Braderin Somalia arkisto (EBSA) 1980. Dr Muse Guren & Dr. Yusuf Hersin nimeämätön tuberkuloosityösuunnitelma, 26.8.1980, 1.

13. UMA. 12 R Suomi/Somalia. Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. STVY:n projektihakemus ulkoasiainministeriölle, 30.5.1980. Liite 3. KYO:n näkemyksestä ks. samasta yksiköstä Muistio 18.7.1980.

14. Juhani Koponen, Maria Suoheimo, Severine Rugumamu, Sudhindra Sharma & Jussi Kanner, *Finnish Value Added. Boon or bane to aid effectiveness*. Ministry for Foreign Affairs of Finland 2012, 46–53.

15. Esimerkiksi vuosina 1978–79 Suomi toteutti Tansaniassa lääketehdasprojektin ja rahoitti terveysavustajien koulujen rakentamista Tansaniassa (v.1973. alk.) ja terveydenhuollon suunnittelua Egyptissä. Kehitysyhteistyön vuosikertomus 1978–1979, 33–35.

keskiössä.¹⁶ Määrärahat painoutuivat teollisiin ja infrastruktuurihankkeisiin, joilla voitiin tukea kehitysmaiden teollisuuden ja perusrakenteiden lisäksi myös kotimaista vientiteollisuutta.¹⁷ STVY taas epäilemättä edusti keuhkoalan asiantuntijoista koostuvana kansanterveysjärjestönä Suomen tuberkuloosialan korkeinta osaamista. Sen käytännön toiminta ja arvostettu asema perustui kuitenkin kotimaan tuberkuloosityöhön.¹⁸

Miksi muualla kannuksensa hankkineet suomalaiset toimijat ylipäätänsä päättivät lähteä toteuttamaan tuberkuloosialan kehitysapua Somaliaan? Oliko työstä jotain hyötyä tai lisäarvoa myös suomalaisille osapuolille? Tässä artikkelissa vastaan näihin kysymyksiin analysoimalla STVY:n ja ulkoasiainministeriön motiiveja hankkeelle. Artikkelini ei pureudu yksittäisten ihmisten rooliin ja näkemyksiin, vaan keskittyy STVY:n ja KYO:n toiminnan tarkasteluun mesotasolla hallinnollisen asiakirjamateriaalin kautta. Se avaa hankkeen aloitushistoriaa ja toimii myös esimerkkinä siitä, millaiset prosessit vaikuttavat yksittäisten hankkeiden syntyyn. Koska kehitysapu on auttamisen lisäksi myös auttajamaan julkisin varoin toteutettua ulko-, turvallisuus- ja

kauppapolitiikkaa,¹⁹ on perusteltua tarkastella, mitkä tekijät ovat suunnanneet Suomen resurssija tiettyihin maihin ja hankkeisiin.

Somalian tuberkuloosintorjuntahankkeesta ei ole tähän mennessä julkaistu tieteellistä historiantutkimusta. Suomen kehitysapu on jäänyt muutenkin historiantutkimuksessa vähälle huomiolle. Aiheesta on tehty pitkän aikaperspektiivin tutkimusta pääasiassa yhteiskuntatieteisiin kuuluvan kehitysmaatutkimuksen piirissä, jossa Suomen kehitysavun vaiheita ja apupolitiikkaa ovat avanneet erityisesti Juhani Koponen ja Lauri Siitonen.²⁰ Historiantutkimus muodostuu pääasiassa pro gradu -tutkielmista, joissa käsitellään muun muassa kansalaisjärjestöjen asemaa ja eri kohdemaiden avun vaiheita.²¹ Aineistona on ollut ulkoasiainministeriön tuottamaa aineistoa ja sitä täydentäviä haastatteluja. Olemassa oleva tutkimus kuvaa valtiotason kehitysapupolitiikkaa ja motiiveja ja muodostaa tärkeän kontekstin työlleni.

Talous- ja sosiaalhistorian emeritusprofessori Richard Griffiths on huomauttanut, että nojaaminen pelkästään ministeriöiden päätöksenteon yltäsoa kuvaavaan aineistoon voi häivyttää mui-

16. Terveystuonon projektit kattoivat vuonna 1977 kuusi prosenttia, vuonna 1978 yhden prosentin ja vuonna 1979 kolme prosenttia kahdenvälisestä avusta. Vertailukohtana mainittakoon, että vuosien 1978–79 suurin toimiala ”Teollisuus, kairannais toiminta ja rakennustoiminta” kattoi avusta 16 prosenttia vuonna 1977, 24 prosenttia vuonna 1978 ja 25 prosenttia vuonna 1979. Kahdenvälisen avun toimialojen ulkopuolelle jäävä humanitaarinen työ ja kansalaisjärjestöjen kehitysapu sisälsivät kuitenkin myös terveydenhoitoa. Kehitysyhteistyön vuosikertomukset 1977, Liite 3; 1978–1979, Liite 5.
17. Koponen et al. 2012, 48–49, 52, 55–56, 65; Siitonen 2005, 218–219, 256.
18. STVY:n asemasta ja toiminnasta ks. Heini Hakosalo, ”Tehokkainta lastensuojelu- ja tuberkuloosityötä, mitä yleensä ajatella saattaa”. Joulumerkkikodit osana tuberkuloosin vastaista kampanjaa Suomessa (1936–1973). *Historiallinen aikakauskirja*, 4 (2015), 393–394; Härö 1992, 24.
19. Koponen et al. 2012, 46–47.
20. Ks. Esim. Lauri Siitonen, Non-Governmental Organizations and Finland’s Development Policy. Teoksessa Paul Hoebnik & P. Sculpen (toim.) *Private Development Aid in Europe. Foreign Aid between the Public and the Private Domain*. EADI Global Development Series. Palgrave Macmillan 2014. Koponen et al. 2012; Juhani Koponen & Lauri Siitonen, Finland. Aid and Identity. Teoksessa Paul Hoebnik & Olav Stokke (toim.) *Perspectives on European development co-operation. Policy and performance of individual donor countries and the EU*. Routledge 2006; Lauri Siitonen, Aid and Identity Policy. Small Donors and Aid Regime Norms. Valtio-opin väitöskirja. Turun yliopisto 2005. KYO:n historiasta ja toiminnasta osana ulkoasiainministeriötä ks. Timo Soikkanen, *Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella I (2003) ja II (2008)*. Suomen Ulkoasiainministeriö.
21. Pro graduista ks. esim. Sanni Pietilä, *Kasvukipuja. Suomen kehitysyhteistyön alku Nicaraguassa 1979–1982 osana kehitysyhteistyöpolitiikan esiinnostusta*. Historian pro gradu, Tampere 2013; Kaarle Kurki, *Oppimista projektitasolla. Suomen ja Tansanian kahdenvälisiä kehitysyhteistyöprojekteja vuosina 1971–1995*. Poliittisen historian pro gradu, Turun yliopisto 2012; Katja Hintikainen, *Kehityspolitiikan ruohonjuurella. Kansalaisjärjestöt Suomen kehitysyhteistyössä 1974–2010*. Yleisen historian pro gradu, Itä-Suomen yliopisto 2011. Kehitysavusta on julkaistu myös historiarikkejä, kuten Juhani Arton lehtiaineistoon perustuva, kehitysavun vaiheita julkisen keskustelun kautta avaava teos *Kohti Kumppanuutta. Kuinka Suomi oppi tekemään kehitysyhteistyötä 1965–2005*. Suomen ulkoasiainministeriö 2005, <http://www.artto.kaapeli.fi/kyo40/etusivu> (10.2.2016) ja toimittaja Rauli Virtasen haastatteluihin perustuva teos *Kaivoja Köyhille? Suomalaisen kehitysyhteistyön vuosikymmenet*. WSOY 2013. Muiden Pohjoismaiden kehitysavun historiasta ks. esim. kokoelmateokset Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid Regimes in Northern Europe during the Cold War I–II*. Unipub 2008; Thorsten Borring Olesen, Helge Ø. Pharo & Kristian Paasikesen (toim.) *Saints and Sinners. Official Development Aid and its Dynamics in a Historical and Comparative Perspective*. Akatemika forlag 2013.

den toimijoiden, kuten kansalaisjärjestöjen, roolia ja merkitystä kehitysavun historiassa.²² Käytän siksi rinnakkain sekä hanketta toteuttaneen kansalaisjärjestön että ulkoasiainministeriön asiakirjoja. Selvitän STVY:n johtokunnan ja työvaliokunnan kokousten pöytäkirjojen ja niiden liitteiden (1968–1983) sekä Eljas Branderin Somalia-arkiston kirjeenvaihdon (1980) avulla, miksi STVY lähti toteuttamaan hanketta.²³ KYO:n roolia hankkeen synnyssä analysoin ulkoasiainministeriön arkiston (UMA) hanketta koskevilla asiakirjoilla (1979–1983). Ne sisältävät muun muassa kirjeenvaihtoa, muistioita ja hankesuunnitelmia. Lisäksi käytän KYO:n motiivien ja kehitysavun taustoittamiseen sekä vuosien 1978–1990 kehitysapukertomuksia²⁴ että aikaisempaa tutkimusta. Aineisto kuvaa pelkästään virallista suunnittelua ja päätöksentekoprosessia ja antaa vain viitteitä epävirallisesta vaikuttamisesta, kuten avainhenkilöiden keskusteluista kokousten ulkopuolella. Tällaiset hankkeen syntyyn vaikuttaneet nyanssit jäävät siis osin pimentoon. Artikkelissa ei käsitellä myöskään somaliosapuolen motiiveja.

Juhani Koponen näkee kehitysavun kehitysjatjeluun perustuvan *developmentalism* ja auttajamaan omia motiiveja korostavan *instrumentalism* välisenä rajanvetona ja yhteensovittamisena. Developmentalismi on kehitysavun ympärille rakentunut ja sitä ylläpitävä ajatusten, toiminnan ja instituutioiden kompleksi. Sen perustana on yleisesti hyväksytyt käsitys siitä, että kehitysmaita voidaan ja tulee kehittää teollisuusmaista resursoitujen, hyvää tarkoittavien ja suunniteltujen interventioiden kautta. Kehitys ja hyvinvointi nähdään sekä ihmisoikeutena ja kansojen välisenä solidaarisuutena että koko maailmaa hyödyttävänä pitkän aikavälin rauhan ja talouskasvun varmistajana. Toisaalta myös instrumen-

talismi eli auttajavaltion oman, usein kaupallisen tai poliittisen, edun tavoittelu ohjaa kehitysapua. Kopsen mukaan käsiteparia ei tule nähdä toisensa poissulkevinä moraalisin vaihtoehtoina, ”hyvänä” ja ”pahana” tai ”altruistisena” ja ”itsekkäänä”. Suomen kehitysapu on ollut tavoitteiltaan pikemminkin pragmaattista: siinä on pyritty yhdistämään sekä kehitysmaan että kotimaan hyöty.²⁵ Sovellan käsiteparia valtion kehitysapupolitiikan lisäksi myös yksittäisen yhdistyksen, STVY:n, tarkasteluun. Luen aineistoani käsiteparin kautta kartoittaen sekä omaa että kehitysmaan etua ajavia motiiveja hankkeen synnylle.

Kansallisesta tuberkuloosijärjestöstä kansainväliseksi kehitysaputoimijaksi

Somalian tuberkuloosintorjuntahanke toteutettiin Suomen ja Somalian valtioiden välisenä kehitysapuhankkeena. Sen käynnisti kuitenkin ennen kaikkea Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistyksen aloitteellisuus. Vuonna 1907 kotimaan tuberkuloosityötä varten perustetusta, varakkaasta ja vaikutusvaltaisesta STVY:stä oli tullut yksi Suomen merkittävimmistä kansanterveysjärjestöistä. Yhdistyksen kulta-aika ajoittui erityisesti vuosiin 1930–1948, jolloin tuberkuloosi oli vielä vakava kansanterveydellinen ongelma Suomessa. Se järjesti valistuskampanjoita sekä perusti ja ylläpiti parantoloita, tuberkuloositoimistoja ja joulumerkkikoteja.²⁶ Hankkeen synnyn kannalta keskeinen kysymys on, miksi kansallinen tuberkuloosijärjestö kiinnostui kehitysavusta.

Kehitysapu nousi STVY:n agendalle 1960-luvun lopussa. Taustalla oli Suomen oma, parantunut tuberkuloositilanne. 1940–1960-luvuilla kehitetty tehokas lääkehoito, BCG-rokotuksen yleistyminen ja sosiaalisen hyvinvoinnin kasvu

22. Richard T. Griffiths, Development aid. Some reference points for historical research. Teoksessa Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid regimes in Northern Europe during the Cold War I*, Unipub 2008, 34–35.

23. STVY:n arkisto on sen seuraajan Filha ry:n hallussa Helsingissä, ja siihen viitataan lyhenteellä FA. Aineisto on järjestelämätön, joten viitteissä ei ole tarkkoja paikkamerkkejä.

24. KYO:n eduskunnalle tekemiä raportteja avun sisällöstä ja normeista. Siitonen 2005, 175.

25. Koponen et al. 2012, 36–37, 47. Ks. myös Koponen & Siitonen 2005, 215–217; Siitonen 2005, 24–25, 71–72, 251–253. Juhani Koponen & Maria Seppänen, Kehityspolitiikka ja kehitysyhteistyö. Lupaukset ja ristiriidat. Teoksessa Juhani Koponen, Jari Lanki, Mariko Sato & Anna Kervinen (toim.) *Kehityksen tutkimus. Johdatus perusteisiin*. Gaudeamus 2016; Altruismista ja itsekkyydestä vrt. Antti Ainamo, Ilary Lindy & Erkki Sutinen, Altruismi ja taloudellinen itsekkyyys kehitysyhteistyössä. Teoksessa Anne Birgitta Pessi & Juho Saari (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Diakonia-ammattikorkeakoulu 2011, 122–125.

26. Joulumerkkikodit olivat STVY:n ylläpitämiä laitoksia, joissa hoidettiin perheistään tuberkuloosiriskin vuoksi eristettyjä vastasyntyneitä. STVY:n synnyistä ja toiminnasta ks. Hakosalo 2015, 393–394; Härö 1992.

johtivat Suomessakin – joskin hitaammin kuin muissa Länsi-Euroopan maissa – tuberkuloosin vähenemiseen.²⁷ Lisäksi STVY:n ylläpitämät tuberkuloositoimistot olivat siirtyneet kuntien vastuulle vuoden 1949 tuberkuloosilain myötä.²⁸ Laajamittaiselle työlle kotimaassa ei ollut enää tarvetta, ja STVY supisti perinteisiä työmuotojaan.²⁹ Uutta toimintaa, kuten kehitysapua, tuotiin vanhan tilalle. Vuoden 1968 sääntöuudistuksella STVY alkoi korostaa kansainvälisyyttä kotimaan työn rinnalla.³⁰ Samana vuonna se suuntasi ensimmäistä kertaa määrärahoja kehitysapuun Kansainvälisen Tuberkuloosiunionin³¹ Keskinäisen Avun Ohjelman kautta.³² Yhdistys tuki rahallisesti unionin monenkeskisiä kehitysapuhankkeita Afrikassa ja Lähi-idässä läpi 1970-luvun. Lisäksi se lahjoitti rahaa Unicefille ja osallistui lyhyesti kenttätyöhön vuonna 1971 palkkaamalla tuberkuloosilääkäri- ja sairaanhoitajatyöryhmän Jemeniin Suomen Punaisen Ristin katastrofityöryhmän avuksi.³³

STVY:n varhainen kehitysaputoiminta osuu ajallisesti lähelle Suomen valtion kehitysavun aktivoitumista. Avun hallinnollinen pohja luotiin 1960-luvulla, kun ulkoasiainministeriön yhteeseen perustettiin kehitysapukomitea vuonna 1963 ja kehitysaputoimisto vuonna 1965. Tätä ennen ministeriöt olivat toteuttaneet yksittäisiä apuhankkeita ja ohjanneet pieniä summia YK:n ohjelmiin Suomen vuoden 1955 YK-jäsenyyden myötä. Siitosen mukaan kehitysapu ei ollut Suomessa 1960-luvun alussa puoluepoliittisesti kiinnostavaa eikä laajasti tunnettua. Kehitysaputoimisto oli aktiivinen, mutta henkilöstöltään pieni. Apu painottui omien hankkeiden sijasta monenkeskiseen apuun, jossa kehitysapumäärärahoja kanavoitiin erityisesti YK:lle. 1970-luvun alussa tilanne muuttui. Vuosina 1970–1975 kahdenvä-

■ Suomalaisen lääkäreiden, hoitajien ja laboratorio- ja röntgenteknikkojen tehtäviin kuului tuberkuloosityön suunnittelu, opetus ja valvonta. Hankkeen ensimmäisinä vuosina suomalaiset osallistuivat myös käytännön hoitotyöhön. Kuvassa suomalainen tuberkuloosiryhmä on lähdössä kentälle Somaliassa vuonna 1984. Lähde: Liisa ja Lasse Parkkalin yksityisarkisto.

lisen avun kehitysapumäärärahaosuus nousi 19 prosentista lähes 60 prosenttiin, joka vakiintui avun osuudeksi 2000-luvulle saakka. Toiminnan laajentuessa kehitysaputoimisto uudelleenorganisoi vuonna 1972 kehitysyhteistyöosastoksi, josta kasvoi henkilömäärältään ulkoasiainministeriön suurin osasto.³⁴

1960-luvun lopulla hitaasti heräillyt kehitysmalli ja valtion kehityspolitiikan aktivoituminen saattoivat osaltaan lisätä STVY:n kiinnostusta kehitysaputyöhön. Tärkein malli löytyi Kansainvälisestä Tuberkuloosiunionista. Siinä missä Suomi vasta organisoivat kehitysapuaan, unioni oli toteuttanut kehitysapuohjelmaansa jo vuodesta 1961 ja kannusti jäseniään aktiivisesti mukaan.³⁵ STVY oli kuulunut unioniin vuodesta 1927 lähtien,³⁶ ja siitä oli muodostunut yhdistyksen tärkein kansainvälisen tutkimuksen, tiedonvai-

27. Tuberkuloositalanteen paranemisesta yleisesti ks. esim McMillen 2015, 10–11. Tuberkuloosista Suomessa ks. Härö 1992, 139, 164–165, 184–186.

28. Härö 1992, 180–183.

29. Ks. esim. FA. STVY:n toimintakertomus 1968 (1969), 2.

30. Vrt. STVY säännöt v. 1931 ja 1968. FA. Johtok. kok. 5.4.1968, Liite no. 5 ja Liite no. 6.

31. Kansainvälinen tuberkuloosiunioni perustettiin vuonna 1920. Sen tehtävänä on tukea maailmanlaajuisesti sekä tuberkuloosin että vuodesta 1973 lähtien myös muiden keuhkosairauksien tukimusta, ehkäisyä ja hoitoa. Vuonna 1986 järjestö vaihtoi nimensä Kansainvälinen tuberkuloosi - ja keuhkosairausunioniksi. *The Union. 90 years of collaboration and Innovation*. International Union Against Tuberculosis and Lung Disease 2010, http://www.theunion.org/what-we-do/publications/general/english/90th-broch_lr.pdf (4.10.2016).

32. FA. Johtok. kok. 25.7.1968, 39 § ja esityslista, asia 3.

33. FA. Johtok. kok. 24.7.1979. Lausunto sisäasiainministeriölle, 27.7.1979, s.26–27. Ks. myös Härö 1992, 219.

34. Siitonen 2005, 200–204, 290–298; Soikkanen 2003, 299–307; Soikkanen 2008, 249–260; Arto 2005, 12–25.

35. FA. STVY:n toimintakertomus 1968 (1969), 1. Ks. myös Härö 1992, 219.

36. Härö 1992, 209

don ja verkostoitumisen kanava.³⁷ STVY kuvasi vuonna 1969 unionin vaikutusta toimintansa uudistamiseen seuraavasti:

[Alustava toimintasuunnitelma] perustuu viiden vuoden aikana hankittuun kokemukseen Kansainvälisen Tuberkuloosiunionin työn piirissä sekä vuoden 1968 alussa suoritettuun tutkimukseen siitä, mitä veljesjärjestöt muissa Euroopan ja Pohjois-Amerikan maissa tekevät. Sen laatimiseen on suuresti vaikuttanut henkilökohtaiset keskustelut Kansainvälisen Tuberkuloosiunionin toiminnanjohtajan, tri Holmin, sekä useimpien Euroopan maiden, USA:n ja Kanadan veljesjärjestöjen työstä vastaavien henkilöiden kanssa.³⁸

Unionin toiminnanjohtaja Johannes Holm oli Keskinäisen Avun Ohjelman perustaja, joka rekrytoi STVY:n ohjelman rahoittajaksi vuonna 1968.³⁹ Onkin todennäköistä, että hänen lainauksessa mainittu vaikutuksensa koski kehitysavun roolin kasvattamista yhdistyksen toiminnassa. STVY oli lisäksi kartoittanut muiden TB-järjestöjen kehitysaputyötä lainauksessa mainitussa vuoden 1968 tutkimuksessa. Sen mukaan USA:n, Kanadan ja useiden Euroopan maiden järjestöt osallistuivat jo apuun. STVY totesikin kehitysavun olevan kotimaan parantuneen tuberkuloositilanteen ”luonnollinen seuraus” ja korosti sen olevan tavallista.⁴⁰ Unioni jäsenineen antoi siis STVY:lle varhaisimman, näkyvimmän ja läheisimmän esimerkin kehitysavusta osana tuberkuloosijärjestöjen työtä. STVY:n kiinnostus kehitysaputyöhön ei siis ollut poikkeuksellista, vaan osa laajempaa länsimaista ilmiötä, jossa kansalliset tuberkuloosijärjestöt siirsivät sosiaalisen toimintansa pai-

nostettua kehitysmailhin tuberkuloositilanteen parannuttua kotimaassa.

STVY:n pöytäkirjoissa ja toimintakertomuksissa esiintyvät perustelut pohjautuivat kansainväliseen developmentalistiseen kehitysajateluun, joka oli toisen maailmansodan jälkeen yleistä niin kehitysapua harjoittavien valtioiden kuin kansalaisjärjestöjenkin piirissä. Siinä avun nähtiin johtavan kaikkia osapuolia hyödyttävään kehitykseen.⁴¹ Tuberkuloosityössä kehitysmaat opetettiin ”auttamaan itse itseään”.⁴² Samalla apu esitettiin myös laajemman kansanterveydellisen tilanteen turvaamisena:

Paitsi niitä humanitaarisia seikkoja, joita kehitysapuun tuberkuloosialalla liittyy, on maailman rikkaissa maissa kiinnitetty itse suojelelunäkökohtiin yhä suurempaa huomiota. Nykyisin arvioidaan, että maailman ”tuberkuloosi-basillivarastoista” noin 95 % on kehitysmaissa [...] Tulevaisuudessa on terveyttä uhkaava vaara eliminoitava mieluummin omien rajojen ulko- kuin sisäpuolella. Myös meidän maaltamme odotetaan omaa panosta tuberkuloosityöhön kehitysmaissa. Sen antaminen on yhtä mielekästä kuin kansainvälinen yhteistyö ja kanssakäyminen yleensä.⁴³

STVY:n lausunnoissa heijastuu WHO:n ajama ja erityisesti Afrikkaan kohdistunut globaali terveysajattelu, jossa aikaisemmin pääasiassa kansallisesti hoidetut sairaudet nähtiin kansainvälisinä, länsimaisilla resursseilla ratkaistavina ongelmina.⁴⁴ Kuten yllä olevasta lainauksesta käy ilmi, apu oli STVY:lle myös unionin ”jäsenyydestä aiheutuva eettinen ja moraalinen velvollisuus”.⁴⁵ STVY oli saanut runsaasti kansainvälistä

37. STVY toimi tarkastelemallani ajanjaksolla aktiivisesti unionin neuvostoissa ja komiteoissa, ja arvioi edustustaan merkittäväksi pienelle maalle. FA. Johtok. kok. 24.7.1979. Lausunto sisäasiainministeriölle, 27.7.1979, 6, 16; STVY:n vuosikertomus 1968 (1969), s.1.

38. FA. Johtok. kok. 27.2.1969, 7§ ja esityslista, asia 7. Ks. myös Härö 1992, 223.

39. FA. Johtok. kok. 25.7.1968. Esityslista, asia 3. Johannes Holmin urasta ks. McMillen 2015, 79–80, 86; *The Union. 90 years of collaboration and Innovation*. International Union Against Tuberculosis and Lung Disease 2010, 6. Elektr. dokum. (4.10.2016).

40. FA. Johtok. kok. 16.9.1968, liite 2a, s.8–9 ja liite 2b, ”Table 7”; Johtok. kok. 27.2.1969, 7 § ja liite 4, s. 2–3.

41. Koponen & Siitonen 2005, 216; Siitonen 2005, 69–86, 251–252.

42. FA. Johtok. kok. 25.7.1968, esityslista asia 3; STVY:n vuosikertomus 1976 (1977), 2. Ks. myös esim. STVY:n toimintakertomukset 1970 (1971), 14; 1971 (1972), 17. Vrt. Siitonen 2005, 74–75.

43. FA. STVY:n vuosikertomus 1969 (1970), 2.

44. James L.A. Webb Jr & Tamara Giles-Vernick, Introduction. Teoksessa James L.A. Webb Jr & Tamara Giles-Vernick (toim.) *Global Health in Africa. Historical Perspectives on Disease Control*. Ohio University Press 2013.

45. FA. Johtok. kok. 27.2.1969 7 § ja liite 4, 3. Ks. myös Johtok. kok. 4.12.1969, 54 § ja liite 1, 5; STVY:n toimintakertomukset 1968 (1969), 1; 1979 (1980), 2, 16.

■ STVY:n joulumerkkejä mainostavat julisteet koristavat kuorma-auton lavan reunaa Helsingin Yrjönkadulla vuonna 1934. Joulumerkkien tuotoilla rahoitettiin aluksi STVY:n kotimaan työtä. Tuberkuloositalanteen parannuttua varoja käytettiin myös kehitysapuun, kuten Tuberkuloosiunionin keskinäisen avun ohjelmaan ja Somalia-hankkeeseen. Kuvaaja: Aarne Pietinen. Lähde: Museoviraston historian kuvakokoelma, HK19670603:13988.

apua sotien jälkeen,⁴⁶ ja kehitysapu esitettiin tämän ”velan” kiitoksena ja takaisinmaksuna.⁴⁷ Taakanjaon ja takaisinmaksun periaatteet olivat tyyppillinen osa kehitysajattelua. Marshall-avusta sodan jälkeen hyötyneet läntisen Euroopan maat kokivat velvollisuudekseen auttaa kehitysmaita ja jakaa keskenään avun kustannukset.⁴⁸ Myös Suomen valtion apua perusteltiin 1960- ja 1970-luvulla vastaavin moraalisiin syin.⁴⁹

Toimintakertomusten kehitysapuretoriikka voidaan toki nähdä STVY:n johtokunnan pyrkimyksenä legitimoida uusi toimintamuoto ylei-

sesti hyväksytyillä kehitysavun perusteluilla. Ei kuitenkaan ole syytä olettaa, etteikö STVY:ssä olisi todella uskottu esitettyihin developmentalistisiin näkökohtiin, kuten avun hyödyllisyyteen, solidaarisuuteen ja velvollisuuksiin kehitysmaita ja muita auttajia kohtaan. Erityisesti tehokas lääkehoito loi 1960- ja 1970-luvulla länsimaissa varovaista uskoa kehitysmaiden tuberkuloositalanteen hoitoon.⁵⁰

Hankkeesta uusi painopiste käytännön tuberkuloosityöhön

1970-luvulla Kansainvälisestä Tuberkuloosiunionista tuli tärkein kanava STVY:n kehitysavulle, ja yhdistys pyrki täyttämään nopeasti unionin jäsenilleen asettamat kehitysapumäärärahoitavoitteet.⁵¹ Suomen valtio ei sen sijaan ollut merkittävä kumppani. Vuonna 1968 STVY jopa totesi, että siinä missä Keskinäisen Avun Ohjelmaan osallistuminen ”ei tuottane vaikeuksia”, valtion houkuttelu tuberkuloosityöhön saattoi olla ”pulmallinen ongelma”.⁵² Kansalaisjärjestöjen roolia ei vielä ollut Suomen kehitysavussa selkeästi määritelty.⁵³ Unionin monenkeskinen apuohjelma tarjosi käytännön kehitysaputyössä kokemattomalle STVY:lle valmiin, vakiintuneen ja helpon reitin aputyöhön ja toimikentän laajentamiseen.⁵⁴ Kehitysapu oli STVY:n mukaan yhä keskeisempi osa unionin työtä,⁵⁵ ja kansainvälinen toiminta taas oli STVY:lle yhä tärkeämpää. Panostamalla unionin monenkeskiseen apuun yhdistys saattoi vahvistaa asemaansa unionissa. Vastaava instrumentaalinen motiivi ei ole ennenkuulumaton. Auttajavaltioille kehitysapu oli usein myös keino oman kansainvälisen maineen

46. Hakosalo 2015, 403; Härö 1992, 105, 171–176, 219.

47. FA. STVY:n toimintakertomus 1968 (1969), 1. Vastavuoisuusudesta ks. myös Johtok. kok. 24.7.1979. Lausunto sisäasiainministeriölle 27.7.1979, 6.

48. Siitonen 2005, 76, 92–93. Ks. myös esim. Helge Ø Pharo, *Reluctance, enthusiasm and indulgence: the expansion of bilateral Norwegian aid*. Teoksessa Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid Regimes in Northern Europe during the Cold War I*. Unipub 2008, 53, 56.

49. Siitonen 2005, 191, 251–252, 256–257

50. McMillen 2015, 64–69, 165–167.

51. Ks. esim. FA. Johtok. kok., 15.12.1972, 45 § ja esityslistan asia 3; Työval. kok. 5.12.1973, 83 § ja esityslista 14; Johtok. kok. 10.9.1975, 34 § ja esityslistan asia 17; STVY:n toimintakertomus 1975 (1976), 24.

52. FA. Johtok. kok. 16.9.1968, 56 §. Ks. myös Johtok. kok. 18.12.1970, 17 §.

53. Hintikaisen mukaan kansalaisjärjestöt olivat alusta saakka mukana kehitysavun suunnittelukomiteoissa ja yksittäisissä hankkeissa, mutta yhteistyölle ei määritelty vielä 1960-luvulla täsmällisiä käytäntöjä. Hän ei erottele tutkimuksessaan lähetysjärjestöjä muista kansalaisjärjestöistä. Siitosen mukaan järjestöistä vain lähetysjärjestöillä oli varteenotettava rooli 1960-luvun kehitysavussa. Hintikainen 2011, 6, 19–20; Siitonen 2005, 200–202.

54. Vrt. Siitonen 2005, 294–295.

55. FA. STVY:n toimintakertomukset 1967 (1968), 2; 1968 (1969), 15; Johtok. kok. 16.9.1968. Liite 2a, 9.

parantamiseen,⁵⁶ ja esimerkiksi Suomi pyrki voimistamaan kehitysavulla imagoaan länsimaana ja Pohjoismaana.⁵⁷

Toinen, polttavampi syy varojen kanavoimiseen kehitysapuun oli STVY:n periaatteiden, toiminnan ja rahoituksen välille syntynyt ristiriita, joka osaltaan kannusti kehitysapuhankkeen aloittamiseen. STVY oli aikoinaan perustettu tekemään käytännön tuberkuloosityötä. Käytännön sosiaalinen työ oli kuitenkin nopeasti vähentynyt tuberkuloositalanteen parantuessa. Jo 1960-luvun alussa pääosa STVY:n vuosittaisista määrärahoista käytettiin keuhkolääkärin tutkimustoimintaan ja verkostoitumiseen, vaikka yhdistyksen varallisuus pohjautui edelleen pitkälti käytännön tuberkuloosityöhön tarkoitettuihin lahjoituksiin ja yleisöltä kerättyihin varoihin, kuten joulumerkkien, joulukorttien, erikoispostimerkkien ja korusähkeiden myyntiin.⁵⁸ STVY koki läpi 1970-luvun muiden yleishyödyllisten järjestöjen kilpailevan kanssaan näistä sosiaalisen työn rahoituslähteistä. Tämä loi paineita työn uudistamiseen, sillä rahoitusosuuksien pieneneminen olisi tarkoittanut myös STVY:n toiminnan supistamista.⁵⁹

Kehitysapu oli yksi niistä työmuodoista, joita STVY käytti rahoitushauissa- ja perusteluissa todisteena sosiaalisesta työstään.⁶⁰ 1970-luvun alussa pääosa sosiaalisesta toiminnasta ja määrärahoista kohdistui kuitenkin edelleen kotimaan työhön, joka koostui joulumerkkikodeista, joulumerkkikotien jatkumona aloitetusta päiväkotitoiminnasta sekä invalideja työhön kouluttavasta

Kiipula-säätiöstä.⁶¹ STVY:lle periaatteellisesti ja imagollisesti tärkeä joulumerkkikotitoiminta päättyi kokonaan vuonna 1973, ja päiväkotitoiminta lakkautettiin hoitolasten vähäisen määrän vuoksi 1977.⁶² Yhdistyksen perusluonteen ja toiminnan välinen ristiriita kärjistyi, kun yhdistyksen entinen toimistotyöntekijä teki vuonna 1978 STVY:stä valituksen oikeuskanslerille ja antoi haastattelun myös *Ilta-Sanomille*.⁶³ Valituksen mukaan STVY:n sosiaalinen toiminta oli tosiasias-
assa muuttunut marginaaliseksi ja koostui suurelta osin rahojen kanavoimisesta muille järjestöille.

Oma kehitysapuhanke tarjosi keinon palata käytännön tuberkuloosityöhön. Esitys siitä tuli hyvään aikaan, sillä lähetyslääkäri Tapio Pitkänen oli ehdottanut hieman ennen valitusta, että STVY käynnistäisi oman hankkeen Tansaniassa, Pohjoismaiden kehitysavun pääkohteessa.⁶⁴ Hanke antoi STVY:lle selkeän, keskitetyn ja sen asiantuntijuutta vastaavan sosiaalisen työn kohteen.⁶⁵ Sitä suunnitellut lääkäri Pähr-Einar Hellström totesikin:

Periaatteessa työvaliokunnan ja hallituksen on otettava kantaa kysymykseen kuuluuko projekti yhdistyksemme toimintapiiriin vai ei. Henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, että

– joulumerkkien myynti yms. rahaa tuottava toiminta voitaisiin paremmin perustella mm. kehitysmaihin suuntautuvalla toiminnalla,

56. Pharo 2008, 53–54, 56–57, 62; Jan Pedersen, Denmark's bilateral aid, 1962–1991". Teoksessa Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid Regimes in Northern Europe during the Cold War I*. Unipub 2008, 184; Ann-Marie Ekengren & Norbert Götz, The One-Per Cent Country. Sweden's Internationalisation of the Aid Norm. Teoksessa Thorsten Borring Olesen, Helge Ø. Pharo & Kristian Paaskesen (toim.) *Saints and Sinners. Official Development Aid and its Dynamics in a Historical and Comparative Perspective*. Akatemika forlag 2013, 47.

57. Koponen et al. 2012, 46, 52; Siitonen 2005, 193, 195, 204–207.

58. Hakosalo 2015, 405, 410–411. Kirjeensulkijoina käytettyjen joulumerkkien myyntilupa anottiin Uudenmaan lääninhallitukselta. Korusähkeiden ja postimerkkien tuoton myönsi Posti- ja lennätinlaitos. Se jaettiin usean yhdistyksen kesken. Esimerkiksi vuosien 1970 ja 1971 tulo- ja menoarviossa yli puolet tulosta saatiin näistä tuotteista. FA. Johtok. kok. 27.2.1969 ja liite 3; STVY:n Sääntöm. vuosik. 29.4.1971 ja liite 2.

59. FA. Johtok. kok. 16.9.1968 ja liite 2a, 8–9; Työvaliok. kok. 23.3.1970 ja liite 5; Johtok. kok. 22.10.1975, 52 § ja liite 1; Johtok. kok. 8.2.1978, 13 / 26 § ja liite "Muistiinpanot sosiaali- ja terveysjärjestöjen neuvottelukunnan yhteistyöseminaarista 25.–29.1.1978 Warsovassa", 1–3; Johtok. kok. 17.3.1978, 5/38 § ja liite "Johtokunnan jäsen Kirsi Karttusen muistio 30.1.1978", 2.

60. Ks. esim. FA. Työvaliok. kok. 3, 23.3.1970. Liite 5, 4; Johtok. kok. 22.10.1975, 52 § ja Liite 1, kohta 3.

61. FA. STVY:n toimintakertomukset v.1968–1978.

62. Hakosalo 2015, 404–405.

63. "Tuberkuloosiyhdistyksen muodonmuutos ihmettyttää." *Ilta-Sanomien* 5.5.1978; FA. Johtok. kok. 5.5.1978, 9 / 82 §; Johtok. kok. 24.7.1979. Lausunto sisäasiainministeriölle 27.7.1979.

64. FA. Johtok. kok. 8.2.1978, 8 / 21 § ja liite "Anomus tuberkuloosiprojektin toteuttamisesta Tansaniassa".

65. STVY käytti Tansania-hanketta sosiaalisen työn todisteena sisäministeriölle antamassaan lausunnossa. FA. Johtok. kok. 24.7.1979. Lausunto sisäasiainministeriölle 27.7.1979, 6–7, 25–27.

koska Suomen osuus siinä on ollut hyvin pieni muihin skandinaaviisiin maihin verrattuna

– projekti liittyy tuberkuloosiin ja periaatteessa meillä on ”know how”.

Suomen oloja projekti ei luonnollisesti paranna, mutta osallistummehan muihinkin kansainvälisiin toimintoihin.⁶⁶

Edellä kuvattu pitkäaikainen ristiriita ja kritiikki olivat omiaan vahvistamaan hankkeen kannatusta STVY:n sisällä. Ajatus ei kuitenkaan ollut täysin uusi, sillä yhdistys oli osoittanut jo 1960-luvun lopulta lähtien orastavaa kiinnostusta oman kehitysapuhankkeen toteuttamiseen. Se oli pohtinut lyhyesti mahdollisuutta hankkeeseen Tansaniassa Kansainvälisen Tuberkuloosiunionin aloitteesta jo vuonna 1969. Vuonna 1972 ulkoasiainministeriön ja STVY:n välillä oli keskusteltu Suomessa järjestettävästä koulutushankkeesta kehitysmaiden hoitohenkilökunnalle. STVY ei kuitenkaan edistänyt asiaa aktiivisesti.⁶⁷ 1970-luvun lopulla omalle hankkeelle löytyi kuitenkin uutta henkistä ja taloudellista tukea. Suomessa vallitsi tuolloin erittäin kehitysapumyönteinen ilmapiiri,⁶⁸ joka saattoi osaltaan innostaa uudella tavalla STVY:tä konkreettiseen aputyöhön. Lisäksi unionissa kehitysavusta saatu tietämys teki mahdollisesti STVY:stä valmiimman omalle hankkeelle. Projektiapu oli vakiinnuttanut asemansa ja kansalaisjärjestöistä oli tullut tärkeitä kehitysaputoimijoita myös valtion silmissä. Hankkeen toteuttamiselle oli aikaisempaa paremmat taloudelliset edellytykset, kun valtio aloitti vuonna 1974 järjestöjen kehitysapuhankkeiden rahoittamisen julkisista varoista.⁶⁹ Hellströmin joulumerkkejä koskeva lainaus viittaa siihen, että kehitysapuhanke nähtiin hyvänä perusteluna myös STVY:n omalle varainkeruulle.

Tansanian hanke ei toteutunut maan terveysviranomaisten vastustuksen vuoksi. Se kuitenkin asetti oman kehitysapuhankkeen lopullisesti STVY:n agendalle ja yhdistys päätti etsiä määrärahoille toisen kohdemaan Afrikasta.⁷⁰ Se löytyi vuonna 1980 Somaliasta, maassa WHO:n asiantuntijana vuodesta 1979 työskennelleen Olavi Elon avustuksella.⁷¹ Somaliaa oli Tansanian jälkeen seuraava maa, jota STVY:lle ehdotettiin apukohteeksi. Sillä ei ollut tuolloin erityismerkitystä STVY:lle eikä sitä ollut aineiston perusteella harkittu aikaisemmin. Somaliaa valittiin siksi, että se oli Afrikassa ja siellä oli tarvetta ja halua vastaanottaa yhdistyksen tarjoamaa apua.⁷² Myös Elon aktiivisuus kontaktihenkilönä edisti hankkeen toteutumista.

Somalian tuberkuloosintorjuntahanke tulee nähdä osana STVY:n kehitysaputoiminnan jatkumoa. Se tuli ajankohtaiseksi 1970-luvun lopulla sekä kansalaisjärjestöjen kehitysapua tukevan toimintaympäristön että STVY:n omien tarpeiden myötä. Erityisesti joulumerkkikotitoiminnan supistuttua ja päätyttyä STVY:n sosiaalinen työ oli hajaantunut eri toimintoihin, joista kaikki eivät edes suoranaisesti liittyneet tuberkuloosiin. Oman hankkeen toteuttaminen selkeytti ja vahvisti yhdistyksen roolia käytännön tuberkuloosityötä tekevänä järjestönä ja antoi samalla uusia, kehitysapuun tarkoitettuja rahoitusmahdollisuuksia toiminnan jatkamiselle. STVY sai vuosina 1980–1990 hankkeeseen mittavaa valtion rahoitusta yhteensä 141 miljoonan markkaa eli nykyrahassa 43,5 miljoonaa euroa. Rahoitus kattoi noin 40 prosenttia Suomen ja Somalian kahdenvälisestä avusta. Ilman sitä STVY ei olisi pystynyt toteuttamaan hanketta. Yhdistys käytti kuitenkin vapaaehtoisesti hankkeeseen merkittäviä summia myös omaa varallisuuttaan: noin 4,4 miljoonaa markkaa, joka vastaa 1,5 miljoonaa euroa.⁷³

66. Työval. kok. 6.6.1978, 4 / 64 § ja liite.

67. FA. Johtok. kok. 27.2.1969, 8 § ja esityslista, asia 8; Johtok. kok. 18.12.1970, 17 §; Johtok. kok. 15.12.1972 46 § ja esityslista, kohta 4; Johtok. kok. 8.2.1978, 8 / 21 §; Johtokunnan. kok. 30.12.1975, 56 § ja esityslista, kohta 11. FA.

68. Arto 2005, 28–29, 32–33.

69. Hintikainen 2011, 22–28, 35.

70. FA. Johtok. kok. 11.4.1979, 9 / 15 §.

71. Aineisto antaa osin ristiriitaisen kuvan siitä, tuliko hankkeidea STVY:ltä vai Elolta. Vrt. FA. STVY:n toimintakertomus 1980, 20; Härö 1992, 220. ja FA. Johtok. kok. 27.2.1980 14 / 23 § ja liite; Työval. kok. 21.3.1980, 9 / 33 § ja liite.

72. FA. Johtok. kok. 28.5.1980, 3 / 50 § ja liitteet.

73. Ks Taulukko 1 ja UMA. 93.20 SOM. Somalia; Tuberkuloosin vastustaminen. Erillismappi 3. Raportit 1990-. SFTCSTP Summary Report 1980–1990, Annex 1. Sopimuksen perusteella KYO ei edellyttänyt STVY:ltä omaa rahoitusta. UMA. 12

Tuberkuloosintorjuntahanke osana valtion kehitysapua

STVY ehdotti hanketta kesäkuussa 1980 ulkoasiainministeriön poliittiselle osastolle, josta se siirrettiin myönteisen kannan siivittämänä ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosastolle.⁷⁴ ”Ulkoasiainministeriön edustajat”, eli poliittisen osaston tai KYO:n virkamiehet, suosittelivat STVY:lle hankkeen toteuttamista kansalaisjärjestöprojektin sijasta valtion omana kehitysapuhankkeena.⁷⁵ KYO vastasi valtion kehitysavun suunnittelusta ja toteutuksesta. Se osallistui kehitysapolitiikan periaateohjelmien ja mientöjen valmisteluun, teki aloitteita hankkeista ja kohdemaista sekä toimeenpani ja valvoi apua hallituksen hyväksymien linjausten ja eduskunnan hyväksymän budjetin mukaisesti.⁷⁶ Myös tuberkuloosintorjuntahanke valmisteltiin KYO:n ja STVY:n kesken yhdistyksen hakemuksen pohjalta. Se pyrittiin käynnistämään mahdollisimman nopeasti. KYO esitti hankkeen rahoittamista valtioneuvoston raha-asiainvaliokunnalle jo heinäkuussa ja sai myönteisen päätöksen elokuun alussa. Lisäksi se ilmoitti ensimmäisessä, elokuussa käydyissä neuvottelussa somaliosapuolelle kiinnostuksesta rahoittaa hanketta pitkäaikaisesti.⁷⁷

Aikaisemmassa tutkimuksessa Suomen 1960–1980-lukujen kehitysavun maa- ja hankevalintoja on luonnehdittu ennemminkin erilaisen humanitaaristen, poliittisten ja kaupallisten intressien ristipaineen, tilannekohtaisuuden ja sattuman kuin pitkäjänteisen ja määrätietoisen poliittisen ohjauksen tulokseksi.⁷⁸ Näin näyttäisi olleen myös tuberkuloosintorjuntahankkeen kohdalla. Myönteisyydestä ja nopeasta etenemisestä huolimatta hankeidean taustalla oli pelkäs-

tään STVY:n ehdotus. Aineisto ei viittaa siihen, että KYO olisi ollut erityisen kiinnostunut Somaaliasta tai perehtynyt sen tuberkuloositilanteeseen ennen aloitetta. 1970-luvulla Suomen ja Somalian välinen kehitysapu oli itse asiassa vähäistä. Se koostui pääasiassa ruoka- ja asiantuntija-avusta sekä yksittäisten stipendiaattien koulutusta sisältävästä humanitaarisesta avusta, joka toteutettiin pääasiassa monenkeskisenä apuna YK:n järjestöjen kautta. Somalian tuberkuloosintorjuntahanke kuului ensimmäisiin kahden välisiin hankkeisiin Suomen ja Somalian välillä; sitä ennen ne olivat sopineet Valmet OY:n suolavedentislaamohankkeesta vuonna 1980.⁷⁹ Asiakirjat ovat harvassaan siitä, miksi KYO kiinnostui hankkeesta. Rahoitusperusteissa vedottiin lyhyesti suomalaisten kansainvälisesti korkeatasoiseen tuberkuloosialan asiantuntemukseen, Somalian avuntarpeeseen sekä STVY:n hyvään hakemukseen.⁸⁰ Developmentalistisena perusteena oli siis Suomen kyky kehittää Somaliaa terveydenhoidon erityisosaamisen avulla.

Syntyikö hanke tukemaan instrumentalistisesti myös suomalaista vientiä? 1980-luvulla oli yleinen käytäntö, että niin sosiaalisten kuin teollisten projektien laitehankinnat ja rakennusprojektit hankittiin auttajamaalta. Näin merkittävä osa määrärahoista palautui ostoina ja palkkoina takaisin kotimaahan. Taloudellisten intressien huomioinnin katsottiin tukevan kotimaan talouden lisäksi myös kehitysavun suosiota ja määrärahakehitystä.⁸¹ Ajatus ei ollut täysin vieras tuberkuloosihankkeen suunnittelijoillekaan, kuten Olavi Elon näkemys osoittaa:

Käsitykseni mukaan Suomessakin kehitysyhteistyötä pyritään kehittämään know-how:n

R Suomi/Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. ”Contract between the Ministry for Foreign Affairs and the Finnish Anti-Tuberculosis Association, December 1980”.

74. UMA. 12 R Suomi/Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. STVY:n projektihakemus ulkoasiainministeriölle, 30.5.1980. FA. EBSA 1980. Eljas Branderin kirje Olavi Elolle, 10.6.1980.

75. FA. Johtok. kok. 1.7.1980, 17 / 73 §; Työval. kok. 11.7.1980, 3 / 45 §.

76. Soikkanen 2008, 249–252, 256–258.

77. UMA. 12 R Suomi/Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. Muistio 21.8.1980.

78. Koponen et al. 2012, 48–53; Siitonen 2005, 227–230, 299–303; Arto 2005, 19–20; Pietilä 2013, 42–51, 93; Soikkanen 2008, 259–260.

79. UMA. 12 R Suomen kehitysyhteistyö Somalian kanssa, yleistä. M. Laamasen sähkö Suomen Dar es Salaamin suurlähetystöön, 8.4.1980; Kehitysyhteistyön vuosikertomukset 1974, 29; 1975, 12; 1977, 9; 1978–1979, 20 ja liite 10 ja 11; 1980, Liite 9.

80. UMA. 12 R Suomi/Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. Muistio 18.7.1980; Taina Teräväisen sähkö David Johanssonille ja Selma Honkaselle, 21.7.1980.

81. Pietilä 2013, 26, 46–47; Kehitysyhteistyökertomus 1978–79, 44. Palaumasta yleisesti ks. esim. Siitonen 2005, 86, 293; Soikkanen 2008, 257.

viennin suuntaan, ja sitäähän tällä alalla Suomesta löytyy. Jos seurauksena on sitten muutakin vientiä tai suomalaisia lääkkeitä kehitysyhteistyöhön, on tulos jo varsin positiivinen. Monet muut, mm. ruotsalaiset näkyvät tuon tiedostaneen paljon aikaisemmin [...] Yritetään nyt saada suomalaisetkin mukaan kuvaan!⁸²

Palkkojen jälkeen suurin kuluerä – tuberkuloosilääkkeet – tilattiin ensimmäisinä vuosina suomalaisilta lääkefirmoilta. Myös autot ja laitteet tulivat pääosin Suomesta.⁸³ Myöhemmin suomalainen konsulttifirma toteutti hankkeessa mittavan rakennusprojektin.⁸⁴ Taloudellinen hyöty ei kuitenkaan näytä olleen ensisijainen motiivi hankkeen synnylle. Sosiaalinen etu ajoi sen edelle: KYO purki STVY:n aloitteesta vuonna 1982 lääkkeiden tilauksen Suomesta, kun lääkkeet saatiin halvemmalla muualta ja enemmän potilaita hoidettua samalla rahalla.⁸⁵ Menettely noudatti kehitysavun ohjenuorana läpi 1980-luvun toimineen Janssonin komitean mietinnön⁸⁶ periaatetta, jonka mukaan Suomi voi valvoa omaa taloudellista etuaan, kunhan nämä pyrkimykset eivät olleet ristiriidassa kehitysyhteistyöpoliittisten päämäärien kanssa.⁸⁷

KYO:n instrumentalistinen kiinnostus hankkeeseen voidaan nähdä osana vuonna 1979 alkanutta kehitysapumäärärahojen kasvua ja sosiaalisten hankkeiden nousua. Tätä edelsi valtionkin tapauksessa julkilausuttujen tavoitteiden ja rahoituksen välinen ristiriita. Suomen kehitysapumäärärahat kuuluivat koko 1970-luvun OECD⁸⁸-maiden pienimpiin. Suomi oli vuonna 1970 ilmoittanut nostavansa osuuden kansain-

väliseen tavoitteeseen, 0,7 prosenttiin BKTL:stä, vuoteen 1980 mennessä. Vuonna 1978 se oli päässyt 0,06 prosentista 0,16 prosenttiin. Hitaan määrärahakehityksen pelättiin heikentävän Suomen ulkopoliittista uskottavuutta ja imagoa ”länsimaisena sivistysvaltiona”. Määrärahojen pienuutta ja kehitysavun ja kauppapolitiikan liittoa kritisoitiin myös kotimaan julkisessa keskustelussa. Laaja konsensus avun nostoon sekä vastakkainasettelu sosiaalisen ja teollisen avun välillä sai myös puolueet kiinnostumaan määrärahakehityksestä. Nämä seikat yhdessä kotimaan suotuisan talouskehityksen ja elinkeinoelämän kiinnostuksen kanssa saivat kehitysapumäärärahat kansainvälisestikin poikkeuksellisen nopeaan kasvuun vuonna 1979. Vuonna 1980 tavoitteeksi asetettiin 0,7 prosentin BKTL-osuuden saavuttaminen vuoteen 1987 mennessä.⁸⁹

Koska BKTL-osuus mitattiin vain käytetyistä määrärahoista, KYO tarvitsi nopeasti uusia kohteita määrärahatavoitteiden täyttämiseksi. Suomella oli siis 1980-luvun alussa halua kehitysavun laajentamiseen ja STVY:n ehdottama hanke tarjosi siihen valmiin kohteen ja toteuttajan. Toiminnan kasvattamista väläyteltiin jo STVY:n ensimmäisissä hankesuunnitelmissa,⁹⁰ mikä lupaili KYO:lle rahoitettavaa useiksi vuosiksi. Hankkeen toteuttaminen valtion omana hankkeena antoi mahdollisuuden kasvattaa budjettia yli STVY:n varojen. Kansalaisjärjestöhankeessa järjestön omavastuuosuus olisi ollut 50 prosenttia budjetista.⁹¹ Hankkeen määrärahat olivatkin jo vuonna 1980 suuremmat kuin muiden ei uskonnollisten kansalaisjärjestöjen hankkeiden yhteensä; tuberkuloosihanketta tuettiin 788 962 markalla,

82. FA. EBSA 1980. Olavi Elon kirje professori Jorma Pätiälälle, 17.3.1980.

83. Ks. esim. UMA. 12 R Somalia; Suomi/Somalia; Tuberkuloosinvastustamisprojekti II 1981. Muistio (55), 26.3.1981; 93-SOM-2. Somalia; Tuberkuloosin Vastustaminen v. 1982. Muistio 35. 13.1.1982.

84. UMA. 93.20 SOM. Somalia; Tuberkuloosin vastustaminen. Erillismappi 3. Raportit 1990-. SFTCSTP Summary Report 1980-1990, 11-12; Somalia; Tuberkuloosin vastustaminen III 1.7.-30.9.1984. UM/KYO koul. ja sos. keh. jaoston muistio 5.9.1984.

85. Ks. esim. UMA. 93-SOM-2. Somalia; Tuberkuloosin Vastustaminen v. 1982. ”Somaliaprojektin lääkehankinnoista”, 15.3.1982; UM/KYO:n kokousmuistio, 22.12.1982; 93-SOM-2. Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti 1.1.-30.6.1983. UM/KYO Muistio (120), 7.2.1983.

86. Vuonna 1978 ilmestynyt kehitysapupoliittinen mietintö, johon koottiin voimassa olevia kehitysavun normeja ja periaatteita sekä uusia suosituksia. Mietintö jätti paljon tulkinnanvaraa eikä ollut sitova. Siitonen 2005, 220-221.

87. Kehitysyhteistyön vuosikertomus 1978-79, 7.

88. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (Organisation for Economic Cooperation and Development).

89. Pietilä 2013, 34-48; Koponen & Siitonen 2006, 228; Siitonen 2005, 221-225, 264-266; Arto 2005, 20-21, 28-29, 32-38. Soikkanen 2008, 258-259. Ks. myös. Kehitysyhteistyön vuosikertomus 1978-1979, 2-3, 7-8, 44-45.

90. UMA. 12 R Suomi/Somalia; Tuberkuloosin vastustamisprojekti I 1980. STVY:n Somalian avustushjelma, Helsingissä 2.7.1980, 1 ja liite 4.

91. Hintikainen 2011, 36.

kun muiden järjestöjen yhteenlaskettu osuus oli 500 000 markkaa.⁹² Halu kasvattaa valtion kehitysapua oli edesauttanut vastaavalla tavalla projektien syntyä ja laajenemista myös muissa Pohjoismaissa. Norjan kehitysapuhistoriaa tutkineen Helge Ø Pharon mukaan kansalaisjärjestöt olivat hyviä kumppaneita valtiolle, joka pystyi niiden avulla laajentamaan aputoimintaansa lisäämättä omaa hallintoaan.⁹³

Tuberkuloosintorjuntahanke sopi myös Suomen muihin kehitysapupoliittisiin linjauksiin ja soveltui vahvistamaan Suomen kansainvälistä asemaa. Suomi kuului Pohjoismaiseen rintaan, joka korosti kehitysavun sosiaalista puolta ja vaati avun suuntaamista kaikista köyhimmille maille ja väestönsille.⁹⁴ Somalia, joka kuului

■ Tuberkuloosihanke alkoi vuonna 1981 pakolaisleirityönä Qoryolessa, mutta sen painopiste siirtyi vuonna 1982 Mogadishuun. Näkymää kaupungilta vuosilta 1983–84. Lähde: Liisa ja Lasse Parkkalin yksityisarkisto.

vähiten kehittyneiden maiden joukkoon, oli tähän sopiva kohde. Pakolaisleirityönä ja terveys-hankeena se kohdistui myös kaikkein köyhimpien väestönsien auttamiseen ja kasvatti sosiaalisen avun osuutta.⁹⁵ Hanke tarjosi Suomelle myös mahdollisuuden näkyvään asemaan avunantajana, koska Somalian tuberkuloosityöllä ei ollut muita merkittäviä rahoittajia.⁹⁶ Avun näkyvyyden on arvioitu vaikuttaneen myönteisesti hankevalintoihin muissa Pohjoismaissa,⁹⁷ ja niin on voinut olla tässäkin tapauksessa.

92. Vuonna 1980 lähetysjärjestöt saivat valtiolta kansalaisjärjestöjen kehitysaputukea 3 miljoonaa markkaa. Vrt. taulukko 1 ja Kehitysyhteistyön vuosikertomus 1980, 55.

93. Pharo 2008, 72–73. Ks. myös esim. Pedersen 2008, 192–195; Sunniva Engh, From northern feminists to southern women. Scandinavian population aid to India.” Teoksessa Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid Regimes in Northern Europe during the Cold War*, I. Unipub 2008, 280, 286; Jarle Simensen, Aid symbioses and its pitfall. The Nordc/Norwegian-Tanzanian aid relationship, 1962–1968. Teoksessa Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid Regimes in Northern Europe during the Cold War*, II. Unipub 2008, 164.

94. Kehitysyhteistyökertomus 1978–79, 9, 13, 21; Siitonen 2005, 227–228, 303–304.

95. Vrt. Pietilä 2013, 53–54, 77, 83.

96. UMA. 12 R Somalia. Suomi/Somalia; Tuberkuloosinvestustamisprojekti II 1981. Muistio 501, 13.11.1981.

97. Ks. esim. Simensen 2008, 156; Helge Ø Pharo, Entrepreneurship and development aid. The case of the Indo-Norwegian fisheries project. Teoksessa Helge Ø. Pharo & Monika Pohle Fraser (toim.) *The Aid Rush. Aid Regimes in Northern Europe during the Cold War*, II. Unipub 2008, 55. Ks. myös Koponen ja Seppänen 2016, 366.

Tarpeellisen know-how:n suomalaiset lähtökohdat

Somalian tuberkuloosintorjuntahanke oli suomalaisille auttajille, STVY:lle ja KYO:lle, hyvää tarkoitava ja Somalian kehitystä tukeva terveysinterventio. Sen developmentalistisena tavoitteena oli kehittää Somalian tuberkuloosityötä ja poistaa inhimillistä kärsimystä suomalaisella osaamisella. Somalian avuntarve oli keskeinen edellytys hankkeen aloittamiselle. Synnyn taustalla oli kuitenkin lisäksi suomalaisten toimijoiden omat motiivit. STVY:n ja KYO:n instrumentalistisia syitä yhdisti erityisesti oman toiminnan vahvistaminen hankkeen avulla. STVY:n kohdalla hanke ja siihen johtaneet prosessit kertovat ennen kaikkea kansalaisjärjestön muodonmuutoksesta kotimaan tuberkuloosijärjestöstä kansainväliseksi kehitysaputoimijaksi. Suomen tuberkuloositilanteen parannuttua ja erityisesti joulumerkkitoiminnan päätyttyä STVY:n sosiaalisen toiminnan kiintopiste oli kadonnut. Hanke syntyi täyttämään kotimaan toimikentän tyhjiötä. Se antoi uuden fokuksen STVY:n sosiaaliselle käytännön työlle, joka oli keskeinen osa yhdistyksen perusluonnetta. KYO:lle hanke oli yksi keinoista täyttää kehitysavun määräraha- ja sisältötavoitteet, joilla pyrittiin säilyttämään Suomelle ulkopoliittisesti tärkeän pohjoismaisen imagon uskottavuus. Hankkeen toteutumista edistivät erityisesti kehitysavun määrärahojen nostopyrkimykset. Somalia sopi vastaanottajamaaprofiiliin myös köyhyytensä vuoksi.

Kahdenvälisen kehitysapuhankkeiden ajatellaan usein syntyvän apua antavan tai vastaanottavan valtion suunnitelmista ja aloitteellisuudesta. Vaikka Suomen valtion tuki loi tärkeän edellytyk-

sen tuberkuloosintorjuntahankkeelle, sen käynnisti STVY:n aktiivisuus ja aloitteellisuus. Hankkeen syntytarina on esimerkki kansalaisjärjestön vaikutuksesta Suomen julkisen kehitysavun sisältöön ja määrärahojen suuntaamiseen. Se tukee käsitystä siitä, että suomalaisilla intressiryhmillä, kuten kansalaisjärjestöillä ja yrityksillä, oli osaltaan keskeinen rooli siinä, millaisiin hankkeisiin ja maihin määrärahoja suunnattiin. Koska Suomi pyrki keskittämään kehitysapuaan,⁹⁸ hanke mahdollisesti raivasi tietä myös muille Somaliassa 1980-luvulla toteutetuille hankkeille. Olisiko sosiaalisesta avusta tullut Suomen ja Somalian kehitysavun suurin sektori tai Somaliasta tärkeä kohdema ilman tätä hanketta? Aineisto ei anna varmaa vastausta näihin kysymyksiin. Ilman STVY:tä Suomen kehitysapu Somaliassa olisi tuskin painottunut ainakaan tuberkuloosityöhön. Yksi Suomen merkittävimmistä kahdenvälisen avun terveyshankkeista olisi jäänyt syntymättä.

Kiitän lämpimästi Filha ry:tä ja erityisesti Hannele Riikosta aineistoavusta. Lisäksi kiitän väitöskirjaohjaajiani Heini Hakosaloa ja Seija Jalaginia, Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian tutkijaseminaaria sekä nimettömiä vertaisarvioitsijoita artikkelia eteenpäin vieneestä palautteesta. Tahdon kiittää myös Alfred Kordelinin säätiötä ja Oulun yliopiston humanistista tiedekuntaa väitöskirjalliseni osoitetusta tuesta.

FM **Kaisa Harju** työskentelee tohtorikoulutettavana Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian oppiaineessa.
Sähköposti: kaisa.harju@oulu.fi

98. Siitonen 2005, 303.

Ulla Savolainen

Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat?

Törmäävät muistikäsitykset ja hyvityksen moraali

Artikkelissani¹ pohdin historian hyvittämissä mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Kysyn, miksi julkiset anteeksipyyntöt sekä korvauslait tuntuvat kerta toisensa jälkeen epäonnistuvan korvauksen saajien eli uhrien näkökulmasta, vaikka lainsäätäjillä ja uhreilla olisi yhteinen pyrkimys hyvitykseen. Tarkastelen historian hyvityksen ongelmia keskittyen vuonna 2014 voimaan tulleeseen lakiin valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille. Pureudun korvauslain vastaanottoon analysoimalla entisten internoitujen haastatteluja liittyen Saksan ja Unkarin kansalaisten internointeihin Suomessa vuosina 1944–1946 (1947) sekä korvauslakiin.

Tutkimusaineistoni koostuu vuosina 2015–2016 tekemistäni 26:sta lapsina tai nuorina internoitujen henkilöiden haastatteluista.² Tutkimusaineistoni perusteella korvauslain vastaanottoa internoitujen keskuudessa voidaan luonnehtia negatiiviseksi. Artikkelissani keskityn tarkastelemaan internointien korvauslain kriittisen vastaanoton syitä. Analysoin entisten internoitujen näkemyksiä korvauslaista erittelemällä haastattelupuheessa ilmeneviä muistiin, menneisyyden käsittelyyn ja hyvittämiseen liittyviä käsityksiä.

Korvauslain negatiivinen vastaanotto ei sinällään ole kovinkaan yllättävää, sillä institutionaalisia historian hyvitys- ja korvausprosesseja luonnehtii usein korvausten saajien tyytymättö-

myys sekä hyvitykseen että siihen johtaneeseen prosessiin³. Kiinnostavan tästä tapauksesta tekee kuitenkin se, että verrattuna moniin muihin historian hyvittämisen prosesseihin internointien korvauslaki Suomessa vältti monet tyypilliset hyvityksiin liittyvät sudenkuopat. Esimerkiksi todistustaakka koetusta vääryydestä tai ylipäättään syyttömyydestä internointiin ei ollut korvaukseen oikeutetuilla uhreilla. Korvaukseen oikeutetut saivat korvauksensa melko helposti lain säätämisen jälkeen yksinkertaisen hakemuksen perusteella. Näiden seikkojen lisäksi internoidut olivat itse alusta lähtien aktiivisesti ajamassa korvauslakiasiaa eteenpäin, eikä hanke näin ollen ollut yksinomaan ylhäältä saneltu. Huolimatta näistä selkeistä onnistumisista lain toimeenpanossa, korvaukseen oikeutetut eivät ole täysin tyytyväisiä lakiin.

Sen lisäksi, että artikkelini on ensimmäinen Suomen internoiduille maksamien korvausten vastaanottoa käsittelevä tutkimus, se tuottaa uutta tietoa menneisyyden hyvityksiin liittyvistä lainsäädäntöprosesseista sekä lakien vastaanotosta ruohonjuuritasolla myös yleisemmin. Lisäksi historian hyvitysten sekä niiden vastaanoton analysointi avaa näkökulmia erilaisiin muistikäsityksiin, tapoihin ymmärtää menneisyyden ja nykyisyyden suhdetta sekä siihen, minkälaisia historiapolitiittisia konnotaatioita nämä käsitykset kantavat mukanaan. Historiapoliitikalla viittaaan

1. Artikkelini on osa laajempaa tutkimustani Suomessa 1944–1946 lapsina ja nuorina internoitujen henkilöiden muistoista, internointien julkisesta muistamisesta, sekä korvauslain vastaanotosta. Ks. Ulla Savolainen, Tellability, frame and silence. Emergence of internment memory. *Narrative Inquiry* 27:1 (2017), 24–46; Kirsti Salmi-Niklander, Sofia Laine, Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, Vaikeat muistot. Menneisyyden ja nykyhetken vuoropuhelua. *Elore* 24:1 (2017). <http://www.elore.fi/vaikeat-muistot-menneisyyden-ja-nykyhetken-vuoropuhelua/> (1.3.2018).
2. Haastattelunauhoitukset ovat kirjoittajan hallussa. Tutkimuksen jälkeen ne tullaan arkistoimaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon. Haastattelunauhoitusten lisäksi olen käynyt haastateltavieni kanssa keskusteluja off the record. Näiden keskustelujen dokumentointi on tehty kenttäpäiväkirjaan välittömästi keskustelun jälkeen.
3. Nicole L. Immler, 'Too little, too late?' Compensation and Family Memory. Negotiating Austria's Holocaust past. *Memory Studies* 5:3 (2012), 270–271.

menneisyyden tulkintaan ja sen käyttöön tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi⁴.

Tutkimukseni paikantuu teoreettisesti kulttuurisen muistitutkimuksen (*cultural memory studies*) monitieteiseen kehykseen. Kulttuurinen muistitutkimus on 1980-luvulta lähtien kehittynyt tutkimussuuntaus, joka tarkastelee menneisyyden ja nykyisyyden välistä suhdetta erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Kulttuurisen muistitutkimuksen tarkastelun kohteet muodostavat hyvin moninaisen joukon. Haastatteluja tyypillisempiä tutkimuksen kohteita ovat olleet niin taide, politiikka ja historian representaatiot kuin muistin välittymisen tai siirtymisen kysymykset yllirajaisissa ja medioiden välisissä konteksteissa. Kenties keskeisin yksittäinen aihepiiri kulttuurisen muistitutkimuksen piirissä on liittynyt holokaustin ja toisen maailmansodan käsittelyyn.⁵ Lähestymistavastani johtuen tarkasteluni keskiössä eivät varsinaisesti ole menneisyyden tapahtumat, vaan haastattelupuheessa ilmenevät nykyyhetkiset käsitykset muistista, menneisyyden käsittelystä ja hyvittämisestä. Historiallisen kontekstin osalta tutkimukseni nojautuu historioitsija Niklas Jensen-Eriksenin perustavanlaatuisen internointeja ja niiden syitä käsittelevään tutkimukseen⁶.

Haastatteluissa noudatin joustavaa temaattista haastattelurunkoa, minkä ansiosta haastattelut etenivät keskustelunomaisesti. Korvauslain vastaanoton lisäksi olen kiinnostunut yleisemminkin haastateltavien muistoista liittyen internointeihin ja niiden jälkeiseen aikaan sekä heidän näkemyksistään internointiaiheen julkisesta käsittelystä. Korvauslain vastaanottoa käsittelevän haastat-

telupuheen kontekstina oli näin ollen laajempi muistitietohaastattelu. Tätä artikkeliani varten analysoin haastatteluaineistosta systemaattisesti korvauslakia koskevat haastattelukatkelmat. Itse haastattelupuhetta analysoin kulttuuristen käsitysten ilmentyminä ja suhteessa niihin. Tämä näkökulma ei sulje pois haastattelupuheen käsittelemistä omakohtaisten muistojen, kokemusten ja näkemysten ilmaukseksi, mutta se mahdollistaa omakohtaisen puheen tarkastelun osana laajempia kulttuurisia käsityksiä menneisyyden ja nykyisyyden suhteesta. Katson, että nämä teoreettiset ja metodiset lähtökohdat mahdollistavat haastattelupuheen analysoimisen yhtäältä suhteessa kulttuurisesti ja kollektiivisesti jaettuun menneisyyden ymmärtämisen tapoihin ja toisaalta subjektiivisena merkityksenantona ja toimintana.

Internoinnit Suomessa: Historia ja muisti

Kuten tiedämme, 1900-luvusta tuli erilaisten vanki-, työ- ja keskitysleirien, internointien, väestönsiirtojen ja karkotusten vuosisata.⁷ Määritelmällisesti internointi tarkoittaa syyllisiksi tai mahdollisesti vaarallisiksi epäiltyjen henkilöiden vangitsemista ilman asianmukaista oikeudenkäyntiä⁸. Maailmanlaajuisesti tunnetuimmat esimerkit siviilien internointi-, vanki- ja työleireistä ovat Neuvostoliiton työleirijärjestelmä Gulag⁹, Natsi-Saksan keskitysleirit sekä amerikanjapanilaisten internointi Yhdysvalloissa toisen maailmansodan aikana¹⁰.

Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinnin tausta on Suomen ja Neuvostoliiton välisen jatkosodan päättäneessä Moskovan välirauhansopimuksessa, jonka Suomi solmi Neuvostoliiton

4. Ks. esim. Pilvi Torsti, Historiapoliittikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittäjä. *Kasvatus ja aika* 2:2 (2008), 61–71.
5. Astrid Erll, *Memory in Culture*. Palgrave Macmillan 2011.
6. Niklas Jensen-Eriksen, *Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän puolisoitensa internointi 1944–1947*. Kansallisarkisto 2009; Niklas Jensen-Eriksen, Valpon internointileirit ja niiden asukkaiden poliittinen valvonta vuosina 1944–1947. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2010a, 103–134; Niklas Jensen-Eriksen, Saksan omaisuuden luovuttaminen Neuvostoliittoon 1946. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2010b, 135–176.
7. Lars Westerlund, Internment and Deportation in WWI and WWII. A Comparative Study with a Special Survey of the Situation in Finland. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotavangit ja internoidut. Kansallisarkiston artikkelikirja*. Kansallisarkisto 2008, 352–397.
8. David Robertson, *A Dictionary of Human Rights*. Taylor & Francis Group 2004, 130; ks. myös Westerlund 2008, 352–355.
9. Esim. Oleg V Khlevniuk, *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror*. Yale University Press 2004; Anne Applebaum, *Gulag. A History of the Soviet Camps*. Allen Lane The Penguin Books 2003.
10. Esim. Page Smith, *Democracy on Trial. The Japanese American Evacuation and Relocation in World War II*. Simon & Schuster 1995; Deborah Schiffrin, Language and Public Memorial. 'America's Concentration Camps'. *Discourse & Society* 12:4 (2001), 505–534.

ja Iso-Britannian kanssa 19.9.1944. Yhtenä sopimuksessa määriteltynä rauhan ehtona oli, että Suomen on internoitava Suomessa asuvat ja oleskelevat Saksan ja Unkarin kansalaiset sekä estettävä Saksan kansalaisten omaisuuden vienti pois maasta¹¹. Vuosina 1941–1944 käydyssä jatkosodassa Suomi oli käytännöllisesti ollut Saksan liittolainen ja sodan katsotaan liittyneen Saksan laajempiin sotatoimiin itärintamalla. Saksan avusta huolimatta Suomi alkoi pyrkiä rauhaan Neuvostoliiton kanssa kesällä 1944. Vaatimus Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinnista oli vain yksi välirauhansopimuksen ehdoista Suomelle. Tämän lisäksi Suomen piti muun muassa maksaa merkittävät sotakorvaukset liittoutuneille, katkaista diplomaattisuhteet Saksaan ja sen liittolaisiin sekä riisua tuolloin Suomessa olleet saksalaiset joukot aseista, mikä johti Suomen ja Saksan välillä 1944–1945 käytyyn Lapin sotaan. Alueluo-

■ Nándor Mikolan maalaus Lempäälän internointileirin portista. Kuva: Ulla Savolainen.

vutusten osalta Suomen piti luovuttaa Petsamon alue, palauttaa jatkosodassa takaisin vallatut alueet Itä-Suomessa sekä vuokrata Porkkalan alue Neuvostoliitolle.¹²

Määräys Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinnista johti lopulta yhteensä noin 470 henkilön internointiin. Ensimmäisessä vaiheessa syyskuussa 1944 internointi koski vain Saksan kansalaisia miehiä, mutta lokakuussa 1944 internointimääräys laajennettiin koskemaan myös heidän suomalaissyntyisiä vaimojaan ja lapsiaan sekä vanhuksia. Monet Saksan kansalaisten kanssa avioituneet naiset sekä näistä avioliitoista syntyneet lapset olivat myös Saksan kansalaisia, sillä sen aikaisen lainsäädännön mukaan avioliit-

11. Jensen-Eriksen 2009; Jensen-Eriksen 2010a, 103–134; Jensen-Eriksen 2010b, 135–176.

12. Ville Kivimäki, *Between Defeat and Victory. Finnish Memory Culture of the Second World War*. *Scandinavian Journal of History* 37:4 (2012), 483–484, 492–492; Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill 2012.

tossa vaimon ja syntyneiden lasten kansallisuus määräytyi miehen kansallisuuden mukaan. Jensen-Eriksenin mukaan internoidut henkilöt olivat poliittisesti ja sotilaallisesti vaarattomia ja merkityksettömiä henkilöitä. Suuri osa internoiduista henkilöistä oli asunut Suomessa jo ennen sotaa ja he olivat toisen tai kolmannen polven suomen-saksalaisia.¹³

Internoidut sijoitettiin useisiin internointileireihin, jotka sijaitsivat pääasiassa eteläisessä Suomessa. Internointien toteuttamisesta sekä leirien hallinnosta vastasi Valtiollinen poliisi. Leirien vartijat olivat internoinnin alkuvaiheessa tyyppillisesti asepalvelustaan suorittavia nuoria miehiä, mutta myöhemmin Valpon värväämiä vartioita. Verrattuna esimerkiksi natsi-Saksan keskitysleireihin tai Neuvostoliiton työleireihin Saksan ja Unkarin kansalaisten suomalaisten internointileirien olosuhteet olivat melko hyvät. Internoidut olivat oikeutettuja terveydenhuoltoon ja heitä ruokittiin, joskin ruuan huono laatu johti etenkin lasten kohdalla aliravitsemukseen. Elämä internointileireillä vaikuttaa olleen suhteellisen vapaata vankeuden viitekehäksessä. Internoidut pyrkivät esimerkiksi järjestämään lapsille opetusta. Osa lapsista ja nuorista kävi suorittamassa tenttejä leirien ulkopuolella, tosin vartioituina. Haastatteluaineistoni perusteella voidaan todeta, että lapsina ja nuorina internoitujen henkilöiden muistot varsinaisesta leirijasta ovat suhteellisen positiivisia, mutta monet haastateltavistani toivat esiin heidän vanhempiansa vaikeampia kokemuksia. Sen sijaan internointien jälkeistä aikaa kuvataan vaikeammaksi johtuen esimerkiksi asumiseen ja työnsaantiin liittyvistä vaikeuksista, omaisuuden takavarikosta johtuneista taloudellisista huolista sekä saksalaisuuteen liittyvistä ennakkoluuloista. Lukuun ottamatta 15 fasistiksi luokiteltua henkilöä, internoidut vapautettiin

maaliskuussa 1946, minkä jälkeen enemmistö heistä jatkoi elämäänsä Suomessa, saaden myöhemmin myös Suomen kansalaisuuden.¹⁴

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä internointeja ei käsitelty julkisuudessa juuri lainkaan ennen 2000-luvun alkua. Vuonna 2000 ilmestyi ensimmäinen internointeja käsitellyt tieteellinen artikkeli¹⁵, mutta laajempaan julkiseen tietoisuuteen internoinnit nousivat vuonna 2003, jolloin Yleisradio julkaisi toimittaja Mikko Määttälän TV-dokumentin *Vankileirien Suomi* Silminnäköjädokumenttielokuvasarjassa¹⁶. Dokumentissa esitettiin, että Neuvostoliiton valvontakomissio ei ollut koskaan suoraan tai epäsuoraan vaatinut suomalaissyntyisten naisten ja lasten internointia. Sen sijaan suomalaiset viranomaiset olivat tehneet internointipäätöksen. Valtion rahoittama Jensen-Eriksenin selvitys¹⁷ osoitti sittemmin Määttälän tv-dokumentissa esitetyn tulkinnan suomalaisviranomaisten osuudesta oikeaksi.

Menneisyyden hyvityksille on tyyppillistä, että niiden toteutuminen edellyttää usein uhrien vaatimusten lisäksi tutkivaa journalismia ja medianäkyvyyttä.¹⁸ Myös internointien korvauslaki Suomessa kytkeytyy keskeisesti internointien julkisen muistamisen prosessiin. Dokumenttielokuvan esittämät ja Jensen-Eriksenin tutkimuksen vahvistamat tiedot voidaan nähdä tärkeimpänä syynä internointeihin liittyvän julkisen keskustelun, muistin sekä korvauslain synnyssä. Ne osoittivat, että internointi ei ollut rauhansopimuksen pakottama välttämätön toimenpide, vaan suomalaisten viranomaisten perusteeton päätös. Dokumenttielokuvan seurauksena internoidut järjestäytyivät, ja muutaman entisen internoidun henkilön aktiivinen työryhmä alkoi edistää ja ajaa lapsina internoiduille hyvitystä valtiolta. Vuosina 2008–2009 suoritettiin myös Valtioneuvoston rahoittama Kansallisarkiston Internoidut-

13. Jensen-Eriksen 2009, 24–41; Jensen-Eriksen 2010a, 133–134.

14. Jensen-Eriksen 2009; Jensen-Eriksen 2010a; Jensen-Eriksen 2010b; Savolainen 2017; Paula Uhlenius, Internoitujen muistot. Muistelijoiden kokemuskuvan peruspiirteitä. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin. Kansallisarkiston artikkelikirja*. Kansallisarkisto 2010, 404–427; Mikko Määttälä, *Vihollisina vangitut. Internointileirit neuvostosuhteiden välikappaleina 1944–1947*. Atena Kustannus Oy 2011.

15. Niklas Jensen-Eriksen, Väli rauhan väliin putoajat. Suomessa asuneet saksalaiset ja yleinen historia. Teoksessa Hannes Saarinen, Markku Peltonen & Kustaa Multamäki (toim.) *”Se rakkain kotipolku” Erkki Kouri ja yleinen historia*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 15 (2000), 333–354.

16. Jensen-Eriksen 2010a, 128.

17. Jensen-Eriksen 2009.

18. Malin Arvidson, *Att ersätta det oersättliga. Statlig gottgörelse för ofrivillig sterilisering och vanvård av omhändertagna barn*. Örebro Studies in History 18. Örebro Universitet 2016, 199.

tutkimushanke¹⁹, jonka tehtävänä oli selvittää Suomen toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen toteuttamia internointeja sekä niiden oikeudellisia ja hallinnollisia perusteita. Tämän lisäksi hankkeen tavoitteena oli selvittää mahdollisuutta maksaa korvausta internoiduille henkilöille.²⁰

Katsaus menneisyyden hyvittämisen ideaan

Poliittisten konfliktien ja yhteiskunnallisten siirtymävaiheiden aiheuttamien kärsimysten hyvittäminen yksilöille sekä hyvittämisen institutionalisointuminen ja yleistyminen on verrattain uusi, toisen maailmansodan jälkeisen ”universaalien oikeuden” myötä syntynyt ja 1980-luvun lopulta lähtien voimistunut ilmiö.²¹ Se kytkeytyy ihmisoikeuksien merkityksen kasvuun liittyen holo-kaustin käsittelyyn läntisessä maailmassa toisen maailmansodan jälkeen sekä myöhemmin myös kommunismin ja kolonialismin arviointiin liittyviin muistiprosesseihin²². Ihmisoikeuksien ja muistelun politiikan välillä on niin kutsutussa läntisessä maailmassa vahva ja historiallisesti erityinen side. Winter on todennut, että elämme ihmisoikeusvaateiden aikaa, jossa muistelutyöllä on keskeinen rooli. Toisen maailmansodan jälkimainingeissa ihmisoikeusvaatteet edustivat pyrkimystä kohti oikeudenmukaisempaa maailmaa ja alkoivat sanoittaa siten laajemmin yhteiskunnallisia muutoksia ja siirtymiä.²³ Muistaminen ja puhuminen nähdään usein yhteiskunnan tulevaisuuden edellytyksenä²⁴. Muistaminen mer-

kitsee tällöin uhrien kunnioittamista, valoisampaa tulevaisuutta sekä demokratiaa. Sen sijaan unohtaminen ja vaikeneminen nähdään usein käsittelemättömän trauman, uhrien ohittamisen sekä poliittisen tai ideologisen hegemonian oireina, niin yksilöiden kuin yhteiskuntien konteksteissa.²⁵

Tyypillisiä menneisyyden hyvittämisen menetelmiä ovat rahalliset korvaukset, julkiset anteeksipyyntö sekä totuuskomissiot. Menneisyyden hyvittämisen menetelmät liittyvät keskeisesti poliittisten murrosten oikeudelliseen jälkiselvittelyyn, niin kutsuttuun siirtymävaiheen oikeuteen ja niitä hyödynnetään sen piirissä. Siirtymävaiheen oikeus (*transitional justice*) ja erilaiset siihen liittyvät hyvitys- ja sovintoinstrumentit ovat konkreettisia esimerkkejä ihmisoikeuksia ja muistamisen välttämättömyyttä koskevien käsitysten ja arvojen käytännön poliittisesta soveltamisesta. Siirtymävaiheen oikeuden kenties tunnetuin esimerkki on Etelä-Afrikan Totuus- ja sovintokomissio TRC (*Truth and Reconciliation Committee*). TRC:ssa sovintoon ja yhteiskunnan eheytymiseen pyrittiin totuudenpuhuminen, tunnustamisen ja todistamisen kautta uhreille maksettavan rahallisen kompensaation sijaan.

Siirtymävaiheen oikeuden lisäksi menneisyyden hyvityksen menetelmiä sovelletaan menneisyyden vääryyksien yhteiskunnalliseen ja poliittiseen käsittelyyn myös suhteellisen vakaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Suomessa

19. Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2010; Jensen-Eriksen 2009
20. Internoidut-tutkimushankkeen tiedote 3/2009, <http://www.arkisto.fi/index.php?mact=News,cntnto1,detail,o&cntnto1articleid=150&cntnto1returnid=61&hl=fi> (3.1.2018).
21. Sirikka Ahonen & Jan Löfström, Menneisyyden vääryyksien hyvittäminen – historiallisia päälinjoja. Teoksessa Jan Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 94; Jan Löfström, Johdanto. Teoksessa Jan Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 10.
22. Esim. Michael Rothberg, *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford University Press 2009; John Torpey, *Making Whole What has been Smashed. On Reparations Politics*. Harvard University Press 2006; Eva-Clarita Pettai & Vello Pettai, *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*. Cambridge University Press 2015.
23. Jay Winter, Foreword. Remembrance as Human Right. Teoksessa Aleida Assmann & Linda Shortt (toim.) *Memory and Political Change*. Palgrave Macmillan 2012, vii–viii; myös Robert Meister, Human Rights and the Politics of Victimhood. *Ethics & International Affairs* 16:2 (2002), 91.
24. Ann Rigney, Reconciliation and Remembering. (How) Does It Work? *Memory Studies* 5:3 (2012), 251–258.
25. Frank van Vree, Absent Memories. *Cultural Analysis* 12 (2013), 1–17; Savolainen 2017; Jay Winter, Thinking about Silence. Teoksessa Efrat Ben-Ze’ev, Ruth Ginio & Jay Winter (toim.) *Shadows of War. A Social History of Silence in the Twentieth Century*. Cambridge University Press 2010, 3–31; Paul Connerton, Seven Types of Forgetting. *Memory Studies* 1:1 (2008), 59–81; myös Heino Nyyssönen, Jälkisanat. Anteeksianto, muistaminen ja unohtaminen. Teoksessa Jan Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 200–218; Winter 2012, x.

toteutettuja menneisyyden hyvittämiä ovat muun muassa Paavo Lipposen anteeksipyyntö Suomen valtion ja suomalaisten puolesta juutalaisten luovuttamisesta Saksaan toisen maailmansodan aikana (marraskuu 2000), valtiollinen anteeksipyyntö lastensuojelun sijaishuollossa kaltain kohdelluille (marraskuu 2016), 1500 euron korvaus korvauksesta eräille Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteeksi joutuneille henkilöille hyökkäyksestä johtuneesta sairaudesta (syyskuu 2003), sekä korvaus niille jatkosodan jälkeen internoiduille siviilihenkilöille, jotka olivat joko alaikäisiä tai nykyisiä tai entisiä Suomen kansalaisia (syyskuu 2014).

Menneisyyden hyvitysten vastaanotto ei ole tutkimuksen valossa kovinkaan positiivinen. Uhrien ja heidän läheistensä näkökulmasta esimerkiksi rahalliset korvaukset nähdään usein lähtökohtaisesti epäneutraaleina. Neutraalien tai vilpittömien sovinto- ja hyvityspyrkimysten sijaan korvaukset mielletään tyypillisesti ennen kaikkea korvaaja-osapuolen, usein valtion, instrumenteiksi, joiden avulla pyritään vapautumaan syyllisyydestä rahalla. Tämän lisäksi korvausten katsotaan pyrkivän osallistamaan uhrit sovintoprosessiin.²⁶ Usein rahallisen korvauksen on katsottu toimivan hyvityksenä ainoastaan, jos siihen yhdistyy myös jokin muu hyvitystoimenpide kuten esimerkiksi anteeksipyyntö²⁷. Ongelmista huolimatta rahallisia korvauksia on kuitenkin pidetty erityisinä sovintoinstrumentteina siirtymäkauden oikeuden piirissä sen vuoksi, että niillä voi olla konkreettista vaikutusta uhrien elämään toisin kuin totuuskomissioilla tai julkisilla anteeksipyyntöillä.²⁸ Niiden tarvetta on esimerkiksi perusteltu sillä, että totuuskomissioiden sijaan

taloudellinen kompensatio voi konkreettisesti edistää yksilön toipumista menneisyyden vääryyksistä helpottamalla tulevaa elämää.²⁹ Rahallisen korvauksen arvoa on perusteltu myös sillä, että hinnoittelemalla sellaisen kärsimyksen jonka hinnoittelu on käytännössä mahdotonta, taloudellinen korvaus voi kuitenkin siirtää menetyksen ”pyhän” piiristä poliittisesti neuvoteltavan piiriin. Korvaamattoman hinnoittelu voi näin ollen edistää päätöksen ja loppuun käsittelyn saavuttamista.³⁰ Tämänkaltaisen ”sovinto-skenaario” tai ”sovinto-paradigma” on saavuttanut merkittävän aseman esimerkiksi YK:n toiminnassa liittyen 1990-luvun yhteiskunnallisiin konflikteihin ja murrokseen liittyviin siirtymävaiheisiin³¹.

Lain puitteet ja puutteet

Saksan ja Unkarin kansalaisten internointeihin liittyvä korvauslaki, viralliselta nimeltään *Laki valtion korvauksesta eräille siviilihenkilöille* astui voimaan Suomessa 1.9.2014. Säädetyn lain mukaan valtio maksaa korvausta henkilöille, jotka internointiin Suomessa Neuvostoliiton ja Iso-Britannian kanssa vuonna 1944 solmitun välirauhansopimuksen nojalla. Korvaus myönnettiin alle 18 vuoden ikäisinä internoiduille, henkilöille, jotka olivat tai olivat olleet Suomen kansalaisia ennen 19.9.1944 sekä heidän lapsilleen. Korvausta maksettiin kertakorvauksena 3000 euroa tai 1500 euroa, mikäli internointi oli kestänyt alle 30 vuorokautta.³² Haastatteluaineistoni perusteella korvauslain vastaanotto oli negatiivinen ja haastateltavani kritisoivat korvauslakia monesta eri näkökulmasta. Seuraavaksi kuvaan keskeisiä haastatteluaineistosta esiin nousevia kritiikin aiheita sekä pohdin mahdollisia syitä niiden taustalla.

26. Immler 2012, 271–272; Sigrid Weigel, Conversion, Exchange, and Eeplacement. Reflecting Cultural Legacies on Indemnity. Teoksessa Dan Diner & Gotthart Wunberg (toim.) *Restitution and Memory. Material Restoration in Europe*. Bergahn Books 2007, 65–80.
27. Immler 2012, 272; ks. myös Lisa Laplante & Kimberly Theidon, Truth with Consequences. Justice and Reparations in Post-Truth Commission Peru. *Human Rights Quarterly* 29 (2007), 228–50.
28. Pablo de Greiff, Introduction. Repairing the Past. Compensation for Victims of Human Rights Violations. Teoksessa Pablo de Greiff P (toim.) *The Handbook of Reparations*. Oxford University Press (2006), 1–18; ks. myös. Arvidson 2016, 201–202.
29. Molly Andrews, Beyond Narrative. The Shape of Traumatic Testimony. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Beyond Narrative Coherence*. John Benjamins Publishing Company 2010, 150.
30. Charles S. Maier, Overcoming the Past? Narratives and Negotiation, Remembering, and Reparation. Issues at the Interface of History and the Law. Teoksessa John Torpey (toim.) *Politics and the Past*. Rowman & Littlefield 2003, 297.
31. Torpey 2006.
32. Laki valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140510> (3.1.2018).

Proessin hitaus ja vastuunpakoilu

Haastattelujeni perusteella laissa määrätyn korvauksen hakeminen ja saaminen oli yksinkertainen prosessi, jossa korvauksen hakijoilta ei edellytetty erityisiä todisteita korvauskelpoisuudesta. Korvauslain säätämisen prosessia sen sijaan kuvataan haastatteluissa hankalammaksi. Haastateltavieni joukossa oli henkilöitä, jotka olivat aktiivisesti työskennelleet korvauslain puolesta. Vaikka korvauslaki lopulta säädettiin, nämä aktivistit kuvaavat prosessia kriittisin äänenpainoin byrokraattiseksi, sekavaksi ja hitaaksi, kuten käy ilmi seuraavasta haastattelukatkelmasta:

US: Tota missä vaiheessa tää korvauslakiasia, missä vaiheessa te kuulitte tästä?

Haastateltava: Täähän alko oikeestaan siitä, ku toimittaja Mikko Määttä oli tehny, tai TV:ssä näytettiin hänen tää toimittama filmi *Vankileirien Suomi*, lokakuussa 2003. Ja se sai sit aikaan, että nää internoidut ja heidän jälkeläisensä kutsuttiin sitten koolle huhtikuussa 2004. Ja siellä sitten valittiin tällainen epävirallinen toimikunta [...] ja myöskin minut valittiin tähän toimikuntaan ja me aloimme sit ajaa tätä asiaa. Olimme sitä mieltä, et täs oli kysymys vapaudenriistosta, joka ei oikeestaan perustunut mihinkään lakiin, vaan oli mielivaltainen ja siitä pitäis saada hyvytys. [...] Toimikunta piti noin, ehkä noin 50 kokousta ja lähetti lukuisia kirjelmiä tästä eri viranomaisille, ulkoministeriölle, Matti Vanhaselle ja Kiviniemelle, näille pääministerille, eduskunnan puhemiehelle ja, ja tuota tavattiin myös ministeri Astrid Thors ja käytiin erinäisissä virastoissa ja paikoissa. Ja se mikä oli mielenkiintoista, nää viranomaiset ne suhtautuivat kaikki hyvin myötämieleisesti ja positiivisesti, mutta, sitten ei tapahtunut yhtään mitään. Asiaa siirrettiin viranomaiselta toiselle ja palloteltiin jatkuvasti eikä sit tehty mitään päätöksiä. Vaikutti siltä, et kukaan ei halunnu, ei uskaltanu tehdä päätöstä, vaan se siirrettiin aina toiselle tämä asia. [...] Ja lopulta sitten, oikeusministeri Henriksson pisti pisteen tälle asialle ja sitten eduskunnassa pää-

tettiin 17.5.2014, että näille internoiduille ja heidän jälkeläisilleen maksetaan korvauksena 3000 euroa. Mikä nyt on, kun ajatellaan, et minkälaisia korvauksia nyt esimerkiksi tää, mikäs tää Ulvilan, tää Auer saa, niin siihen, tää on aivan naurettavaa summa. Mutta tää nyt on jonkinlainen symbolinen korvaus. Me olisimme halunneet myös, että valtiovalta ois asettanu anteeksipyyntöä tästä tapahtuneesta, mut näin ei oo tapahtunut.³³

Haastateltava tuo katkelmassa esiin, että turhautumista lakiprosessissa aiheutti muun muassa se, että viranomaiset eivät tuntuneet ottavan vastuuta asian hoitamisesta, vaikka periaatteessa he suhtautuivat entisten internoitujen asiaan myönteisesti. Korvauksen myöntämisen sijaan haastatteluissa kuvataan, kuinka viranomaiset siirsivät asiaa toisten henkilöiden käsiteltäväksi, näin lykäten ja viivästyttäen lain toteutumista. Kun haastateltavat arvioivat prosessin hitautta, he eivät tyypillisesti näe asialla ”pallottelua” poliittisen lainsäädännön tai päätöksenteon lähtökohteisena ominaisuutena, vaan pikemminkin vastuunpakoiluna, intentionaalisena vallankäyttönä tai suorastaan asian vastustamisena, kuten käy ilmi seuraavasta haastattelukatkelmasta:

Tää on ollu ihan, voi nyt ehkä sanoo, passiivista vastarintaa. Että ei varmasti sillai, että ihan tietoisesti olis sanottu, että no ei, mutta siellä ei oo vaan niinku kukaan ei oo ottanu sitä palloa niinku kiinni.³⁴

Vaikka haastateltava lieventää väitettään tahallisuudesta, prosessin hitauden kutsuminen ”passiiviseksi vastarinnaksi” kuvaa osuvasti haastatteluaineistostani esiin nousevaa näkemystä hitauden tahallisuudesta. Monet haastateltavista tuovat esiin myös sen, että heidän edesmenneet vanhempansa olisivat tosiasiassa olleet ne, joille korvaus tai anteeksipyyntö olisi todella kuulunut. Monet tuovat esiin myös sen, että myös he itse ovat iäkkäitä ihmisiä, jotka eivät voi odottaa ikuisesti korvausta. Tämä näkökulma yhdistettynä kyynisen leikillisesti sanottuun ajatukseen prosessista viranomaisten omia tarkoitusperiä

33. Mies s. 1935, 13.3.2015.

34. Nainen s. 1933, 4.3.2015.

tukevana hidasteluna tulee esiin seuraavassa haastattelukatkelmassa:

■ Nándor Mikolan maalaus Lempäälän internointileirin interiööristä. Kuva: Eeva Mikola.

US: Puhuitteko sisarusten kanssa näistä asioista?

Haastateltava: no ei todellakaan kuule, kyl tää niinku kaikki tää korvausjuttu, ni se tuli kyllä ihan niinku sillai puun takaa, että sen jälkeen kun tuli tää Määttälän juttu, ja sit tuli telkkarist joku juttu kans, ni hän pisti semmosen liikkeelle semmosen, et nyt pankaas vauhtia, pitää saada tätä korvausta. Täähän on nyt sil tavalla, et meit on niin vähän jälel, et eihän tää oo mikään nois budjeteissa, oikeen kauan odottivat että [naureskelee] että jätkät kuolee, ettei tarvii korvata.³⁵

Moraalinen epäjohtomukaisuus

Lainsäädäntöprosessin lisäksi noin kymmenen vuoden lobbauksen tuloksena viimein syntynyttä lakia kuvataan internoitujen keskuudessa

pettynein äänenpainoin. Lain sisältö, joka kattoi vain tasamääräisen rahallisen kertakorvauksen, ei ollut toivotun kaltainen. Haastatteluissa kritisoidaan tällöin esimerkiksi materiaalisen korvauksen määrää. Hyvityssumma koettiin muun muassa liian pieneksi:

US: Mitä mieltä sä oot ollu tästä ku tuli tää korvauslaki?

Haastateltava: No tota, onhan se aina kiva saada rahaa, mutta ja Suomessa kylhän sitä löytyy sit tommosiin, mutta, kolmetonniahan se oli. Oli se aina lisänä ihan kiva, mutta aika pikkunen. Ois se nyt voinu olla viistonna esimerkiks, niin. Ja niinku et mun velihän ei sitä sitte saanu. Niin, ku hän oli ehtinyt sit jo lähtee, niin.³⁶

35. Mies s. 1941, 20.7.2015.

36. Nainen s. 1943, 17.2.2016.

Korvauslakia kritisoidaan haastatteluaineistossani myös sen perustavanlaatuisesti vääränlaisen sisällön vuoksi. Rahallisen korvauksen lisäksi internoidut olivat pyytäneet hyvitykseen valtiollista anteeksipyyntöä sekä sitä, että valtio olisi sisällyttänyt internoidut veteraanilain piiriin, jolloin he olisivat oikeutettuja kuntoutukseen. Yleisin haastatteluaineistosta esiin nouseva tyytymättömyyden syy kohdistuu siihen, että valtio ei korvauksesta huolimatta esittänyt julkista anteeksipyyntöä. Esimerkiksi vuonna 1938 syntynyt mies kuvaa pettymystään näin:

[S]itten tämä korvausasia, kun sitä kysyt niin, ei se, no, me ollaan kaikki sen ikäisiä, että oliko se 3000 enemmän tai vähemmän euroja, niin se ei niin kuin merkkää mitään. Mutta se mikä minua jäi kaivelemaan, on juuri se, että valtiolta ei mitenkään oma-aloitteisesti eikä edes pyynnöstä toivomuksesta ole ottanut tätä anteeksipyyntöasiaa esille.³⁷

Anteeksipyyntöön puuttuminen on yleisimmin haastatteluaineistossa esiin tuleva tyytymättömyyden syy korvauslakiin. Anteeksipyyntöön puuttumista voidaan pitää keskeisenä ja sisäsyntyisenä lain heikkoutena, joka asettaa valtion, korvaajan, moraalilain kyseenalaiseksi. Rahallinen internoiduille myönnetty korvaus implikoi jonkinlaista vastuunottoa valtion taholta, jonka anteeksipyyntöön puuttuminen kuitenkin kyseenalaistaa. Monien haastateltavien mielestä tämä ristiriita vesittää koko korvauksen mielekkyyden. Ilman anteeksipyyntöä rahallinen korvaus näyttyy pikemminkin syyllisen (valtion) kuin uhrien aseman edistäjänä. Tämänkaltaisen kyyninen näkökulma lakia kohtaan tulee esiin vuonna 1939 syntyneen miehen haastattelussa, kun hän erittelee syitä siihen, miksi hän ei ole tyytyväinen lakiin:

Haastateltava: Toinen tekijä, mikä on se kaikkein tärkein tekijä on, että me haettiin virallista anteeksipyyntöä valtiotalta. Sitä me ei saatu. Eikä tulla koskaan samaankaan. Meinaan, silloin kun valtio antaa meille sen virallisen anteeksipyyntöön, silloinhan se viral-

lisesti hyväksyy kaikki ne vääryydet, mitä ne on tehny. Nyt ne teki niinku tämmösen vesityslain tästä. Antovat meille 3000, sanovat, että nuolkaa haavanne. Tää on niinku mun näkemyseni tälle valtiovaltan sopimukselle.

US: Että tavallaan niinku valtio pääsee ikään kuin helpommalla?

Haastateltava: Valtio pääsee niinku niistä velvoitteista, ollaanhan me tehty näin näin. Näin se meni, eikä sille sit enää mitään voi, niinkun sanottu, meit ei oo kovin montaa enää, eikä sillä tavalla enää pystytäkään.³⁸

Veteraanikuntoutuksen puuttumisen lisäksi haastateltava kritisoi lakia ennen kaikkea siksi, että anteeksipyyntö jäi puuttumaan korvauksen ohesta. Haastateltavan mukaan anteeksipyyntöön puuttuminen merkitsee valtion vastuunpakoilua sekä syyllisyydestä että velvoitteista internoituja kohtaan. Hänen mukaansa rahallisen korvauksen maksaminen oli valtiolle helpoin tapa käsitellä asia loppuun ilman, että sen tarvitsi käsitellä omia vääriä tekojaan tai huomioida internoitujen kokemuksia näiden tekojen uhreina. Haastateltavan näkemys loppuun käsittelyn haitallisuudesta selitty, kun se suhteutetaan laajempiin käsityksiin muistista.

Puhuttaessa historiasta ja menneisyydestä unohtamisella ja vaikenemisella on jokapäiväisessä puheessa usein varsin negatiivinen merkitys. Syitä tähän ovat muun muassa psykoanalyysin ideoiden yleistyminen osaksi populaaria ajattelua sekä toisen maailmansodan jälkipuolteen kytkeytynyt ajatus muistamisen välttämättömyydestä ja tärkeydestä yksilön ja yhteiskunnan eheytymiselle ja tulevaisuudelle³⁹. Tässä kontekstissa unohtaminen ja vaikeneminen ovat alkaneet merkitä pakotettua tukahduttamista. Haastateltavien mukaan tuo esiin historian hyvitysten ja korvausten yleisen ja tyypillisen heikkouden uhrien näkökulmasta eli sen, että ne tähtäävät ensi sijassa asian loppuun käsittelyyn. Loppuun käsittely ei kuitenkaan uhrien näkökulmasta välttämättä merkitse hyvitystä tai sovinnon saavuttamista, varsinkin jos loppuun käsittely mielletään yksi-

37. Mies s. 1938, 22.7.2015.

38. Mies s. 1939, 23.3.2015.

39. Shaw 2007; van Vree 2013; Winter 2010; Connerton 2008.

puolisesti sanelluksi. Menneiden vääryksien hyvitysten kohdalla uhrit voivat tulkita loppuun käsittelyn sovinnon sijaan pyrkimyksenä sivuuttaa heidän negatiiviset muistonsa sekä unohtaa tai vaientaa heidät⁴⁰, mikä pelastavan muistin näkökulmasta näyttäytyy haitallisena niin yhteiskunnan kuin yksilön tulevaisuudelle.

Anteeksipyynnön puuttumisen lisäksi haastateltava kritisoi lakia korvauksen tasamääräisyyden vuoksi ja tämä sama ajatus toistuu haastatteluaineistossani. Korvauksen tasamääräisyyttä koskevan kritiikin juuret ovat nähdäkseni samankaltaisessa institutionaalisiin hyvityksiin sisältyvässä paradoksissa, minkä Malin Arvidson on nostanut tutkimuksessaan esiin. Yksilöille laajempaan ryhmään kuulumisen perusteella maksettavat korvaukset edellyttävät koetun haitan sekä siitä maksetun korvauksen standardisointia, mikä kuitenkin heikentää korvauksen arvoa henkilökohtaisen kärsimyksen korvauksena.⁴¹ Haastatteluaineistostani nousee esiin ajatus siitä, että korvauksen tasamääräisyys vähättelee henkilökohtaisesti koettua vääryyttä ja haittaa. Yhdistettynä anteeksipyynnön puuttumiseen, vain tasamääräisenä maksettu korvaus näyttäytyy aineistoni valossa moraalisesti epäjohdonmukaisena.

Hyvityksen mahdottomuus

Vaikka haastatteluaineistossani anteeksipyynnön puuttuminen koettiin usein lain keskeisimmäksi heikkoudeksi, suinkaan kaikki haastateltavat eivät kokeneet anteeksipyyntöä tarpeellisena, mahdollisena tai edes mielekkäänä, kuten käy ilmi seuraavasta katkelmasta:

US: Onks sul näkemystä, et haluaisitko sä vielä esimerkiks et valtio pyytäis anteeks tätä asiaa, onks sil sulle merkitystä?

Haastateltava: Miten mä nyt sanoisin.... Kyl sil merkitystä varmaan olis, mut mä en oikeestaan

tiedä mitä hyötyä siit ois? [...] Kaikki kansat tekee omilleen ja muille niin hirveyksii, ni tää ois yhtä anteeksipyyntöä koko maailma, mutta totta kai se tuntuis hyvältä, mut mitä hyötyy siit loppujen lopuks on? Sovitaan et Suomen valtio on pyytänyt anteeks meiltä antamalla tän pienen korvauksen, että ku eihän se oo mitään, 3000 euroo, sehän on ihan naurettavaa puolentoist vuoden vankeudesta. Siis semmosest vankeudest, mitä ei ollu venäläiset vaatinu, niin, sehän on ihan tyhmä korvaus. Siis ehkä se on se anteeksipyyntö sitte, emmä tiedä. Emmä niinku nyt kaippaa mitään sen kummempaa, mut se voi olla et jotkut nää vanhemmat kaippaakin. [...] Must se on nyt vähän vähän niinku myöhästä.⁴²

Kysyessäni haastateltavalta anteeksipyynnön merkityksestä, hän myöntää, että vaikka anteeksipyyntö voisi tuntua hyvältä, se on kuitenkin hyvityksenä hyödytön. Näin ollen, haastateltava implisiittisesti viittaa ymmärtävänsä hyvityksen nimenomaan aineelliseksi ja konkreettiseksi⁴³. Vaikka hän näkee rahalla olevan jonkinlaista hyötyä ja arvoa hyvityksenä (ja toimivan myös anteeksipyynnön funktiossa), hän päätyy toteamaan myös rahan huonoksi korvaukseksi. Haastateltava kuitenkin jatkaa puhumalla siitä, mikä menneisyyden käsittelyn todellinen päämäärä, hyöty ja arvo hänen mielestään on:

Mut sit justiin näitä teidän ikäpolvelle annettava informaatio, niin on, olisi sitä varten tarkeeta, ettei nää unohtuis sillai nää asiat. Et joo, me voidaan taas, sitä varten näit natsiohjelmaa on, et te ette unohtais mitä hirveyksiä on tapahtunu. Vois yrittää olla, ettei taas tulis, vaik niit on tullu sen jälkeenki jo vaikka missä, Srebrenicat tai nää, nää kaikki Serbihommat ja ja kaikki Afrikan, apua. Siis ei ne lopu niinku ollenkaan, mut ei siinä auta. Anteeksipyyntö ei auta, niit ei sais tehdä, niit ei sais tehdä.⁴⁴

40. Ks. myös Immler 2012, 270–281; Thomas Brudholm, *Resentment's Virtue. Jean Amery and the Refusal to Forgive*. Temple University Press 2008.

41. Ks. myös Arvidson 2016, 201–202.

42. Mies s. 1941, 20.7.2015.

43. Ks. myös Jan Löfström, Historialliset hyvityksen suomalaisnuorten historiatietoisuudessa. Teoksessa Jan Löfström (toim.) *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*. Gaudeamus 2012, 188.

44. Mies s. 1941, 20.7.2015.

Haastateltava tuo esiin, että menneisyyden käsittelyn todellisen päämäärän tulisi olla historiasta oppiminen tulevien väärinkäytösten välttämiseksi. Löfström on tutkimuksessaan kuitenkin huomauttanut, että tämänkaltainen käsitys ei välttämättä edellytä sitä, että menneisyys ja nykyisyys nähtäisiin osana samaa jatkumoa⁴⁵. Tästä huolimatta katson, että ajatus historiasta varoittavana esimerkkinä perustuu käsitykselle muistamisen tärkeydestä. Vaikka nykyisyys ei olisikaan suoraviivaista jatkumoa muistettavalle menneisyydelle, ymmärretään menneisyyden muistaminen hyödyllisenä, ellei jopa välttämättömänä nykyisyyden ja tulevaisuuden kannalta.

Monet haastateltavani korostavat, että anteeksipyyntö edellyttää sitä, että alkuperäiset pahan tekijät sekä uhrit ovat läsnä teon konkreettisina osapuolina. Tutkimusaineistostani nousee anteeksipyyntönsä kohdalla näin ollen esiin verrattain samankaltainen ajatus moraalisen vastuun henkilökohtaisuudesta ja skeptisyys sen periytymistä kohtaan, minkä Löfström havaitsi tutkimuksessaan nuorten historiatietoisuudesta⁴⁶. Tämä näkökulma tulee esiin seuraavasta haastattelukatkelmasta:

US: Joo, niinpä. Mitä mieltä te ootte ku mun käsittäkseni siinä internoidut vaativat vähä enempi sitte valtiolta myös. Oliko se anteeksipyyntöä ja jotain tämmöstä mitä...

Haastateltava: No tota, ehkä sitä anteeksipyyntöä ei tarvita, koska tota sen aikaiset päättäjät ja nää, kaikki mustaa sontaa jo. Et tota se on ehkä turhaa.

US: joo.

Haastateltava: Mutta, [...] kun tuli ilmoitus, että on hyväksytty, ni ni, se oli minusta kyllä tylsä.

US: Ahaa.

Haastateltava: Siin ois voinu, voinu kyllä muotoilla toisella tapaa sen. Se on vähän tylsä. Se... Oikeestaan voi sanoo, et mä ehkä pikkusen jopa loukkaannuin. Et ois voinu vähä peh-

mentää. Harkita vähä sanavalintoja ja. En mä ois osannu kirjottaa noin tylsästi.

US: Onks tää niinku, onks tää teiän mielestä liian niinku tyly?

Haastateltava: On, on.

US: Tää on aika byrokraattista tekstiä [naurah-taa].

Haastateltava: [Naurah-taa] Se on puhdasta virkakieltä joo. Minä kun luen erittäin paljon, ni mä oon herkkä noille sanamuodoille.⁴⁷

Katkelmassa haastateltava kertoo myös tyyty-mättömyydestään korvausilmoitustekstin tyyliin ja muotoiluun. Esimerkki valottaa nähdäkseni olennaisia seikkoja, jotka vaikuttavat siihen miksi historian hyvitykset usein epäonnistuvat uhrien näkökulmasta. Kertoessaan ilmoitustekstin tyylydestä, haastateltava kertoo implisiittisesti myös toiveestaan tulla huomioiduksi korvaajan eli Suomen viranomaisten taholta. Mielenkiintoista tässä on se, että vaikka haastateltava on aiemmin todennut anteeksipyyntönsä tarpeettomaksi ja turhaksi sen perusteella, että varsinaiset vastuulliset vääryyden tekijät ovat jo kuolleet, ulottaa hän silti jonkinlaisen vastuun nykyisten viranomaisten kontolle. Toisin sanoen, katkoksen sijaan hän hahmottaa menneisyyden ja nykyisyyden välille jonkinlaisen yhteyden ja vastuun siirtymisen. Tämä vastuuttaminen ei kuitenkaan liity niinkään menneisyyden tapahtumien anteeksipyyntöön tai edes korvaukseen. Sen sijaan haastateltava toivoo, että vastuuta ottava taho kohtelisi häntä, entistä internoitua, kunnioittavasti kommunikoidulla hänen kanssaan huomaavaisemmalla tavalla epäsensitiivisen, byrokraattisen ja etäisen puhuttelun sijaan. Kirje on yksipuolinen ilmoitus, jonka etäistävä virkakieli viestii valta-asetelmasta puhujan ja puhuteltavan välillä vuorovaikutuspyrkimyksen sijaan.

Haastateltava kytkee kielenkäytön tapoihin eettisen ja moraalisen aspektin. Esimerkin tapauksessa haastateltavan närkästyksensä tylystä virastokielestä kertoo, ei niinkään närkästyksestä

45. Löfström 2012, 180.

46. Löfström 2012.

47. Mies s. 1942, 28.7.2015.

korvaukseen, vaan närkästyksestä lainsäätäjän haluttomuuteen tai kyvyttömyyteen puhutella internoituja riittävällä vakavuudella ja kunnioituksella. Esimerkissä kunnioitus merkitsee kohteliaista, puhuteltavan inhimillisyyden huomioivaa puhuttelua. Selvää kuitenkin on, että esimerkki viestii myös laajemmin historian hyvitysten keskeisistä ongelmista. Korvauksen saajat eivät välttämättä koe korvauksen myöntäjän intentiota vilpittömäksi. Korvauksen myöntäjän vilpittömyyden kyseenalaistuminen aiheuttaa uhrien näkökulmasta epäilyksen siitä, onko korvaaja ylipäänsä kiinnostunut uhrien kokemuksista tai muistoista, vai onko korvaajan intentio yksinomaan historiapolitiittinen. Tällöin viranomaisen tavoitteena näyttää olevan ensisijaisesti asian loppuun käsittely, jonka avulla internointiasia ja suomalaisten viranomaisten vastuu siirretään nykyisyydestä menneisyyteen. Pohjimmiltaan esimerkki kuvastaa historian hyvityksiin elimellisesti kytkeytyviä muistamisen ja loppuun käsittelyn ideaaleja sekä niihin kytkeytyviä historiapolitiittisia konnotaatioita.

Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat?

Tässä artikkelissa olen tarkastellut entisten internoitujen henkilöiden näkemyksiä vuonna 2014 voimaan tulleesta korvauslaista analysoimalla haastattelupuheesta esiin nousseita muistiin, menneisyyden käsittelyyn ja hyvitykseen liittyviä käsityksiä. Analyysini pohjalta ehdotan, että Suomen internointien korvauslain negatiivista vastaanottoa voidaan ymmärtää kolmen toisiinsa liittyvän syyn näkökulmasta. Ensimmäinen syistä liittyy hyvityspyrkimyksen vilpittömyyden kyseenalaistumiseen anteeksipyyntöön puuttumisen myötä. Anteeksipyyntöön puuttuminen ja korvauksen pelkistyminen rahalliseksi herätti korvauksen saajissa epäilyä siitä, oliko korvaaja lainkaan kiinnostunut hyvittämään menneisyyden vääryyttä tai ottamaan siitä vastuuta. Lisäksi se herätti epäilyksen siitä, oliko rahallinen korvaus vain keino käsitellä asia loppuun valtiolle vaivattomimmalla tavalla. Tähän epäilyyn kyt-

keytyy myös toinen syistä, kokemus lainsäädäntöprosessin byrokraattisuudesta ja poliittisen vastuunoton puuttumisesta lain konkreettisuudessa edistämässä. Anteeksipyyntöön puuttuminen sekä kokemus asian ”pallottelusta” virkamieheltä ja poliitikolta toiselle kyseenalaisti haasteltavien näkökulmasta hyvityksen eettisyyden ja korvauksen myöntäjän moraalin. Kolmantena lain negatiivisen vastaanoton syynä on yleisempi skeptisyys vastuun ylisukupolvista periytymistä kohtaan, mikä kyseenalaistaa historian hyvittämisen mielekkyyden.

Menneisyyden hyvitykset ovat lähtökohtaisesti paradoksaalisia. Ne perustuvat samanaikaisesti ajatukselle muistamisen itseisarvoisesta tärkeydestä sekä pyrkivät kontrolloimaan tai välineellistämään muistia sovinnon saavuttamiseksi.⁴⁸ Analysoitaessa menneisyyden hyvittämisen keinoja, tärkeää on myös muistaa, että poliittisen järjestelmän näkökulmasta asian saattaminen päätökseen on tärkeää menneisyyden ja muistin hallinnan näkökulmasta. Menneisyyden sovittamisen lisäksi hyvityskäytänteiden tarkoitus voi olla näin ollen vaikuttaa tulevaisuuteen kontrolloimalla sitä, miten ja mitä menneisyyttä muistetaan⁴⁹ sillä siinä vääryys myös siirretään pysyvästi menneisyyteen, kauemmas poliittisesta vastuusta⁵⁰. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna, menneisyyden vääryyksien hyvitys voidaan mieltää lähtökohtaisesti historiapolitiittiseksi toiminnaksi. Valtioiden näkökulmasta korvaukset ja julkiset anteeksipyyntöt ovat historiapolitiittisesti tärkeitä, sillä niissä määritellään uhrin ja pahantekijöiden kategorioita sekä yleisemmin hyväksyttävän toiminnan rajoja. Hyvitys auttaa näin ollen nykyhetkisten tavoitteiden saavuttamisessa, jotka internoiduille maksettavien korvausten tapauksessa liittyvät Suomen oikeusvaltio-statuksen alleviivaamiseen ja sen periaatteiden tukemiseen. Tämä tavoite käy eksplisiittisesti ilmi oikeusministeri Anna-Maja Henrikssonin vuonna 2014 esittämästä hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille:

48. Rigney 2012, 251–258; Rosalind Shaw, *Memory Frictions. Localizing the Truth and Reconciliation Commission in Sierra Leone*. *International Journal of Transitional Justice* 1:1 (2007), 183–207.

49. Ks. myös Damien Short, *When Sorry Isn't Good Enough. Official Remembrance and Reconciliation in Australia*. *Memory Studies* 5 (2012), 293–304.

50. Ks. myös Meister 2002, 96.

Kaikkiaan tämä esitys osoittaa hallituksen halun käsitellä rakentavasti menneisyyden tapahtumia ja tunnustaa edeltäjiensä aikaan tekemät virheet. Tällainen menneisyyden käsittely on osoitus valtion kypsyydestä, ja se vahvistaa oikeusvaltion periaatteiden kunnioittamista myös nykyaikana.⁵¹

Tämän esimerkin kautta tarkoituksenani ei ole kritisoida valtion pyrkimystä oikeusvaltioperiaatteen tukemiseen, vaan tuoda esiin se, että historian hyvityksissä on hyvittäjän näkökulmasta kyse myös nykyhetkessä motivoituneista historiapolitiikasta. Sen ilmentymänä voidaan pitää pyrkimystä asian loppuun käsittelyyn ja vääryyden menneisyyteen sijoittamiseen. Koska hyvityksiin liittyy myös toinen olennainen osapuoli, vääryyden kokijat eli hyvityksen saajat, on myös heidän näkökulmansa ja intressinsä hyvityksiin olennaisia arvioitaessa hyvitysten onnistumista. Tutkimukseni osoittaa, että asian loppuun käsittely ja vääryyden sijoittaminen historiaan ei aina välttämättä ole uhrien intresseissä, jotka saattavat kokea ne pyrkimyksiksi tukahduttaa heidän muistojaan, ja kenties joissain tapauksissa viedä pois myös uhriuteen liittyvää poliittista toimijuutta ja valtapotentiaalia⁵².

Analyysini pohjalta esitän, että pohjimmitaan korvauslain negatiivinen vastaanotto kuvastaa laajempaa muistamisen ja loppuun käsittelyn yhteensopimattomien ideaalien törmäämistä menneisyyden hyvityspyrkimyksissä. Menneisyyden hyvittämisessä törmäävät toisiinsa yhteensovittamattomalla tavalla ajatus muistamisen tärkeydestä ja asian loppuun käsittelystä. Haastatteluaineistossa korvaukset hahmotetaan yhtäältä vallitsevan järjestelmän ja hallinnon välineenä saattaa asia loppuun eli sijoittaa vääryys menneisyyteen. Toisaalta aineistosta käy ilmi, että uhrien intresseissä on pikemminkin menneen vääryyden näkeminen edelleen nykypäivässä ajankohtaisena. Toisin sanoen menneisyyden hyvityksiin paikantava pelastavan muistamisen ja loppuun käsittelyn sovittamaton ristiriita merkitsee myös

kahden keskenään hyvin erilaisen menneisyys-suhteen törmäämistä: sen, jossa menneisyyden ja nykyisyyden välillä nähdään katkos, sekä sen, jossa menneisyys ja nykyisyys ovat osa samaa jatkumoa. Myös vertailevan tutkimuksen pohjalta näyttää siltä, että esittämiini syihin paikantuvat menneisyyden hyvittämisestä moraaliin, etiikkaan sekä muistikäsityksiin kytkeytyvät problematiikat hiertävät menneisyyden hyvittämisestä menetelmiä yleisemmin.

Vaikka lain säätämiseen liittyvien konkreettisten suositusten tekeminen edellyttää omaa tutkimustani laajempaa, vertailevampaa ja monitieteisempää tarkastelua historian vääryyksien hyvitys- ja korvauslakien säätämisen prosesseista, tavoitteista sekä vastaanotosta, internointien korvauslain vastaanottoon pureutuva analyysini tuottaa tärkeää tietoa lainsäädännön vastaanotosta ruohonjuuritasolla sekä muistiprosesseista ja menneisyys-suhteesta yleisemmin. Artikkelini avaa näkymiä korvauksen saajien ja myöntäjien erilaisiin muistikäsityksiin eli erilaisiin tapoihin ymmärtää, arvottaa ja välineellistää menneen ja nykyisen välistä suhdetta, mikä auttaa ymmärtämään sitä, miksi historian hyvitykset epäonnistuvat. Analyysini tarjoaa tietoa ideologisten, poliittisten ja kulttuuristen muistikäsitysten ilmenemisestä ja soveltamisesta kulttuurin eri tasoilla, lainsäädännössä mutta myös yksilöiden ajattelussa. Tämän lisäksi tutkimukseni avaa näkökulmia erilaisiin tapoihin ymmärtää menneisyyden ja nykyisyyden suhdetta sekä siihen, minkälaisia ideologisia ja poliittisia konnotaatioita nämä käsitykset kantavat mukanaan. Menneisyyden hyvitysten analyysi avaa näin ollen näkökulmia menneisyyden ja nykyisyyden välisen suhteen hahmottamiseen ja rakentamiseen, sekä näiden prosessien poliittisiin ja yhteiskunnallisiin muutospotentiaaleihin.

FT **Ulla Savolainen** työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa folkloristiikan oppiaineessa. **Sähköposti:** ulla.savolainen@helsinki.fi

51. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi valtion korvauksesta eräille internoiduille siviilihenkilöille, Täysistunnon pöytäkirja 60/2014 vp, <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+60/2014+vp+5+1> (14.2.2018).

52. Meister 2002, 96; Rigney 2012.

Jukka Sarjala

Mitä kuuluu Turun romantiikalle?

Tutkimushistoriaa ja uusia näköaloja

V arhaisromantiikan aatteilla ja niiden reseptiolla oli ennen 1800-luvun puoli-väliä ja varsinkin sen jälkeen taipumus jalostua pienten eurooppalaisten kansakuntien keskuudessa kansallisromantiikaksi. Kehitys joi-tui paljolti suurilla kielialueilla sijainneiden val-takeskusten ja kehittymättöminä pidettyjen syrjä-seutujen välisestä jännitteestä, johon kulttuureja ja väestöryhmiä myös ideologisesti totutettiin. Saksalaisessa tai ranskalaisessa romantiikassa on vaikea havaita samanlaista kansallista lei-maa kuin vaikkapa virolaisessa tai tsekkiläisessä romantiikassa. Suomessakin romantiikka tunne-taan ensi sijassa 1800-luvun viimeisten vuosikym-menien kansallisromantiikasta, suomenkielisen näytelmä- ja romaanikirjallisuuden noususta ja kansallisen taide-elämän ja sen instituutioiden synnystä. Tutkijat ja tietokirjailijat palaavat yhä uudelleen suomalaisen taiteen ”kultakauteen”, nuoren Sibeliuksen Kalevala-innostukseen, kuvataiteilijoiden suosimaan karelianismiin ja muihin 1800-luvun lopun saavutuksiin. Nämä ovatkin ulkonaisesti paljon näyttävämpiä kuin 1800-luvun alkukymmenien romanttinen liikeh-dintä Turun akateemisissa piireissä.

Romantiikan ja kansallisuusaatteen läheinen suhde on leimallista koko 1800-luvulle. Merkittä-vän sysäyksen tälle yhteydelle antoi vuosisadan alussa Napoleonin valloitusotien synnyttämä vastarinta varsinkin Preussissa ja saksalaisissa ruhtinaskunnissa ja pikkuvaltioissa. Tilanteen

myötä romantiikka sai patrioottisia ja hyökkääviä sävyjä. Sen toteamiseksi tarvitsee vain tutustua Johann Gottlieb Fichten teokseen *Reden an die deutsche Nation* (1808) tai siihen osaan Heinrich von Kleistin runoutta ja poliittisia kirjoituksia, joka tiikuu ranskalaisvihaa (oodi *Germania an ihre Kinder*, 1809).¹ Tässä katsauksessa kuljen päinvastaiseen suuntaan, kansallisromantiikan ja hyökkäävän kansallismielisyyden tuolle puolen. Tarkasteluni paneutuu 1800-luvun alkukymme-nien Turun romantiikkaan ja siihen kohdistunee-seen tutkimukseen, ja kansallisuusajattelu esiin-tyy pikemminkin sivuroolissa kuin tulkintojeni suunnannäyttäjänä.

On ehkä liioiteltua sanoa, että myöhempien aikojen kansallisuusaate olisi suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa suoranaisesti kaapan-nut Turun romantiikan omaan käyttöönsä. Silti jonkinasteista kansakunnan linjan hahmotte-lua aiheen tarkastelun liepeiltä on havaittavissa, kuten esityksestäni myöhemmin ilmenee. En voi tutkimushistorian erittelyssä välttää sivuamasta fennofiilisiä keskusteluasetelmia, mutta tarkoi-tukseni on katsoa aihetta uusista näkökulmista. Näihin kuuluvat ylijärjaisuuden tutkimuksen, kirja- ja mediahistorian ja verkostojen tarkastelun esiin nostamat näkökohdat.

Vaikka harvat nykyään tulkitsevat 1800-luvun alun kysymyksiä kielestä, kulttuurista ja kansan-runoudesta 1800-luvun jälkipuolen fennoma-nian ja kansallisromantiikan valossa, tämä mah-

1. Ks. Johann Gottlieb Fichte, *Reden an die deutsche Nation*. Realschulbuchhandlung 1808; Heinrich von Kleist, *Sämtliche Werke und Briefe* I. Toim. Helmut Sembdner. Carl Hanser Verlag 1985, 716–719.

■ Turun akatemiatalo. Johan Jakob Reinbergin litografiasarjasta *Vyer af Åbo*, 1852.

dollisuus on silti olemassa, kuten voi havaita viimeaikaisesta suomalaisesta populaarista tietokirjallisuudesta.² Oli Turun romantiikan intellektuaalisesta profiilista sitten mitä mieltä tahansa, sen tutkija joutuu miettimään kohteensa suhdetta 1800-luvun suuriin kysymyksiin kansakunnista, yhteisöllisyydestä ja kirjallisesta ja poliittisesta julkisuudesta. Viimeksi mainittuja teemoja on toki mahdollista käsitellä affirmatiivisen tai oikeuttavan asenteen sijasta monivaihteisesta tai kriittisestäkin näkökulmasta. Palaan kysymykseen nationalismin tulkinnallisesta roolista lopuksi.

Käsillä oleva aihe on ajankohtainen. Historiantutkijoiden keskuudessa on viriämässä uutta kiinnostusta Suomen suuriruhtinaskunnan ajan ensimmäiseen puoliskoon, joka ulottuu Porvoon valtiopäivistä ja keisari Aleksanteri I:n vuonna 1809 antamasta hallitsijavakuutuksesta säätyvaltiopäivien avaamiseen vuonna 1863.³ Kansallisvaltion rakentamista edeltävää aikakautta luonnehtivat virkamieshallinto, 1830- ja 1840-luvulla

kukoistanut kotikeskeinen ja pienimuotoisuutta suosinut biedermeier-kulttuuri, Pyhä allianssi, painovapauden rajoitukset, rahajärjestelmän muutokset, hidas etäänntyminen Ruotsista ja kirjallisen elämän ja sanomalehtijulkisuuden kehittyminen. Tutkimuksissa on mielekästä pohtia, miten yhteisöllisyyttä, julkisen keskustelun muotoja ja tiedon ja hyödykkeiden kulkua kehitettiin ja vaalittiin vailla vakiintunutta valtiokoneistoa toimineessa Suomessa. Niin ikään on perusteltua tarkastella, miten aatteelliset ja poliittiset virikkeet liikkuivat ja vaikuttivat sensuurin ja keisarillisen valvonnan alaisina.

Turun romantiikka sijoittuu mainitun jakson alkuvaiheisiin. Nimityksellä on ollut tapana viitata siihen (Keisarillisen) Turun Akatemian ylioppilaiden ja nuorten dosenttien piirissä virinneeseen toimeliaisuuteen, joka 1810-luvun puolimaista

2. Ks. esim. Raija Majamaa & Marjut Paulaharju, *J. L. Runeberg. Suomen runoilija*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 969. SKS 2004, 7, 17–18.

3. Suomessa on käynnissä useita tähän ajanjaksoon kohdistuvia tai sitä muun ohessa tarkastelevia tutkimusprojekteja, joista mainittakoon ”Statsnatten i ny belysning: politisk kultur i Finland ur ett transnationellt perspektiv 1809–1863”, ”Kommunicerande konsumtion: kringvandrande försäljare och kulturmoten i Finland 1800–1940” (molemmat Svenska litteratursällskapet i Finland) ja ”Turku/Åbo 1800” (Turun yliopisto).

Turun vuoden 1827 paloon ulottuvalla ajanjaksoilla ilmeni kiinnostuksena kirjallisuuteen ja romantiikan runouteen, sanomalehtityöhön, suomenkieliseen kansanrunouteen ja Suomessa vallinneeseen valtiollis-poliittiseen ilmapiiriin. Tämän työn tuloksiksi on useasti mainittu kirjallinen albumi *Aura* (1817–1818) ja sanomalehdet *Mnemosyne* (1819–1823) ja *Åbo Morgonblad* (1821). Määritelmä toki kattaa olennaisia osatekijöitä, mutta se antaa haalean ja hiukan ponnettoman kuvan turkulaisten liikehännästä. Eivätkö Turun romantiikkaan kuulu myös ylioppilaslevottomuudet, vallankumoushaaveilut saksalaisten *Burschenschaftien* henkeen, yhdistystoiminta ja tiiviit yhteydet Ruotsiin? Aiheen tutkimushistoria osoittaa, että nämä näkökohdat kaipaavat lisävalaistusta.⁴

Romantiikkaa vai uushumanismia?

Pitkään on kiistelty siitä, onko Turun romantiikka ollut varsinaisesti olemassa ja onko tuolle nimitykselle riittäviä perusteita. Hahmon kysymykselle antoi kirjallisuushistorioitsija Werner Söderhjelm teoksessaan *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar* (1915). Se pohjautui tekijänsä pitämään luentosarjaan ja hahmotti ilmiön kirjallisia ja poliittisia ulottuvuuksia sekä ruotsalais-saksalaisia aatteellisia yhteyksiä. Teos on johdatus aiheeseen, ja siinä oleva tarkastelu rakentuu ansiokkaasti usean kiintopisteen varaan. Söderhjelm etsi Turun romantiikan juuria Henrik Gabriel Porthanin (1739–1804) pyrinöistä, Johann Gottfried von Herderistä ja Ruotsin suurvalta-ajasta. Kansanrunousharrastuksen ohella hän valotti aiheensa sidoksia ruotsalaiseen fosforismiin, gööttiläisyyteen ja Uppsalan akateemisiin piireihin.⁵ Söder-

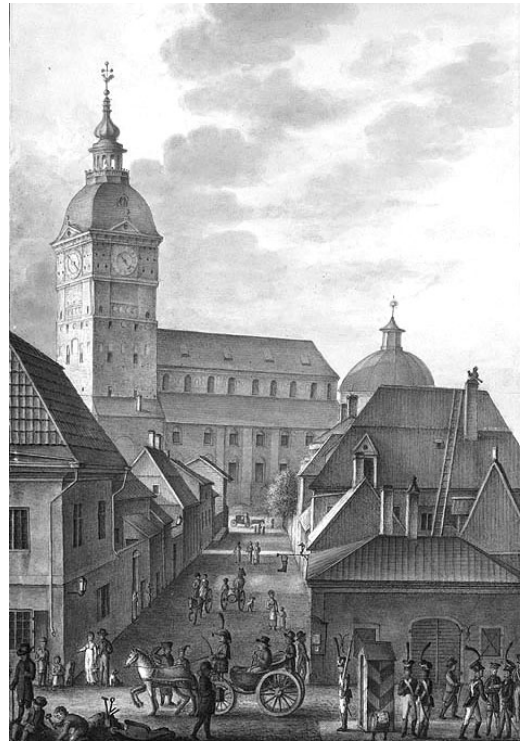
hjelm toi niin ikään esiin, niukkoina mainintoina tosin, Friedrich von Schellingin luonnonfilosofian, Friedrich Schlegelin ja tämän veljen August Wilhelm Schlegelin, Novaliksen ja Ludwig Tieckin. Turkulaisten ylioppilaiden kirjalliset yhdistykset, runoiluharrastukset, sanomalehti-toiminta ja heidän akateeminen siirtokuntansa Uppsalan yliopistossa muodostivat Söderhjelm-tarkastelukohteet.⁶ Turkulaisten opiskelijoiden Saksa-orientaatiolla oli pitemmät perinteet, sillä Turun Akademia oli muiden Itämeren piiriin sijoittuneiden yliopistojen tavoin seurannut pohjoissaksalaisia protestanttisia esikuvia perustamisestaan lähtien. Tanskan ja Ruotsin muihin yliopistoihin – Kööpenhaminaan, Uppsalaan ja Lundiin – oli myös saapunut professoreita ja opiskelijoita Pyhästä saksalais-roomalaisesta keisarikunnasta Kustaa II Adolfin päivästä alkaen.⁷

Söderhjelmia huomattavasti nuorempaa sukupolvea edustaneet ruotsalaistutkijat Gunnar Tideström ja Sven Rinman suhtautuivat hillitymmiin turkulaisten akateemisten piirien romantiikka-innostukseen ja korostivat 1940-luvulla esittämissään tulkinnoissa näiden vahvaa sitoutumista uushumanismiin ja klassismiin. Taustoitessaan varsinaista aihetta Tideström kiinnitti suurella Runeberg-monografiassaan huomiota 1810- ja 1820-luvun kirjallisuuteen, runousharrastuksiin ja Turussa tehtyihin käännöksiin antiikin klassikoista ja saksalaisesta aikalaiskirjallisuudesta. Artikkelissaan ”Nyhumanismen vid Åbo Akademi” Rinman taas otti lähilukunsa kohteeksi Johan Gabriel Linsénin (1785–1848), Johan Jakob Tengströmin (1787–1858) ja Axel Gabriel Sjöströmin (1794–1846) laatimat latinankieliset dissertaatiot. Molemmat tutkijat etsivät arvioissaan tasapainoa uuden ja vanhan välillä. Tideström arveli,

4. Assosiaatioketju opiskelija–nuoruus–kapina syntyi vasta 1800-luvun alussa. Saksassa ylioppilaiden protesteista tuli huomattava poliittinen tekijä nimenomaan 1810-luvulla esiin nousseiden *Burschenschaftien* ansiosta. Ranskassa puolestaan opiskelijakunta muotoutui sosiaaliseksi ryhmäksi 1810-luvulta 1840-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla. Opiskelijoilla oli merkittävä rooli kaikissa 1800-luvun ranskalaisissa vallankumouksissa. Ks. Jürgen Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*. 4. tarkistettu painos. Verlag C. H. Beck 2009, 134.
5. Fosforisteilla tarkoitettiin uuden suunnan ruotsalaisia romanttisia runoilijoita ja kirjailijoita, joiden tekstejä ilmestyi punakantisessa *Phosphoros*-nimisessä kirjallisessa kuukausilehdessä. Sitä julkaisi 1810–1813 Uppsalassa toiminut *Auroraförbundet*. Gööttiläisyys 1800-luvun alun muodossaan taas viittaa 1811 Tukholmassa perustettuun kirjalliseen klubiin *Götiska förbundet*, joka ihanoi romanttisessa hengessä muinaisia viikinkejä ja germaaneja. Tiivis yleisesitys ruotsalaisen romantiikan ryhmittymistä ja niiden julkaisukanavista on esim. Roland Lysell, *Linjer i svensk romantik*. Teoksessa Gunilla Hermansson & Mads Nygaard Folkmann (toim.) *Ett möte. Svensk och dansk litterär romantik i ny dialog*. Centrum för Danmarksstudier 20. Makadam förlag 2008, 191–211.
6. Söderhjelm katsoi Turun romantiikan päättyneen Adolf Ivar Arwidssonin poismuuttoon Turusta ja Suomesta 1823. Werner Söderhjelm, *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar*. Holger Schildts förlag 1915, 190.
7. Notker Hammerstein, *Relations with Authority*. Teoksessa Hilde de Ridder Symoens (toim.) *A History of the University in Europe. Volume II. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*. Cambridge University Press 1997, 147.

että Goethe-reseptio saattoi hillitä äärimmäistä romantiikkaa turkulaisten keskuudessa. Rinman puolestaan väitti, että Linsén ja Tengström omaksuivat uusia ajatuksia kadottamatta elävää yhteyttä aiempaan, Porthanin ja Frans Michael Franzénin (1772–1847) perintöön. Hän piti Söderhjelmin näkemystä Porthanista esiromantikkona huonosti perusteltuna. Tideström ja Rinman myös esittivät kriittisiä esteettisiä arvioita Turun romantikkojen kirjallisista aikaansaannoksista ja vertasivat niitä turkulaisten esikuviin Ruotsissa jälkimmäisten ylivoimaiseksi eduksi. Kiinnostava yksityiskohta on Rinmanin havainto, jonka mukaan ensimmäinen Suomessa esitetty julkinen maininta ruotsalaisesta fosforismista löytyy Linsénin dissertaatiosarjasta *De ortu et incrementis linguae latinæ* (Aboæ 1811–1819), joulukuussa 1811 tarkastetusta osasta.⁸

Tideströmin ja Rinmanin havainnot ja johtopäätökset muodostivat tulkintakehyksen, johon myös useat suomalaiset historiantutkijat nojautuivat viimeistään 1980-luvulta alkaen. Hallitsevaksi muodostui näkemys Porthanin perinnön ja saksalaiseen sivistyseetokseen pohjautuvan uushumanismin vahvuudesta 1800-luvun alkukymmenien Suomessa. Matti Klinge totesi jo *Ylioppilaskunnan historian* ensimmäisessä niteessä (1967), että Turkuun saapunut romantiikan tuulahdus meni varsin nopeasti ohitse, eikä Turun henkinen perintö juurikaan jaksanut vaikuttaa uudessa ympäristössä yliopiston muutettua esivallan päätöksellä Helsinkiin 1828. Myöhemmin Klinge on arvioinut Söderhjelmin antaman nimityksen ”Turun romantiikka” melko harhaanjohtavaksi⁹ – ilmeisesti siksi, että se antaa ilmiöstä liian suurisuuntaisen kuvan. Samoille linjoille on asettunut Juha Manninen, jonka mukaan kyse oli marginaalisesta liikehännästä. Näkyvästä alusta huolimatta Turun romantiikka ei jatkunut Helsingissä, vaan siellä kokoontunut, kirjallisuudesta ja filosofiasta kiinnostunut Lauantaseura etsi virikkeensä muualta. Manninen on kirjoitta-

■ Turun tuomiokirkko lähiympäristöineen. Carl Ludvig Engelin vesivärимаalaus vuodelta 1814. Lähde: Wikimedia Commons.

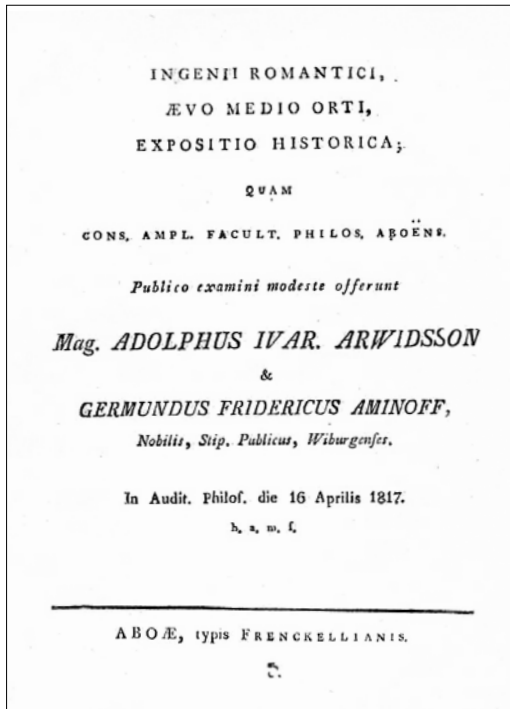
nut ”Turun haaveilijoista”, jolla nimityksellä hän ilmeisesti viittaa – paitsi Adolf Ivar Arwidssonin (1791–1858) lempinimeen ”Fantastengranat” – siihen, että Turusta puuttui teoreettisesti kunnianhimoinen valtioteoria tai kansallisuusfilosofia. Tämän seikan korjasivat Helsingissä ensin Johan Jakob Tengström Hegel-aiheisilla luennoillaan 1830-luvun alussa, sitten häntä paljon kuuluisammaksi noussut Johan Vilhelm Snellman omalla työllään.¹⁰

Vesa Oittinen on tiivistänyt nykynäkemyksen Turun romantiikan ohimenevyydestä toteamukseen, että ajanjakso 1815–1825 oli Suomessa siir-

8. Gunnar Tideström, *Runeberg som estetiker. Litterära och filosofiska idéer i den unge Runebergs författarskap*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 285. Svenska litteratursällskapet i Finland 1941, 60–70; Sven Rinman, *Nyhumanismen vid Åbo Akademi. Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok* (1948–1949), lähemmin 101–111.

9. Matti Klinge, *Ylioppilaskunnan historia. Ensimmäinen osa 1828–1852*. WSOY 1967a, 3, 5; Matti Klinge, *Poliittinen Runeberg*. Suom. Marketta Klinge. WSOY 2004, 137.

10. Juha Manninen, *Miten tulkita J. V. Snellmania? Kirjoituksia J. V. Snellmanin ajattelun kehittymisestä ja taustoista*. Snellman-instituutin julkaisuja 5. Kustannuskiila Oy 1987, 25; Juha Manninen, *Valoa valtion yössä. Modernin valtion oppi Suomessa 1830–1831. Historiallinen Aikakauskirja* 101:2 (2003), 228, 231.

■ Adolf Ivar Arwidssonin dissertaatio keskiajan romantiikan hengestä, 1817. Kansalliskirjasto, Doria-kokoelma.

tymäkautta, josta puuttuivat selkeät tendenssit. Maassa esiintyi useita uusien ajatussuuntausten ituja ja yrityksiä, joista ei sitten seurannutkaan mitään pitempiaikaista. Immanuel Kantin filosofian reseptio, samoin kuin tutustuminen Kantin jälkeiseen saksalaiseen idealismiin (Fichte, Schelling) jäi epäselväksi ja satunnaiseksi. Oittinen arvelee, että syynä tähän oli vahva uushumanistinen valistusajattelu, ”Porthanin henki”, jota tuki vanhan kustavilaisen eliitin asemien säilyminen Venäjän vallan suojeluksessa.¹¹ On kiintoisaa huomata, että Turun romantiikan kohdaloksi koituneen lakastumisen tarkastelu on saanut muutamat tutkijat, lähinnä Pertti Karkaman ja Matti Klingen, hahmottelemaan uushumanismista, Herderin ajatuksista ja taloudelliseen hyödyntävoitteluun kriittisesti suhtautuvasta

sivistysaatteesta jonkinlaista suomalaisen aateilmaston pohjavirtaa. Tämän Karkama ilmaisee selvästi Lönnrot-monografiassaan *Kansakunnan asialla* (2001). Teoksessaan *Poliittinen Runeberg* (2004) Klinge puolestaan muotoilee asian niin, että Arwidssonin muutettua Suomesta vuonna 1823 akateemisessa maailmassa ryhdyttiin kehittämään uushumanistisesti asennoitunutta ja monarkistisesti väritynyttä, jopa antikisoivaa kansallisuusaatetta. Sitä ajoivat Rooman ja Kreikan kirjallisuuden apulaiset Linsén ja Sjöström, Runebergin opettajat.¹² Ruotsalaista romantiikkaa voimakkaasti arvostellut, klassisistisesti suuntautunut Runeberg piti sittemmin huolta siitä, että isänmaakäsitys sai Suomessa antiikin maailmasta peräisin ollutta välimerellistä hohdetta.

Yllä olevat näkemykset ovat toki perusteltavissa, mutta niihin on syytä huomauttaa, että tuolla tavoin Turun romantiikan merkitys avautuu siitä käsin, lukeutuuko se vaikutushistorialtaan voittajien vai häviäjien leiriin. Karkama toteaaakin, että autonomian alku oli ratkaiseva vaihe suomalaisen sivistyneistön historiassa, sillä tuolloin tehtiin valintoja, joiden jäljet näkyivät kauan suomalaisessa kulttuurissa. Lisäksi hän luonnehtii romantiikan aatteita Suomessa ohimeneviksi ja pinnallisiksi, koska ne sosiaaliset epäkohdat, joista ne Länsi-Euroopassa olivat syntyneet, olivat suuriruhtinaskunnassa huomattavalta osin vasta uhkakuvia.¹³ Kirjallisten ja poliittisten pyrkimysten epäonnistuminen ja niiden hautautuminen menneisyyden kerrostumiin toimivat Karkaman esityksessä perusteena näkemykselle, etteivät ne ole historiallisesti kovinkaan huomionarvoisia.

Aatteista aineelliseen maailmaan

Klingen näkemykset Turun romantiikasta ovat hänen tutkijanuransa kuluessa ehtineet muuttua, ja niiden jonkinasteinen keskinäinen ristiiriittäisyys tarjoaa mahdollisuuden pohtia aihetta laajemmin kuin vain kirjallisista tai aatteellisista näkökohdista lähtien. *Ylioppilaskunnan historiassa* Klinge totesi, että romantiikka oli yhteiskunnalliselta luonteeltaan hyvinkin konservatiivista. Tämän kanssa sopii yhteen Klingen 2000-luvulla

11. Vesa Oittinen, Suomen ensimmäiset kantilaiset. *Ajatus. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja* 56 (1999), 76, 78.

12. Pertti Karkama, *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 843. SKS 2001, 15–16, 18, 49; Klinge 2004, 137, 145, 150.

13. Karkama 2001, 48, 50.

■ Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858). Lähde: Wikimedia Commons.

esittämä väite, jonka mukaan demokratia ja liberaalinen ajattelutapa hylättiin 1800-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vallankumousaatteet tai oppositiosuuntaukset eivät herättäneet vastakaikua maassa Arwidssonin pamflettikirjoittelun päätyttyä vuonna 1822.¹⁴ Mitä muuta noina vuosina tapahtui Turun Akatemiassa, siitä Klinge on kirjoittanut useissa kohdin yksityiskohtaisesti kuten seuraavasta käy ilmi.

Turkulaiset ylioppilaat perustivat 1810-luvulla lukupiirejä ja seuroja. He hankkivat kirjoja, albumeja ja lehtiä, ja suunnittelivat myös perustavansa laajasti ylioppilaskuntaa edustavan klubin. Niin ikään ylioppilaat puolustivat laajalla, Uppsalassa ja Tukholmassa asti myönteistä huomiota herättäneellä kirjelmällä oikeuksiaan viranomaisia ja esivaltaa vastaan poliisilaitosjupakassa

vuonna 1817, kun kiisteltiin siitä, kenellä oli oikeus valvoa ja rangaista heitä. Kysymykset akateemisesta kansalaisuudesta nousivat etualalle. Opiskelijat myös rettelöivät säännöllisesti kaupungilla kisällien ja venäläisten sotilaiden kanssa, jolloin joku asiaan sekaantuneista tahoista oli tavallisesti humalassa.¹⁵ Muutamat akateemiset nuorukaiset matkustivat Uppsalan yliopistoon tutustuakseen romantiikan filosofiaan ja saksalaiseen idealismiin. Bakkanaalinen salaseurakin muodostettiin vuonna 1818. Lisäksi mieleltään nähtävästi epävakaa ylioppilas Johan Emanuel Gadolin (1801–1871) koetti, Saksassa tapahtunutta näytelmäkirjailija ja valtioneuvos August von Kotzebuen (1761–1819) murhaa ilmeisesti jäljitellen, surmata lääketieteen professori Israel Hwasserin (1790–1860) Turussa joulukuussa 1821. Gadolin joutui yrityksestä pitkälliseen oikeudenkäyntiin. Klinge on puhunut ylioppilaiden ”sankariajasta”.¹⁶ Eivätkö edellä mainitut tapahtumat ja teot ole osa romantiikkaan lukeutunutta poliittista aktiivisuutta? Jos oppositiomielisyys tai vallankumouksellinen liikehdintä ja yhdistystoiminta eivät aina johdukaan suoraan romantiikan aatemaailmasta, nämä asiat ovat historiallisen tapahtumisen myötä joka tapauksessa nivoutuneet yhteen. Klinge itse on viitannut siihen, että vaikka ylioppilasmellakointiin on lähes aina liittynyt nuoruuden ja alkoholin aiheuttamaa poliittisesti merkityksetöntä mielenosoittelua, esiin on myös tullut piilevinä vallitsevia mielialoja ja poliittisesti toimeliaimman jatoryhmän ideologiaa.¹⁷

Yllä olevat tiedot ja havainnot antavat aiheen pohtia, onko Turun romantiikka määritelty sitenkin liian ahtaasti vain kirjallis-aatteelliseksi harrastuneisuudeksi ja sen vuoksi vähäpätöiseksi ilmiöksi.¹⁸ Näyttää siltä, että Arwidssonin tiiviit yhteydet ruotsalaisiin romantikkoihin, hänen sankaruutta ja hurmioitunutta uhmaa ihannoiva dissertaationsa *Ingenii romantici, aevo medio*

14. Klinge 1967a, 3; Klinge 2004, 169.

15. Turussa juhliittiin paljon 1800-luvun alkukymmeninä, mistä kertovat tuon ajan aatelin ja muiden sosiaalisten yläkerrostumien kirjeet ja muistelmät. Turku johti tuolloin krouvien määrässä ylivoimaisesti muuta Suomea. Ks. Timo Soikkanen, *Suomalaisen poliisin synty ja Turun poliisilaitos 1816–1918*. Turku 2016, 41, 55, 93.

16. Matti Klinge, Turun ylioppilaskunta 1800-luvun alussa. Yhteispyrkimyksiä ja aatevirtauksia. Eripainos, *Historiallinen Arkisto* 61 (1967b), passim. Aatteiden vaikutushistorian näkökulmasta katsoen jännittävä on Klingen artikkelissa esiintyvä väite (349–350), että yliopiston tehtävistä ja akateemisesta vapaudesta käydyllä keskustelulla luotiin Snellmanin ja hänen aikansa opeille välttämätöntä maaperää Suomessa. Turussa 1810-luvun lopulla esitettyjä ajatuksia säteilivät Klingen mukaan kymmenet maalaispappilat 1830- ja 1840-luvulla.

17. Matti Klinge et al., *Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Otava 1989, 82–83.

18. Sven Rinmanin (1948–1949) menettelytapa, jossa keskitytään ensi käden lähteistön osalta lähinnä vain akateemisiin dissertaatioihin, on jo aatehistoriallisestikin kestävä ratkaisu arvioitaessa Turun romantiikan esiintymiä ja merkitystä.

■ Johan Jakob Tengström (1787–1858). Lähde: Wikimedia Commons.

orti, expositio historica (Historiallinen esitys keskiajalla syntyneen romantiikan hengestä, Aboæ 1817) ja hänen palava kiinnostuksensa Schellingin luonnonfilosofiaan¹⁹ ovat saaneet historioitsijat pitämään häntä ainoana puhdasverisenä suomalaisena romantikkona. Muiden Turussa vaikuttaneiden akateemisten aikalaisten näkemyksiä on ehkä piilevästi arvioitu hänen asenteidensa nojalla. Niin tai näin, voimakkaasti julkituotua romanttista katsomustapaa tai tietoisuutta on Turun akateemisista piireistä vaikea havaita. Onhan Arwidsson itsekin kuvannut vuonna 1815 perusteilla olleen Selma-seuran, mutta lopulta vaille nimeä jääneen kirjallisen yhdistyksen alkuvaiheita ja sen puuhamiehiä toteamuksella, että ”suuri joukko koostui irvistelijöistä, joilla ei ollut

vakavaa innostusta asialle”²⁰ Jos tai kun tämän tapaiset näkemykset otetaan lähtökohdaksi, silloin yhdistystoiminnalla, katutappeluilla ja muulla elämöinnillä, akateemisen kansalaisuuden idealla ja ylioppilaskunnan yhteishengen luomispyrkimyksillä näyttää olevan hyvin vähän tekemistä romantiikan kanssa. Silloin romantiikka rajautuu runouteen ja kirjallisuusharrastuksiin.

Romanttisten aatteiden ja oppien sijasta olisi Turun romantiikan osalta kenties osuvampaa puhua ylioppilaiden kokemasta yhteisöllisyydestä ja sen luomisesta, käytöksen, tekojen ja asenteiden tarttuvuudesta ja kopioimisesta. Ainakin se tekisi ymmärrettävämmäksi, miksi 1810- ja 1820-lukuun sattui niin paljon levottomuuksia, jännitteitä ja ristiriitoja, joita on mahdollista havaita sekä Turun Akatemian sisällä ylioppilaiden ja professorien kesken että noiden piirien ulkopuolella akateemisen väen, muiden kaupunkilaisten ja viranomaisten välillä. On hyvä muistaa, että vaikka suoranaista vallankumouksellista toimintaa löydettiin hyvin vähän, epäilyt sellaisesta ja muunlaisesta oppositiomielialasta elivät vahvoina. Näihin viittaa Klinge,²¹ ja viranomaisten otaksumat salaisista vehkeilyistä saivat melkein pä vainoharhaiset mittasuhteet 1820-luvun Saksassa, *Burschenschaftien* kotimaassa. Karlsbadin ruhtinaskokouksessa (1819) tehtyjen päätösten seurauksena Preussin ja saksalaisten ruhtinaskuntien ylläpitämä valvonta, urkinta ja oikeuslaitosten suorittamat kuulustelut ajoivat näet näiden maiden liberaali- ja reformistipiirejä maan alle – mikä taas vahvisti entisestään esivalan epäilyjä salaliitoista.²² Tällaista vallan ja vastarinnan dialektiikkaa saattaisi löytyä Turunkin osalta Arwidssonin Ruotsiin muuton jälkeiseltä ajalta, ilman että sitä tarvitsisi aina tulkita salaliittojen tai kumousmielialan merkiksi.

Yllä esittämiäni näkökohtia voisi täsmentää vertailulla. Akateemisena kaupunkina ja romanttisen liikehdinnän näyttämönä Turku muistuttaa jossakin määrin muita pohjoismaisia ja myös pohjoissaksalaisia pieniä yliopistokaupunkeja,

19. Arwidssonin väitöskirjasta ja hänen Schelling-innostuksestaan ks. lähemmin Manninen 1987, 23, 28–29, 33–34.

20. Siteerannut Manninen 1987, 26. Kiivasluonteiseksi ja itsekeskeiseksi tunnetun Arwidssonin lausumat aikalaisistaan on aina syytä asettaa kriittiseen ristivalotukseen muiden lähdetietojen kanssa.

21. Klinge 1967b, esim. 352–353, 365, 368, 386–387, 391–395.

22. Ks. esim. George S. Williamson, ”Thought Is in Itself a Dangerous Operation”. The Campaign Against ”Revolutionary Machinations” in Germany, 1819–1828. *German Studies Review* 38:2 (2015), 285–306.

ensi sijassa tietysti Uppsalaa, mutta lisäksi kuu-
luisaa varhaisromantiikan ja *Urburschenschaftin*
syntysijaa Jenaa Thüringenissä.²³ Turku on rin-
nastettavissa myös saksalaisen valistusrationalis-
min keskuksiin Halleen ja Göttingeniin, jälkim-
mäisessä Porthan vieraili 1770-luvun lopulla.
Kolmen viimeksi mainitun saksalaisen kaupun-
gin yliopistot lukeutuivat 1700-luvun lopulla kei-
sarikunnan suurimpiin.²⁴ Vertailuryhmään voisi
lukea lisäksi Heidelbergin yliopiston, joka sijaitsi
etelämpänä. Se tuli 1800-luvun alussa tunnetuksi
romantiikan ja varhaisen germanistiikan keskuksena,
erityisesti kansanlauluja ja satuja käsittelevien
julkaisujen ansiosta.²⁵ Turun romantiikan
käsittely laaja-alaisemmassa yhteydessä voisi
sisältää jonkinasteista vastaavuuksien etsintää
mainituista ympäristöistä, vaikka suorien herät-
teiden ja vaikutusyhteyksien löytäminen ja niiden
dokumentointi saattaa Uppsalaa lukuun otta-
matta osoittautua hankalaksi. Samankaltaisuuksien
havaitseminen syventäisi kuitenkin käsitystä
Turun tilanteesta ja auttaisi määrittelemään sen
aatteellis-poliittista profiilia ja pikkukaupunki-
maista miljöötä. Olisi kiintoisaa tarkastella pää-
piirteissään, missä määrin Itämeren piirin ja
Pohjois-Saksan pienet yliopistokaupungit muo-
dostivat 1700- ja 1800-luvun taitteen molemmin
puolin akateemisten yhteisöjen esiintymän, jossa
protestantismilla, uushumanismilla ja romantiikalla
oli intellektuaalista painoarvoa. Radikaali
varhaisromantiikka oli pohjoissaksalainen ilmiö.

Runonkeruuta, yllirajaisuutta ja verkostoja

Arwidssonin, Anders Johan Sjögrenin (1794–1855),
Carl Axel Gottlundin (1796–1875) ja Abraham Pop-
piuksen (1793–1866) kiinnostus suomenkielisen
kansanrunouden keruuseen ja suomen kieleen
ylipäänsä tekee Turun romantiikasta jonkinas-
teista fennofiliaa tai varhaista fennomaniaa.²⁶
Virikkeet tuohon kiinnostukseen tulivat osittain
Porthanin jättämästä perinnöstä ja hänen dis-
sertaatiotarjastaan *De poësi Fennica* (1766–1768,
1778). Söderhjelm antaa asialle suuren painon, ja
hän kirjoittaa toki myös Herderin merkityksestä,
mutta hänen näkemyksensä Turun Akatemian
kaunopuheisuuden professorista esiromantik-
kona herättäneen ristiriitaisia ajatuksia.²⁷ Tuohon
rooliin Turussa sopii paljon paremmin Porthanin
oppilas Franzén. Toisaalta yhtä epäilyttävää on –
syistä, joista mainitsin alussa – ulottaa Arwid-
ssonin ja Gottlundin nykyisin saamat mainesanat
”kansallinen herättäjä” ja ”suomalaisuuden tien-
raivaaja” osaksi heidän varhaista toimintaansa
1810-luvulla.²⁸

Arwidssonin poliittisen kirjoittelun ohella
Turun romantiikan fennofiilinen ulottuvuus lie-
nee tutkituin osa puheena olevaa aihetta, ja sii-
hen on viitattu myös useissa elämäkertoissa ja
henkilöhistoriallisissa monografioissa.²⁹ Mutta
kansanrunouden ja muun kansanperinteen
keruuta organisoitiin loppujen lopuksi aika
vähän Turusta käsin. On pikemminkin niin, että
Turun romantikoille, 1790-luvulla syntyneelle

23. Jenasta yliopistokaupunkina ja sille ominaisista vetoimatemakijöistä 1700-luvulla esim. Theodore Ziolkowski, *German Romanticism and Its Institutions*. Princeton University Press 1990, 228–237. Jenan kaupunki ja yliopisto kokivat vakavia vaurioita Napoleonin Preussista saaman voiton myötä Jenan ja Auerstedtin taistelussa 1806. Saksalaisista *Burschenschaftista* ja niiden kansallismielisestä ja osin muukalaisvastaisesta ja antisemitistisestä aatemaailmasta ks. lähemmin esim. Lieve Gevers & Louis Vos, *Student Movements*. Teoksessa Walter Rüegg (toim.) *A History of the University in Europe. Volume III. Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*. Cambridge University Press 2004, 273–275.

24. Christophe Charle, *Patterns*. Teoksessa Walter Rüegg (toim.) *A History of the University in Europe. Volume III. Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*. Cambridge University Press 2004, 33–34.

25. Heidelbergin kirjallisesta elämästä ks. lähemmin Ziolkowski 1990, 277–278.

26. Turun Akatemian ylioppilaat jäivät 1821 rehtorille laajasti allekirjoitetun kirjelmän, jossa anottiin suomen kielen opettajan saamista yliopistoon. Tällainen lehtorin virka perustettiinkin vuoden 1828 statuuteilla, jolloin yliopisto oli jo siirretty Helsinkiin. Ks. lähemmin esim. Klinge 1967b, 375–379.

27. Porthanin esiromanttisuudesta ks. Söderhjelm 1915, 43, 46, 158–159. Viimeaikaisessa tutkimuksessa Herderin vaikutusta 1700-luvun lopun Turussa on tarkastellut H. K. Riikonen, J. G. Herderin tuntemus Turun akatemian piirissä Porthanin ja Franzénin aikana. Teoksessa Kari Immonen & Sakari Ollitervo (toim.) *Herder, Suomi, Eurooppa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060. SKS 2006, 265–290.

28. Luonnehdinnoista ks. Kari Tarkiainen, Arwidsson, Adolf Ivar (1791–1858). Teoksessa Matti Klinge (päätoim.) *Suomen Kansallisbiografia* 1. SKS 2003, 403; Risto Pulkkinen, Gottlund, Carl Axel (1796–1875). Teoksessa Matti Klinge (päätoim.) *Suomen Kansallisbiografia* 3. SKS 2004, 241.

29. Esim. Liisa Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*. Historiallisia tutkimuksia 35. Suomen Historiallinen Seura 1951; Mauno Jokipii (toim.) *Adolf Ivar Arwidsson*. Näkijä ja tekijä. Atena-kustannus 1992; Päivi Ronimus-Poukka, Anders Johan Sjögren. En finskhetens väckare? *Historisk Tidskrift för Finland* 90:2 (2005), 221–240; Risto Pulk-

ikäryhmälle, opiskeluaika merkitsi virikkeiden, innostuksen ja alustavan kenttätyökokemuksen hankkimista myöhempiä, Ruotsiin ja Venäjälle asti sijoittuneita keruumatkoja varten.³⁰ Arwidssonin kolmiosainen *Svenska fornsånger* ilmestyi Tukholmassa vasta 1834–1842, ja Sjögrenin työ kansanrunouden sekä kansa- ja kielitieteen parissa pääsi muutamien alustavien kenttämatojen jälkeen kunnolla vauhtiin hänen siirtyttyään Pietariin vuonna 1819. Gottlund esitti näkemyksensä suomenkielisestä kansanrunokoelmasta jo vuonna 1817,³¹ mutta hänen tuloksekas keruutyönsä keskittyi Suomessa tapahtuneen alun jälkeen Ruotsiin 1810-luvun lopussa ja 1820-luvun alussa.³² Myös omia runoja kirjoittanut ja julkaissut Poppius, Gottlundin ystävä, siirtyi vuonna 1817 Uppsalan yliopistoon ja kokosi sitten Ruotsin oleskelunsa loma-aikoina suomalaisen kotipitäjänsä runoja ja kansanlauluja.

Turun romantikkojen kansanrunouden ja perinteen harrastuksessa varsinaisen keruutyön ohella yhtä merkityksellisiä olivat ne 1810-luvulla syntyneet verkostot ja kommunikaatioreitit, joita pitkin keruu- ja toimitustyötä koskeneet herätteet ja näkemykset kulkivat. Selväpiirteinen esimerkki tuollaisten verkostojen luomasta yllirajaisuudesta on Söderhjelmin kertoma tapaus, jossa Uppsalan yliopistoon vierailulle saapunut saksalainen kirjastonhoitaja ja muinaisaikojen tutkija Hans Rudolf Schröter ihastui kuulemaansa suomalaiseen kansanrunouteen. Hän päätti saksantaa noita runoja, mutta ei juurikaan osannut suomea, ruotsia kyllä. Tietävästi Gottlund, Poppius,

Germund Aminoff (1796–1876) ja Johan Josef Pippingköld (1792–1832) käänisivät ensin runot ruotsinkieliseksi proosaksi, josta Schröter sitten sommitteli saksankielisen asun runojen alkuperäisen metriikan mukaisesti. Suomen- ja saksankielinen kokoelma *Finnische Runen* ilmestyi Schröterin omakustanteena Uppsalassa vuonna 1819 ja levisi myös saksankieliselle alueelle. Kirja herätti heti laajaa huomiota, inspiroi murrettutkimusmatkalle varustautuvan Beckerin myös runonkeruuseen ja sai kriitikot kirjoittamaan arvosteluissaan kansallisen kulttuurityön arvosta.³³ Ruotsalaisista romantikoista Lorenzo Hammarsköld ja Per Daniel Atterbom olivat samoihin aikoihin kannustaneet suomalaisia oman kansanperinteensä keräämiseen.³⁴ Virikkeet siis kiersivät Sisä-Suomen laulumailta Saksan ja Ruotsin kautta takaisin Turkuun.³⁵

Yllä selostettua yksilötasolla tapahtunutta tiedon ja herätteiden kulkua olisi syytä tarkastella Turun romantiikan historiassa laajemminkin, ja jossakin määrin tätä on toki tehty. Pelkkä aatehistoriallinen lukeneisuus ei silloin riitä, vaan on tutkittava henkilökohtaisia kontakteja, ryhmytymistä ja kirjeenvaihtoyhteyksiä kuten myös lehtien ja kirjojen kulkeutumista ja lukemista. Turun romantikkojen yhdistyspyrinnöille esikuvan tarjosivat 1700-luvun salaseurat, osin ehkä Uppsalan kirjallispoliittinen Juntan-piiri ja muut 1790-luvulla tunnetut vallankumoukselliset ryhmät. Turun salaseuramaista Aurora-seuraa (1770–1779) ja sen ruotsalaisia vastineita on viimeksi tutkinut Juha Manninen.³⁶ Hän on käsitellyt

kinen, *Vastavirtaan. C. A. Gottlund suomalaisena toisinajattelijana. Psykobiografisen tutkimus*. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta, uskontotieteen laitos 2003. Julkaisu saatavissa <http://ethesis.helsinki.fi/>; Ilmari Heikinheimo, *Kaarle Aksel Gottlund. Elämä ja toiminta. Ensimmäinen työkausi*. WSOY 1933.

30. Gottlund, Arwidsson, Linsén, Tengström ja Reinhold von Becker (1788–1858) keskustelivat lehtien palstoilla kansanrunosta, mytologiasta ja Suomen kansan luonteesta 1810- ja 1820-luvun taitteen molemmin puolin. Ks. lähemmin Minna Hagner, Turun romantikot ”kalevalaista” kansaa etsimässä. Teoksessa Niina Roininen (toim.) *Viimeinen Väinämöinen. Näkökulmia kansalliseepokseen*. Kirja-Aurora 2000, 59–67.
31. Ks. [Carl Axel Gottlund] Recension: Finland och Dess Inwånare. *Swensk Literatur-Tidning* 21.6.1817, 394.
32. Gottlundin fennofilia syntyi Ruotsissa romantiikan innoittamana. Ks. tästä näkemyksestä Anna-Maria Åström, Carl Axel Gottlund rajanylittäjänä. Teoksessa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Tuulen jäljillä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kulttuurihistoriasta*. Kalevalaseuran vuosikirja 77–78. SKS 1999, 209.
33. Söderhjelm 1915, 151–153; ks. myös Manninen 1987, 31.
34. Hagner 2000, 59.
35. Historiantutkimuksessa käyttökelpoisia metodologisia esityksiä yllirajaisuudesta ja transnationalismista ovat esim. Aihwa Ong, *Flexible Citizenship. The Cultural Logic of Transnationality*. Duke University Press 1999; Ann Curthoys & Marilyn Lake (toim.) *Connected Worlds. History in Transnational Perspective*. The Australian National University Press 2006; Anna Amelina, Devrim Sel D. Nergiz, Thomas Faist & Nina Glick Schiller (toim.) *Beyond Methodological Nationalism. Research Methodologies for Cross-Border Studies*. Routledge 2012.
36. Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Historiallisia tutkimuksia 210. SKS 2000.

Klingen ohella lyhyesti myös Turun romantiikan yhdistysmuotoisuutta ja sille keskeistä Porvoon kymnaasin toveripiiriä. Siihen lukeutuivat ainakin Arwidsson, Sjögren, Aminoff, Poppius, Gottlund, Immanuel Ilmoni (1797–1856), Alexander Blomqvist (1796–1848) ja Carl Gustaf Ottelin (1792–1864).³⁷ Ottelinin hyvä ystävä taas oli Eric Gustaf Ehrström (1791–1835), joka oli kiinnostunut kielikysymyksistä, kansallisista identiteeteistä ja historian roolista niissä.³⁸ Tämä piiri ja muut ystäväverkostot tiedottivat jäsenilleen kiinnostavista kirjoista ja muista uutuuksista, vaihtoivat ajatuksia luetusta ja arvioivat toistensa kirjallisia yritelmiä.

Turun romantiikan kaltaisten profiileiltaan hieman epämääräisten ja identiteeteiltään kiistelyjen aate- ja toimintaryhmien tutkimiseen on mahdollista avata uusi näkökulma kiinnittämällä huomio ajatusten ja virikkeiden mediavälittävyyteen.³⁹ Asialla on myös yhteys ylijaraisuuden tarkasteluun. Näkökulman olennaisin etu on siinä, että tuollaiset verkostot määrittyvät silloin materiaalistien ja immateriaalistien toimijoiden välisinä vuorovaikutussuhteina eivätkä itsevaltaisten ihmisyksilöiden yhteenliittyminä. Materiaalistit toimijat ovat tässä tapauksessa kirjoja, lehtiä, kirjeitä, mahdollisia muita medioita ja myös ihmisiä fyysisinä aistimellisina olentoina,

kun taas immateriaalistit toimijat tarkoittavat tulkinta- ja merkityksenantokyvyillä varustettuja ihmistietoisuuksia. Erottelu on kaikkea muuta kuin keinotekoinen, koska näin saadaan näkyviin myös aineellisten olioiden toimijaluonne.⁴⁰ Niinpä Turun romantiikkaan perehtyvän on hyvä ottaa ohjenuoraksi *follow the money* tutkintaperiaatteesta muunneltu ohje *follow the books*. Kirjavirrat saivat aikaan muutoksia yhteisöissä.⁴¹ Mediat johdattavat kiinnostaville jäljille: Ketkä lukivat samoja kirjoja ja lehtiä ja miten lukijat järjestäytyivät niiden ympärille? Mistä päin niitä tuli maahan? Millaisia kirjoja ylioppilaat tavoittelivat ja hankkivat? Mitkä olivat kiellettyjä kirjoja ja lehtiä? Ainakin Gottlund ja Sjögren olivat innokkaita kirjojen ostajia ja lukijoita, ja romantiikan aatteisiin hyvin perehtynyt Arwidsson puolestaan levitti vallankumouksellista kirjallisuutta.⁴²

Turun romantiikan olemassaolo osuu aikaan, jolloin eurooppalainen yliopistojärjestelmä kohtasi laajentumassa olleet kirjamarckinat ja niiden mukanaan tuoman muutoksen kirjallisessa julkisuudessa. Turun Akatemiassa luennointi oli aiemmin merkinnyt paljolti sanelua suoraan kirjoista ja siihen liittyneitä niukkasanaista kommentointia. Kirjoja oli ollut vähän, ja näin niiden sisältöjä oli välitetty laajemmalle yleisölle. Mutta nyt kirjojen saatavuus helpottui, ja yhä useammat

37. Manninen 1987, 25–28.

38. Ks. Johanna Wassholm, *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 731. Svenska litteratursällskapet i Finland 2014. Ehrström toimi Turun Akatemian venäjän kielen lehtorina sekä Venäjän historian ja kirjallisuuden dosenttina vuodesta 1816 ja siirtyi myöhemmin kirkkoherraksi Pietariin.

39. Tiedon mediamuotoisuudesta esim. Johan Östling, *Humboldts universitet. Bildning och vetenskap i det moderna Tyskland*. Bokförlaget Atlantis 2016, 26.

40. Aihetta käsittelee erityisesti uusmaterialismi (*new materialism*), joka eroaa aiemmasta aineellisen kulttuurin ja ympäristön tutkimuksesta – ja myös marxilaisesta historiallisesta materialismista – siinä, että se pitää kaikkia inhimillisiä ja ei-inhimillisiä olentoja sekä aineellisen maailman kappaleita ja osia tasavertaisina toimijoina, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Tällöin aine ja materiaalistit ympäristöt eivät ole pelkkiä inhimillistä merkityksenantoa heijastavia pintoja eivätkä passiivisten objektien kokoelmia, vaan aktiivisia tapahtumiin, tekoihin ja kehityskulkuihin osallistuvia osapuolia. Uusmaterialismista ja sille ominaisesta ontologisesta monismista lähemmin esim. Diana Coole & Samantha Frost (toim.) *New Materialisms. Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press 2010; Karen Barad, *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press 2007; Craig Lundy, *History and Becoming. Deleuze's Philosophy of Creativity*. Edinburgh University Press 2012; Manuel DeLanda, *A Thousand Years of Nonlinear History*. Swerve Editions 1997.

41. Kirjahistorian tutkimisesta esim. Robert Darnton, What is the History of Books? *Daedalus* 111:3 (1982), 65–83. Turun romantiikan tutkimukselle hyödyllisiä suomalaisia kirjahistorian tutkimuksia ovat Tuija Laine, *Kolportöörejä ja kirjakauppaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1098. SKS 2006; Jyrki Hakapää, *Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1166, Tiede. SKS 2008; Minna Ahokas, *Valistus suomalaisessa kirjallisuudessa 1700-luvulla*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 188. Suomen Tiedeseura 2011.

42. Heli Rantala, Kirjat ja oppineiston kirjallinen toiminta 1800-luvun alun Turun akatemiassa. Teoksessa Kaisa Hypén, Leila Koivunen & Janne Tunturi (toim.) *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupungin kirjastossa 1800–1900-luvulla*. BTJ Finland 2015, 100–101; Klinge 1967b, 315, 378.

tarttuivat kynään ilmaistakseen ajatuksiaan. Tästä seurasi, että professorit joutuivat kilpailemaan asemastaan tiedon auktoriteetteina. Ajan oloon heidän roolinsa muuttui, kun kirjoittavasta ja uusista näkemyksiä tuottavasta tutkijasta tuli akateeminen ihanne.⁴³ Lehdistökin alkoi vähitellen kasvaa, koska saksalainen Friedrich Koenig oli 1800-luvun alussa kehittänyt höyrypainon, joka mahdollisti aiempaa tehokkaamman painotyön.⁴⁴ Turun ylioppilaat eivät olleet enää akatemian professorien ja dosenttien armoilla, vaan he ostivat ja tilasivat uutuuksia Frencckellin tai Meyerin kirjakaupasta, jos eivät sitten saaneet niitä Ruotsista palanneilta ystäviltyään.

Konstellaatiotutkimuksen mahdollisuus

Turun akateemista maailmaa ja sen toimijoita 1800-luvun alkukymmeninä tarkasteli yksityiskohtaisesti Gustaf Heinrichius, lapsenpäästöopin professori ja kulttuurihistorioitsija, jonka tuotanto on tätä aihepiiriä koskien verrattain laaja. Hän kirjoitti Arwidssonista, Ilmonista, Turun Akatemian kehityksestä, ajoittain väkivaltaisista opiskelijalevottomuuksista ja myös kaupungin seuraelämästä, tärkeimpiä aiheita mainitakseni.⁴⁵ Historioitsijana nähtävästi itseoppineen Heinrichiuksen esitykset eivät juuri omaa intellektuaalista painoarvoa, ne ovat pikemminkin huolellisesti laadittuja selostuksia ja sitaattikokoelmia. Mutta tässä heuristisessa tehtävässä ne palvelevat nykytutkijaa erinomaisesti, ja sen vuoksi ne ansaitsevat tulla mainituiksi osana Turun romantiikkaa

koskevaa aiempaa tutkimusta. Muita ajan kellastamia, mutta edelleen käyttökelpoisia tarkasteluita ovat julkaisseet Carl von Bonsdorff, Carl Gustaf Estlander ja Thiodolf Rein.⁴⁶ Lisäksi Turun akateemisen nuorison ystävyysuhteita ja intellektuaalisia harrastuksia 1800-luvun alkukymmeninä valottaa perusteellisesti ja ansiokkaasti vuonna 1944 valmistunut Liisa Castrénin väitöskirja nuoresta Arwidssonista.⁴⁷

Näiden tutkijoiden saavutusten rinnalle on syytä nostaa vähemmän tunnettu, mutta kelvollinen ja lähdepohjaltaan kattava, Riihimäen kirkkoherrana pitkään palvelleen Wiljo-Kustaa Kuulialan väitöskirja Turun romantikkojen uskonnollisista asenteista, vuodelta 1931. Sen alkuosaan sisältyy pitkäkö katsaus Turun romantiikan edustajiin, heidän toimintaansa, Ruotsi-yhteyksiinsä ja kirjallisiin harrastuksiinsa. Kuuliala katsoo ”romantiikkaa harrastavan ylioppilasyhdyksen yhtenäisen toiminnan” ulottuvan Turussa vuosiin 1812–1823. Monet nuorukaiset olivat Kuulialan mukaan uusista aatteista tavattoman innostuneita, mutta yliopiston professorit ja muut opettajat – Fredrik Bergbomia, lääketieteen professori Israel Hwasseria ja teologisessa tiedekunnassa vaikuttanutta Johan Adam Edmania lukuun ottamatta – suhtautuivat niihin kielteisesti. Samoin oli asianlaita valtion virkamiesten keskuudessa. Näin ollen Kuuliala arvioi romanttisen liikehdinnän Suomessa ”aristokraattiseksi” eli suppeihin piireihin rajoittuneeksi.⁴⁸ Tosin sillä oli kyseisen tutkimuksen perusteella laajempi ja

43. Östling 2016, 34. Puheena olevaa murrosaikaa käsitellessään Östling (26, 36) kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että 1700-luvun lopulta alkaen Saksassa alkoi ilmestyä yliopistolaitoksen tarkoitusta ja tehtäviä käsitteleviä kirjoja ja pamfletteja, tekijöinä muiden muassa Kant, Friedrich Schiller, Fichte, Schelling ja Friedrich Schleiermacher. Osa noista kirjoituksista oli tunnettuja Turussa, erityisesti Schellingin *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studium* (1803). Siellä keskusteltiinkin akateemisesta kansalaisuudesta, ja ylioppilaat koettivat järjestäytyä ajan uusien yliopistopoliittisten ideoiden pohjalta. Ks. lähemmin Klinge 1967b, 318–330.

44. Peter Burke, *A Social History of Knowledge II. From the Encyclopédie to Wikipedia*. Polity Press 2012, 97.

45. G[ustaf] Heinrichius, Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland. Teoksessa *Förhandlingar och uppsatser* 22. Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland 88. Svenska litteratursällskapet i Finland 1909, 27–122; G[ustaf] Heinrichius, *Skildringar från Åbo Akademi 1808–1828*. Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland 101. Svenska litteratursällskapet i Finland 1911; G[ustaf] Heinrichius, *Anteckningar om Immanuel Ilmoni enligt bref och dagböcker*. Skrifter utgifna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 109. Svenska litteratursällskapet i Finland 1912; G[ustaf] Heinrichius, *Från samhällslifvet i Åbo 1809–1827. Kultur- och personhistoriska skildringar*. Skrifter utgifna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 116. Svenska litteratursällskapet i Finland 1914.

46. Carl von Bonsdorff, *Åbo Akademi och dess män 1808–1828 I*. Bidrag till Kännedom af Finlands natur och folk 69. Finska Vetenskaps-Societet 1912; C[arl] G[ustaf] Estlander, Arwidsson som publicist i Åbo. Teoksessa *Förhandlingar och uppsatser* 8. Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland 28. Svenska litteratursällskapet i Finland 1894, 90–180; Th[iodolf] Rein, *Åbo universitets lärdoms historia* 10. *Filosofins studium vid Åbo universitet*. Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland 80. Svenska litteratursällskapet i Finland 1908.

47. Liisa Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson I. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*. Otava 1944.

48. Wiljo-Kustaa Kuuliala, *Turun romantikkojen suhtautuminen uskonnollisiin kysymyksiin*. Väitöskirja, Helsingin yliopiston jumaluusopillinen tiedekunta 1931, 50–53.

pitkäaikaisempi vaikutuspiiri uskonnollisten yhteyksien kautta.

Kaikki mainitut esitykset, varsinkin Heinricius ja Kuuliala, tarjoavat lähdeaineistojensa nojalla johtolankoja Turun romantiikan verkostomuotoisuuden tarkasteluun. Aiheeseen tutustujalle syntyy tähänastisen tutkimuksen perusteella käsitys, että turkulaisten harrastuneisuus ja liikehdintä oli kansainvälisesti orientoitunutta Ruotsista ja Saksasta saatujen virikkeiden ansiosta. Monet ylioppilaat, osa professoreista ja jotkut virkamiehetkin tunsivat romantiikan aatteita, saksalaista idealismia ja *Burschenschaftien* kansallismielisyyttä ja vallankumouksellisuutta. Lisäksi osa ylioppilaista asettui konfliktitilanteissa professorikuntaa ja viranomaisia vastaan. Tutkijat ovat kuitenkin esittäneet vaihtelevia näkemyksiä siitä, kuinka syvälle romantiikka pääsi juurtumaan tuon ajan Suomessa. Alustavina vertailukohtina ovat toimineet Uppsalan ja Tukholman vastaavat muodostelmat, eivätkä johtopäätökset ole juuri tukeneet olettamusta Turun romantiikan elinvoimaisuudesta uushumanismin ja kustavilaisuuden rinnalla. Tämä kysymys ja koko vertailuasetelma on mahdollista kuitenkin muuntaa toiseen muotoon käsittelemällä Turun romantiikkaa ihmisistä ja tieto- ja julkaisuverroista koostuneena verkostona, joka ylitti valtakuntien rajat, mutta juurtui huonosti minnekään, koska sen identiteetti perustui jatkuvaan välissä olemiseen.⁴⁹ Se oli suhteiden ja vuorovaikutusten kokonaisuus, ei oppirakennelma. Arwidssonin ja Fredrik Bergbomin (1785–1830) esityksiä lukuun ottamatta se näkyy heikosti Turun Akatemian dissertaatioissa,⁵⁰ toisin kuin uushumanismi.

Saksalaisesta konstellaatiotutkimuksesta (*Konstellationsforschung*) voi etsiä tukea yllä esitettyyn näkökulmanvaihdokseen. Sitä on kehitetty ensi sijassa saksalaisen idealismin ruohonjuuri-

tason analyysissä, tunnetuimpina edustajinaan Dieter Henrich ja Manfred Frank.⁵¹ Konstellaatiotutkimus hahmottaa aiheista, luovista virikkeistä ja ongelmista muodostunutta ajatteluavaruutta, *Denkraum*. Sen lähtökohta on, että elinkelpoiset ideat edellyttävät yhteisöä. Ajattelu tapahtuu muualla kuin yksittäisissä ja itseriittoisissa tietoisuuksissa. Konstellaatio-sana tarkoittaa alun perin tähtikuviota. Tässä yhteydessä käsite viittaa siihen, että argumenttien ja lausumien taustalla piilevät ennakkokäsitykset ja ajattelun perustavat olettamukset syntyvät ihmisten välissä, monen toimijan muodostamassa verkostossa, ryhmässä tai kuviossa. Konstellaatiotutkimus on kiinnostunut monista erilaatuisista toimijoista sekä monipuolisesta ja runsaasta lähteistöstä, josta suuri osa saattaa olla painamatonta aineistoa.

Tässä vaiheessa on vielä hankala arvioida, millaista ja kuinka laajaa apua konstellaatiotutkimuksesta on Turun romantiikan tutkimuksessa. Joka tapauksessa sen tähänastiset saavutukset lukeutuvat filosofian historian ja ajattelujärjestelmien tutkimuksen aloihin.⁵² Konstellaatiotutkimuksen vaalima näkemys ajattelun yhteisöllisyydestä, julkilausuttujen argumenttien taustalla piilevien ennakkokäsitysten levittäytymisestä useiden toimijoiden väliseen ajatteluavaruuteen, voi kuitenkin osoittautua hedelmälliseksi Turun romantiikan tarkastelussa. Ainakin sen turvin saattaisi olla mahdollista arvioida, oliko A. I. Arwidssonin aatteellinen painoarvo tai rooli Turussa loppujen lopuksi niin suuri kuin aiemman tutkimuksen siitä antama kuva. Toinen tehtävä voisi avautua siitä, että useiden henkilöiden keskinäisen kirjeenvaihdon ja muiden muistiinpanojen analysointi nostaisi esiin keskusteluja ja erimielisyyksiä, joiden nojalla olisi mahdollista luoda tulkinta Turun romantikkoja askarruttaneista yhteisistä ongelmista ja peruskysymyksistä.

49. Tässä saattaisi tulla luovasti sovellettuna kyseeseen historiallinen tai sosiaalinen verkostanalyysi, joka kartoittaisi ja esittäisi vaikkapa graafisesti erilaisia kontakteja, toimijoiden vaikutusvaltaa ja tiedon ja ihmisten kulkureittejä. Turun Akatemiaa koskevasta verkostotutkimuksesta ks. esim. Kaisa Saarenmaa, *Turun akatemia innovaatiokeskuksena 1700-luvulla. Porthanin aika verkostotutkimuksen valossa*. Suomen historian sivuaineen tutkielma, 2007. Tampereen yliopiston julkaisuarkisto, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-17689> (12.10.2017).

50. Bergbom käsittelee Schellingin näkemyksiä esim. dissertaatiossaan *De libertate cum necessitate concilianda* (Aboæ 1813).

51. Dieter Henrich, *Konstellationen. Probleme und Debatten am Ursprung der idealistischen Philosophie (1789–1795)*. Klett-Cotta 1991; Manfred Frank, *„Unendliche Annäherung.“ Die Anfänge der philosophischen Frühromantik*. Suhrkamp Taschenbuch Verlag 1997.

52. Valaiseva johdatus konstellaatiotutkimuksen perusteisiin ja siitä käytyyn keskusteluun on Martin Mulsow & Marcelo Stamm (toim.) *Konstellationsforschung*. Suhrkamp Taschenbuch Verlag 2005.

Metodologisen nationalismin tuolle puolen

Kuten tästä katsauksesta käy ilmi, Turun romantiikasta on viime vuosina tai oikeastaan vuosikymmeninä julkaistu aika vähän uutta tietoa ja tutkimusta. Suomessa historioitsijat ja tietokirjailijat ovat olleet kiinnostuneempia 1800-luvun lopun kansallisromantiikasta kuin vuosisadan alun varhaisromantiikasta.⁵³ Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa on kuitenkin viime aikoina virinnyt kiinnostusta valaista Turun romantiikkaa uusista, osin yllä esitellyistä näkökulmista. Siellä työskentelevistä tutkijoista Heli Rantalan teemana on vallankumouksen perintö 1800-luvun alun Suomessa ja Turun Akatemiassa esiintynyt yliopistoaktivismi. Juhana Saarelaisen tavoitteena on tarkastella lähemmin Turun romantikkojen kansallista ajattelua ja arvioida uudelleen siihen liitettyä nationalistista kontekstia. Tämän kirjoittaja on puolestaan kiinnostunut Turun romantiikasta verkostomuotoisena ja mediavälitteisenä ilmiönä.

Historioitsijat ovat aiemminkin kysyneet tarkastelemaan Turun romantiikkaa laajemmassa kansainvälisessä kontekstissa ja myös sosiaalishistoriallisesti. Heistä on erikseen mainittava Matti Klinge. Se mikä erottaa aiempia tulkintoja tämän hetken suunnitelmista ja tutkimusnäkymistä on, että nuorempi tutkijapolvi ei pyri arvioimaan turkulaista liikehdintää suhteessa 1800-luvun suureen kansalliseen linjaan, tarkoitetaan tällä sitten snellmanilaista kansallisuusfilosofiaa, Runebergin antikisoivaa sankarirunoutta tai kaikki valtaapitävät piirit läpäissyttä sivistysaatetta. Viimeksi mainittuja teemakokonaisuuksia voisi saksalaisen sosiologin Ulrich Beckin tapaan nimittää ”metodologisen nationalismin” ilmauksiksi. Hänen ja monen muun sosiaalitieteilijän käyttämä käsite kuvaa sitä, miten tietyt kansallisval-

tiot tarkastelevat niille ominaisia ja tuttuja perinteitä yhä uudelleen saamatta aikaan todellista näkökulman vaihtoa.⁵⁴ Tällaisen työn tuloksena Snellman ja sivistysaate ovat Suomessa juurtuneet kansakunnan kollektiiviseen muistiin, jossa Turun romantiikalle on suotu häirikön sivurooli.

Metodologiselle nationalismille on syytä esittää puheena olevan aiheen käsittelyssä vaihtoehto. Jos tai kun Turun romantiikka oli intellektuaalinen ja poliittinen leimahdus, joka sammui 1820-luvulla, sitä on myös oikeus käsitellä sellaisena. Kansallisesti luonteenomaisten aatteiden ja aineiden sijasta tutkijat voivat keskittyä ylirajaisiin yhteyksiin. Ajatukseen Turun romantiikan lyhyestä mutta kiihkeästä elinkaaresta sisältyy toinenkin varhaisempia tuloksia ja nykyisiä tutkimusmahdollisuuksia erottava näkökohta. Turun romantiikkaa on kiinnostava tarkastella sen tietynasteisesta kumousluonteesta käsin. Vaikka kyseessä ei ollutkaan jakobiininen yritys, sitä veivät eteenpäin saksalaisesta idealismista ja *Burschenschaftesta* innostuneet nuoret. Tällainen toiminta edellytti nopeita reaktioita, luovaa tunne-energiaa, levottomuuksia Turun kaduilla ja kirjojen ja ihmisten muodostamia verkostoja, jotka kaikki yhdessä, monesti ruumiillis-materiaalisella tasolla, kutoutuivat yhteen tietyn aikaa vaikuttaneeksi intellektuaaliseksi ja sosiaaliseksi liikehdinnäksi. Aiemmin tällainen intensiivisyys jäi Turun romantiikan tutkimuksessa pitkälti aatesisältöjen ja poliittisten näkökohtien varjoon, mutta nuorempien tutkijoiden on korkea aika kohdata sen asettama haaste.

FT **Jukka Sarjala** on musiikin kulttuurihistorian dosentti Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa. **Sähköposti:** jukka.sarjala@utu.fi

53. Tässä suhteessa on oireellista, että tuoreimman saksalaista varhaisromantiikkaa esittelevän suomenkielisen teoksen julkaisi kustannusliike Karisto niinkin kauan sitten kuin 1927. Kyseessä on Oskar F. Walzelin *Saksalainen romantiikka*, joka on käännönsä alun perin 1908 ilmestyneestä teoksesta *Deutsche Romantik*.

54. Ks. Vorwort. Teoksessa Martin Mulsow & Marcelo Stamm (toim.) *Konstellationsforschung*. Suhrkamp Taschenbuch Verlag 2005, 11. Yhteiskuntatieteissä metodologisen nationalismin käsitettä ovat kehittäneet erityisesti Andreas Wimmer ja Nina Glick Schiller.

Kaari Utrio

Tuulimyllyt ovat hyödyllisiä laitteita

Syksyllä 1968 veljeni, biologi, soitti ärtyneen puhelun. ”Sudet eivät saalista lumimyrskyssä, eivät kierrä saalista eivätkä missään tapauksessa ulvo saalistaessaan.” Esikoisteokseni oli ilmestynyt, virheiden aika alkanut.

FM Henna Karppinen-Kummunmäki kirjoitti (*HAik* 3/2017) historiallisen fiktion virheistä otsikolla ”Taistelu tuulimyllyjä vastaan?” Pitkän uran jälkeen tervehdin ilolla sitä, että joku ottaa aiheen käsiteltäväksi. En muista asiasta muuta julkista keskustelua kuin muinoin professorini Jaakko Suolahden esseeseminaarin lausuman: ”Historiallisen romaanin ei tarvitse olla totta, mutta sen täytyy olla mahdollinen.” Määre pitää edelleen paikkansa.

Monella historiallisen romaanin kirjoittajalla on alan akateeminen kivijalka. Silti tunnollisinaan kirjailija ei pysty välttämään virheitä. Tämä johtuu pitkälti työn erilaisesta luonteesta. Tutkijalla on perusteellinen tieto, syvä kuin porakaivo, omasta alueestaan. Hän kirjoittaa pitkälti asiantuntijakollegoilleen.

Kirjailijan tiedon pitäisi levitä kuin jäälakeus, käsittää kuvatus ajan koko inhimillinen elämä. Hän kirjoittaa suurelle yleisölle, jonka historia-tieto saattaa piiloutua 1960-luvun oppikoulun hämärään. Toki suomalaiset historiallisen romaanin lukijat ovat valikoitunutta ja kiinnostunutta väkeä. Eivät he muuten ryhtyisi niin vaativaan hommaan, kun kevyempääkin on saatavilla.

Karppinen-Kummunmäki esittää ikuisen kysymyksen: kumpi on tärkeämpi, hyvä tarina vai historiallinen uskottavuus? Kirjailijana vastaan tähän heti: hyvä tarina. Ilman sitä ei tule romaania. Historiatietoa ja menneitä kohtaloita voi pakata kerroksittain, mutta tulos ei ole romaani.

Tämä seikka aiheuttaa väistämättä ongelmia. Jokainen keskiajan puuduttavia ritarromaaneja lukenut ymmärtää, että nykylukija ei pääsisi sel-

laisessa viittä sivua pidemmälle. Vaikka kirjailija kuinka yrittäisi luoda kollektiivisen, uskonnollisen ihmisen, päähenkilöitä on pakko modernisoida.

Karppinen-Kummunmäki vertaa suomalaista historiallista romaania Englannin vuosisataiseen historialliseen romaanikirjallisuuteen. Vertaus on mielestäni kohtuuton.

Mikä avuksi? Karppinen-Kummunmäki esittää hyvän lääkkeen, tutkijan ja kirjailijan yhteistyön. Valitettavasti harva kustantaja on valmis maksamaan tutkijalle romaanin faktojen tarkistamisesta.

Olen urani aikana saanut tutkijoilta kallisarvoista kannustusta. On ymmärretty yhteiseksi eduksi se, että suomalaiset ovat kiinnostuneita historiasta. Olen aina saanut ystävällisen vastauksen hullunkurisiin kysymyksiin kuten ”Miten haudattiin kastamaton saamelainen keskiaikana Kuolan niemimaalla?”

Minua huolestutti puheenvuoron loppukaaneetti. Ymmärrätkö oikein? Akateemisen yhteisön suojea suhtautuminen suomalaisten historialliseen innostukseen hiipuu? Humanistisen tiedon ja lukemisen nykyinen asema edellyttäisi päinvastaista asennetta.

1970-luvun lopulla sain kirjeen eläinlääkäriltä, joka korjasi virheellisen käsitykseni torakoiden esiintymisestä menneisyydessä. Olin perin kiittollinen. Kukaan ei halua tehdä samaa virhettä toistamiseen. Kirjailija ottaa mielellään vastaan historiallisen oikaisun. Siispä hyvät tutkijat, kun huomaatte romaanissa virheen, ilmoittakaa kirjailijalle. Auttakaa häntä. Palkaksi saatte ehkä sen kirjan. Ja hyvän omantunnon.

FM Kaari Utrio on historialliseen fiktion erikoistunut kirjailija, joka on toiminut taiteilijaprofessorina vuosina 1995–2000.

Jaakko Kalela

Kekkonen viimeinen päiväkirjamerkintä

Jaakko Kalelan selvitys keskustelusta Kultarannassa 6.7.1981

Presidentti Urho Kekkonen piti päiväkirjaa vuodesta 1958 kesään 1981. Juhani Suomi käytti niitä muun aineiston ohella Kekkonen elämäkertaan ja toimitti sen jälkeen päiväkirjojen julkaisun.¹

Olin Kekkonen loppukauden tasavallan presidentin ulkopoliittinen erityisavustaja ja esiinnyin 18.7.1981 tehdyssä viimeisessä poliittisessa päiväkirjamerkinnässä: ”6.7.1981 Kalela luonani. Kertoi mm., että eräät sd. puolueen johtomiehet näkisivät mielellään, että minut valittaisiin vielä yhdelle kierrokselle TP:n viran hoitajaksi. 19.7.1981 Kalalla Riskilässä. 4 uistelijaa, 21 haukea.” Tätä seuraa vielä viimeinen omakätinen merkintä 23.7.: ”Kalalla Riskilässä. Sain 5kg lohen (taimenen)”²

Päiväkirjat julkaistessaan Suomi tulkitsi, että lähellä SDP:n puheenjohtajaa Kalevi Sorsaa ollut Kalela oli saanut tehtäväksi välittää Kekkoselle viestin: SDP:n puoluejohdossa ei tiukasti sitouduttu Porin puoluekokouksen päätökseen asettaa seuraaviin vaaleihin oma ehdokas. Yleisesti katsottiin, että se tarkoitti Mauno Koivistoa. Samansisältöisen tulkinnan Suomi oli ohimennen esittänyt jo Kekkonen elämäkerran viimeisessä osassa.³

Päiväkirjan tullessa julki aikaa tapahtumista oli yli 20 vuotta ja Koivistokin oli ollut jo pitkään eläkkeellä. Keskustelu ei tuolloin jatkunut. Asiaan

liittyvä muistioni oli leimattu salaiseksi ja olisi lain mukaan salassa pidettävä vuoteen 2006. En puuttunut asiaan julkisuudessa, mutta laadin selvityksen virassa olleelle tasavallan presidentti Tarja Haloselle. Koivistolle olin aikanaan kertonut asian oikean laidan.

Asia putkahti uudestaan esiin ulkoasiainhallinnon historiassa, jossa Timo Soikkanen kirjasi Kekkonen merkinnän ja Suomen tulkinnan, ilman pohdiskelua.⁴ Paavo Lipponen otti muistelmia laatiessaan allekirjoittaneeseen yhteyttä, jolloin selostin hänelle tapauksen taustaa (salassa pitämisaika oli tuolloin jo umpeutunut). Muistelmiinsa Lipponen kirjoitti: ”Tässä vanha mies [Kekkonen] on muistanut väärin Kalelan viestin. Se oli ollut NKP:n Vitali Shaposhnikov, joka oli tuon toivomuksen Kalelalle esittänyt.”⁵

Kahdessa uudemmassa teoksessa on tarkasteltu vuoden 1981 presidenttipeliä, siteerattu Kekkonen merkintää ja referoitu Suomen ja häntä myötäilleiden tutkijoiden tulkintaa. Risto Hauvonen ei aseta tulkintaa kyseenalaiseksi, kun taas Juho Ovaska on kriittisempi ja pitää Lipposen tulkintoja uskottavina.⁶

Kun minulta tänä vuonna on yksityis keskusteluissa asiaa kysytty, olen antanut saman vastauksen kuin Lipposelle. Olen myös todennut, että Lipponen on ainoana kirjoittajana vaivautunut

1. Elämäkerran viimeinen osa: Juhani Suomi, *Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981*. Otava 2000; päiväkirjan Juhani Suomi (toim.) *Urho Kekkonen päiväkirjat 1975–1981*. Otava 2004.

2. Suomi (toim.) 2004, 454.

3. Suomi 2000, 701.

4. Timo Soikkanen, *Presidentin ministeriö 1970–1981. Ulkoasiainhallinnon historia 3*. Otava 2008.

5. Paavo Lipponen, *Murrosten aika. Muistelmat 1979–95*. WSOY 2014, 116–117.

6. Risto Hauvonen, *Taistelu Koivistosta*. Sigillum 2017; Juho Ovaska, Mauno Koiviston idänkortti. Otava 2017.

kysymään minulta. Olen saanut kritiikkiä passiivisuudesta ja vaatimuksen esittää tuntemani faktat. Siksi tämä kirjoitus.

Merkintänsä tekopäivänä 18.7.1981 Kekkonen lähti päiväohjelmansa mukaisesti aamulla kalastamaan saaristoon, Riskilään, mihin liittyy merkinnän loppuosa seuraavalta päivältä. Merkintä lienee tehty aamulla ennen lähtöä klo 9.00. Siinä Kekkonen kirjasi käyntini Kultarannassa 12 päivää aikaisemmin. Olin tuolloin halunnut keskustella henkilökohtaisesti tärkeästä asiasta ennen kesälomaani.

Tärkeä asia oli raportti keskusteluistani Moskovassa. Olin 24.–26.6.1981 ollut Euroopan sekä Yhdysvaltain ja Kanadan ulkopoliittisten instituuttien 9. konferenssissa. Sen aikana minuun otettiin yhteyttä ja ehdotettiin lounasta NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston apulaispäällikkö Vitali Shaposhnikovin kanssa. Hän halusi kiittää siitä, että olin 26.3.1981 ollut järjestämässä hänelle tapaamista Kekkonen kanssa Tamminiemessä. Shaposhnikoville käynti Tamminiemessä oli ensimmäinen, vaikka hän oli ollut virassa vuodesta 1970. Molemmipuoliseen pidettyvyyteen saattoi olla syynä se, että hänen edeltäjänsä, Tamminiemessä useastikin vierailut Aleksei Beljakov oli sittemmin epäonnistunut suurlähettiläänä Helsingissä.

Shaposhnikovin mukana Tamminiemessä vierailut ministerineuvos Viktor Vladimirov korosti allekirjoittaneelle, että Shaposhnikov oli avainasemassa, koska hän oli korkein ja viimeinen Suomen asioita käsitelty keskustuskomitean virkamies ennen niiden esittelemistä NKP:n keskuskomitean sihteeristölle ja politbyroolle. Suomi esittää Kekkonen-elämäkerrassaan perustellulta tuntuvalta oletuksen, että NKP:n johdossa haluttiin selvittää, mikä Kekkonen kunto todellisuudessa oli ja että tehtävä annettiin Shaposhnikoville.⁷

Tein Moskovan keskustelusta tarkat muistiinpanot ja Helsinkiin tultuani kirjoitin raporttimuistion presidenttiä varten.⁸ Sitten etsin Kultarannasta tapaamisaikaa, mikä järjestyi maanantaiksi 6.7. Maanantaiaamuna adjutantti soitti ja suositti tapaamisen lykkäämistä, koska presidentti ei ollut hyvässä kunnossa. Asiani oli kuitenkin sen verran

tärkeä, että sovimme, että tulen Kultarantaan, jossa katsotaan mikä tilanne on. Kekkonen olikin aluksi varsin vireässä kunnossa.

Viiden liuskan muistiossani käsiteltiin seuraavia asioita: 1) tapaaminen Shaposhnikovin kanssa ja sen tausta, 2) Suomessa käyty presidenttikeskustelu, 3) SDP:n ja SKP:n puoluekokoukset, 4) Mitterrandin ja vasemmiston vaalivoitto Ranskassa, 5) kansainvälinen yleistilanne, 6) Palmen aseidenriisuntakomissio, 7) Sorsan johtama Sosialistisen internationaalin aseidenriisuntakomissio, 8) Euro-ohjusneuvottelut, 9) pohjoismaisten sosialidemokraattien turvallisuuspoliittinen yhteistyö ja tässä yhteydessä Pohjolan ydinaseton vyöhyke, 10) Saksan tilanne. Näistä raportoin suullisesti vain kolmea ensimmäistä kohtaa sekä Neuvostoliiton kantaa ydinasettomaan Pohjolaan. Silloin runsas puoli tuntia oli kulunut ja totesin, että oli aika viitata kirjalliseen muistioon ja vetäytyä keskustelusta, niin kuin olin adjutanttin kanssa sopinut.

Kerroin Kekkoselle, että Shaposhnikov oli hyvin otettu käynnistään Tamminiemessä ja oli arvioinut presidentin ”terveydellisen kunnan erinomaiseksi” sekä pannut merkille, että tämä ”seuraa tarkoin kansainvälistä politiikkaa ja analysoi sitä terävästi”. ”Kun vielä ottaa huomioon hänen pitkäaikaisen kokemuksensa ja hänen saavuttamansa kotimaisen ja kansainvälisen arvovallan, ulkopuolinen ei voi olla ihmettelemättä, mistä presidenttipelissä on kysymys”. ”Eikö olisi kaikkein parasta, että hän jatkaisi virassaan?” Kerroin Kekkoselle sanoneeni Shaposhnikoville, ”etten tiedä tässä suhteessa presidentin tarkkaa mielipidettä”. Olin myös korostanut, että ”suomalainen poliittinen järjestelmä asettaa valtion päämiehen poikkeuksellisten suurten paineiden ja epämiellyttävän arvostelun kohteeksi”. Kerroin, mitä Kekkonen oli sanonut Ulla Gyllenbergille kesäkuun alussa, kun tämä oli tullut Tamminiemeen pyytämään presidenttiä osallistumaan naisten rauhanmarssiin Kööpenhamina–Pariisi. Kekkonen oli kiittänyt kutsusta, mutta lähes sydäntä särkevän tunteellisesti todennut, että hänen aikansa alkaa olla joka suhteessa ohi, hän ei jaksaa. Selostukseni aikana Kekkonen nyökkäili

7. Suomi 2000, 664. Ovaska yhtyy päättelyyn ks. Ovaska 2017, 192.

8. Jaakko Kalela Urho Kekkoselle 2.7.1981, Urho Kekkonen arkisto, Henkilökohtaisia salaisia 1981, Tasavallan presidentin arkistosäätiö.

hyväksyvästi ja kommentoi happaman kielteisesti sisäministeri Eino Uusitalon ehdotusta jatkokaudesta.

Raporttiini en kirjoittanut, mutta suullisesti kerroin, että Shaposhnikov oli useaan otteeseen presidenttipeliä arvostellessaan hyökännyt Koivisto vastaan, siinä määrin että olin joutunut väittämään vastaan ja tunnelma oli viilentynyt. Kysyin Kekkoselta toimintaohjetta: pitäisikö tästä kertoa Koivistolle. Kekkonen puisteli lähes surullisen oloisena päätään ja sanoi: ”Älä puhu mitään, tämä on surkea juttu, siitä pahoittaa vain mielensä”.

SDP:n puoluekokousta Shaposhnikov ei ollut sanallakaan kommentoinut. Sen sijaan hän piti myönteisenä pohjoismaisten sosialidemokraattisten puolueiden hiljattaista kannanottoa ydinaseettomasta Pohjolasta ja kertoi Neuvostoliiton olevan valmis tukemaan Kekkosella alulle panemaa hanketta, myös omaa aluettaan koskevin järjestelyin. Kerroin Kekkoselle, että pidin tätä ilmoitusta merkittävimpänä uutistuliaisena hänelle, kunnes seuraavana päivänä minulle selvisi, että neuvostoliittolaiset olivat antaneet asiasta julkisen tiedotteen.

Kekkosella ei ollut tapana säilyttää saamiaan raportteja työhuoneessaan eikä varsinkaan Kultarannassa. Hän lähetti ne pääsääntöisesti Helsinkiin yksityissihteerinsä Kaija Vesamaan arkistoitavaksi. Joskus hän palautti raporttini vidi- ja reunamerkinnöin tai ohjein minulle. Joskus hän Tamminiemessä piti keskustelun aikana käsissään pientä muistikirjaa ja teki lyhyitä merkintöjä. Raporttini 2.7. päättyi sekin ilmeisesti Vesamaalle ja arkistoon, koska Suomi siteeraa sitä Kekkoselämäkertansa viimeisessä osassa.⁹ Sitten hän 34 sivua myöhemmin siteeraa ja tulkitsee Kekkoson päiväkirjamerkintää, tosin sikäli virheel-

lisesti, että päiväys 6.7. on muuttunut 16.7:ksi.¹⁰ Se saattaisi selittää merkinnän väärintulkintaa ja sen ettei Suomi yhdistä kolmea päivämäärää: muistioni torstaina 2.7., tapaaminen Kultarannassa maanantaina 6.7. ja Kekkoson päiväkirjan merkintä lauantaina 18.7. Sen sijaan Ovaska on käynyt läpi Suomen käyttämän alkuperäisaineiston, myös allekirjoittaneen muistion, ja päätenyt samaan tulkintaan kuin Lipponen.¹¹

Suomi on kuvannut Kekkoson pahenevia terveysongelmia kesällä 1981 ja lainannut lääkäreiden lausuntoa, jonka mukaan Kekkonen ei vielä ollut dementoitunut. Mutta ”mitä enemmän tällaiselle potilaalle tulee pieniä aivoinfarkteja, sitä enemmän hän kärsii muistihäiriöistä. Vähitellen muisti lyhenee, ajan ja paikan hahmottamisessa ilmenee häiriöitä ja lopulta niitä esiintyy myös psyyken alueella.”¹²

Tapaus on sinänsä pieni: vanhan, sairaan miehen muistilipsaus ja siitä tehty virheellinen tulkinta. Ongelma on siinä, että tulkinta näyttää vakiintuneen historiankirjoitukseen todisteena yleisemminkin vallinneesta arvailusta, että Kalevi Sorsa ja SDP:n johto ei täysin ollut Mauno Koiviston presidenttiehdokkuuden takana. Jos tällaiseen uskoo, on kuitenkin paras hakea muita todisteita.

Pieni tapaus korostaa sitä, että lähdekritiikin täytyy ulottua myös siihen, mitä tasavallan presidentti kirjoittaa päiväkirjaansa, ja yhtä lailla sitä, että asianosaisilta voi kysyä, jos sellaisia on tavoitettavissa.

Suurlähettiläs **Jaakko Kalela** toimi Kekkoson loppukauden tasavallan presidentin ulkopoliittisena erityisavustajana.

9. Suomi 2000, 667.

10. Suomi 2000, 701.

11. Ovaska 2017, 192.

12. Suomi 2000, 722.

Hannah Yoken

Kärsivällisyyttä ja seikkailunhalua

Kohti ensimmäistä tiedeartikkelia

Tiedeartikkelin kirjoittaminen ja julkaisu ovat monelle nuorelle tutkijalle ensiaskel akateemisella uralla. Julkaisuilla vaikuttamme oman alamme kehitykseen ja osoitamme ammattitaitomme laajemmalle yleisölle. Akateemiset ohjaajat muistuttavatkin usein väitöskirjantekijöitä siitä, että julkaisujen määrä ja laatu ovat keskeisiä kriteerejä, jotka määrittävät millä todennäköisyydellä historian tutkija etenee maisterivaiheesta väitöskirjavaiheeseen, post-doc-tutkijasta ammattiakateemikoksi. Ei siis ihme, että artikkelien kirjoitus sekä CV:n julkaisut-osion kasvattaminen pyörii alituisesti nuoren tutkijan mielessä. Seuraavassa tekstissä summaan muutamia kokeneemilta tiedeartikkelien kirjoittajilta oppimiani peruseriaatteita, joiden avulla olen työstänyt ensimmäisiä omia tiedeartikkeleita. Pohdin myös miltä ensimmäisten artikkeleiden kirjoittaminen on tuntunut nuoresta Skotlannissa opiskelevasta historian tutkijasta.

Periaatteessahan tiedeartikkelin pitäisi olla kirjoitustyö siinä missä minkä tahansa muunkin. Suorittaessani yliopistotutkintoani Glasgow'n yliopistossa (*University of Glasgow*) kirjoitin lukemattomia esseitä eri kursseja varten, aina hyvällä menestyksellä. Silti ajatus julkaistavaksi tarkoitetun tiedeartikkelin kirjoittamisesta tuntui minusta aluksi oudolta, ajoittain pelottavalta. Kurssille kirjoitetun esseen lukee muutama professori ja kanssaopiskelija, mutta julkaistun tiedeartikkelin yleisö on paljon laajempi. Tiedeartikkelissa esitettyjen ajatusten takana on pystyttävä seisomaan ja nuorena tutkijana minun on hyväksyttävä, että varovasti kehitelty ja pitkään työstetty argumentti voi joutua laajankin kritiikin

kohteeksi. Lyhyesti sanottuna, tiedeartikkelin kirjoitus ja julkaisu vaativat minulta rohkeutta kohdata yleisöni.

Parhaimmat artikkeli-ideani ovat syntyneet osana pitkää tutkimusprosessia, mutta kiteytyneet ymmärrettäviksi kokonaisuuksiksi hyvinkin lyhyessä ajassa. Luonnostelen tällä hetkellä ensimmäistä artikkeliani, jossa käsittelen intersubjektiiivisuuden roolia muistitietotutkimuksessa (englanniksi *oral history*). Sain ajatuksen kirjoittaa tästä aiheesta kesällä 2015, kun työstin pro gradu -tutkielmaani. Olen kehitellyt argumenttiani tieteellisemmäksi jo muutaman vuoden ajan pitämällä esitelmiä aiheesta eri konferensseissa. Artikkelissani haluan tuoda esille, kuinka muistitietohistoriaa ympäröivän metodologian tulisi kokonaisvaltaisemmin korostaa haastattelijan ja haastateltavan välistä suhdetta. Tekeillä olevassa artikkelissani avaan tätä aihetta pohtimalla muun muassa kielen, käännoistyön ja vallankäytön kolminaista suhdetta. Lähtökohtani on myös osittain henkilökohtainen. Vaikka vartuin Suomessa ja puhun suomea äidinkielenäni, ulkomaalainen nimeni ja ulkosuomalainen taustani vaikuttavat usein siihen, kuinka suomalaiset haastateltavani suhtautuvat minuun ja minä heihin.

Olen opiskellut Glasgow'n yliopistossa vuodesta 2011 lähtien, ja nykyään toimin samaisessa yliopistossa tohtorikoulutettavana. Suomalaisena, mutta Suomen ulkopuolella asuvana nuorena tutkijana olen huomannut, että kuulun tietyn maan, kaupungin ja yliopiston tutkijayhteisöön ja toimin tämän yhteisön asettamien normien mukaisesti. Skotlantilaiset akateemiset toimintamallit saattavat tuntua minusta universaaleilta

totuuksilta, koska olen tottunut näkemään ja kokemaan niitä jokapäiväisessä työelämässäni. Ajatus yleismaailmallisesta akateemisesta kulttuurista kuitenkin karisee kansainvälisille tiedejulkaisumarkkinoille siirryttäessä. Kansalliset tyyli voi vaihdella huomattavasti, jokaisen julkaisun omia täsmäohjeita unohtamatta.

Tyylien lisäksi eri maissa on erilaisia tiedeartikkeleihin liittyviä mekanismeja, joista ei välttämättä ole tietoinen ilman omakohtaista kokemusta maan käytännöistä. Britanniassa akateemista työtä valvoo ja ohjaa Research Excellence Framework (REF), viitekehys, jonka avulla yliopistojen tuottaman tutkimuksen laatua ja konkreettista vaikutusta akatemian ulkopuolella mitataan säännöllisin väliajoin. REF:n avulla määritellään, kuinka paljon julkisia varoja kukin yliopisto ja tiedeyksikkö saa käyttöönsä. Skotlannissa opiskellessani olen oppinut, että brittiläisiä julkaisuja lähestyttäessä kannattaa ottaa huomioon, missä vaiheessa REF arviointisykli on, sillä julkaisuihin on enemmän tungosta juuri ennen syklin päättymistä. Olen myös kuullut itseäni urallaan pitemmällä olevilta brittitutkijoilta, että palkkaustilanteissa muhkea lista hyvätasoisia julkaisuja saattaa olla etusijalla verrattuna esimerkiksi opetus- sekä luennointikokemukseen, kun taas suomalaiset tutkijakollegani ovat kertoneet, että Suomessa opetuskokemukselle annetaan opetustehtäviä täyttäessä suuri painoarvo.

Kaksikielisenä tutkijana pohdin usein, millä kielellä tiedeartikkeli kannattaa kirjoittaa. Britanniassa opiskellessani ja tutkimusta tehdessäni olen toistuvasti saanut kuulla, että tärkein ja varteenotettavin historiantutkimus julkaistaan miltei aina englanniksi. Vaikka anglo-sentrinen kieli-imperialismi akateemisessa työssä on ongelmallinen ja keskustelun arvoinen aihe, englanniksi julkaiseminen on asia, johon moni suomalainen tutkija törmää ennemmin tai myöhemmin. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö nuoren tutkijan kannata julkaista tiedeartikkeleita Suomen sisällä. Päinvastoin, kansallinen keskustelu toimii ponnistuslautana kansainväliselle tieteen kentälle ja omalla äidinkielellään kirjoittaminen sekä ajatusten selkeä esiintuonti ja jäsentely ovat ensimmäinen askel kohti onnistunutta julkaisua. Kaksikielisenä en vain aina ole varma, onko englanti vai suomi äidinkieleni ja päädynkin monesti hahmottelemaan artikkeleita aluksi 'Finglish'-nimikkeellä tunnetulla kielellä, eli englannin ja

suomen sekoituksella. En kuitenkaan näe tätä kielten yhdistämistä suurena ongelmana, sillä mielestäni tärkeintä tiedeartikkelia hahmotellessa onkin omien ideoiden selkeyttäminen kieliasun tarkan vatvomisen sijaan.

Olen kokenut, että hyvä tapa päästä kiinni tieteellisen artikkelin kirjoittamisen perusteisiin on kysyä itseään kokeneemmilta tutkijoilta heidän kokemuksistaan julkaisujen parissa työskentelystä. Erilaiset tieteellisen kirjoittamisen kurssit ovat myös erinomainen mahdollisuus osallistua akateemisen kirjoittamisen aivoriiveen. Parhaita neuvoja saakin itse kustannustoimittajana toimineilta akateemikoilta, jotka ymmärtävät prosessin niin kirjoitukselliselta kuin toimitukselliselta kantilta. Nuorena ja kokemattomana tutkijana pyrin suhtautumaan tiedeartikkelin kirjoittamiseen, sen julkaistavaksi tarjoamiseen ja lopulliseen julkaisemiseen kokonaisvaltaisena oppimiskokemuksena.

Yhteistyön tärkeyttä ei voi painottaa liikaa: luonnoksia kannattaa luetuttaa kanssaopiskelijoilla ja -tutkijoilla, vertaisarvioinnista saatuun palautteeseen suhtautua asiallisesti, sekä kunnioittaa ja noudattaa julkaisun asettamia rajoja ja ohjeita. On hyvä muistaa, että tiedejulkaisuihin sekä niihin liittyvään akateemiseen kulttuuriin pääsee käsiksi myös muuta reittiä kuin originellin tieteentekemisen kautta. Itse pidän esimerkiksi kirja-arvosteluja oivallisena tapana harjoitella tiedejulkaisuihin kirjoittamiseen liittyviä perustaitoja, kuten kustannustoimittajien kanssa kommunikointia ja tekstin toimittamista määräaikaan mennessä. Nuorena tutkijana kirja-arvostelut ovat myös kätevä tapa saada käsiinsä oman alan johtavaa kirjallisuutta – usein vielä ilmaiseksi.

Tärkein neuvo, jonka olen saanut niin Skotlannissa kuin Suomessa on, että onnistunut tiedeartikkelin julkaisu vaatii mieluiten hyvin valmistelun ja etupainotteisen strategian, ei viimehetken kikkailuja. Puoliiksi valmista väitöskirjan lukua on turha yrittää naamioida julkaisukelpoiseksi artikkeliksi. Artikkelia ei myöskään kannata tarjota julkaisulle, jonka keskeiset teemat eivät vastaa oman työn sisältöä. Vertaisarviointia ei tule käyttää pelkästään palautteen saannin välineenä, ilman vakavaa aikomusta työn julkaisemisesta. Mikäli työn teesistä ei itse saa selvää, ei sitä pysty verhoamaan korein sanankääntein.

Nyrkkisääntönä onkin hyvä pitää ajatusta, että kaikkien julkaisuprosessiin osallistuvien aika on

kallisarvoista eikä sitä sovi tuhjata. Näin ollen ohjeet tulee lukea huolellisesti ja niitä noudattaa, kuvien tekijänoikeudet selvittää hyvissä ajoin, sana- sekä merkkimäärissä pysyä ja ajallisia takarajoja kunnioittaa. Mikäli lisääikaa tai -tietoa on pyydettävä, kannattaa se tehdä hyvissä ajoin. Materiaalia ei myöskään tule kierrättää. Siksi erityisesti itseni kaltaisen monografiaa nippuväitöskirjan sijaan työstävän nuoren tutkijan kannattaa tarkistaa, milloin liikutaan oman työn plagioinnin rajoilla – onhan väitöskirjan tarkoitus tuottaa uutta tietoa. Tämä takia olenkin valinnut ensimmäisen tiedeartikkelini näkökulmaksi tämänhetkisen väitöskirjatutkimukseni sijaan edellä mainitun metodologisen lähestymistavan, joka perustuu jo muutama vuosi sitten palautettuun gradutyöhöni. Olen huomannut, että vaihtelu virkistää ja teoreettisista pohdinnoista on antoisaa palata väitöskirja-aiheeni eli pohjoismaisen monikansallisen feminismin pariin.

Lopuksi on todettava, että mielestäni paras tapa kirjoittaa tiedeartikkeli on nimenomaan kirjoittaminen. Tiedeartikkelin luomiseen ei ole yhtä oikeaa lähestymistapaa. Toimiva tapa ja tyyli kir-

joittaa julkaistavaksi tarkoitettua tekstiä on hyvin yksilöllistä. Nuorena tutkijana ei siis kannata lähteä vertaamaan itseään muihin liian hanakasti. Muistutan itseäni säännöllisin väliajoin, miten oman tyylin löytäminen ja akateemisen itseluotamuksen kasvattaminen vievät aikaa ja vaativat työtä. Pitkään jatkuneesta projektista saattaakin helposti tulla identiteettikysymys ja tapa arvottaa omaa tekemistä ja olemista. Nuorena tutkijana tiedeartikkelin kirjoittaminen ei vaadi heltymättömyyttä itsekritiikkiä, vaan kärsivällisyyttä ja seikkailunhalua.

MASocSci, MSc **Hannah Yoken** on suomalais-amerikkalainen sukupuolihistorian tohtorikoulutettava Glasgow'n yliopistossa, Skotlannissa. Lokakuussa 2017 Hannah osallistui Historiallisen Aikakauskirjan järjestämälle Menestyvä tutkimusartikkeli prosessina – toimittajan vinkit kirjoittajalle -kurssille. Kurssin vetäjänä toimi aluetieteen professori Pauliina Raento Tampereen yliopistosta.

Sähköposti: h.yoken.1@research.gla.ac.uk

Oodi lähde-editioille ja niiden tekijöille

Esko Häkli (toim.):

Biskops- och prostvisitationsprotokoll från det äldre Wiborgska stiftet. På basis av Albin Simolins samling kompletterade och utgivna av Esko Häkli.

Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar, 231.

Finska kyrkohistoriska samfundet 2015. 445 s.

978-952-5031-81-2.

Nykyään tiedepolitiikassa vannotaan avoimen tieteen nimeen. Tutkimuksen lähdeaineistojen avoimuuden katsotaan parantavan tutkimustuloksien luotettavuutta. Digi-alkuisiin tutkimushankkeisiin satsataan myös paljon. Avoimen tieteen ideaalista on vaikea olla eri mieltä, ja lähteiden digitalisointi on hieno innovaatio. Toivoisi kuitenkin, että perinteisten lähdejulkaisujen tekemiseen ohjautuisi edes murto-osa digihankkeiden saamasta tuesta ja hypetyksestä. Koska aikamme palvoo JUFO-rankkauksia ja tulospisteitä, ne ohjaavat yksittäisten tutkijoiden päätöksiä tutkimusaikaresurssiensa käytöstä. Lähde-edition laatiminen on tästä näkökulmasta pitkälti turhaa.

Siksi professori Esko Häkli, Helsingin yliopiston vuonna 2001 eläkkeelle jäänyt kirjastonjohtaja, onkin tehnyt kulttuuriteon toimittaessaan ja julkaistessaan vanhan Viipurin hiippakunnan 1600–1700-lukujen piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjat. Toimitettu aineisto pohjautuu kirkkohistorioitsija Albin Simolinin (1875–1942) väitöskirjaansa (1909) keräämiin lähteisiin. Häklin oli määrä jo vuonna 1963 toimittaa ja julkaista tämä sittemmin täydennetty aineisto. Toisaalta nyt on Pentti Lempiäisen ja Simo Heinisen luettelointityötä pystytty hyödyntämään. Yli vuosisata myöhemmin toimitustyö on vihdoinkin saatettu päätökseen, ja nämä mm. kirkko-, paikallis- ja oikeushistorialle tärkeät lähteet ovat kaikkien ulottuvilla.

Kirja alkaa toimittajan alkusanoilla. Varsinainen pidempi johdanto on runsaan 25 sivun mittainen (s. 9–42) lähde- ja kirjallisuusluettelon viedessä seitsemisen sivua. Toimittaja on myös ajatellut suomenkielistä lukijakuntaa lyhyellä selostuksella lähteistä ja niiden konteksteista (s. 43–48). Ennen itse lähde-editiota

Esko Häkli selittää lukijalle toimitukselliset ratkaisunsa (s. 49–52). Kirjassa on kartta Viipurin rovasti- ja seurakunnista (s. 20) ja kuvia alkuperäisistä pöytäkirjoista. Lopussa on henkilöhakemisto. Pienenä huomautuksena todettakoon, että Viipurin kirjoittaminen ruotsiksi W-kirjaimella kalskahtaa nykypäivänä tarpeettomalta hienostelulta; Simolinin jälkeen ruotsin kielen kirjoitus-asua on modernisoitu.

Johdanto tarjoaa lukijoille hyödyllisen yleisesityksen. Vaikka Viipurin hiippakunta perustettiin jo 1554 jakamalla Turun hiippakunta, tämä ei johtanut nopeaan kirkkokurin tehostumiseen. Alle kolmen vuosikymmenen jälkeen Viipurin hiippakunnan hallinto oli 36 vuotta Turun piispan käsissä (s. 10–11). Vuonna 1618 hiippakunta jouduttiinkin käytännöllisesti katsottuna perustamaan uudelleen. Turun piispat myös himoitsivat itselleen naapurishiippakunnan vauraimpia alueita. Tämä rusinoiden nappaaminen sisarhiippakunnan pulasta onnistuikin vuonna 1630, kun Hollolan kihlakunta ja Porvoon lääni (eli Helsingin ja Porvoon kaupungit ja yhteensä 16 seurakuntaa) liitettiin Turkuun. Hiippakuntaraja saatiin palautettua ennalleen vasta valtiopäivillä 1647 (s. 12).

Viipurin hiippakunta kasvoi Ruotsin laajentuessa itään. Käkisalmen lääni liitettiin siihen virallisesti 1617, ja se ulottui laajimmillaan Helsingistä Iisalmeen ja Viipurista Käkisalmele koostuen 13 rovastikunnasta ja 76 seurakunnasta. Vuoden 1618 ja 1711 välillä sillä ehti olla 11 piispaa, kunnes Suomi jäi isoivihan jalkoihin. Viipuri valloitettiin 1710 ja hiippakunnan arkistojen tuhoutuminen käynnistyi (s. 16–17, 33–34). Vanhan Viipurin hiippakunnan historia päättyi virallisesti vuonna 1711, kun sen piispa sai nimityksen Växjön hiippakunnan paimeneksi.

Keskiajalta lähtien piispojen ja heidän apunaan toimivien rovastien tuli tarkastaa seurakuntien toimintaa säännöllisin väliajoin. Kuten Seppo Aalto on osoittanut,¹ saumaton yhteistyö kruunun ja kirkon virkamiesten kesken oli edellytys tehokkaalle paikallisyhteisöjen kontrollille 1600-luvulla. Järjestelmä oli yhtä tehokas kuin sen heikoin lenkki. Vuoden 1686 kirkkolakiin asti kirkolliset tuomioistuimet muodostivat maallista oikeudenkäyttöä täydentävän rinnakkaisen, joskin reformaation jälkeen kruunulle alistetun järjestelmän. Sen jälkeen laki siirsi kirkkorangaistusten tuomitsemisen maallisille tuomiois-

tuimille jättäen seurakuntia tarkastavat piispat ja rovas-tit hampaattomammiksi (s. 25).

Visitaatiopöytäkirjat ovat osoittaneet 1686 kirkko-lailla olleen Ruotsin valtakunnan hiippakuntien tarkastuskäytäntöjä yhtenäistävä vaikutus. Mitään yllätys-tarkastuksia ne eivät olleet, vaan niistä piti tiedottaa seurakuntien ajoissa. Yleensä kaksipäiväisen, pappilassa ja kirkossa tapahtuvan tarkastuksen ohjelmaan (s. 21–25) kuului paikallisten kirkonkirjojen ja -tilien sekä kirkon tarpeiston tarkistus. Seurakuntalaisten kristillisyy-s ja elämäntavat olivat keskeisiä. Osasivatko seura-kuntalaiset lukea? Opettivatko he lapsiaan ja huoleh-tivatko köyhistä? Oliko paikkakuntalaisia, jotka elivät epäsovussa avioliittoissaan, harjoittivat taikuutta, vältti-vät jumalanpalveluksia tai joiden huhuttiin syyllistyneen juopotteluun tai seksuaalirikoksiin?

Seurakuntapappien virkatoiminnan kontrolli oli myös keskiössä: esimerkiksi pitikö seurakuntapapisto jumalanpalvelukset ja katkismuksen kuulustelut sään-nöllisesti, riittikö viini ehtoollisille, luettiin kuninkaan säädökset saarnastuolista, olivatko kolehtien keräämis-kohteet hyödyllisiä, ja valvottiinko kirkkorangaistusten suorittamista. Papiston teologinen osaaminen sekä lukkarin toiminta tulivat tarkastavan piispan tai rovas-tin suurennuslasin alle. Edellisen tarkastuksen jälkeen tehtyjen puutteiden korjaamistoimenpiteet kiinnostivat myös. Aineisto mahdollistaa jossain määrin visitaatio-käytännön ajallisen muutoksen tarkastelun ennen ja jälkeen vuoden 1686 kirkkolain.

Piispan vuotuinen tarkastustoiminta oli yhtä aikaa vallankäyttöä kuin rasittava virkavelvollisuuskin. Käy-tännössä visitaatioaktiviteetti vaihteli huomattavasti useista syistä: alueet olivat laajoja ja tiet huonoja, piis-pat vanhoja tai raihnaisia. Talvisaikaan reellä matkaa-minen oli vaivattomampaa, ja siksi visitaatiot ajoittuivat usein talveen (s. 26–28). Säilyneet lähteet (taulukko s. 29–30) antavat ymmärtää, että Viipurin piispojen tar-kastustoiminta oli aktiivisimmillaan 1680-luvun alusta vuoteen 1711. Säilyneitä pöytäkirjoja on vasta 1600-luvun puolivälistä (s. 29, 32–33). Koska Häkli ei mainitse rovas-tien virkakausia, vastaavaa tietoa ei kirjassa ole valitettavasti saatavissa heidän tarkastustoiminnastaan.

Miksi näiden hajanaisten lähteiden julkaisu on tärkeää? Koko Ruotsista ei ole säilynyt yhtään sarjaa keskiaikaisten tuomiokapitulien pöytäkirjoja. Ruotsin puolella reformaation jälkeiset aukolliset sarjat alkavat 1590-luvulta (Uppsala, Tukholma ja Västerås) ja 1600-luvun alusta (Linköping). Suomen puolella Turun tuomiokapitulien pöytäkirjoja on säilynyt 1600-luvun jälki-puoliskolta.² Viipurin hiippakunnan vanhempi arkisto (mukanaan tuomiokapitulien pöytäkirjat ja alkuperäiset visitaatioasiakirjat) sen sijaan tuhoutui täysin 1700-luvun alussa.

Visitaatioista on toisinaan tehty merkintöjä tuomi-okapitulien pöytäkirjoihin Ruotsin puolella 1590-luvulla.³ Turun hiippakunnassa parhaiten ovat säilyneet Ahve-

nanmaan rovas-ti Boëtius Mureninuksen (1600–1669) ”visitaatioaktit” 1630–1660-luvuilta.⁴ Nyt arvostelta-vassa teoksessa julkaistut tarkastuspöytäkirjat on puo-lestaan koottu yksittäisten seurakuntien arkistoissa säilyneistä kopioiduista versioista, joita on säilynyt sat-tumavaraisesti nykypäiviin (s. 9–10).

Lähde-editioiden merkitystä tutkimuksessa ei voi väheksyä, sillä ne tuovat kaikkien ulottuville ja helposti käytettäviksi usein vain yhtenä käsikirjoituksena säi-lyneitä lähteitä. Tästä on esimerkkinä pahamaineinen herttua Kaarlen valtuuttama Linköpingin hiippakunnan visitaatio (1596) arkkipiispa Abraham Angermannuk-sen (n. 1540–n. 1608) toimesta. Sen julkaistut tarkas-tuspöytäkirjat ovat olleet jo yli vuosisadan tutkijoiden ahkerassa käytössä.⁵ Onko tutkijoiden niiden pohjalta muodostama kuva kirkkokurista tasapainoinen, on tiet-tä aivan toinen kysymys.

Visitaatiopöytäkirjat ovat tiettyyn tarkoitukseen tuo-tettu lähdesarja, jota täytyy lukea normaalin lähdekritii-kin avulla ja täydennettynä muilla aikakauden lähteillä (saatavuudesta riippuen). Summaaristen visitaatiokirja-usten valossa tehtävät johtopäätökset uhkaavat vääris-tää kokonaiskuvaa, jos niiden perusteella tehdään liian rohkeita yleistyksiä. Mutta tämä on lähdeaineistojen käyttäjien, ei toimittajien, ongelma. Onkin murheel-lista, että Suomessa historian alalla vain Häklin edusta-milla eläkeläisillä tai dosenteilla (esim. Terhi Kiiskinen) vaikuttaa olevan aikaa ja resursseja perinteisten lähde-editioiden tekemiseen.

Biskops- och prostvisitationsprotokoll från det äldre Wiborgska stiftet tulee kulumaan tulevien tutkijasuku-polvien käsissä vuosikymmenien ajan Suomenlahden molemmin puolin. Se lisää merkittävästi ymmärrys-tämme kirkkokurista luterilaisen puhdasoppisuuden aikana 1600-luvun jälkipuoliskolla ja 1700-luvun alku-puolella Ruotsin valtakunnan itäisillä rajamailla.

Mia Korpiola, professori, OTT
Turun yliopisto

1. Seppo Aalto, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Sek-suaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Bibliotheca Historica 12. SHS 1996.
2. *Consistorii ecclesiastici aboënsis protokoller 1–2*. SKHS:n toi-mituksia 2–3. SKHS 1899–1902.
3. Ks. myös B. Rud. Hall, *Kyrkliga och kulturella interiörer från storhetstidens uppryckningsarbete*. Utdrag ur Joh. Rudbeckii domkapitels- och visitationsprotokoller 1619–1628. *Kyrkohis-torisk Årsskrift* 16 (1915), 346–378 ja sama 17 (1916), 247–266.
4. Kaarlo Österbladh (toim.) *Boëtius Murenius’ Acta visitatoria 1637–1666*. SKHS:n toimituksia 6. SKHS 1908.
5. Otto Holmström (toim.) *Årkebiskop Abrahams råfst. Efter ori-ginalakterna*. Skrifter utgivna av Kyrkohistoriska föreningen 4:1. Uppsala 1901.

Nälänhädät uudelleen tulkittuina

Miikka Voutilainen:

Nälän vuodet. Nälänhätien historia.

Atena 2017. 261 s. ISBN 978-952-300-351-4.

Kotimainen nälänhätien tutkimus on pikkuhiljaa virkomaan päin parin vuosikymmenen hiljaiselon jälkeen. Valtaosa uusimmista tutkimuksista on julkaistu englanninkielellä¹ ja siksi Miikka Voutilaisen kotimaiselle yleisölle suunnattu *Nälän vuodet* on tärkeä teos. Se on mukaansatempaavasti, sujuvasti ja viihdyttävästi kirjoitettu, mikä ei tämän tyyppiselle kirjalle ainakaan haitaksi ole. Tärkein mittatikka kirjan ansioille kuitenkin muodostuu siitä, missä määrin kirjailija onnistuu päivittämään nälänhätien aikaisempaa kotimaisilla kielillä julkaistua historiantutkimusta.² Voin ilokseni todeta, että hyvin onnistuu. Tärkein anti suomalaiselle tutkimusperinteelle on Voutilaisen syvä perehtyminen kansainväliseen nälänhätätutkimukseen ja sen teoretisointiin, ja hänen kykynsä tarkastella Suomen historiallisia nälänhätii näistä näkökulmista.

Kirjan ensimmäinen osa tarkastelee nälänhätää käsitteenä, tapahtumana ja kokemuksena. Toinen osa esittelee nälänhätää taloudellisen ”alikehityksen” ilmentymänä. Kolmas osa puolestaan tarkastelee nälänhätii yhteiskuntatieteellisenä ilmiönä ja taloustieteilijöiden roolia nälänhätien selittämisessä. Voutilaisen laaja-alainen lähestymistapa on luettava kirjan ansioiden. Hän ei käsittele nälkää pelkästään taloushistoriallisena ilmiönä eikä syöllisty metodologiseen nationalismiin. Hän osoittaa, että nälkä on syytä problematisoida sekä fysiologisena ja ilmasto- ja ravintotieteellisenä ilmiönä että sosiaalisena, poliittisena ja jopa retorisenä ilmiönä. Laaja-alaisuuden vaarana on toki käsittelyn jääminen pinnalliseksi. Toisaalta juuri laaja-alaisuus tekee teoksesta raikkaan ja tärkeän kontribuution suomalaiselle tutkimusperinteelle.

Voutilaisen kirjan kansainvälisenä esikuvana näyttäisi olevan Cormac Ó Grádan *Famine: a short history* (Princeton University Press 2009). Kirjan rakenne on samankaltainen ja myös otsikot ovat tavallista proosalisempia (”Tietävätkö he, että on jouluku?”). Molemmissa kirjoissa matkataan ajassa ja paikassa edestakaisin. Voutilainen kuljettaa lukijaa Live Aidin mediaspektaakkelista Biafran pakolaisleireille, 1500-luvun Englannista 1960-luvun Maon hallitsemaan Kiinaan ja Somaliasta Suomen historian suuriin nälänhätiiin. Lisäksi hän sivuaa 1918 vankileiritapahtumia. Tutkimuksen punaisena lankana on kansainvälisessä tutkimuksessa tapahtuneen paradigmaattisen muutoksen esittäminen konkreettisten nälänhätätapausten kautta. Näin Voutilainen pyrkii havainnollistamaan, että kuolleisuuskiisit eivät koskaan johdu pelkästään ruoanpuutteesta, vaan ne ovat aina

myös poliittisia, taloudellisia ja kulttuurisia tapahtumasarjoja. Kuolema ei valikoi uhriensa sattumanvaraisesti.

Voutilainen asettuu näin tukevasti Stephen Devereux’n, Paul Howen ja Alex de Waalin viitoittamaan tulkintakoulukuntaan, jossa korostuu nälänhätien selittäminen ristiriitaisena ja kilpailevien intressien johdattamana prosessina. Tässä katsantokannassa varsinkaan 1900- ja 2000-luvun nälänhätii ei voi ymmärtää poliittisista prosesseista irrallisina ilmiöinä. Jopa ’Pieni jääkausi’ nälänhätien kehyskertomuksena saa Voutilaiselta kriittisen käsittelynsä.

Voutilainen purkaa vakuuttavasti nälänhätäteoreetikoiden klassikoita. Niistä hän nostaa esiin erityisesti Thomas Malthusin (1766–1834) ja Amartya Senin (s. 1933) tärkeimmät teesit ja kysyy hyvän empiristisen historioitsijan tarkkuudella, kuinka selitysvomaisia heidän teoriansa ovat. Miksi ruokatuotannon häiriöt aiheuttavat joissakin olosuhteissa nälänhätii, mutta toisissa taas eivät? Miksi jotkin nälänhädät aiheuttavat katastrofaalista kuolleisuutta, kun taas toiset eivät juurikaan? Miksi jotkin nälkäkiisit herättävät kansainvälistä sympatiaa ja avustusliikkeitä, kun taas toisten vain annetaan tapahtua? Tällaiset kysymykset korostavat valittujen käsitteiden poliittisuutta ja aikaistarkkailijoiden osallisuutta kriisin kulkuun. Tämä teorian ja empirian tasapainoinen yhdistäminen on kirjan suurimpia vahvuuksia.

Pääasiallinen viesti lieneekin juuri se, että tappavien nälänhätien taustalla on aina myös epätasainen talouskehitys, keho hallinto tai muunlaiset poliittiset tavoitteet. Ei ole myöskään poliittisesti viatonta tapaa kuvittaa ja kehystää kuolleisuuskiisijä. Niitä koskevien kertomusten nyansseilla ja suurpiirteisillä yleistyksillä on usein jopa oma harkittu funktionsa: ”Peukalosääntönä voi pitää, että kuolleisuusarvioissa on sitä enemmän hajontaa mitä politisoidummasta kriisistä on kyse. Aikalaispoliitikot vähättelevät, heidän vastustajansa liioittelevat ja tutkijat yrittävät kieli keskellä suuta asettaa nälänhätien mittakaavan kohdalleen” (s. 71). Nälänhädät eivät ole missään olosuhteissa seurausta pelkästään katovuosista tai sääoikuista. Tätä näkökulmaa heijastaa myös kirjan kansikuva tyhjistä ruoka-asiasta viljanjyvien ympäröimänä.

Laaja-alaisen näkökulmansa ja korkeatasoisen teoreettisen otteensa vuoksi Voutilaisen tutkimus eroaakin merkittävästi kotimaisen nälänhätätutkimuksen traditiosta, joka on useimmiten välttänyt teoreettista keskustelua, operoinut lähinnä kansallisella tasolla ja pyrkinyt ylipäätään vähän kytkemään aihepiirinsä muihin sosiaalsiin ja poliittisiin prosesseihin.³ Voutilainen omaksuu aikaisempien tutkijasukupolvien parhaat tulokset, mutta vie ne hallitun suverenisti aivan uudelle tasolle.

Voutilaisen teoksen valossa myös suomalaisen nälänhätädiskurssin suurin kiistakapula – kuolivatko ihmiset tauteihin vai nälkään (vrt. Turpeinen 1986) – asettautuu omaan mittakaavaansa. Kuolinsyiden tarkempi määrittäminen on mielekäästä ainoastaan mik-

rohistoriallisesta tai epidemiologisesta näkökulmasta katsottuna. ”Kuolema nälänhädässä kertoo aina paitsi siitä, mihin *ehditään* kuolla, aina myös siitä, mihin yli-päättään *voidaan* kuolla”, muistuttaa Voutilainen (s. 54). Lisäksi tähän liittyy lähdekriittinen haaste. Silloin kun on kyse poikkeuksellisen suuresta kuolleisuuskriisistä, on vallonpitäjillä aina jotakin hävittävää. Tällöin tiedon pimentämisellä, liioittelemisella tai vähättelyllä on oma poliittinen funktionsa. Olennaisempaa on siis kysyä, mitkä olivat ne tekijät ja toimijat, jotka sallivat ruokapuutteen syntyminen ja tilanteen johtamisen suureen kuolleisuuteen. Kaikki katovuodet eivät johda ruokapulaan, kaikki ruokapulat eivät johda nälänhätään, eivätkä kaikki nälänhädät johda massakuolleisuuteen.

Massakuolleisuudesta kertominen tapahtuman jälkeen voi olla myös omanlaisensa kulttuurisen ja poliittisen retoriikan taidonnäyte. Historioitsijoina meidän on syytä ottaa huomioon, että piiloilmaisilla ja vaikenemiselläkin voi olla julkilausumattomia merkityksiä. Huomion keskittäminen kuolinsyiden tarkkaan määrittelyyn on siten ongelmallista paitsi puutteellisen lähdemateriaalin johdosta myös sen takia, että se ohjaa huomion pois mikrotason toimijuudesta ja makrotason poliittisesta vastuusta.

Jos jotakin kritiikkiä haluaisi esittää, olisin toivonut teokseen visuaalisen aineiston esittelyä. Nyt keskustelu nälänhätien kuvauksista jäi visuaalisen aineiston osalta harmillisesti vain kuvailevaksi. Tämä on sääli, koska kuvamateriaalia kyllä löytyisi runsain mitoin.

Henrik Forsberg, FM
Helsingin yliopisto

Tiedolla vaikuttaja

Niina Timosaari:

Edvard Westermarck. Totuuden etsijä.

Gaudeamus 2017. 308 s. ISBN 978-952-495-426-6.

Edvard Westermarckia käsittelevä tuore historioteos perustuu Niina Timosaaren toukokuussa 2016 tarkastettuun, Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian oppiaineeseen tehtyyn väitöskirjaan *Tieteen keinoin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden puolesta: Edvard Westermarck ja sukupuolta, seksuaalisuutta ja avioliittoa koskevat lainuudistusvaatimukset*. Suomenruotsalaisessa, liberaalissa sivistysporvariperheessä varttunut Edvard Westermarck (1862–1939) on edelleen yksi kansainvälisesti tunnetuimpia ja menestyneimpiä suomalaisia tutkijoita. Teos osoittaa, että mittavaa Westermarckin moraalifilosofia, psykologia ja sosiaaliantropologia näkemyksiä arvioivaa tutkimusta on mahdollista täydentää uusilla ja ajankohtaisilla näkökulmilla.

Westermarck oli vuosina 1907–1930 London School of Economics’in vertailevan sosiaaliantropologian professori ja hän toi brittiläisen sosiologisen tutkimusperinteen Suomeen. Vuosina 1906–1918 hän toimi Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian professorina ja rehtorina 1918–1921. Åbo Akademin filosofian professorina hän oli 1918–1932. Westermarckia pidettiin omana aikanaan länsimaiden johtavana avioliittotutkijana. *Edvard Westermarck. Totuuden etsijä* osoittaa, että hän oli myös poliittisia ja yhteiskunnallisia kannanottoja esittänyt tutkija-aktivisti aikana, jolloin tieteelliseen tietoon pohjautuvat näkemykset yhteiskunnasta ja ajatukset yksilön vapaudesta alkoivat lopullisesti ohittaa kristillisen maailmankatsomuksen antamat normit. Vahvan selkänojan Westermarckille antoi uusi tieteenala, sosiologia, jonka uskottiin tarjoavan objektiivista tietoa yhteiskunnallisten kysymysten ratkaisemiseen.

Vaikka Timosaari ei sijoita teosta biografisen historian tutkimuksen kenttään, kyseessä on osa-elämäkerta, jossa tarkastellaan sitä, miten Westermarck osallistui tutkimuksillaan ja julkisilla esiintymisillään ”sukupuolireformin” edistämiseen. Timosaarelle sukupuolireformin on analyttinen käsite, joka viittaa sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja avioliittoon liittyvän lainsäädännön kritisointiin ja uudistustyöhön. Tutkimus käsittää koko Westermarckin aktiivisen uran 1890-luvun alusta aina 1930-luvun loppuun saakka. Vaikka Westermarckin tutkimuksia luettiin muuallakin Euroopassa ja myös Yhdysvalloissa, hänen varsinainen toimintaympäristönsä paikantui Isoon-Britanniaan ja Suomeen.

Teos tarjoaa aikaisempaa yksityiskohtaisemman kuvan Westermarckin osallistumisesta aikakauden sukupuoli- ja seksuaalisuuskeskusteluun ja antaa lisää tietoa hänen moninaisista sosiaalisista verkostoistaan. Timosaaren tavoitteena on kyseenalaistaa kaksijakoisen kuva Westermarckista joko vallitsevan avioliit-

1. Ks. esim. Heli Huhtamaa, *Exploring the Climate-Society Nexus with Tree-ring Evidence. Climate, Crop Yields, and Hunger in Medieval and Early Modern North-east Europe*. Itä-Suomen yliopisto 2017; Miikka Voutilainen, *Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine*. Jyväskylän yliopisto 2016.
2. Etenkin Mirkka Lappalainen, *Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697*. Siltala 2012; Antti Häkkinen et al., *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. WSOY 1991; Oiva Turpeinen, *Nälkä vai tauti tappoi. Kauhunvuodet 1866–1868*. SHS 1986.
3. Tästä toki poikkeuksena Kari Pitkäsen englanninkielinen väitöskirja Kari J. Pitkänen, *Deprivation and Disease. Mortality during the Great Finnish Famine of the 1860s*. Suomen väestötieteen yhdistys 1993.

toinstituution konservatiivisena pönkittäjänä tai oman aikansa kulttuuriradikaalina.

Lyhyen johdantoluvun jälkeen teos jakaantuu neljään temaattiseen pääluokkaan. Ensimmäisessä pääluvussa 'Totuuden puolesta tekopyhyttä vastaan' Timosaari aloittaa kuvaamalla Westermarckin tieteellistä ajattelua ja työskentelytapoja. Seuraavaksi hän tiivistää tämän avioliitto- ja moraalitutkimusten tulokset ja arvioi niiden vastaanottoa. Lopuksi hän tarkastelee Westermarckia kristinuskon käytännön kriitikkona ja uskonnonvapauden kannattajana suhteessa hänen moraalifilosofiaansa.

Kyseinen taustoittava luku tarjoaa lukijalle paitsi erinomaisen aatteellisen pohjan ymmärtää seuraavien lukujen aiheita myös pohjustaa teoksen olennaisinta tutkimustulosta. Timosaaren mukaan Westermarck nimittäin perusteli lakireformitarpeita vetoamalla järkeen ja tutkimustietoon nojautuvaan tarkkailijaposition. Hänen mielestään "moraalikapinallisten" tehtävänä oli kyseenalaistaa totuttuja moraalisääntöjä ja toimia edistykseen airuina, järjen ja suvaitsevaisuuden edistäjinä ja ihmisten moraalitunteen kehittäjinä.

Westermarck kirjoitti ja esitelmöi erilaisista aihepiireistä aina näennäisen puolueettomasti mutta kuitenkin vähintään epäsuorasti kantaa ottaen. Kolme seuraavaa, napakasti nimettyä päälukua ovatkin empiirisiä ja aatehistoriallisia kuvauksia Westermarckista juuri tällaisena moraalikapinallisena. Jokaisessa niissä on toistuva rakenne: kunkin aihepiirin yhteiskunnallinen tausta avataan, Westermarckin näkemykset ajankohtaisista moraalikysymyksistä analysoidaan, vastaanotto ja vaikutukset käydään lävitse, ja esitellään hänen aktiivinen toimintansa erilaisissa yhteisöissä, jotka hyödynsivät vaikuttamistyössään Westermarckin tutkimustuloksia. Jäsenyksittäisesti ratkaisu on hieman mielikuvituksen, mutta rakenteellisesti erinomaisen selkeä.

Lukija löytää monin paikoin hyvin modernilta vaikuttavan Westermarckin. 'Kumppanuusavioliittojen puolustaja' -luvussa Timosaari käsittelee Westermarckin kritiikkiä ajan avioliittolainsäädäntöä kohtaan. Westermarck kannatti miehen ja vaimon lainsäädännöllistä yhdenvertaisuutta ja käytti tieteellistä auktoriteettiaan naisten emansipaation tukemiseksi. Englantilaiset ja kotimaiset naisasiajärjestöt olivat hänelle tärkeitä yhteistyökumppaneita ja monet naisasianaiset viittasivat hänen teksteihinsä. Suomessa hän kuului vuonna 1892 perustetun Naisasiailiiton Unionin piiriin, jossa vaikutti myös useita hänen lähisukulaisiaan ja tuttaviaan, aktiivisimpana sisko, kirjailija Helena Westermarck. Aikaisemmassa tutkimuksessa on jäänyt vähemmälle huomiolle sukupuolireformin sivujuonne, avioeroa koskevan lainsäädännön liberalisointityö. Se sisälsi vaatimuksia eroperusteiden lisäämisestä, sopimusperusteisen avioeron mahdollistamisesta, eroprosessin tekemisestä halvemmaksi sekä sukupuolten yhdenvertaisuudesta. Tämä tematiikka saa luvussa osakseen syvällisen ja sivumäärältään laajan kuvauksen, mikä on syytä lukea kirjan ansioksi.

Väitöskirjastaan ansiosta *Edvard Westermarck. Totuuden etsijä* on laajaan alkuperäisaineistoon ja tekijän paneutuneeseen tutkimuskirjallisuuden läpikäyntiin pohjautuva historiantutkimus. Timosaari on Westermarckin omaa ääntä etsiessään käyttänyt laajasti tämän tutkimuksia sekä myös muuta kirjallista materiaalia ja henkilökohtaista aineistoa, esimerkiksi muistelmia ja kirjeenvaihtoa. Vastaanoton osalta lähdeaineisto kattaa muun muassa sanomalehtiä ja monien aikalaiskirjoittajien omia tutkimuksia. Westermarck oli uransa aikana tekemisissä monien nimekkäiden länsimaisten yhteiskuntatieteilijöiden kanssa ja he saattoivat omissa tutkimuksissa häneen myös viitata. Teoksen lopusta löytyvän nimihakemiston avulla lukija löytää nopeasti itsensä näiden moninaisten tieteellisten verkostojen parista.

Kontekstoivana aineistona Timosaari käyttää muun muassa aikakauden lainsäädäntöä ja lakiuudistustyön kommentaareja. Luettelo tutkimuskirjallisuudesta on pitkä ja laadukas, ja Timosaari onkin onnistunut rakentamaan syvälliset historiallis-yhteiskunnalliset kontekstit tutkittavien, toisistaan usein erillisten moraalikysymysten ympärille. Alkuperäisaineisto ja tutkimuskirjallisuus ovat hyvässä dialogissa keskenään kautta teoksen. Loppuviitteet johdattavat asiasta kiinnostuneen lukijan vielä syvällisempiin yksityiskohtiin.

'Valikoitu vanhemmuus: Eugeniikka ja syntyvyyden säännöstely' -luvussa Timosaari käsittelee ensin Westermarckin myötämielisiä käsityksiä "rodunjalostuksesta" ja terveyteen liittyvistä avioliittoaesteistä. Varsinkaan kysymystä eugeniikasta ei ole aikaisemmassa Westermarck-kirjallisuudessa käsitelty, vaikka hän tutki esimerkiksi lapsensurmia ja esitti näkemyksiä abortista ja ehkäisymenetelmistä. 'Norminvastainen seksuaalisuus' -luvun alkupuolella analyysin kohteena on Westermarckin työ aviottomien lasten ja äitien oikeudellisen aseman kohentamiseksi, missä yhteydessä hän pohti muun muassa pakkoavioliiton mahdollisuutta.

Teoksen viimeinen osio käsittelee Westermarckin pyrkimyksiä homoseksuaalisuuden dekriminisoimiseksi ja asenteiden liberalisoimiseksi. Homoseksuaalisuus oli monissa maissa vasta määritelty rikokseksi ja aiheutti ankaran sosiaalisen stigman. Liberaali Westermarck oli yksi harvoista tieteenekijöistä, joka piti aihepiiriä julkisesti esillä. Westermarck ei välttämättä kertonut näkemyksistään kovin suoraviivaisesti, joten Timosaari on tehnyt suuren työn arvioidessaan Westermarckin ajattelua ja sen kehittymistä, mielipiteitä, argumentteja ja perusteluita. Sama pätee myös Westermarckin aika-ajattelijoiden näkemyksiin. Timosaaren analyysi on kaikin puolin oivaltavaa. Hän perustelee näkemyksensä asiallisesti ja selkeästi, vahvaan empiriaan pohjautuen. Tutkimus on myös kielellisesti ja tyylillisesti selkeää ja hyvää tieteellistä laatua. Leipätekstiä tukee mitä monipuolisimmista näkökulmista valitut 41 kuvaa tai piirrosta.

Edvard Westermarck. Totuuden etsijä tarjoaa lukijoille tärkeää tietoa 1800–1900-luvun vaihteen suo-

malaisesta yhteiskunnasta, sukupuolireformin ajasta, avioliittoinstituution murroksesta, seksuaalisuuteen liittyvistä käsityksistä ja ajankohtaisista moraalikysymyksistä. Kaikki oivia näkökulmia kertomaan modernisaatiosta. Teos tuo kuitenkin ennen kaikkea esiin tutkimuskohteensa, uudistusmielisen ja yhteiskunnallisesti aktiivisen tutkijapersoonan, jonka sosiaalipoliittiset mielipiteet perustuivat aina uusimpaan tutkimukseen, Westermarckin tapauksessa länsimaiden ulkopuolisista kulttuureista ja ihmisyhteisöistä ammennettuun antropologiseen ja historialliseen tietoon.

Edward Westermarck hoiti omalta kohdaltaan yliopiston kolmatta tehtävää eli yhteiskunnallista vaikuttamista aikana, jolloin kyseistä termiä ei ollut vielä valtiovallan taholta keksittykään. Westermarckille totuuden etsiminen tarkoitti nimenomaan tieteellisen tiedon etsimistä. Timosaaren tutkimus onkin oivallinen historiallinen kuvaus siitä, miten paljon ihmistieteiden tuottamalla tiedolla voi olla annettavaa yhteiskunnan lainsäädännöllisessä kehittämisessä.

Pasi Saarimäki, FT
Jyväskylän yliopisto

Kulttuurivaikuttajat maanalaisina aktivisteina

Minna Maijala:

Kultakauden maanalainen vastarinta. Sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta.

Otava 2017. 411 s. ISBN 978-951-1-29949-3.

Helmikuun manifestin ja vuoden 1905 suurlakon rajaamalla yhtenäistämiskaudella on ollut tärkeä sija Suomen kansallisessa kertomuksessa. Tämän ajanjakson historiankuvaa on muovannut vahvasti Venäjän hallinnon toimia vastustaneiden aktivistien oma historiantulkinta. Aktivistien maailmansotien välillä kirjoittamat kuvaukset, joita leimaa maanalaisen vastarinnan ylistäminen ja kenraalikuvernööri Bobrikovin hallinnon demonisointi, ovat vaikuttaneet merkittävästi myös myöhempään historiankirjoitukseen. Siksi ajanjakso tunnetaan yhä yleisesti sortokautena tai routavuosina.

Minna Maijalan uusi kokonaisesitys vuosien 1899–1905 maanalaisesta aktivismista ei yritä murskata vanhaa sortokausinäkökulmaa. Pikemminkin se pyrkii päivittämään aktivistista historiantulkintaa ja liittämään sen sananvapaudesta käytävään kamppailuun nyky-Euroopassa.

Maijalan teoksen pääotsikko *Kultakauden maanalainen vastarinta* on osuva. Vaikka teos käsittelee myös kansalaisten julkisia mielenilmauksia yhtenäistämistoimia vastaan, on pääosassa nimenomaan maan-

alainen aktivismi, joka alkoi suuren adressin keruusta ja jatkui kutsuntalakko-agitaationa ja salaisten painotuotteen levittämisenä.

Termi kultakausi puolestaan ohjaa lukijan ajatukset taiteen maailmaan. Tämä on tarkoituskin, sillä päärooliin nousevat taiteen ja kulttuurin keskeiset suomalaisvaikuttajat Juhani Ahosta Eero Erkkoon. Teos onkin paras tähän mennessä ilmestynyt kuvaus taiteen ja politiikan yhteen kietoutumisesta 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa. Myös venäläisen virkavallan vastustukseen osallistuneet naiset nousevat teoksessa aiempaa näkyvämmiin esiin. Samalla Maijala käsittelee kiintoisasti sitä, miten sukupuolittunutta aktivistien tehtävänjako oli ja miten naisilla oli vaikeuksia tulla nähdyksi aktivistijoukossa varteenotettavina toimijoina.

Kuten monet aiemmat historioitsijat, myös Maijala nojaa vahvasti aktivistien muistelmiin ja muihin vastarintaan itse osallistuneiden jälkeensä kirjoittamiin tapahtumakuvauksiin. Tämä on luontevaa, kun käsitellään aktivismiin osallistuneiden yksilöiden omia vaiheita poliittisen kriisin pyörteissä.

Ongelmallisempaa sen sijaan on, että Maijala nojaa aktivistilähteisiin myös kuvatessaan yleisemmin yhteiskunnallisia oloja ja tapahtumia, problematisoimatta lainkaan lähteidensä välittämää todellisuuskuvaa. Esimerkiksi Pietarin verisunnuntain ja Suomen suurlakon tapahtumat vuonna 1905 kerrotaan pääasiassa Eino Parmasen *Taistelujen kirjan* (1936–1941) varassa, peilailmalla sen tulkintoja paljonkaan uuteen tutkimuskirjallisuuteen.

Lähde pohja selittää myös sitä, miksi Maijala toistaa itsepintaisesti väitettä venäläisistä kulkukauppiaista maanjakohuhujen levittäjinä. Vaikka tämä väite levisi sanomalehdissä kevästä 1899 alkaen ja toistui myöhemmin aktivistimuistelmassa, voidaan kysyä, missä määrin ajatus huhuja levittävästä laukkukauppiasta oli kansallismielisen sivistyneistön oma ajatusrakennelma, joka palveli tarvetta löytää ulkoinen syntipukki torpparien ja tilattomien piirissä elävälle protestihallulle. Tätä kysymystä on pohtinut jo esimerkiksi Matti Peltonen väitöskirjassaan, johon Maijala olisi hyvin voinut viitata.

Lähteidensä viettäväksi Maijala antautuu myös alleviivatessaan Bobrikovin rakentamaa ”mittavaa santarmi- ja ilmiantajaverkosta” (s. 244, 265, 311). Mutta kuinka laajasti venäläiset santarmit oikeastaan kykenivät valvomaan poliittista liikehdintää ottaen huomioon, että heitä oli tuon ajan Suomessa enimmillään parisataa ja heidän yhteistyönsä paikallispoliisin kanssa kangerteli?

Myös kansalaisten tekemien ilmiantojen mittakaava oli pienempi kuin ilmiantojen nostattama julkinen kohu antoi ymmärtää. Tätä olisi voinut hahmottaa viranomaislähtein, joita teoksessa ei hyödynnetä. Pelkät aktivistilähteet kertovat santarmivalvonnan ja ilmiantojen vaikutuksesta huonosti, koska urkinnan laajuuden korostaminen tarjosi aktivisteille keinon alleviivata oman vastarintansa sankarillisuutta.

Valvonnan kattavuutta rajoitti osaltaan se, ettei Bobrikovin hallinto missään vaiheessa kyennyt täysin suittimaan suomalaista lehdistöä. Sensuurin kiristymisestä huolimatta lehdet pysyivät poliittisesti moniäänisinä ja kykenivät ilmaisemaan kritiikkiä hallintoa kohtaan peitellysti, kuten Maijala hyvin tuo esiin.

Teoksen henkilögalleriaa tähdittävät kultakauden kanoniset kulttuurivaikuttajat kuten Aho, Leino, Sibelius ja Järnefelt. Heidän yhteiskunnallista aktiivisuuttaan yhtenäistämiskaudella on käsitelty paljon jo aiemmassa kirjallisuudessa. Kiinnostavia uusia ääniä edustavat eräät naistoimijat, kuten Swanin kulttuuriperheen jäsenet, joiden tuntoja suurlakkoajalta valotetaan kirjeenvaihdon kautta.

Työväestön tärkeä rooli aktivismissa saa teoksessa sitä vastoin niukasti huomiota. Maijala sivuuttaa esimerkiksi työväenkirjailijat, jotka vaikuttivat kirjoittelullaan yleiseen kriittisyyteen venäläishallinnon toimia kohtaan. Näkökulmarajauksessa kuuluu tähtäkin osin kaikkiä perustuslaillisten aktivistien omasta historiankirjoituksesta, jota sävyttää myös vuoden 1918 tirkistysaukko.

Maijalan esiin nostamat toimijat olivat aatteiltaan pääosin nuorsuomalaisia perustuslaillisuuden tai aktivismin kannattajia, jotka kannanotoissaan tuomitsivat jyrkästi myöntäväsyyntä venäläisen virkavallan hännystelyä. Maijalan kuvauksessa vastarintamiehet ja -naiset piirtyvät esiin kansakunnan pyyteettöminä puolustajina, jotka pyrkivät yhdistämään kansan yhteistä vihollista vastaan. Samalla kuitenkin hämärtyy se, miten ankarasti perustuslailliset itse kohtelivat poliittisesti erimielisiä ja siten lietsoivat yhteiskunnallista eripuraa. Kansallisen yhtenäisyyden tuli toteutua yksinomaan perustuslaillisten ehdoilla, ja soraääninä vaiennettaessa tarkoitus pyhitti keinot.

Vaikka *Kultakauden maanalainen vastarinta* rakentaakin osin aktivistis-perustuslaillista sankaritarinaa, se on tärkeä kirja piirtäessään nykylukijaa puhuttelevan yleiskuvan maanalaisen vastarinnan välineistä ja arjesta. Maijala kirjoittaa sujuvasti ja mukaansatempaavasti. Varsinkin karkotettujen aktivistien kovat kokemukset ulkomailla ja tunteikas yhteydenpito kotimaahan jääneisiin omaisiin hahmottuvat elävästi.

Pientä kritiikkiä voi esittää teoksen Helsinki-keskeisestä näkökulmasta ja pienen sivistyneistöpiirin näkemysten ajoittaisesta yleistämisestä ”suomalaisten” yleisiksi tunnoiksi. Eräitä kirjan leipätekstissä tai loppuviitteissä mainittuja tutkimuksia puuttuu kirjallisuusluettelosta. Lisäksi uuden tutkimuskirjallisuuden käyttö on turhan säästeliästä. Viitteistä puuttuvat oudosti esimerkiksi Antti Kujalan tutkimukset, jotka olisivat avanneet venäläisen puolen näkökulmaa maanalaiseen vastarintaan. Lähes kokonaan jäävät hyödyntämättä myös Koneen Säätiön suurlakko-hankkeen julkaisut, joista olisi saanut lisää selkänöjää muun muassa aikakauden taide- ja kulttuurivirtausten tai sivistyneistön kansasuhteen erittelyyn.

Vaikka teoksen pääotsikossa esiintyy nimitys ’kultakausi’, leipätekstissä Maijala nimittää tarkastelemaansa ajanjaksoa pääsääntöisesti sortokaudeksi. Näin hän uusintaa perustuslaillis-aktivistista tolkintaa suomalaisista venäläisten sortotoimien kohteena, vaikka hän problematisoikin sorton mittakaavaa.

Sortokausi-nimityksen elvyttäminen on joka tapauksessa huomionarvoinen irtiotto sekä viimeaikaisen akateemisen tutkimuksen valtavirrasta että uusista historian oppikirjoista, joissa tapahtumien nimeämistä sorroksi vältellään, kuten Kimmo Katajala äskettäin selvitti (*HAik* 4/2017).

Maijala on kuitenkin valinnut termsänsä ilmeisesti harmitusti alleviivatukseen sanan- ja kansalaisvapauksien puolesta käytävän kamppailun tärkeyttä. Tähän viittaa se, että loppuluvussa hän vertaa routavuosien tilannetta viimeaikaisiin tapahtumiin Unkarissa, Puolassa, Turkissa ja Venäjällä. Maijalan termivalinta kertookin kenties jotain myös siitä, miten suomalaisten Venäjä-suhde on viime aikoina saanut taas uusia sävyjä. Muuttuva suhde nyky-Venäjäan puolestaan luo painetta myös historia-kuvien muokkaamiseen ja tekee kertomuksen Venäjän vallan loppuajasta sorrosta kärsivien suomalaisten vapauskamppailuna entistä vetoavammaksi.

Sami Suodenjoki, FT
Tampereen yliopisto

Toisen satraapin muotokuva

Olli Matikainen:

Kivikkopellon poika. Erkki Laatikainen 1946–2013.

Teos 2017. 333 s. ISBN 978-951-851-741-5.

Päätoimittajista on monta pienoiselämäkertaa Kansallisbiografiassa, mutta varsinaiset tutkitut elämäkerrat ovat harvinaisia. Melko tuoreita poikkeuksia ovat kaksi tiilikiveä Eero ja Eljas Erkosta, Tapani Ruokasen kuvaus Ilmari Turjasta sekä Jyrki Pietilän teos Allan Liuhalasta.¹ Toki tutkitut Erkot olivat myös merkittäviä poliitikkoja ja liikemiehiä. Päätoimittajien muistelmatkin ovat harvinaisia. Moni heistä on ehkä katsonut kirjoittaneensa työssään jo kaiken yleisesti kiinnostavan. Eero Petäjäniemellä oli tosin jopa tekemisen puutetta, kun hänet oli työnnetty 60-vuotiaana pois *Uudesta Suomesta*. Hän huokaisi kuitenkin, ettei totuutta voinut kirjoittaa.²

Erkki Laatikainen (1946–2013) oli toinen pääministeri Paavo Lipposen manaamista ”maakuntiaan terrorisovista satraapeista”. Toinen oli *Ilkan* Kari Hokkanen. Ilkan toimitalossa on nykyään Satraappi-kabinettikin. Heillä molemmilla oli siis suurempi rooli kuin yleensä toimitusten ykkösillä. Toki toimitustyökin ansaitsee niin muistelemisen kuin tutkimisen – ehkä tähänastista enemmän-

kin. Lehtihistorioissa on kylläkin kuvattu ja analysoitu myös johtavia journalisteja.

Laatikaisen elämäkerran kirjoittaja Olli Matikainen (s. 1970) on Jyväskylän yliopiston dosentti ja enemmän kuin sukupolvea kohdettaan nuorempi, joten etäisyyttä hänen suhteeseen on riittävästi. Teos on omaisten aloitteesta tehty tilaustyö, mutta kirjoittaja on voinut kriittisesti käsitellä Laatikaiselle ja hänen lähipiirilleen hankaliakin asioita. Kiitokuvasta ollaan kaukana, mutta teos ei ole myöskään juorukronikka.

Kirjoittajan käytettävissä on ollut Laatikaisen laaja arkisto, jossa on mm. yksityiskirjeitä sekä hänen sukupolvelleen kai jo harvinaisia, tosin katkelmallisia päiväkirjoja. Haastatteluja on useita kymmeniä. Lasse Kankaan avoin tutkimus *Keskisuomalaisen* vaiheista antaa tietenkin hyvän pohjan lehden avainhahmon käsittelemiseen.

Laatikaisen elämä on hyvä lähtökohta myös muodikkaalle luokkaretkitukimukselle. Pienen savolaisen maan tilan 14:sta lapsesta nuorimmalle oppikoulut olivat kaukana. Sen sijaan hän pääsi Helsinkiin Strömberg-yhtiön arvostettuun ammattikouluun, joka oli varsin sotilallinen internaatti. Tarkoitus oli saada melko punaiselle työpaikalle viattomia maaseudun poikia. Kannattaisi tutkia, miten tavoitteessa onnistuttiin vai muuttuivatko poikien asenteet työelämän myötä.

Jo kansakoulussa oli havaittu, että Erkki-pojalla oli peukalo keskellä kämmentä. Sähkötekniikka ei siis ollut hänen alaansa. Kodin protesteista huolimatta nuorukainen lähtikin Strömbergiltä evankeliseen kansankorkeakouluun, joka sijaitsi Helsingin Kalliossa. Siellä opettajiin kuului nuori tutkija Seikko Eskola, jonka luona Laatikainen kävi ensimmäisen kerran kaupunkilaisessa sivistyskodissa. Seikon isä, maaneuvos Aarne Eskola puolestaan johti Maalaiskuntien liittoa. Tietenkin Laatikainen tutustui muutoinkin urbaaniin elämänmenoon – tosin jo varojen niukkuuden takia varsin viattomin muodoin.

Kansankorkeakoulusta tie vei Tampereen yliopiston opetusjaostoon ja lopulta yhteiskuntatieteiden maisteriksi – siis ilman ylioppilastutkintoa. Pitkä reitti oli vaativa ja antoi monipuolisia kokemuksia, mutta vieraiden kielten taito jäi heikoksi verrattuna tavanomaista koulupolkua kulkeneisiin. Laatikaisen kansainväliset kontaktit olivatkin vähäisiä. Yhdysvalloissa 1986 hän kierteli tulkin kera. Neuvostosuhteita Laatikainen kyllä vaali, keskustelukumppaninahan osasivat usein suomea.

1960-lukulaisuus ei Laatikaista kiehtonut, vaikka hän vaikuttiikin keskustalaisissa opiskelijajärjestöissä, joissa oli myös ajan radikalismista innostuneita. Lapsuuden kodissa oli ollut herännäisyyttä ja kansankorkeakoulu edusti tuolloin maltillisena pidettyä evankelisuutta. Julistavaa uskovaista ei Laatikaisesta silti tullut.

Yliopistosta Laatikainen liukui journalismiin 1966 tavanomaisen kesätoimittajuuden kautta. Lehdeksi tuli heti *Keskisuomalainen*, vaikka Jyväskylä oli Laatikaiselle uusi paikkakunta. ”Kepulaisuus auttoi”, hän toki

tunnusti. Kesätoimittaja oli ahkera ja oma-aloitteinen, joten pestit jatkuivat seuraavina kesinä. Tampereelta löytyi puolestaan tyttöystävä, mänttäläinen Tuula, jonka kanssa Laatikainen solmi avioliiton 1968. Gradun jälkeen aukeni 1971 kunnallistoimittajan paikka *Keskisuomalaisessa*.

Lehdessä oli vireillä seuraajan etsiminen pitkäaikaiselle päätoimittajalle M.J. Juuselalle. Lasse Kangas on kuvannut tätä peliä avoimesti *Keskisuomalaisen* historiassa.³ Nuorella Laatikaisella riitti kunnianhimoa unelmoida paikasta, mutta se meni ensin Juuselan Heikki-pojalle. Laatikainen lähti välillä vahvistamaan kokemustaan ja ehkä suhteitaankin maaherra Artturi Jämsénin kansliasihteerinä eli oikeana kätenä. Heikki Juuselalla paljastui kuitenkin ”henkilökohtainen ongelma” ja näin Laatikainen kutsuttiin lehteen takaisin – ensin artikkelitoimittajaksi ja 1975 virallisesti päätoimittajaksi.

Uuden päätoimittajan työympäristö oli kahdellakin tavalla vaativa. Kokeneiden lähialaisten oli vaikea asennoitua 28-vuotiaaseen esimieheen, jota he olivat äsken opastaneet kesätoimittajana. (Toki 1970-luvulla myös monia muita nuoria valittiin korkeisiin tehtäviin.) *Keskisuomalaisen* omistivat puolestaan muutamat maakunnan talollissuvut, jotka olivat panneet 1930-luvulla nimensä ”pitkiin papereihin” lunastaessaan aiemmin edistysmielisen lehden. Päätoimittajan oli tultava toimeen omistajien kanssa. Laatikainen loi hyvät suhteet hallituksen puheenjohtajaan Paavo Vesteriseen – myös avustamalla tätä vaalikampanjoissa. Vesterisestä tuli kansanedustaja, mutta Laatikaisen ja hänen johtamansa lehden operoimia ei nykyään kai enää hyväksyttäisi ainakaan maakunnan ykköslehdessä.

Alkuvuosiiaan päätoimittajana Laatikainen luonnehti ”hinteliksi”. Hän aloitti varovaisesti vahvistaen vähitellen asemaansa. Omien havaintojeni mukaan nuori päätoimittaja tuntui olevan myös arka arvostuksestaan. Kun asema oli varmistettu, pelkkä päätoimittajuus ei Laatikaista tyydyttänyt. Maakunnallisen merkkihenkilön asemaan juhlasalien eturivissä olisi voinut mukavasti jättäytyä, mutta Laatikainen halusi vaikuttaa ja saada valtaa. Hän otti lehdestä myös liiketaloudellisen eli kustantajan vastuun, mitä moni kollega hämmästeli. Toimitus ja ”konttori” olivat lehtitaloissa perinteisesti vastapuolia. Laatikainen joutuikin vaarantamaan journalistisen luotettavuutensa ainakin venyttämällä tekstimainonnan rajaa ilmoituksia saadakseen. Hänestä tuli myös konsernin varatoimitusjohtaja.

Myös *Keskisuomalaisen* toimituksessa ja liikkeenjohdossa oli jännitteitä, joita Olli Matikainen kuvaa avoimesti, mutta hersyttelemättä. Laatikaisen lähialaiset vaihtuivat melko tiuhaan ja toimitus intoutui 2005 jopa ulosmarssiin, kun talossa aloitettiin ensimmäiset yt-neuvottelut. Laatikainen ymmärsi kuitenkin tuolloin hellittää ohjaksia ja työrauha palautui. Painetun median nykyisen myllerryksen alkaessa Laatikainen oli jo siir-

tynyt eläkkeelle. Ihan helppoa ei vallasta luopuminen ollut.

Muiden maakuntien ykköslehtien lailla *Keskisuomalainen* menestyi 1980-luvulla, mutta Laatikainen tähtäsi pidemmälle. Hän muovasi ns. Väli-Suomen lehtien yhteistoimintaa ja tavoitteli laajempaakin imperiumia, jonka keskipisteenä Jyväskylä olisi ollut. Kuvioita sekoitti lehtitalojen joutuminen 1980-luvun kasinopeliin ja 1990-luvulla nykyisen Alma Median pyrkimys yhdistyä Keskisuomalaisen konsernin kanssa. Sukuomistajat, ennen muuta Vesteriset torjuivat kosinnan. Laatikainen ei ollut asiassa jyrkkä, mutta paikallisuuden säilyttäminen vastasi epäilemättä hänen perusarvojaan. Prosessin tuloksena *Savon Sanomia* ohjataan nykyään Jyväskylästä. Keskisuomalaisen konserni on ostanut etelästä Eero Lehden lehtiryhmän ja viimeksi Kivekkäiltä *Etelä-Suomen Sanomien* konsernin. Konsernissa on jo 62 eri tiedotusvälinettä eli latinaa rääkäten mediaa. Tuskin muutokset tähän jäävät.

Ennen muuta Laatikainen vaikutti silti poliittisena journalistina. Läheisyys Suomen Keskustaan vaihteli, mutta Urho Kekkosen ulkopoliittikka oli hänelle pyhää. Tätä ilmensi *Kunto Kalvan* kiinnittäminen 1980-luvulla *Keskisuomalaisen* ärhäkäksi kirjoittajaksi. Yritykset selvittää nimimerkin haltija tekstianalyysillä epäonnistuvat, mutta aikanaan Juhani Suomi paljasti itsensä. Myös Laatikaisen omat viikkokolumnit olivat valtakunnallistekin luettuja.

Laatikainen vahvisti asemaansa myös näyttävillä juhlilla ja muilla tilaisuuksilla sekä muun muassa järjestelmällä arvonimiä ja kunniamerkkejä sopiville henkilöille. Martti Ahtisaaren jouduttua muun median arvosteltavaksi Laatikainen puolusti häntä ja toteutti presidentin ehdotuksen lukija-asiamiehestä. Tämä kaikki ilmeisesti vauhditti professorin arvonimen myöntämistä Laatikaiselle – jopa ennen tohtori Kari Hokkasta, jolla oli jo tuolloin laaja kirjallinen tuotanto. Laatikaisen tittelä perusteltiin lehtikirjoittelun taidolla. Sittemmin arvonimilautakunta näyttää päätyneen siihen, että professorin titteli edellyttää tieteellistä tuotantoa.

Sujuvasti kirjoitettu teos on hyvä perustutkimus laajemminkin kuin satraapin henkilökuvan kannalta. Matikainen ei ole lähtenyt osoittamaan viisauttaan mutkikaalla teoretisoinnilla, vaan on rankelaisessa hengessä kertonut, *wie es eigentlich gewesen ist*. Tässä hän on seurannut professori Arvi Korhosen (1890–1967) neuvoa: rakennustelineet puretaan, kun talo on valmis, vaikka ne aiemmin edustivat hienoa kirvesmestaitoa. (Nuorimmat eivät tosin ehkä tiedä, millaisia tellingit olivat.) Teorialla on toki aikansa ja paikkansa.

Jyrki Vesikansa, FL, lehdistöneuvos

1. Seppo Zetterberg, *Eero Erkko*. Otava 2001; Ohto Manninen & Raimo Salokangas, *Eljas Erkko. Vaikenematon valtiomahti*. WSOY 2009; Tapani Ruokanen, *Turja kriivari. Reportaasi*

1900-luvun Suomesta. Otava 2001; Jyrki Pietilä, *Allan Liihala. Lehtimies*. Edita 2008.

2. Kansallisarkisto, Eero Petäjäniemen kokoelma.
3. Lasse Kangas, *Painetun sanan elämää. Keski-Suomi ja Keski-suomalainen 1871–2007*. Keskisuomalainen 2007.

Taipumaton Tanner

Lasse Lehtinen:

Tanner. Itsenäisen Suomen mies.

Otava 2017. 880 s. ISBN 978-951-130-730-3.

Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlan myötä on julkaistu maan merkittävien poliitikkojen elämäkertoja. Kulttuurin monitoimimies, itsekin SDP:n poliitikkona vaikuttanut Lasse Lehtinen (s. 1947) on tarttunut teoksessaan *Tanner: Itsenäisen Suomen mies* puolueen historian voimahahmoon, Väinö Tanneriin (1881–1966). Tannerin meriittilista on pitkä. Hän toimi SDP:n puheenjohtajana vuosina 1918–1926 ja ministerinä vuosina 1937–1944. Tanner oli käytännössä SDP:n poliittinen johtaja sisällissodan jälkeisestä ajasta 1950-luvulle saakka. Kirjailija Paavo Haavikko puhui jopa Tannerin tasavallasta (1917–1944). Näin Tanner vertautuu tutkimuskohteena hyvin esimerkiksi 1920- ja 1930-luvun presidentteihin.

Väinö Tanneria ovat aiemmin tutkineet Ilkka Hakalehto¹ ja Jaakko Paavolainen IV-osaisessa Tanner-elämäkerrassaan (1977–1989). Tanneria on sivunnut myös professori Hannu Soikkanen SDP:n historiaa luotaavissa tutkimuksissaan (3-osainen *Kohti kansanvaltaa* 1975–1991). Nämä ovat myös Lehtisen kattavassa lähdeluettelossa. Myös Lehtinen on aiemmin sivunnut Tanneria. Pitkäaikaisesta kiinnostuksesta todistavat sotasyllisyyskysymystä tarkasteleva *Kansakunnan sijaiskärsijät* (WSOY 2005) ja *Väinö Tannerin unohdetut päiväkirjat 1943–1944* (Paasilinna 2011).

Lehtisen uusi teos on kooltaan melkoinen mammutti: se käsittää 880 sivua ja 90 lukua. Tanner-historiografiaa Lehtinen ei silti käsittele, joten teos ei suoraan taustoitu olemassa olevaan tutkimukseen. Myöskään elämäkertatutkimuksen menetelmiä ei esitellä, joten teos on leimallisesti tietokirja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö teoksessa olisi selviä tutkimustuloksia ja pyrkimystä tutkimukselliseen synteysiin. Laajempaan kontekstina Lehtisen teoksessa on Suomen selviytymisen 1930-luvulta ja toisesta maailmansodasta demokraattisena oikeusvaltiona. Lehtinen selvittää erityisesti Tannerin vaikutusta tähän kehityskulkuun sekä myös Kekkosen roolia siinä.

Teos perustuu laajaan lähdeaineistoon, mutta Lehtinen ei juuri yksilöi lähteitään. Tämä on tutkimuksen kannalta hyvin ongelmallista. Varsinkin niissä tapauksissa, joissa ihminen tai asia esitetään kriittisessä

valossa, tulisi kritiikissä osoittaa tarkasti lähteet, mihin viitataan. Tällöin lukijan on mahdollista havaita, mikä osa tekstistä perustuu lähteisiin ja mikä puolestaan on niiden pohjalta tehtyä tulkintaa. Selkeästi erottuvana uutena aineistona on ollut Väinö ja Linda Tannerin välinen vuosikymmeniä kestänyt kirjeenvaihto. Tämä onkin ehdottomasti teoksen merkittävin lähde, jonka kautta Lehtinen esittää Tannerista paljon uutta henkilöhistoriallista tietoa.

Tannerin kirjeitä ei ole annettu aiemmin tutkimuksen käyttöön, koska niissä on paljon henkilökohtaista ainesta. Kirjeet kertovat esimerkiksi Tannerin vakavasta suolisairaudesta, pariskunnan rahankäyttöä koskevista riidoista ja hyvin uskonnollisen äidin kovasta kritiikistä, joka kohdistui pojan päätökseen erota kirkosta. Lehtinen käsittelee näitä arkoja aiheita hienotunteisesti. Vuonna 1936 leikattuun suolisairauteen liittyvät kirjeet valottavat Tanneria ihmisenä, vaikka lapsistaan ja vaimostaan huolestunut aviomies ja isä ei ajan tapaan turhaan tunteistaan puhunut. Parhaimmillaan teos onkin kuvattessaan Tannerin opiskelua ja nuoruutta. Näin tarkkaan Tannerin uran mielenkiintoisia lähtökohtia ei vielä ole tutkimuksissa selvitetty, vaikka Tanner itse kirjoittikin paljon muistelmiaan.²

Väinö Tanner jäi aikalaisille käytännönläheisyytensä ja taipumattomuutensa vuoksi jonkinlaiseksi vastakohtaisuuksien väritykseksi mysteeriksi. Tämä on tärkeä havainto. Kapitalisti ja sosialidemokraatti, varakas maanviljelijä, metsänomistaja sekä Elannon menestynyt johtaja, mutta työmies. Arvoiltaan ehdoton, mutta politiikassaan käytännönläheinen. Tannerin keskeisenä poliittisena virheenä on nähty, ettei hän osannut odottaa talvisodan alkamista (30.11.1939), mutta toisaalta se tuli yllätyksenä melkein kaikille suomalaisille poliitikoille – ainakin A. K. Cajanderin hallitukselle.

Lehtinen osoittaa, että SDP:n johtohahmo oli omapäinen poliitikko, joka ei mielistellyt tai pelännyt ketään, ei edes diktaattori Josif Stalinia. Sota-aikana Neuvostoliiton propaganda samaistikin Tannerin Mannerheimiin puhuessaan ”mannerheimiläis-tannerilaisesta koplasta”, mikä omalta osaltaan kertoi lakimiehen suuresta arvovallasta Suomen historian dramaattisissa käänneissä. Tanner oli jollain tapaa traaginen poliitikko, jonka näkemyksille ei osattu antaa arvoa hänen elinajanaan.

Isänmaallisena ja taipumattomana poliitikkona Tanner vertautuu Risto Rytiin, vaikka hänellä ei ole suuren yleisön silmissä samanlaista mainetta. Tämän Lehtinen tarkkanäköisesti nostaa esille. Hyvin käytännönläheisenä ajattelijana Tanner ei ideologisesti lukkiutunut mihinkään tiettyyn suuntaukseen. Niin Paavo Lipponen kuin Lehtisen teoksen alkuosassa siteeraama Mauno Koivisto ovat tunnustautuneet ’tannerilaisiksi’ poliitikoiksi. Teoksen loppuosassa Lehtinen pohtii Tannerin historiallista perintöä suhteessa nykyiseen sosialidemokratiaan. Puolue on Lehtisen mielestä etäännyttä

aatteellisilta juuriltaan ja kadottanut Väinö Tannerin perinnön.

Tässä kohtaa voidaan esittää kriittinen kysymys: eivätkö perinteisistä valtapuolueista myös Kokoomus ja Keskusta ole muuttuneet hyvin erilaisiksi? Tunnistaisivatko Paasikivi ja Kekkonen näitä puolueita enää suoraan aatteellisiksi kodeikseen? Lehtisen teos on näin osaltaan myös kannanotto Tannerin politiikan puolesta, jota Lehtisen mukaan luonnehtivat sosiaalinen markkinatalous, sivistysihanne ja poliittinen rehellisyys. Laitavasemmistolle Tanner puolestaan on ollut ja on yhä 2000-luvulla kritiikin kohde johtuen etenkin hänen jatkosodan aikaisesta toiminnastaan, mikä on voinut osaltaan vaikuttaa myös Tannerin jälkikuvaan SDP:n sisällä.

Sujuvasti kirjoitettu teos piirtää Tannerista tarkan ja uskottavan kuvan. Kirjoittajasta huomaat, että hän on kirjoittanut paljon ja kaikenlaisia tekstejä. Pitkäjänteisestä työskentelystä kertoo jo teoksen laaja ja hyvin hyödynnetty lähdeaineisto, joskin jonkinlaisia taustatietoja käytetystä aineistosta, tutkimushistoriasta ja menetelmästä olisi voinut lukijalle tarjota. Lopulta esiin nousee kaksi kysymystä: paketoiko tämä tutkimus puutteistaan huolimatta Tannerin synteeksi ja mihin suuntaan Tanner-tutkimus Lehtisen jälkeen siirtyy? Ainakin on selvää, että paljon varsinaista selvittävää ei enää ole. Lehtinenkään ei haasta mitään keskeistä tulkintaa Tannerista, vaan vahvistaa Tanner-tutkimuksessa vallitsevaa konsensusta. Teoksen polemisointi painottuu Tannerin ja Kekkonen suhteeseen.

Lasse Lehtinen omisti väitöskirjansa *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä* (WSOY 2002) ”vanhemmilleen – ja kaikille muillekin, jotka vuonna 1956 äänestivät Fagerholmia”. Väitöskirjatyössä oli näin jo ensi sivuilta havaittavissa selkeä ideologinen viesti – Kekkonen politiikan kritisoiminen – ja väitöskirja saikin tästä paljon kritiikkiä osakseen. Valitettavasti tämä tendenssi on myös Tanner-teoksessa vahvana läsnä. Kekkonen keskeinen ja pitkäaikainen asema suomalaisessa yhteiskunnassa tietysti on saanut aikaan sen, että jokaista merkittävää aikalaispoliittikkoa punnitaan suhteessa Kekkoseen, eikä Tanner ole poikkeus säännöstä. Kekkonen kritiikki täyttää silti liian suuren osan kirjasta, vaikka tunnettua on, että Kekkonen ja Tannerin välillä riitelivät myös miehet eivätkä vain asiat.

Kenties Lehtisen suhtautumistavassa Tanneriin on jotain samaa kuin Juhani Suomen suhtautumisessa Kekkoseen. Molemmat tutkijat nimittäin tekevät merkittävää poliitikosta tekstissään elämää suuremman. En ole riisumassa Tanneria tämän merkittävistä ansioista, mutta objektiivisessa tutkimuksessa täytyisi silti pyrkiä osoittamaan myös tutkittavan henkilön heikkouksia. Kai ministeri jossain asiassa teki poliittisia erehdyksiäkin? Voidaan esimerkiksi kysyä, olisiko Tanner ollut valtaaan päästyään kylmän sodan kynnisiin olosuhteisiin liian idealistinen poliitikko. Selvää on, että Neuvostoliitto vaikutti yöpakkasissa ja noottikriisissä myös Suomen

sisäpolitiikkaan ja rajoitti näin maan itsenäisyyttä. Tannerin kaltaiset poliitikot olivat tällöin kiistatta suometuneisuuden ansiokkaita jarrumiehiä. Mutta hidastiko Tanner SDP:n suomettumista peräti 20 vuodella – tämä on kiistanalainen kysymys, jonka Lehtinen esitti jo väitöskirjassaan.

Aarni Virtanen, FT, tutkija

1. Ilkka Hakalehto, *Väinö Tanner: Taipumattoman tie*. Kirjayhtymä 1973. Ilkka Hakalehto, *Väinö Tanner: Omalla linjalla*. Kirjayhtymä 1974.
2. Ks. esim. Väinö Tanner, *Näin Helsingin kasvavan*. Tammi 1966/1947; Väinö Tanner, *Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa*. Tammi 1951/1948.

Kattava kokonaisesitys medioista historiassa

Jukka Kortti:

Mediahistoria. Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin.

Tietolipas 250, SKS 2016. 383 s.

ISBN 978-952-222-693-8.

Jukka Kortin toissa vuonna ilmestynyt *Mediahistoria: Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin* on ensimmäinen suomenkielinen kokonaisesitys medioiden roolista historiassa. Aihetta on toki sivuttu jo vuonna 2012 Erkka Railon ja Paavo Oinosen toimittamassa artikkelikokoelmassa *Media historiassa*,¹ jossa näkökulma oli kuitenkin mediatekstikeskeinen. Sen sijaan Kortti jatkaa sellaisten alan kansainvälisten klassikkoteosten jalanjäljissä kuten Asa Briggsin ja Peter Burken *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*.² Briggsin ja Burken tavoin Kortti näkee median laajana käsitteenä, joka sisältää erilaisia puhutun, kirjoitetun ja audiovisuaalisen viestinnän muotoja aina aakkosten keksimisestä 2000 eaa. nykyiseen monimediaiseen ympäristöön asti. Päähuomio on kuitenkin kirjapainotaidon keksimisen jälkeisessä ajassa 1400-luvulta eteenpäin. Käsiteltyjen teemojen kirjo on mittava: kirja sisältää katsauksia niin erilaisten mediateknologioiden kehitykseen, valtavirtamedioiden syntyyn kuin tietotekniikan ja televisio-ohjelmien esittämismuotoihin.

Kirjan johdannossa Kortti esittelee selkeästi teoksensa tavoitteet ja keskeiset käsitteet. Vaikka teknologisen kehityksen tarkastelu korostaa usein mediahistorian vallankumouksellista puolta, Kortin mukaan kyse on ennen kaikkea evoluutiosta eli jatkuvuuksista eri mediamuotojen välillä. Toki välillä kyse on myös Kortille hypypäyksettäin etenevistä kehityskuluista. Itse käsitteley-

luissa evoluutionäkökulma tulee ansiokkaasti esiin, kun Kortti kiinnittää huomiota eri aikoina tapahtuneiden teknologisten kehitysasteleiden yhtäläisyyksiin. Kortin mukaan esimerkiksi lennätin muutti 1800-luvun lopulla ihmisten maailmankuvaa paljon voimakkaammin kuin Internet sata vuotta myöhemmin. Myös medioiden kulutustavoissa esiintyy samankaltaisuuksia eri aikoina ja eri maissa. Esimerkiksi englantilaiset pukeutuivat parhaimpiinsa kokoontuessaan kuuntelemaan puhelinlinjoihin pohjannutta Electrophone-radiota 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Vastaavasti suomalaiset kokoontuivat radiotoiminnan alkuvaiheessa vastaanottimien ääreen kuuntelemaan esimerkiksi sunnuntain jumalanpalvelusta.

Johdannon ohella teos on jaettu kronologisesti eteneviin temaattisiin päälukuihin, joissa Kortti tarkastelee esimerkiksi massamedioiden syntyä, medioita historiakulttuurin tuottamisen paikkoina, ja uusien teknologisten innovaatioiden kehitystä. Näkökulma on kansainvälinen, mutta Kortti viittaa myös kotimaiseen kehitykseen. Välillä Suomen tapahtumat saavat oman alalukunsa, toisissa kohden niihin viitataan lyhyesti muun käsittelyn lomassa. Kansainvälisen ja kansallisen tason epätasainen toteutus häiritsee paikoin, mutta on pieni kauneusvirhe muuten ansiokkaassa kokonaisuudessa. Mihinkään teemoista ei päästä sukeltamaan kovinkaan syvälle, mutta niin ei tämän kaltaisessa teoksessa ole tarkoituskaan. Yliopistollisena oppikirjana ja yleisteoksena medioihin historiassa teos toimii oivallisesti.

Kortti lähestyy medioiden roolia historiassa monista eri näkökulmista, mutta kokonaisuus pysyy yllättävän hyvin kasassa. Kirjoittaja myös liikkuu sulavasti eri aikakausien välillä löytäen yhtäläisyyksiä eri aikoina tapahtuneista teknologisista kehityksistä ja medioiden kuluttamisen tavoista. Tämä tuokin teokseen erityisen lisänsä, joka nostaa sen mediahistorian oppikirjasta myös ajankohtaiseksi puheenvuoroksi nykyisestä mediamaismasta ja sen suhteesta aikaisempiin kehityskuluihin. Tätä Kortti on pyrkinyt korostamaan teemaluvuilla, joissa kronologisesti tai temaattisesti edenneen pääluvun tarkastelua syvennetään liikkumalla koko mediahistorian pitkällä jatkumolla. Teemaluvuissa Kortti tarkastelee median suhdetta niin 1) demokratiiaan ja julkisuuteen, 2) moderniin ja globalisaatioon, 3) talouteen ja politiikkaan kuin 4) ihmisten arkeenkin. Tarkastelutapa on sikäli onnistunut, että nimenomaan teemaluvuissa Kortti pääsee pohtimaan 2000-luvun mediamuotojen ja kulutustapojen suhdetta menneeseen. Teemaluvut olisi kuitenkin voinut erottaa selkeämmin pääluvuista etenkin, kun rasteripohjalla olevat ikkunatekstit tuovat kirjaan vielä kolmannen tekstityypin nostamalla lyhyinä faktapohjaisina laatikkoina esiin tiettyjä teknologisia innovaatioita kuten optinen lennätin tai aihealueita kuten uutistoimistot. Monitasoinen tekstien jaottelu tekee kirjasta taitollisesti paikoin seka-

van. Tämä korostuu myös kuvasivuilla, joissa kuvatekstit eivät selkeästi erotu leipätekstistä.

Kortti korostaa sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden merkitystä mediamuotojen kehityksessä. Vaikka teknologiset innovaatiot ovat välttämättömiä ja talous sekä politiikka omalta osaltaan vaikuttavat kehityksen etenemiseen, lopullinen syytä jonkin mediamuodon yleistymiseen löytyy ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja kulttuuristen käytänteiden muuttumisesta jollekin viestintävälineelle suotuisaksi. Kortin teoksen yhtenä vahvuutena onkin se, että hän kirjoittaa teknologisen kehityksen ohella medioiden vaikutuksesta tavallisten ihmisten arkeen. Tähän hänellä on erinomaiset edellytykset, sillä suomalaista televisiomainontaa ja suomalaisten televisionkatsomiskokemuksia käsittelevissä tutkimuksissaan hän on perehtynyt nimenomaan medioiden rooliin maailmankuvan muokkaajana ja osana arkista kanssakäymistä³.

Kirjan epilogissa Kortti kääntää katseen toiseen suuntaan tarkastelemalla sitä, miten mediat ovat vaikuttaneet eri aikoina taloudelliseen, poliittiseen, sosio-kulttuuriseen ja teknologiseen kehitykseen. Kortti avaa tätä keskustelua *medioitumisen* käsitteellä, jonka erilaisia tulkintoja hän esittelee lukijalle lyhyesti. Kortille medioituminen toimii osana globalisaatio-, yksilöllistymis- ja kaupallistumisprosesseja niiden sisältäpäin, ei niistä rinnakkaisena prosessina. Hän huomauttaa perustellusti, että tämä on mediahistoriantutkimuksissa usein itsestään selvä lähtökohta, mutta käsitteenä medioituminen tuo tarkasteluun uudenlaista syvyyttä. Teoksen yhtenä antina onkin medioitumisen kaltaisten käsitteellisten työkalujen avaaminen lukijalle ikään kuin vaivihkaa. Johdantoluvussa käsitteellinen tarkastelu kiinnittyy etenkin evoluutio–revoluutio-näkökulmaan, mutta myös *intermediaalisuus* eli medioiden välinen keskinäinen vuorovaikutus tutkimusta avaavana käsitteenä esitellään lyhyesti.

Kokonaisuutena Jukka Kortin teos on ehdottomasti tutustumisen arvoinen. Se toimii paitsi yliopistollisena oppikirjana myös yleiskatsauksena eri mediateknologioiden kehitykseen. Samalla teos tarjoaa myös analyttisempiä tapoja tarkastella medioita ja niiden roolia eri aikoina sekä herättelee pohtimaan elämmekö sittenkään niin ainutlaatuista aikaa mediahistoriassa kuin helposti ajattelemme.

Heidi Kurvinen, FT
Turun yliopisto

1. Erkkä Railo & Paavo Oinonen (toim.) *Media historiassa*. Turun historiallinen yhdistys ry. 2012.
2. Asa Briggs & Peter Burke, *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*. Polity Press 2012.
3. Jukka Kortti, *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta*. SKS 2003; Jukka Kortti, *Näköradiosta digiboksiin. Televisio suomalaisten elämässä*. Gaudeamus 2007.

Saksan kuvallisuuden historia

Gerhard Paul:

Das visuelle Zeitalter. Punkt und Pixel.

Wallstein Verlag 2016. 760 s. ISBN 978-3-8353-1675-1.

Historiaa on perinteisesti kirjoitettu lähinnä tekstuaalisten lähteiden pohjalta – taidehistoriaa ja vaikkapa keskiajan historiaa lukuun ottamatta. Kuvia on tosin käytetty historian esityksissä niin kauan kuin painotekniikka sen suinkin on sallinut, mutta niiden rooli on usein ollut toimia tekstin ”koristeina”, eikä kuvitukseen ole kiinnitetty samanlaista huomiota tai edes sovellettu historiantutkimuksen perusvälineistöön kuuluvaa lähdekritiikkiä siten kuin tekstuaalisiin aineistoihin.

Flenzburgin yliopiston uudemman historian professori emeritus Gerhard Paul on jo vuosien ajan ollut yksi merkittävimmistä Saksassa asemansa vakiinnuttaneen *visual history* -tutkimussuuntauksen edustajista. Häntä voidaan pitää jopa suuntauksen eräänä perustajana. Paul näkee kuvat omana lähdeyyppinään. Hänen näkemyksensä on, että kuvat kykenevät tuottamaan ja välittämään tietoa ja merkityksiä itsenäisesti.

Uusimmassa teoksessaan Paul tarkastelee kuvien ja kuvallisuuden historiaa ja siinä tapahtuneita muutoksia 1800-luvulta nykypäivään. Kirjassa osoitetaan muun muassa, miten kuvat ja kuvallisuuden asettamat vaatimukset ovat eri aikoina muokanneet todellisuutta ja miten eri teemoja, kuten seksuaalisuuden ja erotiikan avointa näyttämistä, koskevat normit ovat ajan myötä muuttuneet. Teoksen kantavana ideana on Paulin ajatus uudenlaisen ihmistyyppin, *visual manin*, synnystä aikavälillä aina valokuvan keksimisestä (1839) Weimarin tasavallan perustamiseen asti (1919). Paulin mukaan *visual man* vastaanottaa yhä suuremman osan käsittelemästään tiedosta visuaalisessa muodossa, mikä johtaa siihen, että visuaalisuudesta on muodostunut eräänlainen jatkuvasti läsnä oleva rinnakaistodellisuus, joka muotoilee maailmaa ja kokemustamme siitä.

Aikana, jolloin jopa historian alalla yhä suurempi osa julkaisuutuotannosta on artikkelimuodossa, pitkää aikajännettä käsittelevät massiiviset teokset ovat harmillisen harvinaisia. Gerhard Paulin yli 700-sivuinen tiiliskivi on piristävä poikkeus. Kirja on jaettu seitsemään pääluukuun, joiden lisäksi lopussa on lyhyt yhteenveto. Luvut on jaoteltu Saksan historian aikakausien mukaan, sillä Paulin mukaan jokaisella Saksan historian aikakaudella oli oma kuvastonsa ja kuvallinen kulttuurinsa, ja siten Saksan historian aikakausien taitekohdat ovat myös kuvakulttuurin taitekohtia. Luvut muodostavat kirjan sisällä verrattain autonomisia kokonaisuuksia, jokaisella luvulla on oma lyhyt johdantonsa sekä lyhyt yhteenveto. Käsitelty kuva-aineisto kattaa visuaalisen aineiston aina maalauksista valokuviin ja elokuvajulisteista vaaliplakatteihin sekä myöhemmin aikoina myös digitaalisen kuvan. Vaikka pääpaino on still-kuvissa, myös elokuvat

ja tv-lähetykset on huomioitu. Esittelen seuraavassa muutamia lukuja teoksesta.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa, joka kattaa vuodet 1839–1919, Paul tutustuttaa lukijansa 1800-luvun alkupuolen visuaaliseen kulttuuriin ja etenee sen jälkeen valokuvan keksimisen myötä alkaneeseen uuteen aika-kauteen. Ihmiset, jotka ennen valokuvaa – ja erityisesti ennen valokuvan jäljentämiseen kehitettyjä menetelmiä – olivat eläneet varsin vähälukuisten visuaalisten ärsykeiden maailmassa, löysivät itsensä yhtäkkiä yhteiskunnasta, jossa lukuisat kuvat kilpailivat katsojan huomiosta. Valokuvia opittiin hyvin nopeasti käyttämään myös vallan ja kontrollin välineinä, ja valokuvalle löytyi käyttöä niin poliisin ylläpitämässä rikolliskortistossa, luonnontieteen ja lääketieteen apuna kuin antropologisten rotumääritysten apuvälineenä.

Jo tuolloin kaksiolotteista valokuvaa katselleet ihmiset haaveilivat kolmiolotteisesta kokemuksesta. Tätä puutetta paikkaamaan kehitettiin stereokuvaus, joka mahdollisti kolmiolotteisuuden kokemuksen katseltaessa kuvia erityisellä katselulaitteella. Myös liikkuvien kuvien debyytti osui tälle aikakaudelle. Vähäisiin visuaalisiin ärsykeisiin tottuneiden ihmisten näkökulmasta kuvatulva oli niin valtava, että se ahdisti monia, ja tälle ahdistukselle oli jopa oma, diagnosoitu taudinkuvansa.

Yhteiskunnassa oli luonnollisesti myös niitä, jotka osasivat käyttää uudistunutta visuaalista kulttuuria hyväkseen. Yksi heistä oli Saksan keisari ja Preussin kuningas (1888–1918) Wilhelm II, jota Paul luonnehtii ensimmäiseksi saksalaiseksi mediaikoniksi, joka uusien medioiden avulla saavutti ennennäkemättömän tunnettuuden kaikissa kansankerroksissa. Ensimmäisen luvun päättää Paulin katsaus ensimmäisen maailmansodan kuvapropagandaan sekä sodanjälkeisen ajan kamppailuun vallasta saksalaisessa yhteiskunnassa. Tärkeitä taisteluvälineitä tässä kamppailussa olivat vahvasti visuaalisuuteen perustuvat vaalijulisteet, jotka loivat ja uusivat viholliskuvia.

Ensimmäisen saksalaisen ”kuvahallinnon” (*Bildregime*) synnyin Paul ajoittaa kansallissosialistien valtakaudelle, jota hän tarkastelee teoksensa kolmannessa käsittelyluvussa. Paulin mukaan ”vallan visuaalinen esittäminen on yksi keskeisistä autoritääristä valtaa tukevista elementeistä” ja kansallissosialistit ymmärsivät tämän erinomaisesti. Goebbelsin johtama propagandaministeriö pyrki kontrolloimaan kuvien tuottamista ja julkaisua kattavammin kuin koskaan ennen. Kansallissosialistit loivat ”fyysisen maailman ylle asettuvan visuaalispoliittisen näennäismaailman” johon sisältyi niin Hitlerin johtajuuden voimakas visuaalinen markkinointi ja lujittaminen kuin ideaalisen kansanruumiin visuaalinen määritys. Erityisen mielenkiintoinen oli Paulin esitys kansallissosialismin vastakuvista, joka osoitti, että viimeisen päälle suunnitellutkaan propagandakampanjat eivät aina saavuta tarkoitustaan. Esimerkiksi kansallissosialistien järjestämässä ”rappiotaiteen” näyttelyssä

esillä olleet taideteokset saavuttivat suuren suosion vastoin näyttelyn järjestäjien toiveita. Toisaalta kansallissosialistista hallintoa vastustavat taiteilijat tuottivat koko natsikauden ajan myös vastarintataidetta, joka on syystä tai toisesta jäänyt varsin tuntemattomaksi myös sotienjälkeisellä kaudella.

Teoksensa viimeisessä käsittelyluvussa, joka kattaa ajanjakson vuodesta 1989 eteenpäin, Paul johdattaa lukijansa digitalisoituvaan maailmaan, jossa tietokoneiden ja älypuhelinien kuvausmahdollisuuksien kehitys on johtanut kuvatuotannon demokratisoitumiseen ja samalla sen räjähdysmäiseen kasvuun. Kun ennen videon tuottaminen ja levitys vaati ammattimaista studioita ja levitysyhtiötä, nykyään kuka tahansa voi puhelimellaan kuvata filminpätkän, ladata sen YouTubeen ja nousta viraalihiliksi.

Massiivisessa Opus Magna -teoksessaan Paul on piirtänyt saksalaisen yhteiskunnan kuvallisuuden suuria linjoja ja luonut näin tehdessään tuleville tutkijoille arvokkaan perustan, jolta ponnistaa. Kun Paul kuitenkin sivuaa teoksessaan myös kuvien kanonisaatioprosessia – prosessia, jonka tuloksena yksittäiset kuvat saavuttavat suuren mediatunnettuuden ja nousevat symboloimaan kokonaista historiallista tapahtumaa tai tapahtumasarjaa (esim. Vietnamin sodan Napalm Girl) – olisin toivonut hänen kirjoittavan auki myös omaa tutkimusprosessiaan, jonka tuloksena tietyt kuvat valikoituivat tekstiä tukeviksi kuvasitaateiksi tai yleensäkin analyysin kohteiksi. Kun teoksessa on julkaistu noin 1 000 kuvasitaattia, ja lisäksi tekstissä usein viitataan kuviin, joita ei teokseen ole painettu, jää juuri näiden kuvien valinnan taustalla oleva syy lukijalle hiukan hämäräksi. Teos kuitenkin on arvokas panostus visuaalisen kulttuurin historian tutkimusperinteeseen.

Kun kyseessä on teos, jonka tutkimusaineistoa ovat kuvat, on ehkä syytä sanoa jotakin myös kirjan visuaalisesta toteutuksesta. Paul on – epäilemättä osin tekijänoikeussyistä – päättänyt käyttämään A4-kokoisessa teoksessaan kuvia kuvasitaateina, eli kuvat on painettu sivun ulkoreunassa kulkevaan erilliseen sivupalkkiin ja yhdistetty tekstiin numeroin. Ratkaisu toimii tyydyttävästi, vaikka kuvat ovat kovin pieniä – kuvapalkin leveys on vain noin 4 cm, mikä tekee esimerkiksi kokonaisina kuvattujen albumisivujen kuvien yksityiskohdista liki mikroskooppisen pieniä. Kun nimenomaan Paul on julkisissa esiintymisissään moneen otteeseen kritisoinut akateemisen julkaisukulttuurin tekstipainotteisuutta ja esittänyt ratkaisuksi vaikkapa QR-koodien avulla toteutettavia hybridijulkaisuja¹, olisin toivonut hänen tässä elävän niin kuin opettaa ja valitsevan innovatiivisemman julkaisutavan. Tällöin hän olisi tutkimuksellisten saavutustensa ja ansioidensa lisäksi tullut uudistaneeksi myös akateemista julkaisukulttuuria.

Olli Kleemola, FT
Turun yliopisto

1. Olli Kleemola, Kuvan voima historiassa. Tunnelmia ja ajatuksia Visual History. Konzepte, Forschungsfelder und Perspektiven -konferenssista 2.–4.3.2016. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 14.5.2016, <http://www.ennenjanyt.net/2016/05/kuvan-voima-historiassa-tunnelmia-ja-ajatuksia-visual-history-konzepte-forschungsfelder-und-perspektiven-konferenssista-2-4-3-2016/> (12.9.2017).

Arkaluontoisia asioita tutkimassa

Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola (toim):

Historiantutkimuksen etiikka.

Gaudeamus 2017. 288 s. ISBN 978-952-495-442-6.

Koska tutkimusetiikkaa ei voi lähtökohtaisesti irrottaa tutkimusmetodeista, historiantutkimuksen etiikasta on puhuttu yhtä kauan kuin historiaa voi pitää tieteenä. Historiantutkimuksen etiikka on aina sitoutunut myös teoreettisiin keskusteluihimme. Tarkempaan fokukseseen voi sanoa nousseen ns. *eettisen käänteen* myötä, joka kotimaisessa kontekstissa sijoittuu vuosituhatvuotisen vaihdetta ympäröineisiin vuosiin. Kysymyksiä hyvän historiantutkimuksen luonteesta, historioitsijan roolista maailmassa ja muistamisen problematiikasta on näin ollen ehditty tarkastella jo hyvä tovi.

Tästä huolimatta Satu Lidmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittama *Historiantutkimuksen etiikka* on ensimmäinen juuri tähän tematiikkaan kokonaan fokusoiva suomeksi kirjoitettu teos. Vastaavia teoksia ei ole muillakaan kielillä ilmestynyt liikaa, joten tälle kirjalle on selkeä tilaus. Historiantutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä on niin paljon, että yksi artikkelikoelma ei kykene vastaamaan kaikkiin tarpeisiin. Onkin toivottavaa, että teos saisi pian sen näkökulmia täydentäviä seuraajia.

Pidän tämän teoksen julkaisemista erityisen tärkeänä tekona ja kirjaa itseään sellaisena, joka kuuluu jokaisen historioitsijan, historian harrastajan ja opiskelijan omaan kirjajuhllyyn, arkisen työn pariin käyväksi käsikirjaksi, johon on hyvä palata silloin tällöin. Teos on myös erittäin hyvin ja huolellisesti toimitettu, ja vaikka sen rakenne on haasteellinen, jokainen artikkeli avaa kiintoisan näkökulman historiantutkimuksen etiikkaan. Pienenä kritiikkinä mainittakoon, että kaikille artikkeleille yhteinen lähdeluettelo olisi tehnyt teoksesta vielä käyttökelpoisemman. Erityisen hienoa on, että teoksessa on asiasanahakemisto.

Historiantutkimuksen etiikka on teoksen alkusanojen mukaan lähtenyt liikkeelle keskusteluista, joissa on pohdittu erityistä sensitiivisyyttä vaativien tutkimusaiheiden tutkimista ja sitä, miten kuormittavia tällaiset tutkijalle ovat. Monet artikkeleissa tarkasteltavat aiheet, väkivalta, vaino, julmuus tai suuri kärsimys

ovatkin usein tutkijalle henkisesti hankalia. On harmi, että teos tästä lähtökohdasta huolimatta etäännyttää tutkijan tunteita koskevista kysymyksistä. Fokusoituessaan sensitiivisten aiheiden eettiseen käsittelyyn ja erityisesti niistä julkaisemiseen se väistää kysymyksen esimerkiksi sijastraumatisoitumisesta.

Teos on rakenteeltaan yhdistelmä tutkimusartikkeleita ja metodiopasta. Metodiopasmaisuuutta lisäävät kirjassa olevat kahdeksan näkökulmalaatikkaa. Petri Karonen pohtii laatikossaan tutkimuskirjallisuuteen viittaamattomuutta ja tuo esiin lähes jokaiselle tutun kokemuksen siitä, miltä tuntuu lukea tutkimusta, josta puuttuu viittaus omaan tutkimukseen. Anu Korhonen puolestaan arvioi stereotyyppien eettisiä vaaroja, Oula Silvennoinen kirjoittaa historiasta, politiikasta ja propagandasta ja Ville Kivimäki pohtii sodan väkivaltaa tutkimuseettisenä kysymyksenä. Teoksessa on myös neljä informaattikko Marja Kokon kirjoittamaa tietolaatikkaa, jotka tarjoavat apua tutkimuksen arkipäivään. Niissä saadaan tietoa esimerkiksi siitä, miten henkilötietoja voi tutkimuksessa lain mukaan käyttää ja lukija saa tietoisikun hyvistä tieteellisistä käytännöistä. Tämänkaltaiseen teokseen nämä laatikot sopivat erinomaisesti.

Teoksessa on Anu Koskivirran ja Satu Lidmanin kirjoittaman johdatustekstin ja Jari Eilolan laatimien loppusanojen lisäksi yhdeksän laajempaa artikkelia. Pasi Saarimäki tarkastelee aviottomien lasten elatuksen tutkimista, Riikka Miettinen itsemurhia ja Mona Rautelin lapsenmurhia. Panu Pulma pohtii etnisten vähemmistöjen historian tarkastelua, ja Maria Lähteenmäki pahan jälkipuhuntaa tutkittaessa partisaanien siviili-iskuja. Pirita Frigrenin artikkeli kokoaa arkaluonteisten tutkimuskohteiden tematiikan napakasti kasaan. Tämän tematiikan rintamassa on myös Kirsi Vainio-Korhosen artikkeli vastuullisesta historiasta. Nämä kaksi artikkelia on sijoitettu muiden edelle, mikä jossain määrin aiheuttaa toiston tuntua.

Vainio-Korhosen moninäkökulmaista artikkelia täydentää Jorma Kalelan artikkeli, joka puolestaan tarkastelee historioitsijaa kulttuurikriittikkona ja näin jatkaa Kalelan aiempia pohdintoja. Kaikista artikkeleista hiveneren poikkeavan näkökulman tarjoaa Reima Välimäki, joka tarkastelee pahaa tutkimuskohteena. Tämä on teema, joka ansaitsisi jo yksinään oman teoksensa. Sen laajempaa tarkastelua teoksessa jää kaipaamaan – Välimäen ja Lähteenmäen artikkelien rinnalle.

Esimerkit arkaluonteisista tutkimusteemoista siis hallitsevat teosta. Tässä on teoksen vahvuus ja sen heikkous. Vahvuus se on siksi, että toiston kautta vahvistuu lukijan käsitys siitä, että tutkijan on oltava tarkkana tutkimuskohteidensa kanssa, vaikka nämä olisivatkin kuolleet satoja vuosia sitten. Tämä on erittäin vahva painopiste teoksessa, sillä tutkijoille ei ole aina itsestään selvää, että myös vanhemman ajan tutkijan tulisi pohtia eettisesti tutkimuskohdettaan. Tämä ei tarkoita, etteikö teos voisi puhutella myös uusimman ajan tut-

kijoita. Heidän erityisongelmiinsa, esimerkiksi erilaisten internet-aineistojen ja uusien medioiden käyttöön, teos ei kuitenkaan paneudu.

Teoksessa käydään toistuvasti keskustelua siitä, missä menee tutkimuksellisen tulkinnan ja tirkistelyn raja. Tirkistely määrittyy teoksessa sellaiseksi menneisyyden penkomiseksi, jonka tavoitteena ei ole lisätä ymmärrystä menneisyydestä vaan lähinnä räväköiden yksityiskohtien kautta vietellä lukijaa. Tämä teoksessa selkeästi tuomitaan. Voittopuolisesti olen itsekin valmis allekirjoittamaan tämän tuomion, mutta silti haastan: jos lopetamme tirkistelyn, emmekö menetä huimien ja raflaavien menneisyyden yksityiskohtien tarjoaman mahdollisuuden saada historialle lisää lukijoita, osoittaa romaanikirjailijoille fiktiotakin ihmeellisempiä aiheita, ja vielä tärkeämpää, houkutellessa historiasta kiinnostuneita tarttumaan uudenlaisiin historiakirjoihin tai historiasta kiinnostumattomia historian pariin? Eikö olisi eettistä toimintaa lisätä historiantietämystä ja menneisyyden ymmärtämistä räväkän kirjoittamisen kautta? Pyhittäisikö tarkoitus keinot, kunhan ei rikota lakia?

Kaikkinen kirjan artikkelit tarjoavat näkökulmia lähinnä vastuueettisiin kysymyksiin. Kärjistetysti sanottuna, valtaosa niistä jää pitkälti pohtimaan rajoja, joissa tutkija anonymisoi tai jättää anonymisoimatta, nimeää tai jättää nimeämättä. Yleisen tutkimusetiikan näkökulmasta herää kysymys, onko pohdinta nimeämisestä sittenkään niin olennainen kuin se tässä näyttää olevan? Eikö henkilösuojalaki kerro vastauksen tähän? Näissä kysymyksissä toivoisin teoksen olevan vähemmän kärjekäs. Onko hyvä, että historioitsija vetää itse maton altaan ryhtyessään anonymisoimaan tutkimuskohdettaan myös silloin kun siihen ei ole lainsäädännöllistä pakkoa? Meidän tutkijoiden ei ehkä pitäisi omaehtoisesti rajoittaa tutkimusmahdollisuuksiamme. Kokonaan toinen kysymys on, että historiantutkimuksen nimissä tehdään paljon myös sellaista laillisuuden rajamailla liikkuvaa tai jopa kaikki rajat ylittävää skandaalihistoriaa, josta henkilösuojajuristi saattaisi löytää paljonkin sanottavaa. Tällaiseen en tietenkään tässä kehota.

Kovin peittelevä historia saattaa kuitenkin jäädä vaille sitä, mitä lukija kaipaa: tarinoita. Juuri yksilöistä nousevat usein kiinnostavimmat tarinat. Peittely ja nimeämättä jättäminen tuottaa myös uuden tutkimuseettisen ongelman yksilöille rakentuvaan tutkimukseen: jäljessä tulevien tutkijoiden saattaa olla jopa mahdollonta kontrolloida tutkimustuloksia, jos kaikki on anonymisoitu ja koodattu, kätkeyty ja piilotettu. Ehdotaisin, että jos tähän ei ole lainsäädännön tuomaa pakkoa, siihen ei myöskään ryhdyttäisi.

Tässä kehottaisin myös arkistoja olemaan vähemmän ylivarovaisia. Tällä hetkellä syntyy absurdeja tilanteita esimerkiksi silloin, kun tutkimuksen kohteena ovat yksilöt ja heidän vakaumuksensa. Tutkittaessa henkilöä, joka on itse julkisesti vakaumuksestaan ker-tonut, tulisi myös hänen arkistoaineistoaan voida käyt-

tää anonymisoimatta. Jos tutkija anonymisoi tällaisen henkilön arkiston vaatimuksesta, hän tulee luoneeksi itsestään kertoneen ihmisen rinnalle fiktiivisen henkilön voimatta edes selvästi ilmoittaa, että hän näin tekee. Näin on syntynyt uusi tutkimuseettinen ongelma, joka ei ratkea muutoin kuin jättämällä tutkimus sikseen – jälleen uusi tutkimuseettinen ongelma.

Teoksessa toistuu vaatimus tutkittavan kunnioittamisesta. Sekin herättää paljon kysymyksiä: jos menneisyyden ihmisen kunnioittaminen on historiantutkijan kaiken toiminnan edellytys, miten sitten tutkia niitä, jotka eivät ansaitse kunnioitusta? Eikö meillä ole oikeus kieltäytyä kunnioittamasta? Tarvitseeko meidän kunnioittaa pahantekijöitä, raiskaajia, murhaajia? Emmekö saa osoittaa inhoa, suuttumusta? Voiko olla kunnioittamatta silti häpäisemättä? Tai vieläkin epämiellyttävämpi ajankohtainen kysymys: pitäisikö pahanteko paljastaa ja tekijät häväistä, koska heitä ei muutenkaan voi rangaista? Pitäisikö historioitsijoilla olla enemmänkin totuuskomissioita? Olisiko ajateltavissa, että 'oikeuden tekeminen menneisyydelle' käännettäisiin myös tähän muotoon? *Historiantutkimuksen etiikka* on tärkeä ja erinomainen ajatusten herättäjä eikä se, että se herättää enemmän kysymyksiä kuin mihin se rajallisella sivumäärällään vastaa, ole ollenkaan huono suositus.

Marjo Kaartinen, FT, professori
Turun yliopisto

Stimuloivaa kansainvälisesti palkittua historianfilosofiaa

Jouni-Matti Kuukkanen:
Postnarrativist Philosophy of Historiography.
Palgrave Macmillan 2015. 252 s.
ISBN 978-1-137-40986-7.

Jouni-Matti Kuukkanen (Oulun yliopisto) vuonna 2015 julkaistu *Postnarrativist Philosophy of Historiography* on ajatuksia herättävä teos kaikille, jotka ovat kiinnostuneita historiankirjoituksen olemuksesta. Kuukkanen on osallistunut meneillä olevaan kansainväliseen historioteoreettiseen ja -filosofiseen keskusteluun ansiokkaasti, sillä kirja sai vuonna 2017 huomattavan kansainvälisen historiografian teorian ICHTH-kirjallisuuspalkinnon. Lisäksi *Journal of the Philosophy of History* julkaisi vuonna 2017 teemanumeron, jossa oli yhteensä neljä kommenttia Kuukkanen teoksesta sekä Kuukkanen oma vastaus hänen arvioitsijoilleen¹. Teos on siis jo tähän mennessä ollut merkittävän kansainvälisen kiinnostuksen kohteena.

Kuukkanen monografia esittelee narrativistisen historianfilosofian kansainvälisen kehityksen pääsuunnat

ja tarjoaa sen jälkeen oman näkemyksensä historiantutkimuksen nykytilasta sekä tulevista mahdollisista kehityslinjoista. Lähtökohtana teoksessa on narrativismia eli historian kertomuksellisuuden korostamista myötäillen se, että historian esitykset ovat suurimmaksi osaksi kirjallisessa muodossa, jolloin menneisyyden tutkimuskohdet on kuvailtu kokonaisvaltaisina kertomuksina. Hayden White (s. 1928) ja Frank Ankersmit (s. 1945) ovat vuosikymmeniä olleet narrativismista käydyin keskustelun eturintamassa ja edelleen suuntauksen huomattavimmat edustajat, mutta Kuukkasella riittää argumentteja ja näkemyksiä heidän haastamiseen.

Kirjan pääajatuksena on se, että narrativistisesti suuntautunut keskustelu ei ole viime aikoina enää tuottanut hedelmällisiä historiateoreettisia avauksia, joten olisi jo aika siirtyä Kuukkasen ehdottamaan ”jälkinarrativismiin”. Narrativismista käydyssä keskustelussa huomattavina isoina teemoina ovat olleet totuuden, representaation, rekonstruktion, objektiivisuuden ja subjektiivisuuden kaltaiset käsitteet ja ongelmakimpot, mutta niiden tarkempi problematisointi on jäänyt paikoilleen eikä niiden ongelmallisuudesta ole päästy yli.

Kuukkanen on pureutunut näihin keskeisiin käsitteisiin ja käsityksiin niiden haastamisen kautta. Hänelle historiantutkimus on ensisijaisesti rakennettua (konstruktivistista) menneisyyden esittämistä (presentaatiota). Näin hän tekee pesäeroa aiempiin narrativismin käsityksiin rekonstruktiosta (uudelleen konstruoitu) ja representaatiosta (uudelleen esittäminen), koska menneisyyden todellinen uudelleen esittäminen (sanannukaisesti *re*-presentaatio) yksi yhteen on mahdotonta. Historioitsijat esittävät aina jotain menneisyydestä, mutta eivät siis esitä menneisyyttä sellaisenaan uudelleen ja suoraan toistettuna.

Rationaalisuus on Kuukkasen jälkinarrativismin keskeinen elementti, sillä hänelle historiografia on lähtökohtaisesti rationaalisen toiminnan muoto. Tämä ilmenee siten, että historiantutkimus on sellaisen historiallisten argumenttien ja väittämien esittämistä, jotka olisivat rationaalisesti hyväksyttävissä myös muulle yleisölle. Menneisyyttä itsessään ei siis strukturoida suoraan, vaan historioitsijat esittävät argumentteja, jotka eivät ole suoraan ”totta” – sanan tiukassa merkityksessä, koska väittämällä ei ole suoraan niitä vastaavaa vastinetta menneessä – vaan väitettävää ehdotelmaa siitä, miten menneisyyttä tulisi ymmärtää. Akateeminen yleisö osaa kyllä tehdä eron hyvien ja perusteltujen sekä vähemmän vakuuttavien argumenttien ja kokonaisuistysten välillä.

Kuukkanen esittää myös kiintoisan ajatuksen siitä, miten historiantutkimuksessa yhdistyvät originaliteetti ja objektiivisuus. Tiukasti objektiivinen ja vain yksittäisistä faktalauseista koostuva historian esitys ei ole kovin kiinnostava, kun taas toisaalta hyvin originelli teksti voi ottaa liikaa vapauksia faktojen tulkinnan suhteen. Toisin kuin yksittäiset väitelauseet (”Urho Kekkonen syntyi

vuonna 1900”), historian kokonaisuistuksista ei voi suoraan sanoa, että ne olisivat tosia tai epätosia totuuden vastaavuusteorian mukaan – ne ovat aina jossain subjektiivisen ja objektiivisen välimaastossa, eivät koskaan pelkästään jompaakumpaa. Historiantutkijoiden tehtävä ei siis ole kertoa suoraa totuutta menneisyydestä vaan lähinnä argumentoida omien väitteiden puolesta ja sitä kautta haastaa muita näkemyksiä ja tutkimuksia.

Historiateoreettinen keskustelu on hyvin usein kärjistynyt kahden vastakkaisen osapuolen, kaiken hyväksyvän postmodernismin sekä absoluuttisen objektiivismin välille. Siksi Kuukkasen muistutus historiantutkimuksen sijoittumisesta subjektiivisuuden ja objektiivisuuden väliin on paikallaan. Narratiivi käsitteenä ja keskustelun kohteena on ollut pitkään esillä, mutta osa historiantutkijoista on varmasti jo väsynyt sen ympärillä pyörivään teoreettis-filosofiseen käsittelyyn. Varsinkin postmodernistisimmassa piireissä keskustelu on voinut lähtyä anti-historiaa, kun historiaa on verrattu kirjallisuuteen ja historiallisen totuuden luonne on kyseenalaistettu.

Kuukkasen uudelleen määrittelemät käsitteet ja lievemmat sekä sovittelevammat kannat historiantutkimuksen rationaalista ja argumentatiivista luonteesta tulevat siis hyvään saumaan. Ne johtavat toivottavasti sisältörikkaampaan keskusteluun, jossa olisi myös enemmän osanottajia. Totuuden ja representaation käsitteiden pyörittelyn sijaan on mielekkäämpää keskittyä historiantutkijoiden esittämien väitteiden vakuuttavuuteen ja niiden arviointiin. Miten niitä voisi tarkasti ja mahdollisimman objektiivisesti arvioida, onkin sitten toistaiseksi auki jäävä kysymys.

Teos tarjoaa narrativismin asiantuntijoille tarttumapintaa, mutta samalla se sopii myös historiantutkijoille yleisemmin. Selkeästi etenevä kirja on suositeltavaa luettavaa kaikille historianfilosofian asiantuntijoista sellaisiin empiirisesti suuntautuneisiin tutkijoihin, jotka eivät aiemmin välttämättä ole olleet innostuneita historian teoriasta. Tämä on samalla teoksen sekä vahvuus että heikkous: kaikkia osapuolia on hankala tyydyttää samanaikaisesti. Pitkän linjan teoreetikot löytävät kirjasta kritisoitavaa ja tarkennusta vaativia kohtia. Jos esimerkiksi presentaatiot ovat tulkintoja menneisyydestä, eivätkö ne lopulta kuitenkin palaudu representaation käsitteen alle? Toisaalta, vaikka käsitellyt aiheet ovat hyvin teoreettisia, on sujuvasti kirjoitettua englanninkielistä tekstiä runsain esimerkkeineen miellyttävä lukea. Tämä tuo teoksen helpommin lähestyttäväksi myös sellaisille lukijoille, joille narrativismi ja sen ympärillä käyty keskustelu ei ole ennestään tuttua.

Jos Postnarrativist Philosophy of History saa vasta-kaikua laajemmalta lukijakunnalta sekä tuo historiantutkimuksen ja -filosofian peruskysymykset helpommin lähestyttäväksi, on Kuukkasen teos enemmän kuin paikkansa ja huomionsa ansainnut. Jo nyt se on historian teoriasta kiinnostuneille ehdottoman suositeltavaa luettavaa, mutta toivottavasti myös muut historiantutki-

jat löytävät tämän painokkaan puheenvuoron historian rationaalisuudesta.

Kenneth Partti, FM
Jyväskylän yliopisto

1. Brian Fay, From Narrativism to Pragmatism. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017), 11–21; Eugen Zeleňák, How to Cure Narrativism with Rational Evaluation. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017), 22–32; Anton Froeyman, Review of Jouni-Matti Kuukkanen, Postnarrativist Philosophy of Historiography. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017), 33–37; Frank Ankersmit, A Dialogue with Jouni-Matti Kuukkanen. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017), 38–58; Jouni-Matti Kuukkanen, Moving Deeper into Rational Pragmatism. A Reply to my Reviewers. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017), 83–118.
2. Ks. esim. Ankersmitin kokoamat kommentit Kuukkasen teoksesta: Frank Ankersmit, Introduction. Forum Debate on Jouni-Matti Kuukkanen's Postnarrativist Philosophy of Historiography. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017), 1–10.

Minne menet, Kasvatus & Aika?

Keskustelutilaisuus kasvatustieteen julkaisutoiminnasta ja vuoden 2017 parhaan artikkelin palkitseminen

23.4.2018 klo 14:00–16:00

Tieteiden talo (Kirkkokatu 6, Helsinki), sali 404.

Kasvatus & Aika on historiallis-yhteiskunnallinen open access -julkaisu, joka on toistuvasti yksi ladatuimmista ja luetuimmista historia-alan kotimaisista avoimista lehdistä. Kymmenvuotisjuhlan kunniaksi *Kasvatus & Aika* siirtyi uuteen julkaisualustaan ja avasi uudet kotisivut.

Kymmenvuotiaana on hyvä hetki pysähtyä yhdessä pohtimaan, mitä kasvatustieteen tutkimukselle kuuluu nyt, ja mihin olemme jatkossa menossa. *Kasvatus & Aika* kutsuu kaikkia mukaan keskustelemaan kasvatustieteen julkaisemisesta Suomessa, avoimen julkaisutoiminnan tulevaisuudesta sekä *Kasvatus & Ajan* tulevaisuuden linjoista. Paneelikeskustelun osallistujina ovat kaksi lehden aiempaa päätoimittajaa Jukka Rantala ja Kaisa Vehkalahti, Janne Varjo (*Kasvatus*-lehti), Anu Lahtinen (*Historiallinen Aikakauskirja*) sekä Riitta Koikkalainen (TSV, Kotilava-hanke).

Juhlavuoden kunniaksi *Kasvatus & Aika* aloittaa uuden perinteen, vuoden parhaan artikkelin valinnan. Ensimmäisenä vuoden parhaan artikkelin valitsee kasvatustieteen professori emerita Elina Lahelma.

Tervetuloa!

Kahvitarjoilun vuoksi ilmoittautumisia pyydetään 13.4.2018 mennessä sähköpostitse kirsi-m.hytonen@jyu.fi

Ohjelma:

14:00 Kahvitarjoilu alkaa

14:10 Tilaisuuden avaus, päätoimittaja Kirsi-Maria Hytönen

14:15 Vuoden 2017 parhaan artikkelin palkinto, professori emerita Elina Lahelma

14:30 Parhaan artikkelin palkinnonsaajan puheenvuoro

14:45 Paneelikeskustelu: Kasvatustieteen avoin julkaisutoiminta nyt ja tulevaisuudessa

15:45 Tilaisuuden päättäminen

Kasvatus & Aika: <https://journal.fi/kasvatusjaaika/>

Tiedustelut: päätoimittaja Kirsi-Maria Hytönen (kirsi-m.hytonen@jyu.fi)

Tamperelaisten tavoitteena paradigman muutos

Kesäkuussa 2017 Tampereen yliopiston historia-aineissa oli syytä juhlaan. Suomen Akatemian huippuyksikkörahoituksen päätökset olivat juuri tulleet ja satojen tuntien työ oli tuottanut tulosta. Tapasimme yksikön johtoryhmän lokakuussa Historiantutkimuksen päivien yhteydessä ja kysimme, mistä yksikössä on oikein kysymys.

Vuoden 2018 alussa kahdeksanvuotisen rahoituskautensa aloittanut tamperelaisten huippuyksikkö *HEX – Centre of Excellence in the History of Experiences* keskittyy nimensä mukaisesti kokemuksen historiaan. Kokemuksen käsitteeseen ryhmä päätyi kartoitettuaan omia vahvuusalueitaan. Lisäksi ideoita palloiteltiin niin koko porukalla kuin pienemmissä ryhmissäkin.

Professori Pertti Haapalan mukaan kokemusta on tutkittu paljon, mutta tästä huolimatta se on aliymmärretty tekijä historian selittämisessä. Samanaikaisesti kokemus on yhteiskunnallisesti erittäin relevantti, ajaton kysymys.

Kokemushistoria on usein ymmärretty vain kokemusten kuvailuna, *human interest* -historiana. Huippuyksikössä kohteena on kuitenkin kokemuksen muodostuminen.

”Tutkimme niitä ajassa muuttuvia tekijöitä, jotka ovat olennaisia kokemuksen muodostumiselle,” tutkijatohtori Ville Kivimäki summaa.

Tutkimus keskittyy kolmeen painoalueeseen: uskonto, hyvinvointivaltio ja kansakunta. Ne nähdään kokemusten kautta muodostuvina.

”Kokemuksen käsitteellistäminen on hyvä tapa ymmärtää esimerkiksi sitä, mikä on yhteiskunta, mikä yhteisö ja miten ne toimivat”, professori Pirjo Markkola valottaa.

Tavoitteena ei ole enempää eikä vähempää kuin paradigman muutos.

”Hakemuksessa kutsuimme tätä analyttiseksi kokemuksen historiaksi. Tuomme kokemukset osaksi selaista historian selitysmallia, johon mahtuu yhtä hyvin talous tai demokratia tai mikä tahansa asia”, Haapala valottaa.

”Ja kehitämme metodologisia avauksia, joilla se tason nousu saadaan aikaan”, akatemiattutkija Raisa Maria Toivo jatkaa.

■ Tapasimme huippuyksikön johtoryhmän ja tutkijan Historiantutkimuksen päivillä lokakuussa. Kuvassa etualalla professorit Pertti Haapala ja Pirjo Markkola. Takarivissä tutkijatohtorit Ville Kivimäki ja Jenni Kuuliala sekä akatemiattutkija Raisa Maria Toivo. Kuva: Heidi Kurvinen.

Nuorten tutkijoiden yksikkö

Huippuyksikön johtoryhmässä on omien tutkimusalojensa johtavia nimiä. Yksikön johtajan professori Haapalan lisäksi siihen kuuluvat professori Pirjo Markkola, akatemiattutkija Raisa Maria Toivo ja Suomen Akatemian tutkijatohtori Ville Kivimäki.

Vuosittain yksikkö maksaa palkkaa keskimäärin 12 tutkijalle, joiden keski-ikä on matalampi kuin huippuyksiköissä yleensä. Rahoitus tarjoaakin lupaaville nuorille tutkijoille mahdollisuuden keskittyä tutkimukseensa pitkäjänteisesti. Workshoppien ja konferenssien muodossa yksikön antia jaetaan myös laajemmin kotimaiselle tutkijakunnalle.

”Kyllä tässä on pientä yritystä rikastuttaa keskustelulla historian tiedeyhteisöä”, Haapala kuvaa.

”Ei tässä vetäydytä johonkin autiolle saarelle keskenään pohtimaan”, Markkola jatkaa.

Samanaikaisesti yhteydet maailman johtaviin tutkimuskeskuksiin nivovat tutkimuksen kiinteästi alan kansainväliseen kehitykseen. Viime vuosina monia tutkijoita harmittaneet kansainvälisyysäännökset saavat tamperelaisilta ymmärrystä.

”Vasta hyvien kansainvälisten kontaktien kautta osaa hahmottaa, mitä historia-alalla tapahtuu,” muistuttaa Haapala.

Raja-aitojen ylittämistä

Ajallisesti huippuyksikössä toteutettavat tutkimushankkeet ulottuvat keskiajalta lähelle nykypäivää. Aiheiden kirjo liikkuu väkivallasta ja stressikokemuksista, köyhäinhoidon institutionaalisiin kokemuksiin ja lastensuojelun historiaan.

Eri aiheet painottuvat kokemuksen tutkimuksen eri alueille, mutta tavoitteena on myös ylittää aikakausrajoja.

”Ei me hyvinvointivaltiota tungeta 1600-luvulle, mutta köyhyyden ja syrjäytymisen ja marginaaliuden kokemuksia tutkitaan myös siellä”, Markkola kuvaa.

Huippuyksikkö ei koostukaan selvärajaisista tutkimusryhmistä vaan eri tutkijat saattavat omalla aiheellaan liikkua kaikilla kolmella osa-alueella.

Yhtenä Tampereen vahvuutena johtoryhmäläiset pitävätkin oppiainerajojen puuttumista ja projektitutkimisen pitkä perinnettä. Silloin, kun muissa yliopistoissa vielä vieroksuttiin projekteja, Tampereella niistä hankittiin kokemusta esimerkiksi professori Viljo Rasilan johdolla.

Huippuyksikön saama rahoitus osoittaa tampere-laisten mallin toimivuuden. Riskinotto kyky ja valmius panostaa satoja työtunteja hakemuksen tekemiseen tuottaa myös tulosta.

Heidi Kurvinen

Huippuyksiköstä ja sen toiminnasta löytyy lisätietoja oheisilta sivuilta:

<https://research.uta.fi/hex/>

<https://www.facebook.com/historyofexperiences/>

Lisävaloa sairauden kokemukseen myöhäiskeskiajalla

Yksi tuoreen huippuyksikön tutkijoista on keväällä 2013 väitellyt Jenni Kuuliala. Lääketieteen historiaan erikoistuneen keskiajantutkijan projekti käsittelee eletyn uskon roolia lääketieteen sosiaalishistoriassa myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun Italiassa.

”Olen kiinnostunut siitä, miten tuon ajan yhteisöissä parantaminen sekä käsitykset (fyysisestä) sairaudesta, vammaisuudesta ja terveydestä sisältyivät elettyyn uskoon ja miten uskonnollisten parantamismenetelmien sekä sairauden ja vammaisuuden selittämismallit saattoivat olla sen kanssa ristiiriidassakin”, Kuuliala valottaa.

Tutkimuksen ytimessä on niin kutsuttu lääketieteellinen pluralismi. Koska myöhäiskeskiajan ihmiset hakivat apua niin koulutetuilta lääkäreiltä, parturi-kirurgeilta, apteekkareilta, kansanparantajilta kuin uskonnollisista parantamismenetelmistäkin, uskonto ja parantaminen kietoutuvat läheisesti toisiinsa.

Huippuyksikön ydinalueeseen Kuulialan hanke liittyy potilaskokemusten ja sairastaneiden lähellä olleiden yhteisön jäsenten kokemusten kautta.

”En tutki lääketieteellisten tai uskonnollisten auktorien näkemyksiä asioista, vaan sitä, miten ihmiset osana omaa yhteisönsä toimivat.”

Lähteinä Kuuliala käyttää kanonisaatio- eli pyhimyksijulistamiskuulusteluiden pöytäkirjoja ja inkviisitiöpöytäkirjoja, joihin on kirjattu ihmisten omia kokemuksia. Kuulialaa kiinnostaa myös se, miten ihmisten kokemus muotoiltiin ja rakennettiin kyseisissä kuulustelutilanteissa.

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on päästä kiinni vakiintuneisiin kertomusmalleihin, jotka auttoivat ihmisiä jäsentämään omia kokemuksiaan. Kohteena on siis huippuyksikön tavoitteiden mukaisesti kokemusten rakentuminen.

Huippuyksikön tärkeimmäksi anniksi Kuuliala mainitseekin yhteistyön.

”On todella hienoa päästä tekemään töitä innostavassa porukassa ja uskon tutkimukseeni tulevan paljon uusia, kiinnostavia näkökulmia, kun pääsen keskustelemaan myös muiden aikakausien ja maantieteellisten alueiden tutkijoiden kanssa.”

Tutkijalle tärkeää on myös uuden lähdeaineiston kerääminen ja mahdollisuus tehdä tutkimuksellisia löytöjä.

Heidi Kurvinen

Oili Pulkkinen

Klassinen kreikkalainen filosofia ja skotlantilainen valistus: Filosofian, tieteen, uskonnon ja historian synteesi
Classical Greek Philosophy and the Scottish Enlightenment: The Synthesis of Philosophy, Science, Religion and History

Tässä artikkelissa analysoin lähes tuntemattomaksi jääneitä skotlantilaisen valistuksen ajattelijoita, kuten William Guthrie, John Gillies ja Harry Spens. He käänsivät kreikkalaista filosofiaa englanniksi. Heidän pyrkimyksensä ei kuitenkaan ollut vain modernisoida englannin kieltä ja tuottaa uusia käännöksiä filosofian tunnetuista klassikoista, vaan samalla he loivat filosofian, uskonnon, historian ja newtonilaisen tieteen synteesiä muinaisesta Egyptistä protestanttiseen Eurooppaan. Vaikka he popularisoivat antiikin kirjallisuutta ja maailmanhistoriaa, he samalla kritisoivat lukevaa keskiluokkaa ja opiskelijoita pinnallisuudesta. Tämä artikkeli perustuu antiikin teosten käännösten johdantoihin ja esipuheisiin.

Asiasanat: kreikkalainen filosofia, skotlantilainen valistus, uskonto, tiede, historia

In this article, I shall introduce some almost forgotten figures of the Scottish Enlightenment, such as William Guthrie, John Gillies and Harry Spens who translated classical Greek philosophy into English. They were motivated to produce accurate translations of the Classical Greek (and Roman) literature into modern contemporary English, but this was not their sole motive for translating classical literature. At the same time, they created an original synthesis of classical philosophy and contemporary Newtonian science, religion and history from ancient Egypt to Protestant Europe. These scholars popularised classical philosophy to the enlightened public, but they also criticised the enlightened middle class as frivolous and ostentatious. The article bases on the introductions and prefaces to the translated classics of Greek philosophy.

Keywords: Classics, Philosophy, Religion, Science, the Scottish Enlightenment

Ville Laamanen ja Ville Okkonen

Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus
Mäntsälän kapinan jälkeen
*Citizenship, politics and lawfulness
after the Mäntsälä Rebellion*

Suomen poliittisen historian peruskertomukseen kuuluvan kansallisen eheytymisprosessin alku on tavallisesti ajoitettu viimeistään heinäkuun 1933 eduskuntavaaleihin, toisinaan jo Mäntsälän kapinan kukistumiseen helmikuussa 1932. Kapinan seurauksista käydyin laajan eduskuntakeskustelun analyysi kuitenkin osoittaa, että sovun löytäminen oli hitaampaa ja vaikeampaa kuin aiemmassa tutkimuksessa on esitetty. Tämä siitä huolimatta, että poliittinen väkivalta oli torjuttu. Lisäksi eduskunnassa tehtiin syksyllä 1933 ja keväällä 1934 useita eri lakialoitteita tai muita hallitusta velvoittavaksi aiottuja esityksiä, joissa SDP:n legitimeetti kyseenalaistettiin. Kokoomuksen ja Isänmaallisen Kansanliikkeen aloitteet tunnetaan kohtalaisen hyvin, mutta Maalaisliiton esitykset on toistaiseksi ohitettu kansallisen eheytyksen narratiivissa. Tarkastelemme artikkelissamme, kuinka eduskuntakeskustelu ja SDP:n laillisuuden haastaneet esitykset selittävät näkemyksiä ja erimielisyyksiä suomalaisen kansalaisyhteiskunnan perustaa määrittävästä kolmesta käsitteestä: kansalaisuudesta, politiikasta ja laillisuudesta.

Asiasanat: kansallinen identiteetti, laillisuus, Maalaisliitto, Mäntsälän kapina, oikeistopuolueet, sosialismi

Established Finnish historiography generally agrees that the parliamentary election of July 1933 marked the beginning of the so-called national reconciliation process of the interwar period. Some researchers have assessed that the process started earlier than thought, when the Lapua Movement was defeated during the Mäntsälä rebellion in late February 1932. However, this article argues that the extensive parliamentary debate on the repercussions of the rebellion demonstrates that even though political violence was suppressed, reconciliation was a slower and more difficult process than previous research has suggested. The autumn of 1933 and spring of 1934 saw several legislative initiatives

and other parliamentary proposals that questioned the legitimacy of the Social Democratic Party. The initiatives put forward by the right-wing National Coalition Party and the Patriotic People's Movement are rather well known, but those presented by the centre-right Agrarian League have thus far been ignored in research that comments on national reconciliation narratives. In this article, we explore how the wider parliamentary debate and specific initiatives against the Social Democrats demonstrate interpretations and disagreements about three concepts that define the foundations of civil society: citizenship, politics and lawfulness.

Keywords: Agrarian League, lawfulness, Mäntsälä rebellion, citizenship, right-wing parties, socialism

Antti Malinen ja Jouko Tilli

"Ei me niin hirvittävään sotaista sentään olla!":

Luterilaisten pappien suhde jatkosodan muistoihin

"We aren't all warmongers!": Lutheran priests' relationship to the memories of the Continuation War

Toisen maailmansodan päättymisen jälkeen suomalaiset aseveljet tapasivat toisiaan niin yksityiskodeissa kuin erilaisissa yksityisissä ja julkisissa tilaisuuksissa. Niissä entiset rintamasotilaat muistelivat ja kävivät lävitse sodanaikaisia kokemuksiaan. Tarkastelemme artikkelissamme jatkosodan muisteluun liittyvää sosiaalista toimintaa: muistoista neuvottelua, kiistämistä ja julkista esittämistä. Analyysimme keskiössä on Lahdessa tammikuussa 1945 järjestetty pappeinkokous, jossa sotilaspapit pohtivat yhdessä paitsi kirkon ja pappien tulevaisuutta ja työskäkaa, myös lähimenneisyyden ja sodan merkitystä. Muistellessaan niin sotaa kuin omaa osuuttaan siinä sotilaspapit samalla rakensivat ja organisoivat menneisyyttä nykyhetken tarpeisiin. Lahden pappeinkokouksesta avautuu mielenkiintoinen ikkuna siihen, miten jatkosotaan liittyvä menneisyys oli moniulotteinen jo välittömästi sodan päättymisen jälkeen.

Asiasanat: luterilaiset papit, pappeinkokous, muisteleminen, jatkosota, Suomi

After the end of WWII, Finnish brothers-in-arms met each other privately as well as in many unofficial and formal public and semipublic gatherings. These all were occasions for former soldiers to reminisce and undergo their wartime experiences. In this article, we analyse how Finnish Lutheran priests remembered the Continuation War in Finland (1941–1944), focusing on how controversial memories were represented and negotiated semipublicly. We will examine a clerical meeting held in Lahti, Finland, in January of 1945, in which, not only the future of the church, but events and

meaning(s) of the war that had just ended were under discussion. The Lahti clerical meeting opens a fascinating view to discuss how the past related to a war that had ended only months earlier was immediately multi-dimensional – and controversial. The dispute included several intersecting themes, such as generational differences between chaplains and other priests, between "authentic memories" and what was deemed as mere rumours or outright fabrications, and who had the legitimate right to reminisce. The turbulent postwar political atmosphere – with the extreme left rehabilitated and the Lutheran Church under its criticism – constitutes a wider background for the analysis.

Keywords: Lutheran priests, clerical meeting, reminiscence, The Continuation War, Finland

Kaisa Harju

Suomesta maailmalle terveyden puolesta:

Somalian tuberkuloosihankkeen synty

Finland for global health: The foundations of Somalia-Finland Tuberculosis control project

Kehitysapu nähdään arkiajattelussa usein hyvää tarkoittavana kolmannen maailman olojen parantamisena, jossa resursseja siirretään lännestä kehitysmaihin niiden tarpeiden mukaan. Hankkeiden taustalla on kuitenkin auttamishalun ja solidaarisuuden lisäksi myös auttajan tarpeista lähteviä motiiveja. Tässä artikkelissa tutkin Suomen suurimpiin terveydenhuollon kehitysapuhankkeisiin kuuluvan Somalian tuberkuloosintorjuntahankkeen (1980–1990) käynnistymistä suomalaisten toimijoiden näkökulmasta. Selvitan hanketta toteuttaneen Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistyksen (STVY) ja hankkeen rahoituksesta ja ohjauksesta vastanneen Suomen Ulkoasiainministeriön Kehitysyhteistyösaston (KYO) kirjeenvaihdon, suunnitelmien ja kokousmuistioiden avulla, miksi Suomi lähti suuntaamaan apuaan juuri tähän hankkeeseen. Aineiston analyysi developmentaalismin ja instrumentaalismin käsitteiden avulla osoittaa, että vaikka Somalian vakava tuberkuloositilanne oli edellytys hankkeelle, sen synnyn taustalla oli myös suomalaisten toimijoiden omat, kotimaan tilanteesta kumpuavat tarpeet vahvistaa toimintaansa hankkeen avulla. STVY sai hankkeesta uuden kiintopisteen sosiaaliselle työlleen, joka oli huvennut Suomesta tuberkuloositilanteen parantumisen myötä. KYO:lle hanke oli osa apukokonaisuutta, jolla pyrittiin vahvistamaan Suomen Pohjoismaisen imagon uskottavuutta.

Asiasanat: kehitysyhteistyö, kehitysapu, tuberkuloosi, Suomi, Somalia, kansainväliset terveyshankkeet

Development aid is commonly seen as an unselfish act for improving the quality of life in developing countries. However, in addition to recipients' needs, the aid

is also guided by the motives of the donor countries and organisations. This article examines the foundation of Somalia-Finland Tuberculosis Project (1980–1990) from the perspectives of the key Finnish actors: Finnish Anti-Tuberculosis Association (FATA) and the Finnish Department for International Development Cooperation (DIDC). Implemented by FATA and funded and overseen by DIDC, the project remains one of the most extensive bilateral health care aid projects that Finland has undertaken in a developing country. The article investigates the motives of the Finnish actors for participating and directing their resources to this particular project. Relying on the notions of developmentalism and instrumentalism, it analyses the meeting proceedings, plans and correspondence of FATA and DIDC. The writer concludes that the project was launched both because of the developmentalist agenda to improve the severe tuberculosis situation in Somalia and because of the instrumentalist motive of FATA and DIDC to strengthen their own respective operations by participating in health care development aid in Africa. **Keywords:** development aid, development co-operation, international health, tuberculosis, Finland, Somalia

Ulla Savolainen

Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat?
Törmäävät muistikäsitykset ja hyvityksen moraalit
*Why Do Compensations of the Past Fail?
Conflicting Ideologies of Memory and
the Dilemma of Restitution*

Artikkeli käsittelee historian hyvityksen ongelmia keskittyen vuonna 2014 voimaan tulleeseen lakiin valtion korvauksesta erälle vuosina 1944–1946 (1947) Suomessa internoiduille Saksan ja Unkarin kansalaisille. Tarkastelen korvauslain vastaanottoa entisten internoitujen haastatteluissa, erittelemällä haastattelupuheessa ilmeneviä muistiin, menneisyyden käsittelyyn ja hyvittämiseen liittyviä käsityksiä. Esitän, että Suomen internointien korvauslain vastaanotto oli negatiivinen, mikä selittyy turhautumisesta lainsäädännön byrokraattisuuteen, korvauslain lähtökohtaisesta epäjohdonmukaisuudesta sekä skeptisyydestä menneisyyden hyvityksen mahdollisuuteen. Ehdotan, että pohjimmiltaan tyytymättömyys lakiin kuvastaa yleisempiä kulttuurisia muistiin ja menneisyyden käsittelyyn kytkeytyviä keskenään ristiriitaisia ideoita yhtäältä muistamisen ideaalista ja toisaalta asioiden loppuun käsittelyn tärkeydestä. Osoitan, että pikemminkin kuin vilpittömänä hyvityksenä, haastateltavat mieltävät lainsäätäjän intention nykyhetken tavoitteita ajavana historian käyttönä, joka lähtökohtaisesti kyseenalaistaa hyvityspyrkimyksen vilpittömyyden ja moraalin.

Avainsanat: hyvitys, korvauslaki, internointi, kulttuuri-nen muisti, toinen maailmansota

By focusing on the compensation law (2014) of the internment of German and Hungarian citizens in Finland between 1944–1946 (1947), the article explores the dilemma of restitution. By analysing interview speech of former child and youth internees, the article suggests that the negative reception of the law stems from 1) the frustration concerning the bureaucratic legislation process, 2) the contradictory essence of the law, and 3) the scepticism regarding the general idea of compensation of the past. In particular, the dissatisfaction of the law reflects conflicting ideologies with respect to memory and dealing with the past. Rather than as sincere attempt at making up for past injustice, the article suggests that the agenda of the legislator was perceived by the former internees as political exploitation of history, which questioned the law's morality.

Keywords: restitution, compensation, internment, cultural memory, the Second World War

Jukka Sarjala

Mitä kuuluu Turun romantiikalle?:
Tutkimushistoriaa ja uusia näköaloja
*Turku Romanticism in Focus:
Previous Research and New Perspectives*

Nimitys "Turun romantiikka" viittaa siihen intellektuaaliseen ja poliittiseen toimelaisuuteen, joka virisi Keisarillisen Turun yliopiston opiskelijapiireissä 1810- ja 1820-luvulla. Se on herättänyt tavan takaa kiinnostusta suomalaisessa historian tutkimuksessa. Tutkijat ovat kiistelleet varhaisromantiikan ilmentymistä ja syvyydestä Suomessa, ja keskustelussa on esiintynyt myös epäileviä äänenpainoja. Tämä katsausartikkeli luo silmäyksen aiheesta koskevaan tutkimukseen viimeisen sadan vuoden ajalta. Lisäksi se esittelee uusia näkökulmia ja kysymyksiä. Esiin tulevat eurooppalaisten vallankumoussatteen leviäminen ja tarttuvuus, Uppsalan romantiikka, uushumanismi Suomessa, Johann Gottfried von Herderin vaikutus ja saksalaisen ylioppilasliikkeen kansallismielisyys. Turun romantiikan tutkimuksessa lupaavia haasteita tarjoavat ylijalaisuuden tarkastelu ja konstellaatiotutkimus (*Konstellationsforschung*). Katsaus luonnostelee myös tuoreita tutkimusasetelmia, jotka keskittyvät aikakauden poliittisiin rientoihin ja yksilöistä ja medioista koostuneisiin verkostoihin.

Asiasanat: varhaisromantiikka, Keisarillinen Turun yliopisto, akateemiset verkostot, saksalainen ylioppilasliike, ylijalaisuus, konstellaatiotutkimus

As an intellectual and political activity germinating in the student circles at the Imperial University of Turku

during the 1810s and 1820s, Turku Romanticism has frequently aroused interest in the Finnish historiography. There has been scholarly debates on the extent and radicality of early Romanticism in Finland, and some views have been quite sceptical. This review article presents an overview on the study of the subject in the course of the last hundred years. Additionally, it outlines new perspectives and problems which deal with this theme. Topics that are presented here include the contagiousness of the revolutionary undercurrents circulating in Europe in those days, Swedish romantics in Uppsala,

new humanism in Finland, the influence of Johann Gottfried von Herder and the national ideas furnished by the German *Burschenschaften*. In the study of Turku Romanticism, new challenges are issued by the transnational perspective and constellation research (*Konstellationsforschung*). The review also touches upon new research angles that concentrate on academic activism and the networks of people and media.

Keywords: early Romanticism, Imperial University of Turku, academic networks, *Burschenschaften*, transnational perspective, constellation research

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 1 / 2018

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Historian ystävien liiton kuulumisia

Historian ystävät aloittivat tämän vuoden toimintansa jo tammikuussa, Tieteiden yössä ja järjestämällä kaksi ryhmää eduskuntataloa katsomaan. Helmikuun alussa oli sitten vuorossa jokavuotinen tapahtuma: Suomalaiset historiapäivät Lahden Sibelius-talossa. Jälleen oli monipuolinen ohjelma, josta joutui valitsemaan, mitä haluaa kuulla. Suomalaisista historiapäivistä on jo kehitynyt vakiintunut suur tapahtuma, jossa on ilo nähdä runsaasti historiasta kiinnostuneita ihmisiä. Tästä kiitos edeltäjieni **Heikki Talvitien** ja **Janne Virkkusen** työlle historiapäivien hyväksi.

Historiapäivien avajaisissa julkistettiin Vuoden historiateos 2017: Nils Erik Villstrandin ja Petri Karosen toimittama *Kulkemattomat polut: Mahdollinen Suomen historia* (Gaudeamus). Kyseessä on niin sanottua kontrafaktuaalista historiantutkimusta edustava teos, jossa historiaa tarkastellaan sadan vuoden välein, ja pohditaan, miten toisenlaiset valinnat olisivat muuttaneet historian kulkua. Kunniamainintoja jaettiin kolme: Perttu Immosen *Suomen rahvaan historialle*, Jukka Kulomaan ja Leena Kekkosen teokselle *Heinola 1918* ja John Simonin teokselle *Mahdoton sota*. Mielenkiintoisia teoksia kaikki. *Heinola 1918* pohjautuu vahvasti alkuperäisiin dokumentteihin. Kaksi muuta ovat osin sepitteellisiä henkilöhahmoissaan, mutta niissäkin on vankka lähdepohja. Erinomaisia lukuhetkiä näiden teosten äärellä!

Historian Ystävien Liiton vuosikokous pidetään Helsingissä 11.4.2018 klo 17 alkaen. Päivä kannattaa laittaa kalenteriin ylös. Jäsenet saavat tietysti kutsun myös sähköpostilla. Muita historian ystävien toiminnan tärkeitä päiviä ovat retki Tampereelle lauantaina 5.5.2018 ja Euroopan matka 29.9.–4.10.2018. Tampereella teemana on kaupungin teollistuminen sekä kulttuuri. Lisäksi vierailimme vuoden 1918 kannalta keskeisillä paikoilla. Ilmoittautuminen retkelle alkaa 1.3.2018, jolloin nettisivuille (www.historianyst.fi) tulee tarkempaa tietoa myös syksyn matkasta. Silloin suuntaamme Brysselin kautta Gentiin ja Brüggeseen. Ilmoittautumisia

aletaan ottaa vastaan myös Euroopan matkalle maaliskuun alussa.

Jäsenetuihin kuuluva *Historiallinen Aikakauskirja* uudistaa ilmettään ja pyrkii parantamaan luettavuuttaan. Päätoimittaja **Anu Lahtinen** on ryhtynyt tarkmokkaasti kehittämään lehteä, ja *HAikin* hallitus tukee häntä innokkaasti. Kannustan kaikkia *HAikin* lukijoita toimimaan aktiivisesti lukijakunnan laajentamiseksi. Tänä erilaisten valeutisten aikana kannattaa kertoa hyvistä ja luotettavista artikkeleista ystävilleen ja tuttavilleen. Talouskielellä sanottaisiin, että markkinoikaa ystävilleenne, mutta näkisin, että tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa tietoa on muutenkin hyvä jakaa mahdollisimman laajalle piirille. Uudet jäsenet ovat sydämellisesti tervetulleita Historian ystävien liittoon!

Kannattaa myös tutustua netin tarjontaan *HAikin* vanhempien numeroiden ja artikkeleiden osalta. Muistatethan, että liiton jäsenillä, *HAikin* henkilötilaajilla, on mahdollisuus lukea näköislehteä netissä. Tunnukset saa ottamalla yhteyttä liiton toimistoon (toimisto@historianyst.fi).

HAikin seuraava numero on sisällissodan 1918 teemanumero. Tätä käsiteltiin myös suomalaisilla historiapäivillä. Vuoden 1918 sisällissotaa ja sen kaikkia osapuolia ja seurauksia on tärkeää ymmärtää. On myös hyvä pohtia, kuinka julman sisällissodan jälkeen kyettiin palaamaan demokraattiseen päiväjärjestykseen ja vaaliurnille kansainvälisesti verrattuna varsin nopeasti.

Historian tunteminen auttaa muodostamaan maailmankuvan. Siksi Historian ystävät yhdessä Suomen Historiallisen Seuran kanssa laativat yhteisen kannanoton lukiodien historianopetuksen puolesta viime vuonna. Onneksi nyt näyttää siltä, ettei uudistus uhkaisi historiaopetusta. Seuraamme tilannetta edelleen.

Hyvää alkanutta vuotta kaikille historian ystäville ja *HAikin* lukijoille.

Kari Salmi, puheenjohtaja

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi

Sihteerit ja rahastonhoitaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351, toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.
Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä yliopilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse, puhelimitse tai postittamalla viereisen sivun palvelulipuke. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Tilaa Historiallinen Aikakauskirja

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Lehdessä julkaistaan tutkimusartikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Vuonna 2018 lehden teemanumerot käsittelevät sotaa. Numerossa 2/2018 tarkastellaan vuoden 1918 sisällissotaa uusista näkökulmista. Numeron 4/2018 teemanä on ”uusi sotahistoria”: sodan sosiaali- ja kultuurihistoria Suomessa.

Vuoden 2018 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 €, ja sillä pääsee myös *Historian Ystävien Liiton* jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 €. *Suomen Historiallisen Seuran* jäsenille hinta on 33 € (+ seuran jäsenmaksu). 28.2.2018 mennessä tehdyt tilaukset saavat numeron 4/2017 kaupan päälle.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: professori Tiina Kinnunen

Varapuheenjohtaja: dosentti Marja Jalava

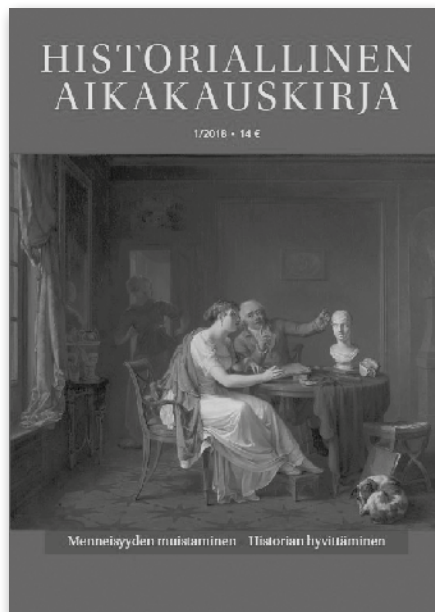
Toiminnanjohtaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351, shs@histseura.fi, www.histseura.fi

Varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirja-kauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

ATENAN TARJOUS HISTORIAN YSTÄVILLE:

Historian Ystävain Liiton kunniamaininta:

"Mikrohistoria kytkeytyy luontevasti makrohistoriaan."

Perttu Immonen

SUOMEN RAHVAAN HISTORIA

Teos herättää eloon suomalaisen arjen historian seuraamalla kolmen suvun vaiheita 1400-luvulta Suomen sotaan saakka.

640 s. Ovh 35 €

TARJOUKSHINTA à 24,50 €

TILAA
nämä ja muita
historiakirjoja
30 %:n alennuksella:
atena.fi/historianyst
Käytä kampanjakoodia
HISTORIA

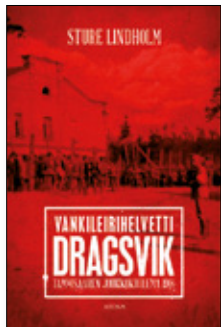
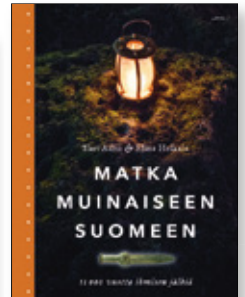
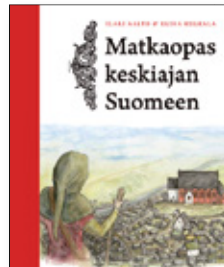
Aalto & Helkala

MATKAOPAS KESKIAJAN SUOMEEN

Tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon saanut teos kuvaa elämää keskiaikaisessa Suomessa elävästi ja asiantuntevasti.

200 s. Ovh 35 €

Tarjoushinta à 17,50 €

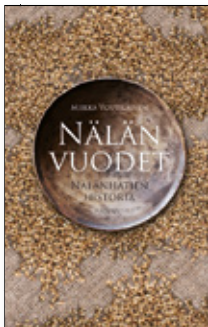

Sture Lindholm VANKILEIRIHELVETTI DRAGSVIK

Laajaan arkistotutkimukseen ja silminnäkijäkertomuksiin perustuva teos sisällissodan synkimmästä leiristä.

300 s. Ovh 33 €

Tarjoushinta à 23,10 €

Miikka Voutilainen NÄLÄN VUODET

Nälänhätiän historiaa

Vuoden tiedekirja 2017 -ehdokas tarkastelee nälkää yhteiskunnallisena ilmiönä.

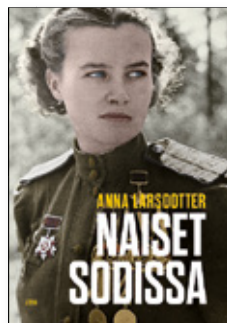
260 s. Ovh 33 €

Tarjoushinta à 23,10 €

Anna Larsdotter NAISET SODISSA

Kirja kertoo sotiin aktiivisesti osallistuneista ja sodissa taistelleista naisista 1600-luvulta Vietnamin sotaan.

4/2018 • Ovh 34 € **Tarjoushinta à 23,80 €**

Ira Vihreälehto & Elina Helkala

MATKA MUINAISEEN SUOMEEN

Upeasti kuvitettu teos johdattaa maamme muinaisjäännösten kautta entisajan elämään varhaiselta kivikaudelta maailmansotien aikaan.

Ovh 35 € **Tarjoushinta à 24,50 €**

Ira Vihreälehto KUNNES RAUHA HEIDÄT EROTTI

Kirja kokoaa yhteen tietoa ja aikalaiskertomuksia neuvostosotavankien ja suomalaisten välisistä suhteista jatkosodan aikana.

3/2018 • 345 s. Ovh 33 €

Tarjoushinta à 23,10 €